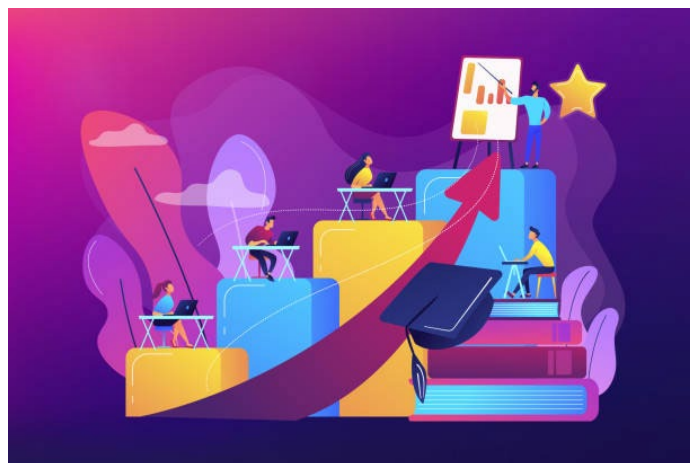


**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» (м. КИЇВ)
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра психології та особистісного розвитку
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
Кафедра психології управління
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ (м. КИЇВ)
Лабораторія організаційної і соціальної психології
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ
КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В РУЖОМБЕРКУ
(СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА)
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА ДЛУГОША В м. ЧЕНСТОХОВА
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
ЛЮБЛІНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІОАННА ПАВЛА ІІ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

Матеріали

ХІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

22 травня 2024 року



м. Київ

УДК: 159.923.2:378.046.4

Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2024 р., м. Київ). Київ: ДЗВО «УМО», 2024. 248 с. URL: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp>

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (протокол № 12 від 2.10.2024 р.)

Рецензенти:

Карамушка Людмила Миколаївна, заступник директора Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків, академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, Президент Української асоціації організаційних психологів і психологів праці, м. Київ

Сняданко Ірина Ігорівна, завідувачка кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», докторка психологічних наук, професорка, м. Львів.

Укладачі:

Брюховецька Олександра Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ.

Бондарчук Олена Іванівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ.

Матеріали подані в авторській редакції.

У збірнику представлені матеріали доповідей учасників XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану».

Збірник містить матеріали, що відображають концептуальні засади психолого-педагогічної науки та різнобічні її аспекти за такими тематичними напрямками: психологічні особливості підготовки психологів в умовах війни в Україні; психологічний супровід освіти дорослих в умовах війни; підготовка психологів до забезпечення психологічного здоров'я персоналу організації в умовах війни; підготовка фахівців у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану та в повоєнний період: проблеми та перспективи.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	10
 СЕКЦІЯ 1.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.	11
Брюховецька О.В. ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСІЇ У ЗАСУДЖЕНИХ.....	11
Бородова К.В., Гусєв А.І. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ (6-12 РОКІВ) В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ.	15
Гриценко М., Брюховецька О.В. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МЕНЕДЖЕРІВ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	21
Дерев'янка І., Брюховецька О.В. РОЗПОДІЛ ПОДРУЖНИХ РОЛЕЙ В МОЛОДІЙ СІМ'Ї ЯК ФАКТОР ЗАДОВОЛЕНOSTІ ШЛЮБОМ.....	26
Yefimova A.G. THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF UKRAINIAN MIGRANTS TO THE USA DURING THE WAR.....	29
Жернова Є.О. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	32
Зазимко О.В., Шиловська О.М. ВРАХУВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ ДИНАМІКИ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ	36
Кирюха А., Брюховецька О.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	42
Корецька Л., Шиловська О.М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ.....	47

Крюкова О., Шиловська О.М.

АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ
ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ..... 54

Кукуруза Т., Шиловська О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ САМООЦІНКИ В
ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ..... 59

Котченко М.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ГАРДЕНОТЕРАПІЇ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ
І ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ..... 62

Лелиця В., Чаусова Т.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ СЕРЕДИНИ ЖИТТЯ У
ЖІНОК..... 66

Lushyn P.V.

EMPIRICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL
ASSISTANCE: DIMENSIONS OF ECO-CENTERED PSYCHOLOGICAL
FACILITATION 70

Милокост О.

ПІДГРУНТЯ АКТУАЛЬНОСТІ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ
ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ 73

Неграш О.І.

ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА СЕРЕД
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ 75

Поліщук А., Брюховецька О.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ЕТИКИ МЕНЕДЖЕРА ОРГАНІЗАЦІЇ 78

Сіркізіук Н., Чаусова Т.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ
МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ 81

Семенов А.М., Балахтар В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИХАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ ТА
МАСАЖУ ЯК ЗАСОБІВ РЕГУЛЯЦІЇ ЕНЕРГОПОТЕНЦІАЛУ В
ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 83

Слободський О.А., Балахтар В.В.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО КРИЗОВИХ УМОВ ШЛЯХОМ
ФОРМУВАННЯ НОВИХ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У
ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ 86

Степаненко Н.П.

СЕНСИ ЯК СИСТЕМОТВІРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОСОБИСТІСНОЇ
РЕСУРСНОСТІ ПСИХОЛОГА В ПЕРЕХІДНИХ СИТУАЦІЯХ
РОЗВИТКУ 911

Сухенко Я.В.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФОРМАТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК
УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТРАЄКТОРІЙ
ЗДОБУВАЧАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ 94

Тесленко І.В.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДРУЖИН
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 97

Ткаченко О.В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО
СТАНОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 100

Харлай Л.О., Квятковська А.О.

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПЕРШИХ КУРСІВ
ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ..... 102

Чаусова Т.В.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО
СПІЛКУВАННЯ МЕНЕДЖЕРІВ ОРГАНІЗАЦІЙ..... 107

Шеремет К., Гусєв А.І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
ОСОБИСТОСТІ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ
(НА ПРИКЛАДІ ЖІНОК ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ВИМУШЕНІЙ
ЕМІГРАЦІЇ, У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ) 110

Шуліка А., Брюховецька О.В.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР ДО
ЕФЕКТИВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ 114

СЕКЦІЯ 2.

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ
ВІЙНИ.. 11**

Бондарчук О.І.

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСВІТЯН В УМОВАХ ВІЙНИ:
СПЕЦИФІКА ТА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДТРИМКИ. 119

Василевська О.І.

РЕСУРСИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В
УМОВАХ ВІЙНИ 122

Зернова Н.В.

ДОДАТКОВІ ВИМОГИ ДО ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ДОКТОРА
ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ – ВИКЛИК ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО СПІВТОВАРИСТВА..... 125

Капустян А.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ
ЗАСОБАМИ УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ 129

Кириченко Л.Г.

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ 131

Клєсман О., Брюховецька О.В.

РОЗГЛЯД РАЦІОГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДУ В
ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВЛАСНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕНОСТІ ДО РОБОТИ 134

Лозова О.В.

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ
STEM-ОСВІТИ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ..... 137

Моргун О.А.

АКТУАЛЬНІСТЬ УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 139

Москаленко Л.С.

МОЖЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 142

Прокопенко О.А.

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГНУЧКОСТІ ЯК СТРАТЕГІЯ
АДАПТАЦІЇ ДО НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ УМОВ ВОЄННОГО
КОНФЛІКТУ. 146

Пуліч О.А., Москальов М.В.

ПОТЕНЦІАЛ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІКАРІВ АКУШЕР-ГІНЕКОЛОГІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 149

Петров О.В.

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНИХ КРИЗ У ПОДРУЖНИХ ПАР ПІД ЧАС
ВІЙНИ 152

Пінчук Н., Пінчук О.

ШКАЛА СПРИЙНЯТОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СТРЕСУ: РОЗРОБКА
ТА ВАЛІДИЗАЦІЯ..... 157

Rodikov V.H.

ANALYSING THE TRAINING EXPERIENCE OF FUTURE
SPECIALISTS OF ENGINEERING TROOPS IN LITHUANIA:
IDENTIFYING PROGRESSIVE TRENDS FOR UPDATING THE
MILITARY EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE DURING MARTIAL
LAW 160

Сухенко П.В.

КОМПЛАЄНС У СТОМАТОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ІНДИВІДУАЛЬНІ,
СОЦІАЛЬНІ, СИНЕРГЕТИЧНІ ТА ЕКОФАСИЛІТАТИВНІ ВИМІРИ 163

Шарон Максимов Д.

МОДЕЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАВМІВНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ДИТИНИ
МЕТОДОМ ХІБУКІ-ТЕРАПІЇ 167

Швець О.О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ КРИЗИ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 176

Яценко М.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ
ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ З ПСИХІЧНОЮ ТРАВМОЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ 178

СЕКЦІЯ 3.

**ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ В
УМОВАХ ВІЙНИ. 183**

Карамушка Л.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ
ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 183

Беспалько Д.С.

ПСИХОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС
ВІЙНИ 186

Волошина Ю.І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ..... 193

Гальцова С.В.

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ 195

Зікєєв Д.Є.

МЕТАКОМУНІКАЦІЯ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ
ЯК СИСТЕМНА ВЛАСТИВІСТЬ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА
ВИМІРЮВАННЯ 198

Кійко Ю.Т.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
ФОРМУВАННЯ ПРИХИЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ БАНКІВ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗРОСТАЮЧОЇ КОНКУРЕНЦІЇ..... 202

Клименко Н.Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ
ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК..... 205

Креденцер О.В.

ПРОФЕСІЙНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ В
УМОВАХ ВІЙНИ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ
РОЗВИТКУ 209

Павлюк О. Д.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ТА ПІДТРИМКА МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ 212

Стояцька Г.М.

ЗАСТОСУВАННЯ БАГАТОМІРНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДАНИХ ЯК
УМОВА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІВ..... 215

Тузіченко Н., Брюховецька О. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ
КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 218

СЕКЦІЯ 4.

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 223**

Бурлаєнко О.

ВІДКРИТА ОСВІТА ЯК СВІТОВА ОСВІТНЯ СИСТЕМА..... 223

Гладуш В.А., Ковачова Б.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО
НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПРОЯВАМИ ДИСПРАКСІЇ..... 225

Коренєва О.Д.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЛЮДЕЙ
ПОХИЛОГО ВІКУ 229

Коренєв І.М.

ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ..... 232

Рожнова Т.Є.

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ
ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 234

Руденко С.А., Киричук В.О.

ПІДГОТОВКА МЕДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ
ІНТЕГРАЛЬНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО
ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ 236

Савченко В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЗАСОБАМИ
ЦИФРОВОЇ ДИДАКТИКИ 242

Сацюк Г.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
СВІТОВОГО КУЛЬТУРНОГО СПІВТОВАРИСТВА..... 245

Твердомед І.Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ 247

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги!

Перед Вами збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану».

Конференція організована та проведена кафедрами психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології та психології управління Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (м. Київ) за участю Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (лабораторія організаційної та соціальної психології), Національного медичного університету імені О.О. Богомольц, Католицького університету в Ружомберку (Словацька республіка), Університету імені Яна Длугоша в м. Ченстохова (Республіка Польща), Люблінського католицького університету імені Іоанна Павла II (Республіка Польща).

Сучасний період суспільного розвитку характеризується підвищенням рівня глобальної невизначеності, переходом до інформаційного суспільства, зміною ідеологічних та етичних настанов, що висуває принципово нові вимоги до підготовки та підвищення кваліфікації фахівців. На думку учасників конференції створення системи організаційно-психологічного та психолого-педагогічного супроводу даного процесу сьогодні має спиратись на особистісно-орієнтований, компетентнісний та екофасилітативний підходи.

У збірці матеріалів конференції представлений увесь спектр розглянутих питань, спрямованих на обговорення актуальних проблем психології та педагогіки професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, сприяння розвитку психолого-педагогічної науки в галузі післядипломної освіти, налагодження співпраці та обміну досвідом між науковцями, психологами-практиками та здобувачами вищої освіти.

Організатори конференції сподіваються що знайомство з матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану» сприятиме професійному та особистісному зростанню фахівців в області психологічної практики та подальшій популяризації професії практичного психолога.

Представлені матеріали стануть в нагоді науковцям, практичним психологам різних сфер професійної діяльності, та всім, хто цікавиться питаннями супроводу професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

СЕКЦІЯ 1.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.

Керівник: Брюховецька Олександра Вікторівна, завідувачка кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», докторка психологічних наук, професорка, м. Київ

Секретар: Чаусова Тетяна Володимирівна, доцентка кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидатка психологічних наук, доцентка, м. Київ

Брюховецька О.В.

*докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСІЇ У ЗАСУДЖЕНИХ

Постановка проблеми. Політичні, економічні та соціальні зміни в Україні, характеризується такими тенденціями, як проведення відповідних правових реформ, а також загострення соціальних протиріч та широке розповсюдження міжособистісних та міжгрупових конфліктів. Вони проявляються в різних сферах життя, в тому числі й кримінальній.

За роки незалежності України причини прояву агресії у засуджених з точки зору соціопсихологічних чинників не розглядалися. Особистість агресивного засудженого формується під впливом певних факторів. Основний вплив на розвиток агресії у засуджених має суспільство загалом і родинні та сімейні стосунки. Велике значення також має психічний стан особи при прояві агресії. З огляду на це є актуальним вивчення соціопсихологічного механізму агресії у засуджених не лише в теоретичному аспекті, але й для встановлення її чинників і проявів розроблення заходів спеціально-кримінологічного попередження з метою захисту самої людини і суспільства.

Відомо, що місця позбавлення волі характеризуються специфічним психологічним мікрокліматом у вигляді статусної ієрархії ув'язнених, високого рівня фізичного та психологічного насильства, соціальної ізоляції. Перебування в місцях позбавлення волі пов'язане з неминучою ломкою

життєвого стереотипу, різким погіршенням побутових умов, припиненням або зниженням якості емоційно значущих соціальних зв'язків.

Стан розробленості проблеми. Багато вчених зробили не одну спробу виявити закономірності в ході подій, що призводять до проявів агресивності та скоєння насильницьких злочинів.

Агресивність – це властивість особистості, що являє собою схильність людини реагувати певним чином на ситуацію, що склалася, готовність до прояву агресивних дій, а також схильність сприймати поведінку інших як ворожу. Такі вчені, як А.М. Антонян та В.В. Гульдман пропонують сприймати агресію як реакцію на фрустрацію потреб, що супроводжується емоційними станами гніву, ворожістю, ненавистю та ін.

З. Фрейд, К. Лоренц, при розгляді питання виникнення агресії віддавали перевагу внутрішнім біологічним чинникам, інші – А. Бандура, Л. Берковіц, А. Макаренко – зовнішнім соціальним. К. Лоренц вважає, що агресія є обов'язковою рушійною силою в боротьбі за виживання, яка переважно відбувається всередині одного виду.

За різних часів агресія та агресивність розглядалися вченими з позицій глибинно- психологічного, психодинамічного підходу (А. Адлер, А. Мелоян, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, та ін.), у контексті біхевіористичного підходу (А. Бандура, Дж. Доллард, Н. Міллер та ін.), у напрямку адаптивно – дезадаптивного значення агресивності (А. Бандура, Р. Берон, О.Б. Бовть, Д. Майерс, Х. Хекхаузен та ін.), з боку конструктивного підходу (Р. Гайдукевич, Н. Повякель, Л. Собчик, Е. Фромм та ін.), у напрямку розгляду індивідуально – типологічних особливостей (І. Бринза, І. Василенко, І. Кошлань, І. Пацявічюс, І. Переверзева, О. Саннікова), у контексті розвитку особистості (К. Бютнер, Н. Дубінко, Л. Семенюк, І. Фурманов, та ін.), у контексті чинника протиправної поведінки (Ю. Антонян, І. Бойко, А. Дишлевой, А. Кудрявцев, Т. Курбатова, О. Морозов та ін.), а також при розгляді проявів емоцій особистістю та емоційної регуляції її поведінки (В. Вілюнас, С. Колот, Г. Костюк, О. Чебикін та ін.).

В сучасній літературі агресивність розглядається як невід'ємна властивість гармонійно розвиненої особистості, а її відсутність призводить до нездатності захистити свої інтереси та відстояти себе (Н. Повякель, Л. Собчик, Е. Фромм та ін.). Тому однією зі змістових характеристик особистостей засуджених в умовах позбавлення волі є агресивність. У зв'язку з тим вивчення проблем агресії в місцях позбавлення волі взаємопов'язане з аналізом причин, умов та механізмів розвитку цього емоційного стану.

Вивчення й осмислення особливостей розвитку та динаміки агресивної поведінки у напрямку розробки методів диференційованого впливу на поведінку засуджених є одним з актуальних завдань, що стоять перед психологічними службами кримінально- виконавчої системи.

Мета дослідження – на основі психодіагностичних відомостей про рівень агресивності у засуджених розробити програму психологічного супроводу щодо зниження рівня агресії.

Виклад основного матеріалу. Проведено теоретичний аналіз проблеми агресії в сучасних психологічних дослідженнях, різнобічно розкриті індивідуально-психологічні особливості прояву агресії у засуджених.

Агресивність (агресія) характерна для насильницьких злочинів. Вона виникає як реакція суб'єкта на фрустрацію (перешкоду досягнення мети агресора) і супроводжується емоційним станом гніву, ворожості, ненависті тощо. У наш час більшістю вчених агресія визнана детермінантою девіантної поведінки. Під агресією розуміють будь-яку форму поведінки, націлену на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, небажаючій такого звернення.

У проблемі особистості ув'язнених важливу роль відіграє група даних, що включає систему поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, способів їх задоволення, особливості інтелектуальних і емоційних властивостей. Сукупність таких даних про особу дозволяє виявити стимули активності, спонування, що формують і визначають поведінку.

У більшості випадків у злочинності переважає один тип мотивації, наприклад корисливість, алкоголізм чи наркотизм. Але іноді у злочині переплітаються користь, помста, заздрість, ревності, матеріальний інтерес. Таким чином, аналіз структури мотивації дозволяє виділити певні типи мотивів:

1. Інструментальна агресія (засіб досягнення якоїсь значущої мети, задоволення насущної потреби).
2. Ворожа агресія – насильство заради насильства, як правило, супроводжується проявом особливої жорстокості, садизму, знущанням над жертвою, приниженням людської гідності.
3. Захисна агресія, тобто реакція типу «насильство – наслідок насильства». У мотивації цього типу домінує гнів, образа, помста. До даної категорії відносять насильницькі злочини.

Виявлено, що феномен агресивної поведінки являє собою ініціативну чи захисну, навмисну чи ненавмисну, корисливу чи некорисливу, усвідомлювану чи неусвідомлювану, активну чи пасивну, пряму чи непряму поведінку особистості, яка може про-являтися у вигляді: реакції індивіда на загрозу його вітальним інтересам; захисту суб'єктивної реальності особистості; проявлення індивідом власних негативних почуттів у відповідь на різноманітні життєві ситуації, несприятливі у фізичному і психічному відношенні; заподіяння шкоди чи образи суб'єктам нападу чи собі; цілеспрямованої дії, направленої на задоволення значимих цінностей.

Встановлено, що агресивна поведінка пов'язана з особистісними негативними установками – ціннісними орієнтаціями, що мають важливе значення для соціальної регуляції поведінки і проявляються у міжособистісному спілкуванні.

Агресивна поведінка досліджувалась у взаємозв'язку з ціннісними орієнтаціями, що має важливе значення для соціальної адаптації. В результаті аналізу були виявлені зв'язки між показниками агресивної поведінки та ціннісних орієнтацій, зокрема, показниками термінальних цінностей.

Агресивна поведінка засуджених обумовлена способом життя цих осіб до засудження, рівнем взаємодії в мікросередовищі засуджених в місцях позбавлення волі, їх власних морально-вольових якостей та спрямованості особистості.

Вивчення питань походження, динаміки, способів реалізації агресивної поведінки осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі є найбільш значущим для прогнозування їх поведінки та подальшої ресоціалізації.

Характеристики показників форм агресії дає нам підстави стверджувати, що в нашій вибірці, хоча індекс агресії у більшості випробовуваних (85%) не виходить за межі середніх показників і всього у 15% є високим, проте, всього у декількох досліджуваних виявлено низький рівень агресії. Значна кількість засуджених проявили високі показники за параметрами: підозрілість (58%), фізична агресія (50%), роздратування (42%), аутоагресія (42%).

Для дослідження прояви агресії, ворожості і емпатії ми випробовуваних розподілили за такими статтями звинувачення: 142 – розбій, 94 – вбивство (де більшість піддослідних звинувачується в ненавмисному), 117 – зґвалтування. При визначенні рівня виразності емпатійних тенденцій нами було виявлено, що більшість піддослідних мають низькі показники по даному параметру (46%). Їм властиве прагнення до усамітнення, уникнення встановлення контактів, невміння прийняти компромісні рішення.

Аналіз показав, що високий рівень агресії в нашій вибірці притаманний засудженим за ст. 142 – розбій, необхідно відзначити, що даний вид злочину притаманний більш молодшій віковій категорії. Засудженим за ст.94 і 117 рівномірно притаманний і високий і низький рівень. За показниками прояви рівня емпатії, низький рівень мають ув'язнені за статтею 117 – зґвалтування. У решти засуджених емпатія проявляється на всіх 3-х рівнях.

Нами розроблена корекційна тренінгова програма для групової та індивідуальної роботи з засудженими.

Мета тренінгу – подолання агресії у засуджених, сприяти покращенню самооцінки та навички спілкування, формування позитивного емоційного та психологічного ставлення до себе та оточуючих.

В якості *завдань даного тренінгу* розглядаються: розвиток і корекція уявлень засуджених про себе («Я-концепції»); пізнання інших людей, формування гуманістичної установки по відношенню до них; розширення сфери усвідомлюваного в розумінні мотивів протиправної поведінки, корекція психологічних захисних механізмів (раціоналізації своїх дій); розвиток адекватної самооцінки і впевненості в собі; корекція ціннісних орієнтацій засуджених; прояснення і формування життєвих планів засуджених; розвиток емоційної стійкості в складних життєвих ситуаціях; розвиток наступних життєвих умінь: встановлювати психологічний контакт з потрібними людьми, вирішувати питання про працевлаштування та реєстрації, вирішувати конфліктні ситуації в сім'ї і т. д.

Кожне заняття побудоване за певною *схемою*. 1. Рефлексія особистого самопочуття. 2. Вступне слово тренера. 3. Вправи та психологічні ігри, які відповідають меті даного заняття. 4. Самозвіт учасників про роботу в групі.

Отже, під час проведення тренінгової програми ми прагнули допомогти ув'язненим з подоланням агресії, а також у спілкуванні з однолітками, у правильності оцінювання себе і своїх можливостей, самоаналізуватися. Також ми намагалися допомогти досліджуваним контролювати свої емоції, і не виливати свою агресію на оточуючих.

Висновки. Таким чином на вчинення протиправних дій особистісно-обумовлені фактори істотного впливу не мають негативну поведінку більше обумовлено соціальними факторами.

Список використаної літератури

1. Алексєєва В.О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. К.: Шк.світ, 2009. 120 с.
2. Батиргарєєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально правові та кримінологічні проблеми: монографія. Х.: Право, 2009. 576 с.
3. Бондаренко, О.Ф. Психологічна допомога особистості. – Х.: Фоліо, 1996. – 237 с.
4. Дроздов О.Ю., Скок М.А.. Проблеми агресивної поведінки особистості: [навч. пос.]. Чернігів: ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2000. 156 с.
5. Медведєв В. С. Кримінальна психологія: [підручник]. К.: Атіка, 2004. 368 с.
6. Якимчук Т. В. Негативні психічні стани особистості в установах виконання покарань та їх психокорекція. Хмельницький, 2003. 283 с.

Бородова К.В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Гусєв А.І.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ (6-12 РОКІВ) В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ.

Актуальність дослідження. Нажаль, нині, коли Україна та народ України потерпає від воєнних подій, суспільство та кожна особистість окремо вимушені постійно докладати зусиль для осмислення страшних подій, долати втрати, переоцінювати власні цінності та спонування. У період невизначеності

знаходити нові сенси для життя та розвитку. Тому питання цінності та збереження життя, психічного та ментального здоров'я для українців стають все більш та більш актуальними та нагальними.

Повномасштабна війна в Україні призвела до стану емоційної невизначеності та розгубленості серед населення всіх вікових категорій. Стани напруження, страху та неспокою, розгубленості, дезадаптації, зниження продуктивності діяльності навіть до погіршення здоров'я, стан емоційного та фізичного виснаження та інше, за більш ніж 2 роки повномасштабного вторгнення, дедалі частіше стають постійними супутниками дорослих і, на жаль, дітей та підлітків. Діти та підлітки стають жертвами війни, потерпають фізично та психологічно наряду з дорослими. За даними офіційних джерел, що відтворено сайтом “Діти війни” (1) в період з 24 лютого 2022 року по 16 листопада 2023 року наведена така статистика: 510 дітей – загинуло, 1140 – поранено, 2196-офіційно вважаються зниклими, 19546– офіційно підтвердженні факти депортації дітей, 13 офіційно засвідчені випадки сексуального насильства над дітьми. Але точну кількість постраждалих дітей встановити не можливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. За даними звіту Unisef за період: 24 лютого - 31 грудня 2022 року. Від початку ескалації війни 24 лютого 2022 року в Україні близько 5,9 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами.

Постійні атаки на критичну інфраструктуру населених пунктів залишили мільйони людей без світла, води, каналізації й опалення. Навчання близько 5,7 мільйона дітей було перервано, а 1,5 мільйона дітей стикнулися з проблемами психічного здоров'я. На жаль, ця статистика постійно збільшується та є все ж неповною через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. І якщо фізичну травму відносно легко діагностувати, то емоційну травму дитини часто не помітно, її важко вчасно виявити а тим більше надати вчасно кваліфіковану допомогу.

Тому питання формування резильєнтності (стресостійкості) та навичок активного подолання кризи стає все більш та більш актуальним у сьогоденні. Особливо стосовно дітей та підлітків. Вплив травми на подальше життя дитини було вивчено багатьма вченими-дослідниками, і зокрема було висвітлено у “Дослідженні несприятливого дитячого досвіду” (ACES) [1, с. 245–258].

Сьогоднішні школярі у найближчому часі будуватимуть нашу країну, суспільство, соціум не лише економічно, але і духовно та морально. Переважно, рівень вразливості дітей та підлітків до стресу значно вищий а стресостійкості (резильєнтності) та навички активного подолання стресу значно нижчі за дорослих. Тому сьогодення вимагає звернути увагу та огорнути турботою саме підростаюче покоління. Діти змушені швидко вчитися бути стійкими до викликів, вміти долати життєві перешкоди та плекати щасливе життя далі. Перед сучасною українською школою, батьками, педагогами та суспільством вцілому постає завдання допомогти дітям та

підліткам набути навичок активного подолання стресу, формування важливих життєвих компетентностей сьогоднішніх учнів.

Одне із важливіших завдань передбачає розвиток стресостійкості особистості школярів, з метою зміцнення їх фізичного та психічного здоров'я, найбільш ефективно та у найкоротші строки. Охопити допомогою як найбільшу кількість дітей та підлітків. У нашому дослідженні ми вирішили звернути та зосередити увагу на молодших школярів- дітей від 6 до 12 років. Бо саме цей вік дітей є чи не найуразливішим до дії травмуючих факторів та при цьому, в цьому віці, у дітей ще не сформовані на достатньому рівні важливі життєві компетентності, низький рівень резильєнтності до стресу.

Стан дослідження проблеми. У вітчизняній психології питанням стресостійкості переймалося та продовжують досліджувати багато науковців. Серед них можна зазначити О.Л. Вознесенську, Х.Р. Стельмахук, Т.М. Титаренко О.Т. Шевченко. Цілий ряд сучасних досліджень присвячено пошуку шляхів допомоги саме дітям, які пережили травмуючий досвід (Л.О. Бондаренко, А.В. Давиденко, Д.Д. Романовська, С.С. Кость, О.В. Медведєва та ін.) [2;3;18].

В ході нашого дослідження ми дійшли висновку, що питанню вивчення стресу, класифікації виникнення стресу, впливу стресу на особистість та питанню формування стресостійкості займалися ціла плеяда вітчизняних та зарубіжних вчених. Наприклад, Г. Сельє розділяє *три стадії стресу*, перша- *реакція тривоги*, що характеризується мобілізацією всіх ресурсів організму й для неї притаманна термінова адаптація, що дозволяє особистості жити в умовах дії цього стресора. В цьому полягає позитивне значення стрес-реакції, хоч вона і є енергозатратною й не здатна забезпечити ефективно та стійке пристосування організму до дії стресора. *Стадія резистентності*, людина ефективно протистоїть зовнішнім стресорам, в цей час може спостерігатися підвищена стресостійкість. При повторних неодноразових впливах на організм як одних і тих же, так і різних стресових факторів помірної інтенсивності, розвивається стійка довгострокова адаптація. У людини підвищується опірність до дії стресових факторів. Якщо ж дію шкідливих чинників довго не вдається усунути та подолати, настає третя стадія – *виснаження*. Пристосувальні можливості організму знижуються та різко збільшується небезпека виникнення різноманітних захворювань [80]. На даний момент ще не існує єдиної точки зору щодо тлумачення поняття стресостійкості. У більшості визначень стресостійкість розглядають в контексті цілісного процесу адаптації, тому її пов'язують з емоційною стабільністю та стійкістю [51; 66].

Л. П. Гримак, К. В. Судаков зазначають, що є значущі індивідуальні особливості адаптації та стійкості до емоційних стресів, відмічається полярність якостей, які забезпечують або протидіють стійкості до стресу, при цьому самі якості мають різні визначення: *нейропсихологічна резистентність*- здатність людини активно протистояти неврозостворюючим

факторам; толерантність до стресу. На противагу їм виступають інтолерантність; психосоціальна вразливість по відношенню до стресу [22;82].

В своїх дослідженнях В. А. Бодров, визначає стресостійкість як інтегративну властивість особистості. Вона по-перше, відображає ступінь адаптації людини до впливу екстремальних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, діяльності; по-друге вона позначається рівнем функціональної надійності особистості як суб'єкта діяльності в напружених умовах її реалізації; по-третє, ця властивість проявляється в активізації ресурсів людини, у зміні працездатності та поведінки для попередження негативних емоційних переживань і порушень, ефективності та надійності діяльності [7-10].

А. А. Баранов та О. О. Реан у визначенні поняття стресостійкості орієнтуються на сучасне трактування процесу адаптації, при цьому, в першу чергу, підкреслюється активний характер стійкості особистості до стресу.

Емоційна стійкість не зводиться тільки до підтримки певних психічних станів. Вона поширюється на послідовність станів у часі, тобто сприяє самозбереженню організму. *Стресостійкість* – це окремий випадок психічної стійкості, який проявляється при дії стрес - факторів або при хронічному стресі [13;72].

Стресостійкість в працях ряду авторів розглядається з позицій системноструктурного підходу, оскільки будь-яка система має ознаку стійкості, тобто здатність зберігати себе в умовах мінливого середовища, людина як біосоціальна система також володіє механізмами забезпечення стійкості, проявляючи опір зовнішнім впливам. В. М. Генюковська пропонує розглядати стійкість як особливу організацію існування особистості як системи, що забезпечує максимально ефективно її функціонування [23].

В. В. Аршинова стресостійкість, психологічну стійкість, психологічну безпеку та психологічну культуру розглядає в системному взаємозв'язку як єдину, функціональну психічну систему – називає її *системою «сталого розвитку особистості»*. Існуючи за законами системності, ця функціональна психічна система при короткочасному одиничному впливі відносно легко і швидко повертається до попереднього стану, але в випадку тривалого або повторюваного впливу вона, при переході з одного стану в інший, зберігає основні, суттєві внутрішні взаємозв'язки [1].

Цей перелік досліджень та праць дослідників присвячених питанню формування стресостійкості ще, безумовно, можна продовжувати, що ми і зробимо більш докладно в нашому дослідженні нижче.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та емпірично дослідити проблему психолого-педагогічних умови формування стресостійкості у дітей молодшого шкільного віку підчас війни.

Методи дослідження. Нами було використано теоретичні методи: аналіз, вивчення, узагальнення й систематизація наукової літератури. Та емпіричні методи дослідження: тест-опитувальник “Оцінювання рівня тривожності й схильності дитини до неврозу” (А.Захаров), методика “Шкала

тривожності” Тейлора, методики дослідження соціальної адаптованості, протокол-спостереження “ Оцінка стану дитини” (методика є авторською (Джонатан Едвард Уилсон (Jonathan E. Wilson)-розробник тренінга) і є допоміжною для попередньої цінки змін, що відбулися з дитиною під час тренінгу), Опитувальник Г.П. Лаврентьєвої і Т.М. Титаренко. Аналіз даних емпіричного дослідження проводився за допомогою статистичних методів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Респондентами були 50 дітей та підлітків (6-17 років), з них 30 діти молодшого шкільного віку (6-12 років) та 20 підлітків (13-17 років).

Висновки. Здійснено теоретичне обґрунтування феномену стресу та стресостійкості. Вивчено з теоретичного боку психолого-педагогічні умови формування стресостійкості загалом та проаналізовано особливості формування стресостійкості (резильєнтності) учнів молодшого шкільного віку. Вивчено та проаналізовано особливості протікання та симптоми травматичних розладів у дітей молодшого шкільного віку (6-12 років). Виокремлено типові прояви стресових реакцій учнів молодшого шкільного віку (зокрема, регресивна поведінка, емоційне дистанціювання від близьких, погіршення соціальних контактів, порушення апетиту та сну і т.д.).

Вивчено та проаналізовано досвід науковців щодо психологічного супроводу дітей в умовах війни. Зокрема, розглянуто здобутки щодо особливостей підтримки учасників освітньо-виховного процесу, проаналізовано систему рекомендацій для психологів, батьків, освітян, та суміжних фахівців (фахівців позашкільної освіти та соціальних педагогів).

Заплановано та проведено емпіричне дослідження, метою якого ми ставили дослідити особливості емоційного стану (вихідні данні) дітей молодшого шкільного віку (експериментальна група) та підлітків (контрольна група). Загалом було досліджено 50 респондентів, 20 з яких підлітки (13-17 років) та 30 молодші школярі (6-12 років). Цілю цього дослідження є створення умов для формуального експерименту щодо ефективності психолого-педагогічних умов формування стресостійкості дітей молодшого шкільного віку (6-12 років) на прикладі тренінгової програми «OpSAFE-Допомога дітям після пережитої травми».

В ході емпіричного дослідження було виміряно рівень загальної тривожності, схильність до неврозів та рівень соціальної адаптивності респондентів. А також було проведено загальну оцінку стану учасників дослідження. Для цього всі учасники дослідження були розподілені попередньо на дві групи. Група 1 – 20 підлітків (13-17 років) та 15 дітей молодшого шкільного віку, які стануть учасниками тренінгової програми «OpSAFE-Допомога дітям після пережитої травми», як контрольна група. Група 2 – 15 молодших школярів, які участі в тренінгу не братимуть (контрольна група).

Досліджено з теоретичної сторони аспекти практичної частини психолого-педагогічних умов формування стресостійкості у молодших школярів під час воєнних подій.

Запропоновано програму тренінга, втілено її та проведено формуючий експеримент за результатами якого доведено ефективність запропонованих в тренінгу чинників формування стресостійкості. Що було доведено емпірично.

Список використаної літератури

1. Felitti V. J., Anda R. F., Nordenberg D., Williamson D. F., Spitz A. M., Edwards V., Koss M. P., Marks J. S. Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. American Journal of Preventive Medicine. 1998. Vol. 14. P. 245–258.

DOI: [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)

2. Бондаренко Л. О. Простір арт-терапії для зцілення дітей в умовах війни. Особистість, Суспільство, Війна. Харків. 2022. С. 30-32.

3. Давиденко А. В. Діти та війна: методи психологічної допомоги дітям із травмуючим досвідом. Організаційні, нормативно-правові та клінічні питання реабілітації в Україні в мирний час та під час війни: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ждана В. М. та проф. Голованової І. А. Полтава, 2022. 65 с.

3. Давидова О. В. Майндфулнес-технології регуляції стресостійкості в роботі практичного психолога з учнями юнацького віку. Кременчук. 2022. 56 с.

4. Даниленко Н. В., Сулім В. О. Аналіз вивчення фахівцями проблем стресу та стресостійкості. 2021. The 9th International scientific and practical conference "Actual trends of modern scientific research" (April 11-13, 2021) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2021. 623 p. С. 384-390.

5. Дерев'янка, С. П. "Резилієнтність та емоційний інтелект дітей під час війни: огляд досліджень різних країн." Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [збірник]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Вип. 37. 164 с., С. 108-111.

6. Діти і війна: навчання технік зцілення. URL: https://icbt.org.ua/wpcontent/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf (дата звернення 17.01.2023)

7. Дубравська Д., Лисак В., Кость С. Психологічні засади освітнього процесу в умовах війни та післявоєнного стану. Вісник науки та освіти. 2023. 1 (7). С. 445-458.

Гриценко М.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Брюховецька О.В.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МЕНЕДЖЕРІВ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Актуальність дослідження. Одним із важливих напрямів удосконалення її діяльності менеджерів є підготовка менеджерів до введення комунікації.

Аналіз літератури показує, що проблема підготовки менеджерів організацій до ведення ділової комунікації (на матеріалі вітчизняних організацій) не виступала раніше предметом дослідження. Разом з тим, аналіз практики показує, що ведення ділової комунікації із різними учасниками менеджерської діяльності є одним із важливих напрямків діяльності менеджерів у сучасних умовах. Важливим є також формування психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації в умовах спеціально організованого навчання. Формування у менеджерів організацій такої готовності може позитивно, на наш погляд, впливати на підвищення ефективності менеджерської діяльності, оскільки може сприяти осмисленню та вирішенню ряду стратегічних і тактичних завдань (визначення нових напрямів менеджерської діяльності, визначення змісту, форм та методів взаємодії між менеджерами організацій та їхніми клієнтами, досягнення певних угод між партнерами менеджерської діяльності тощо).

Стан розробленості проблеми. Теоретичний аналіз наукових джерел показує, що проблема психологічних особливостей ведення ділової комунікації знайшла певне відображення в роботах *зарубіжних авторів* (М. Басерман, Дж. Л. Гібсон, Д.В. Джонсон, Ч. Корнеліус, Е. Кристофер, Дж.Г. Скот, Р. Фішер, У. Юрі та ін.).

Зазначена проблема протягом останніх років почала розроблятися рядом *українських авторів*. Деякі аспекти аналізу цієї проблеми відображені в публікаціях, які стосуються ділової комунікації у процесі врегулювання міжнародних конфліктів та міжнародного співробітництва (М. Цюрупа), у процесі вирішення конфліктів на виробництві (А. Гірник), Л. Орбан-Лембрик), в сфері бізнесу (Ю. Швалб, О. Данчева), в міжособистісному спілкуванні (Т. Дуткевич, Л. Орбан-Лембрик), в управлінському процесі (В. Лозниця, С. Москвичов), в управлінському спілкуванні (О. Брюховецька) та ін.

В основу дослідження покладено концепцію психологічного забезпечення управління організаціями (Л. Карамушка), а також принципи аналізу діяльності сучасних організацій (аналіз організацій як відкритих систем; ситуаційного аналізу діяльності організацій; гуманізації управління організаціями; постійного розвитку організацій (Г. Балл, О. Бондарчук, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Москаленко та ін.).

Основою для визначення змісту та структури психологічної готовності менеджерів до здійснення ділової комунікації стали роботи, в яких відображено зміст та структуру психологічної готовності особистості до професійної діяльності (О. Брюховецька, І. Ващенко, О. Винославська, Ф. Генів, М. Дьяченко, К. Дурай-Новакова, Л. Карамушка, О. Креденцер, В. Моляко Філь та ін.).

Визначення психологічних умов та розробка тренінгу формування психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації базується на технологічному підході до психологічного забезпечення діяльності фахівців, розробленому в лабораторії організаційної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України (Л. Карамушка).

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично виявити рівні психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації та визначити психологічні умови її формування.

Викладення основного матеріалу. *Комунікація* – процес взаємодії двох або більше сторін з метою взаємовигідного вирішення проблеми, яка складає інтерес для кожної із сторін. Основна мета комунікації полягає в досягненні рівноправної угоди, яка прийнятна для обох сторін.

Одним із видів комунікації є *ділова комунікація*, які можна визначити, як комунікація, які обслуговують певне «діло», тобто певний вид професійної діяльності (політичної, дипломатичної, виробничої, менеджерської тощо). Ділова комунікація характеризується такими *особливостями*: а) більш чіткою орієнтацією на досягнення результату комунікації; б) більш чітким дотримання правил офіційної взаємодії; в) обов'язковим прийняттям офіційної угоди, здебільшого, письмового характеру; г) більшою відповідальністю сторін за реалізацію прийнятої угоди та ін.

Одним із видів ділової комунікації є комунікація, які здійснюються в *сфері менеджерської діяльності*, які характеризуються такими особливостями: орієнтація на вирішення економічно-фінансових проблем; орієнтація на отримання прибутку; обов'язкове укладання економічно-фінансової угоди та ін. Даний вид комунікації здійснює такі основні функції: а) *менеджерсько-економічні функції*, які сприяють вирішенню менеджерсько-економічних завдань менеджерської організації та отримання прибутку; б) *психолого-професійні функції*, які відображають роль комунікації у здійсненні професійної діяльності менеджерів та сприяння підвищенню їх соціально-професійного статусу, особистісному розвитку, оволодінню комунікативними навичками.

Одним із важливих психологічних чинників ефективного ведення комунікації в менеджерській діяльності виступає *психологічна готовність менеджерів організацій до ведення ділової комунікації*, яка являє собою сукупність психологічних якостей, необхідних підприємцям для ефективного здійснення ділової комунікації. За своєю структурою зазначена готовність включає такі основні компоненти: мотиваційний; когнітивний; операційний; особистісний.

Щодо особливостей розвитку *мотиваційного компонента* психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації, то констатовано певну *диспропорцію* у рівні розвитку складових мотиваційного компонента психологічної готовності менеджерів до ведення ділової комунікації: а) мотиви, які мають *фінансово-економічну спрямованість* (фінансово-прибуткові мотиви та мотиви економічного благополуччя) за рівнем розвитку *переважають* над мотивами, які мають *розвивально-стимулюючу спрямованість* (мотиви для розширення можливостей менеджерської діяльності; мотиви професійного розвитку та особистісної самореалізації); б) *підприємницькі та особистісні* мотиви за рівнем розвитку *переважають* над мотивами соціальними.

Зафіксовано ряд проблем у розвитку *когнітивного компонента* психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації. Це знайшло відображення в тому, що «повністю правильні» відповіді, у яких відображаються всі суттєві характеристики ділової комунікації, а також відмінність ділової комунікації від неділових, зафіксовано орієнтовно лише у однієї тридцятої опитаних. При цьому менеджери більше роблять акцент на організаційно-діловій стороні та матеріально-фінансовій стороні ділової комунікації, ніж на психологічній.

Аналіз особливостей розвитку *операційного компонента* психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації показав, що для менше, ніж для третини опитаних, характерний низький рівень *підготовленості до ведення ділової комунікації та конструктивної поведінки* в переговорах, тобто, дотримання принципів поваги до партнера, гнучкості використання методів тощо партнерської взаємодії. Окрім того, орієнтація на стратегію «співробітництво» зафіксована в середньому в третини опитаних

Стосовно особливостей розвитку *особистісного компонента* психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації, то дослідження виявило *недостатню вираженість* у менеджерів *предметного типу мислення*, який є найбільш адекватним для діяльності менеджерів щодо ведення ділових пепговорів, і високий рівень розвитку якого притаманний менше, ніж для третини опитаних. Також лише для третини опитаних виявлено недостатній рівень розвитку *креативності* (креативних

здібностей). Окрім того, встановлено, що *негативні стратегії* (непрямі дії; асоціальні дії; імпульсивні дії; агресивні дії; уникнення) долаючої поведінки менеджерів в напружених ситуаціях *дещо переважають над позитивними* (асертивні дії; пошук соціальної підтримки; вступ в соціальний контакт; обережні дії) стратегіями. Особливо слід наголосити на тому, що високий рівень розвитку маніпулятивних та асоціальних моделей поведінки представлено більше, ніж у третини опитаних менеджерів.

Порівняльний аналіз рівня розвитку компонентів психологічної готовності менеджерів до ведення ділової комунікації виявив певну *диспропорцію* у рівні розвитку компонентів психологічної готовності менеджерів до ведення ділової комунікації, що проявляється, зокрема, в тому, що когнітивний та операційний компоненти готовності значно *відстають* від розвитку мотиваційного та операційного компонентів готовності.

Дослідження виявило *недостатній рівень* розвитку загального показника психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації, про що свідчить той факт, що *високий рівень* розвитку даного показника зафіксовано менше, ніж у третини опитаних. При цьому дані самооцінки менеджерами рівня власної психологічної готовності до ведення ділової комунікації є дещо завищеними.

В цілому дослідження виявило *ряд проблем* у рівні розвитку психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації та необхідність спеціальної *психологічної підготовки* менеджерів з даного напрямку.

Висновки. Основними психологічними умовами формування психологічної готовності менеджерів до ведення ділової комунікації є: а) оволодіння знаннями про психологічні особливості ведення ділової комунікації у сфері підприємництва; б) усвідомлення менеджерами основних мотивів ведення ділової комунікації; в) оволодіння вміннями та навичками, необхідними для успішного здійснення ділової комунікації; г) осмислення власних особистісних якостей підприємця, що впливають на ефективність здійснення ділової комунікації.

Ефективною формою розвитку психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації є *тренінг* «Формування психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації», побудована на основі технологічного підходу з використанням інтерактивних технік, а саме: проблемних міні-лекцій, групових дискусій, «мозкового штурму», рольових та ділових ігор, аналізу ситуацій, психологічних практикумів тощо.

Аналіз результатів впровадження *тренінгу* в умовах психологічної підготовки менеджерів довів його ефективність. Так, дослідження на основі статистично значущих показників показало, що у менеджерів з експериментальної групи зросли показники загального рівня психологічної готовності менеджерів організацій до ведення ділової комунікації. У

контрольній групі статистично значущі зміни щодо зазначених критеріїв не спостерігалися.

До *перспектив* дослідження можна віднести: аналіз психологічних особливостей здійснення менеджерами різних видів ділової комунікації; підготовку психологів до надання психологічної допомоги підприємцям у здійсненні ділової комунікації тощо.

Список використаної літератури.

1. Андрушків Б.М., Кузьмін О.Є., Основи теорії та практики управління. Л. : Світ, 1995. 294 с.
2. Бех І. Принципи інноваційної освіти. *Освіта і управління*. 2005. Т. 8. № 3/4. С. 7–19.
3. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні та організаційні проблеми діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у контексті їх ресоціалізації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; ред. С. Д. Максименка. Київ, 2007. Т. IX, ч. 1. С. 50–58.
4. Брюховецька О. В. Проблеми психологічної готовності керівників освітніх організацій до управління. *Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (26–27 берез. 2008 р.). Дніпропетровськ : Інновація, 2008. С. 200–207.
5. Брюховецька О. В. Проблема визначення професійно важливих якостей керівників освітніх організацій. *Психологічні особливості розвитку організаційної культури в системі державної служби, освіти, промисловості та бізнесу*: тези IX Міжнар. конф. з організаційної та економічної психології (30–31 трав. 2013 р., м. Київ) ; за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. Київ – Алчевськ : ДонДТУ, 2013. С. 41–42.
6. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту: навч. посіб. Київ : МАУП, 1996. 176 с.
7. Конфлікти у сумісній діяльності. Г. В. Ложкін [та ін.] ; АПН України, Ін-т психології. Київ, 1997. 95 с.
8. Лагодзінська В.І. Рівень знання підприємцями сутності ділової комунікації / В.І. Лагодзінська // *Психологічні основи управління та організаційного розвитку в системі державної служби* : тези VII міжнар. наук.-практ. конф. з організаційної та економічної психології (23–25 вересня, 2010 р., м. Луцьк) / за наук. ред. Л.М. Карамушки, Л.Я. Малімон, О.А. Філь, Т.М. Литвиненко. Луцьк, 2010. С. 112-113.
9. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів; МОН України. Київ, 2007. 416 с.

Дерев'янка І.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Брюховецька О.В.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

РОЗПОДІЛ ПОДРУЖНІХ РОЛЕЙ В МОЛОДІЙ СІМ'Ї ЯК ФАКТОР ЗАДОВОЛЕНOSTІ ШЛЮБОМ

Постановка проблеми. Сучасне суспільство стикається зі значними змінами в сімейних структурах, включаючи різні моделі сімейного життя та розподілу ролей. Розуміння та дослідження цих змін є важливим для забезпечення стабільності та благополуччя в сімейних відносинах.

Сім'я є основним структурним елементом суспільства, що відіграє важливу роль у задоволенні різних потреб людини. Він підкреслює, що певні потреби можуть бути задоволені тільки у співпраці з іншими, зокрема, у рамках сімейних відносин. Варто відзначити що, сім'я відіграє ключову роль у соціальному і економічному розвитку суспільства, а також у формуванні та соціалізації особистості. Ми з'ясували що, негативні тенденції у розвитку сучасної сім'ї викликають серйозні обурення серед фахівців та активізують практичні дослідження з психологічних та соціальних аспектів функціонування сімей. Слід зазначити важливість наукових досліджень у галузі задоволеності шлюбом та їх впливу на особистісний розвиток.

Отже, дослідження розподілу подружніх ролей в молодій сім'ї має важливість для розуміння сучасних сімейних динамік, а також для розробки ефективних стратегій підтримки сімейного благополуччя та задоволеності шлюбом.

Стан розробленості проблеми. Велика кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень з психології шлюбу та проблем сімейних відносин свідчить про актуальність цієї теми. Зараз традиційна сім'я стикається з кризою, що супроводжується зростанням розлучень, конфліктами в сімейному житті та зменшенням її виховного потенціалу.

Соціально-психологічні дослідження, проведені О.О. Бодальновою, А.М. Волковою, Т.М. Мішиною, М.М. Обозовим та іншими, розглядають різні аспекти сімейного життя: від особистісного сприйняття подружжя та розподілу влади до взаємовідносин між батьками та дітьми. Основна мета таких досліджень - з'ясувати фактори, що впливають на задоволеність шлюбом.

Деякі з цих факторів вже були досліджені, такі як шлюбно-сімейна мотивація, стаж сімейного життя, розподіл сімейних обов'язків, задоволеність

спілкуванням у сім'ї та інші. Проте не зважаючи на це, проблема задоволеності шлюбом залишається актуальною. Тому ми обрали дослідження розподілу ролей в сім'ї як один з ключових факторів впливу на задоволеність шлюбом.

Метою дослідження є вивчення впливу розподілу подружніх ролей у молодих сім'ях на їх задоволеність шлюбом.

Викладення основного матеріалу. У результаті проведеного нами дослідження ми дійшли висновків, що при теоретичному аналізі літератури виявлено декілька підходів до тлумачення поняття "задоволеність шлюбом". Серед них зустрічаються терміни, які можуть замінювати або доповнювати один одного, такі як "якість шлюбу", "стабільність шлюбу", "подружнє щастя", "сімейне благополуччя", "успішність шлюбу" і так далі. На основі інтеграції цих підходів було визначено "задоволеність шлюбом" як особисту оцінку людиною свого власного шлюбу, що базується на її життєвому досвіді, уявленнях про шлюб і сім'ю, а також ставленні до свого шлюбного партнера.

Сімейні взаємини завжди залишалися однією з найважливіших складових щасливого та задовільного життя. У молодих сім'ях, зокрема, процес формування ролей та їх розподіл визначає не лише динаміку взаємин, але й рівень задоволеності самим шлюбом. Розглянемо, як саме розподіл подружніх ролей впливає на якість сімейного життя.

В сучасному суспільстві розподіл ролей в сім'ї стає все більш гнучким і адаптивним. Традиційні уявлення про те, які обов'язки має виконувати чоловік, а які - жінка, поступово змінюються, відкриваючи шлях для індивідуального підходу до поділу сімейних обов'язків. У молодих сім'ях спостерігається тенденція до спільного плекання різних ролей: від виховання дітей та домашніх справ до кар'єрного зростання та розвитку особистості.

У результаті аналізу літературних джерел було виявлено різні показники задоволеності шлюбом, включаючи почуття стосовно шлюбу та партнера, емоційну підтримку та взаєморозуміння у шлюбі, установки щодо шлюбу, виконання очікувань референтних груп, розподіл подружніх ролей тощо.

Дослідження літературних джерел також показало, що існують об'єктивні та суб'єктивні (психологічні) фактори задоволеності шлюбом. Об'єктивні фактори включають соціально-демографічні та економічні характеристики шлюбу, тоді як суб'єктивні включають індивідуально-психологічні особливості та взаємодію шлюбних партнерів. Також було виявлено, що існує певна невизначеність між показниками та факторами задоволеності шлюбом, оскільки в різних дослідженнях ті ж самі явища та характеристики можуть бути названі як показниками, так і факторами задоволеності шлюбом.

Наукові дослідження підтверджують, що розподіл подружніх ролей має значний вплив на задоволеність шлюбом. Як показують дослідження, коли обов'язки розподіляються рівномірно і кожен з партнерів відчуває себе цінним і підтриманим у своїх зусиллях, рівень задоволеності шлюбом зростає. З іншого боку, якщо розподіл ролей є нерівномірним або невідповідним очікуванням, це може призвести до незадоволеності та конфліктів.

Проте, важливо розрізняти очікування щодо розподілу ролей та реальність їх виконання. Часто буває так, що невідповідність між очікуваннями партнерів може призводити до конфліктів та незадоволеності відносинами. Наприклад, якщо один з партнерів очікує, що усі домашні обов'язки будуть виконуватися іншим, це може призвести до напружених сімейних стосунків.

Одним із шляхів покращення взаємин у молодих сім'ях є відкритий та чесний діалог про розподіл обов'язків. Важливо, щоб обидва партнери могли вільно висловлювати свої очікування та потреби, а також були готові до компромісів та спільних рішень. Також важливо навчитися визнавати та цінувати внесок кожного з партнерів у сімейне життя.

Висновки. Таким чином, розподіл подружніх ролей в молодій сім'ї має велике значення для задоволеності шлюбом. Спільне вирішення питань щодо розподілу обов'язків, відкритий діалог та взаємоповага допомагають підтримувати гармонію та злагоду в сімейних відносинах, що є важливим компонентом щасливого та задовільного шлюбу.

Отже, ми припускаємо, що існує певний зв'язок між розподілом подружніх ролей і задоволеністю шлюбом, і за допомогою психологічної корекції розподілу подружніх обов'язків можна впливати на задоволеність шлюбом. З цього випливає, що для поліпшення якості комунікації між подружжям важливо, щоб дружини зосередили увагу на розвитку таких комунікативних навичок як направленість, професіоналізм, упевненість, вимогливість, співчутливість, психологічна грамотність та відчуття іншої людини, тоді як чоловіки мають акцентувати увагу на співчутливості, відчутті іншої людини та відкритості. Це можна досягти шляхом вивчення відповідної літератури, активного розвитку цих навичок, виявлення моментів їх прояву та участі у спеціальних соціально-психологічних тренінгах з цієї тематики.

Потребує подальшого дослідження Потреба у подальшому дослідженні в темі "Розподіл подружніх ролей в молодій сім'ї як фактор задоволеності шлюбом" визначається кількома аспектами, які потребують більш глибокого розгляду та аналізу.

По-перше, необхідно дослідити динаміку розподілу подружніх ролей на різних етапах сімейного життя, включаючи початок шлюбу, народження дітей, кар'єрні зміни та пізніше періоди сімейного життя. Розуміння того, як ці ролі змінюються з часом, може допомогти виявити ключові моменти, що впливають на взаємовідносини в сім'ї.

По-друге, важливо вивчити різні фактори, які впливають на розподіл ролей та задоволеність шлюбом, такі як гендерні стереотипи, економічний статус, освіта, релігійні переконання та інші. Розуміння цих факторів може допомогти розробити ефективні стратегії для підтримки здорових сімейних відносин.

По-третє, важливо вивчити роль комунікації в розподілі ролей та відчутті задоволеності шлюбом. Розуміння того, як ефективна комунікація

може сприяти здоровим сімейним відносинам, може допомогти розробити програми та інтервенції для підтримки пар у їхньому сімейному житті.

Узагальнюючи, подальше дослідження в цій темі може сприяти кращому розумінню взаємозв'язку між розподілом подружніх ролей та задоволеністю шлюбом, а також сприяти розвитку ефективних стратегій для підтримки здорових та стійких сімейних відносин.

Список використаної літератури:

1. Андреева Т.В. Психологія сучасної сім'ї. Монографія. К., 2005. 436 с.
2. Джелалі В.О. Психологія вирішенню конфліктів: Навчальний посібник. Харків-Київ: Р. І. Ф., 2006. 320 с.
3. Дружинін В. Н. Психологія сім'ї. 3-є вид. К., 2006. 176 с..
4. Іващенко А. С. Психологічні чинники міжособистісних стосунків у молодих подружніх парах. *Вісник Національної академії*. 2012. 72 с.
5. Корнієнко І.О. Ганькулич М.М. Особливості формування образу партнера в шлюбі як фактору задоволення сімейними стосунками / *Вісник Мукачівського університету*, pp. 97-98. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/>
6. Ничипоров Б.В. Психологічні проблеми сучасної сім'ї [Текст]. 2021. №5. С. 103-108.

Yefimova A.G.

graduate student of the Department of Psychology and personal development

DZVO "University of Education Management".

Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-9821-7993

e-mail: annayefimova777@gmail.com

THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF UKRAINIAN MIGRANTS TO THE USA DURING THE WAR

Formulation of the problem. The war increased the number of forced migrants from Ukraine to other countries of the world. Estimated statistics provided by Internet sources indicate that in total, in the first five months of the war, the United States accepted more than 100,000 Ukrainian refugees. This determines the need for a detailed consideration of the problem of social and psychological adaptation of Ukrainians who were forced to migrate to the USA during the war.

The state of development of the problem. A number of domestic and foreign researchers studied the problem of psychological adaptation of migrants and psychological characteristics of migrants, including Ukrainians, such as: O.E. Blynova, H.P. Lazos, I.M. Leonova, L.E. Orban-Lembryk, O.A. Rovenchak, M.M. Slyusarevskyi, I.V. Tarasyuk, N.A. Shulga, Ya.I. Yurkiv, C. Arroyo, J.W. Berry, Y. Bilan, N.R. Branscombe, C.L. Cobb, E.H. Cohen, A. Furnham, L. Grinberg, R.

Grinberg, J.F. Helliwell, C.R.Jr. Martinez, O. Martsyniak-Dorosh, A. Meca, L.E. Molina, A. Reilly, S.J. Schwartz, Todaro, D. Xie, M.C. Zea, and others. Despite the considerable amount of research on the problems posed by the psychology of migration, the problem is understudied.

Therefore, **the purpose of this study** was to determine the content of socio-psychological adaptation of Ukrainians to the conditions of migration during the war.

Presentation of the main material. Migration is a time-consuming process that has several main stages and contains many psychological aspects.

Researchers point out that migration is accompanied by the transformation of the entire system of social and psychological relations, including interpersonal, family, parental, labor, and leads to a significant strain on psychological protection mechanisms.

Socio-psychological adaptation is the process of a person acquiring a certain status, mastering certain social-psychological role functions. In the process of social and psychological adaptation, a person strives to achieve harmony between the internal and external conditions of life and activity. As the stages of adaptation pass, the adaptability of the individual increases. At the final stage of this process, the adequacy of a person's mental activity to the given conditions of the environment and its activity in certain circumstances develops.

According to scientific sources, migration, especially forced migration, is the strongest factor of stress. This is associated with a sharp change in the usual way of life, which in turn causes anxiety, affects identity, self-concept, mental organization, value system, self-esteem. In addition, researchers note that socio-psychological adaptation in the conditions of migration is accompanied by living with culture shock and other psychological traumas characteristic of a migrant. There are also other specific problems: currently, Ukrainian migrants arrive in the USA with signs of post-traumatic stress disorder and anxiety disorders, experiencing acute grief from the loss of loved ones, general disorientation, which significantly reduces the effectiveness of their social and psychological adaptation to the conditions of migration.

In general, objective and subjective factors influencing the dynamics of socio-psychological adaptation of migrants are distinguished. Objective factors include the following factors: country of entry, language, nature of local culture, ethnic affiliation of migrants, attitude of the indigenous population, presence of supporting structures, socio-economic or political circumstances that additionally arise at the new place of residence.

The subjective factors that affect the dynamics of integration and adaptation include, first of all, the psychological structure of the individual.

The researchers call the feeling of satisfaction and fullness of life an internal criterion for the effective adaptation of migrants, and the inclusion of an individual in the social and cultural life of a new group as an external criterion.

Researchers note that the formation of motivation, manifested in the desire to integrate into a new environment, is of great importance for the successful process

of socio-psychological adaptation of migrants; in the presence of an attitude towards the assimilation of new cultural phenomena; striving to overcome informational isolation and establish connections with the environment. But the Ukrainians who were forced to migrate to the USA with the beginning of the war did not have time to form an intention, then motivation, and later - psychological readiness. Therefore, the process of social and psychological adaptation becomes difficult and slows down. And the state characterized by the internal experiences of Ukrainians is more characterized as maladaptation.

The following types of maladaptation are defined:

- psychological - inability to adapt to any life situation (illness, death of loved ones, loss of social status), the consequences of which are diseases, neuroses, deviant behavior
- socio-psychological - inability psyche to accept the changed conditions.

Psychologically complex manifestations of socio-psychological maladjustment are closedness to new experiences, inability to direct energy into socially useful matters, a feeling of discomfort in communication situations, a tendency to discredit others, a feeling of inferiority, hopelessness of life and at the same time aggression and hatred, which is manifested by dissatisfaction with oneself, a sense of self failure, helplessness, desire to return to the past life that was lost, fear of judgment - all this exacerbates internal conflicts, gives rise to doubts, aggressiveness, a sense of hopelessness. In such a psychological state, the Ukrainian migrant is unable to act productively, realize his potential, satisfy his social needs, engage in active communication, and generally adapt to new living conditions.

This leads us to the conclusion that social and psychological support for the process of social and psychological adaptation of Ukrainians who migrated to the USA during the war is necessary. To realize this goal, an empirical study of the peculiarities of social and psychological adaptation of Ukrainian forced migrants and the development of a specialized program of social and psychological support for this process are necessary.

Conclusions. Taking into account the above theoretical analysis of the content of socio-psychological adaptation of Ukrainians to the conditions of migration during the war, it should be stated that this problem requires a more thorough theoretical and empirical study, therefore it will be the goal of our further scientific investigations.

References

1. Berry, J. W. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied psychology: An international review*. 1997. Vol. 46 (1). P. 5–34.
2. Cohen E.H. Impact of the Group of Co-migrants on Strategies of Acculturation: Towards an Expansion of the Berry Model // *International Migration*. 2011. Vol. 49. Issue 4. P. 1-22.
3. Furnham A., Bochner S. *Culture Shock: Psychological reactions to unfamiliar environments*. L. & N.Y., 1986. P. 220.

4. Frank K., Hou F., Schellenberg G. Life Satisfaction Among Recent Immigrants in Canada: Comparisons to Source-Country and Host-Country Populations. *Journal of Happiness Studies*, 17 (4), August 2015. URL:

https://www.researchgate.net/publication/283907844_Life_Satisfaction_Among_Recent_Immigrants_in_Canada_Comparisons_to_Source-Country_and_Host-Country_Populations

5. Helliwell J.F., Huang H., Wang Sh., Shiplett H. International Migration and World Happiness. *World Happiness Report*. p. 12–43. URL: https://www.researchgate.net/publication/323775616_International_Migration_and_World_Happiness (accessed: 25.10.2022).

6. Javanbakht Arash. Addressing war trauma in Ukrainian refugees before it is too late. *European Journal of Psychotraumatology*. Volume 13, 2022. URL: [https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20008066.2022.2104009#:~:text=However%2C%20average%20estimates%20suggest%20about,\(2022\)](https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20008066.2022.2104009#:~:text=However%2C%20average%20estimates%20suggest%20about,(2022)).

7. Martsyniak-Dorosh O. The Heavy Psychological Toll of the War in Ukraine — Mental health support is the need of the hour. 2022. URL: <https://www.medpagetoday.com/opinion/second-opinions/101119>

8. Zandt Florian. 6.8 Million Seeking Refuge from Russian Invasion. 2.06.2022. URL: <https://www.statista.com/chart/26960/number-of-ukrainian-refugees-by-target-country/>

Жернова Є.О.

студентка Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
«Національного авіаційного університету»
спеціальності 053 «Психологія», м. Київ

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасна студентська молодь переживає значний вплив соціальних мереж на свій процес соціалізації. Ця тема стає все більш актуальною, оскільки соціальні мережі відіграють ключову роль у формуванні ідентичності, комунікації та сприйнятті світу серед молоді. Нові технології змінюють способи, якими студенти спілкуються, отримують інформацію та формують власні погляди. Сприйняття соціальних мереж як інструменту соціалізації студентської молоді потребує детального аналізу з різних позицій.

Засвоєння цінностей, норм та звичаїв через соціальні мережі може мати як позитивні, так і негативні наслідки для студентської аудиторії. На одному боці, це може сприяти розширенню кругозору, підвищенню соціальної активності та впливу, а також сприяти виробленню толерантності до різних культурних та соціальних поглядів. Проте, з іншого боку, переваги можуть перетворитися на загрозу, коли студенти стикаються з фільтрованим інформаційним потоком, алгоритмічною маніпуляцією та надмірними стандартами щодо зовнішності та успіху.

Однією з ключових аспектів впливу соціальних мереж на соціалізацію студентів є їх роль у формуванні соціальних зв'язків та мережі підтримки.

Соціальні платформи дозволяють студентам легко знаходити однодумців, обмінюватися досвідом та враженнями, що сприяє підвищенню самопізнання та розвитку особистості. З іншого боку, це може також призвести до ізоляваності від реального світу та сприяти відчуттю самотності у випадку переваги віртуальних знайомств над офлайн-спілкуванням.

Крім того, соціальні мережі впливають на процес соціалізації студентів шляхом поширення ідеалів та стереотипів щодо успіху, краси, влади та інших соціально значущих аспектів. Студенти можуть відчувати тиск соціальних мереж на досягнення певного стандарту, що впливає на їхню самооцінку та психічне здоров'я. Більшість соціальних мереж сповнені фільтрами та зображеннями ідеального життя, що може породжувати відчуття незадоволеності своїм життям серед студентської аудиторії.

Зокрема, такі аспекти, як розповсюдження фейкових новин, кіберзнущання та порушення приватності, мають серйозний вплив на соціалізацію студентів через соціальні мережі. Це створює складні виклики для вчителів, батьків та інших соціальних агентів у формуванні правильних цінностей та навичок для ефективної адаптації до сучасного цифрового світу.

Мета дослідження полягає у вивченні впливу соціальних мереж на процес соціалізації студентської молоді з урахуванням сучасних технологічних та соціокультурних змін. Основною метою є аналіз різних аспектів цього впливу, з'ясування його позитивних та негативних наслідків для формування особистості, соціальних взаємин, ідентичності та ціннісних орієнтацій студентів.

У результаті теоретичного аналізу стало очевидним, що соціальні мережі впливають на формування індивідуальної ідентичності студентів шляхом відображення їхнього «Я» у віртуальному просторі. Вони надають можливість самопрезентації та самовираження, що впливає на спосіб, яким студенти сприймають себе та взаємодіють з іншими. Крім того, через соціальні мережі студенти можуть впливати на сприйняття суспільства щодо різних аспектів, таких як політика, культура, та гендерні ролі.

Взаємодія у віртуальних спільнотах та групах також відіграє важливу роль у соціалізації студентів. Через спільні інтереси та цілі, вони формують свої погляди та переконання, навчаються співпраці та комунікації, а також знаходять підтримку та мотивацію. Відчуття належності до певної спільноти може значно змінити спосіб, яким студенти сприймають своє оточення та розвивають свої соціальні навички.

Значна увага також була приділена впливу соціальних мереж на міжособистісні відносини та комунікацію студентів. З одного боку, ці мережі надають можливість для швидкого та зручного спілкування, сприяючи зближенню та обміну ідеями. З іншого боку, вони можуть викликати негативні наслідки, такі як ізоляція та зменшення особистого контакту. Таким чином, вплив соціальних мереж на міжособистісні відносини студентів є

двостороннім, і важливо враховувати як позитивні, так і негативні аспекти цього впливу.

Крім того, важливим аспектом впливу соціальних мереж є їхня роль у навчанні та професійному розвитку студентів. Сучасні технології дозволяють збільшити доступ до освітніх ресурсів, сприяючи навчанню та саморозвитку.

Крім того, соціальні мережі можуть бути корисним інструментом для побудови контактів у професійній сфері та знаходження робочих можливостей. Однак важливо пам'ятати про необхідність критичного мислення та уважного підходу до інформації, яку ми зустрічаємо в мережах, оскільки не завжди вона може бути надійною та правдивою.

У кінцевому підсумку, теоретичний аналіз впливу соціальних мереж на соціалізацію студентської молоді дозволяє нам зрозуміти різні аспекти цього явища та виявити як його позитивні, так і негативні наслідки.

Враховуючи ці аспекти, ми можемо розробляти стратегії для ефективного використання соціальних мереж у підтримці соціальної адаптації, освіти та професійного розвитку студентів.

Результати емпіричного дослідження впливу соціальних мереж на соціалізацію студентської молоді дають багатогранне уявлення про те, як ці онлайн-платформи впливають на формування особистості та взаємодію із соціальним середовищем. За результатами нашого дослідження, виявлено, що соціальні мережі відіграють значущу роль у процесі соціалізації студентів, але їх вплив може бути як позитивним, так і негативним залежно від різноманітних чинників.

Одним із ключових висновків є те, що соціальні мережі стали важливим каналом для збагачення соціального життя студентів, що дає їм можливість вступати у взаємодію зі своїми колегами, ділитися досвідом, спілкуватися та співпрацювати над проектами. Вони створюють віртуальне соціальне середовище, де студенти можуть знайти підтримку, поради, та навіть розвинути нові інтереси та хобі.

Проте, наші дослідження також показали, що існує негативний вплив соціальних мереж на соціалізацію студентів. Один із основних негативних аспектів - це залежність від соціальних мереж, яка може призвести до втрати часу, відволікання від навчання та реальних життєвих справ, а також сприяти появі проблем з психічним здоров'ям, таким як тривога чи депресія.

Додатково, виявлено, що соціальні мережі можуть впливати на формування індивідуального «Я» студентів, їхню самооцінку та сприйняття себе та інших. Студенти часто порівнюють своє життя з життям інших у соціальних мережах, що може призвести до відчуття невдоволеності власними досягненнями або зовнішнім виглядом.

Невипадково, наші результати також свідчать про те, що позитивний чи негативний вплив соціальних мереж на соціалізацію студентів значною мірою залежить від того, як самі студенти використовують ці мережі. Такі фактори, як інтенсивність використання, тип контенту, з яким студенти взаємодіють, та

їхня самодисципліна, грають ключову роль у визначенні впливу соціальних мереж на їхнє життя та соціалізацію.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що соціальні мережі є невід'ємною частиною життя сучасних студентів, а їх вплив на процес соціалізації має як позитивні, так і негативні аспекти.

Важливою є свідомо та відповідальна взаємодія студентів з соціальними мережами, а також розуміння небезпек та переваг, які вони можуть нести. Тільки з урахуванням цих факторів можна розвивати ефективні стратегії для покращення соціальної адаптації та психологічного благополуччя студентської молоді в онлайн-середовищі.

В контексті сучасного інформаційного та технологічного прогресу, соціальні мережі стають не лише платформою для спілкування, але й суттєвим чинником у формуванні соціальних ідентичностей та соціалізації студентської молоді. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що вплив соціальних мереж на соціалізацію студентів є надзвичайно значущим, проте він має як позитивні, так і негативні аспекти.

З одного боку, соціальні мережі відкривають безмежні можливості для спілкування та взаємодії, що сприяє розширенню соціального кола, збагаченню культурного досвіду та підтримці реальних та віртуальних зв'язків між студентами. Вони створюють унікальну платформу для обміну думками, ідеями та інформацією, що сприяє розвитку критичного мислення та самовизначенню особистості.

З іншого боку, використання соціальних мереж може мати негативний вплив на процес соціалізації студентів. Залежність від онлайн-спілкування може призвести до ізоляції від реального життя, зменшення уваги до навчання та сприяти розвитку психологічних проблем, таких як тривога та депресія. Крім того, соціальні мережі часто стають майданчиком для поширення негативних стереотипів, булінгу та іншої форми віртуального насильства, що може негативно впливати на психічне здоров'я студентів.

Список використаних джерел

1. Буковська О.О. Просоціальна спрямованість та поведінка особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Екологічна психологія*. 2019. Т. VII. Вип. 47. С. 120–129.
2. Григорчук Л. П. Використання інтернет-ресурсів у навчальному процесі студентів: погляд з позиції психології;. Запоріжжя: Видавництво Запорізького національного університету, 2020. 214 с.
3. Гриценко Л. О.; Інноваційні технології в освіті: використання соціальних мереж у вищих навчальних закладах. Вінниця: Видавництво Вінницького національного медичного університету, 2017. 204 с.
4. Денисова С. В. Співпраця і взаємодія в соціальних мережах серед студентів;. Дніпро: Видавництво Дніпровського національного університету, 2016. 198 с.

5. Іванова Н. О. Вплив соціальних мереж на психологічний стан студентів. Київ: Видавництво Київського національного університету, 2018. 224 с.
6. Ковальчук М. М.; Використання соціальних мереж в навчальному процесі студентів. Харків: Видавництво Харківського національного університету, 2019. 235 с.
7. Кононенко І. М. Соціальні мережі як засіб саморозвитку студентів гуманітарних спеціальностей. Запоріжжя: Видавництво Запорізького національного університету, 2015. 198 с.
8. Кравченко О. В. Особливості використання соціальних мереж в навчальному процесі студентів гуманітарних спеціальностей. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, 2017. 221 с.
9. Мазур Т.В. Соціально-психологічні аспекти самореалізації особистості в сучасних умовах. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія*. 2013. № 1. С. 117–121.
10. Мельник О. С. Використання соціальних мереж для саморозвитку студентів. Луганськ: Видавництво Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 2020. 210 с.
11. Петренко О. П. Соціальні мережі та формування ідентичності у студентської молоді. Львів: Видавництво Львівського університету, 2017. 186 с.

Зазимко О.В.

провідний науковий співробітник

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

кандидат психологічних наук, доцент, м. Київ

Шиловська О.М.

старший науковий співробітник

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

кандидат психологічних наук, м. Київ

ВРАХУВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ ДИНАМІКИ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Постановка проблеми. Кризу війни, в якій перебувають без виключення всі українці, кожен переживає по своєму, що залежить від життєвого досвіду, резильєнтності, наявних ресурсів виживання. Непрості життєві умови, які тривалий час супроводжуються постійними стресовими ситуаціями, ставлять перед психологами країни нові виклики. Зауважимо, що в психологічній літературі кризова ситуація визначається як гострий

емоційний стан, що виникає при блокуванні цілеспрямованої життєдіяльності людини, внаслідок події, яка не може бути подолана відомим із її минулого досвіду способом [3; 1]. Разом з тим, криза, яку переживає особистість під час війни супроводжується тривалим станом невизначеності стосовно навіть найближчого майбутнього. Звичний образ життя втрачає актуальність, досвід, який мала людина до війни, вже не є надійною опорою. У життєвій історії жодного українця не було досвіду таких катастрофічних потрясінь, які він переживає вже майже рік.

Проте, ізраїльський вчений А. Антоновський стверджував, що навіть сам по собі стрес, який завжди є патогенним, за певних умов може бути й салютогенним чинником [4]. Успішне подолання кризової ситуації може призвести людину до набуття позитивного досвіду. Кризову ситуацію можна розглядати як виклик і завдання людини не лише навчитися функціонувати ефективно, незважаючи на несприятливі життєві умови, а й повернути стрес собі на користь.

На сьогодні дослідження психологічних властивостей особистості, які впливають на процес розвитку, вміння усвідомлювати власний досвід, створювати власну життєву історію, спираючись на досвід отриманий в кризовій ситуації, набувають особливої актуальності.

Стан розробленості проблеми. До війни науковцями лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України досить глибоко досліджено проблеми саморозвитку, самопроектування особистості, особливості побудови її життєвих наративів тощо. У довоєнних дослідженнях виокремлені категорії означені як такі, що впливають на розвиток особистості та процес самопроектування [2].

Проблема особистісних цінностей варта уваги ще й з погляду багатовимірного підходу «BASIC-Ph», як комбінації елементів, що становлять стиль «виживання» кожної людини в кризових подіях. Ізраїльський професор Муллі Лаад (Navrylovska, 2020) запропонував підхід, який базується на шести вимірах, що описують шляхи подолання людиною кризової події: вірування та цінності (Belief and values); емоційний афект (Affect); соціальний (Social); уява та фантазія (Imaginative); когнітивний (Cognitive); фізіологічний (Physiological). Кожна літера в даній моделі означає певний ресурс. У цьому дослідженні ми зупинимось на Belief (віра). Цей спосіб подолання кризи базується на вірі (у Бога, людей, диво чи в самого/саму себе, у свою місію). Але, крім віри, це й система переконань, цінностей та смислів людини.

Особистісні цінності, як і цінності соціальні, існують у формі ідеалів, тобто моделей належного. Процес формування ціннісних орієнтацій може бути розглянутий з різних точок зору, однак це не одномоментне знаходження якості, він розтягнутий у часі, має свої етапи, які співвідносяться послідовно з віковим розвитком людини, формуванням її особистісних властивостей.

У самому загальному вигляді цей процес може бути представлений як життєвий простір що розширюється в часі, в якому особистість будує і

здобуває визначену «траєкторію свого руху» згідно орієнтирам: цінностям зовнішнього світу і цінностям самопізнання, самооцінки, саморозвитку.

Система ціннісних орієнтацій характеризує зрілу особистість, оскільки перебуває у центрі змістового відношення «Я – світ», визначає потребо-мотиваційний вектор соціальної поведінки й спричиняє ефективність життєдіяльності. Ця система визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до власного «Я», основу світогляду, життєвої активності та концепції життя [2].

Метою цієї роботи є порівняння розвитку ціннісної сфери особистості в юнаків та підлітків у довоєнний період та під час повномасштабного вторгнення агресора до країни.

Викладення основного матеріалу. Як елемент структури особистості ціннісні орієнтації відображають внутрішню готовність людини до здійснення певної дії, спрямовані на задоволення потреб та інтересів, а тому вказують на стратегічні моделі її поведінки. Саме тому, досліджуючи проблему особистісного розвитку в підлітковому та юнацькому віці, в довоєнних дослідженнях виявлялися особливості становлення та розвитку ціннісних орієнтацій в даних вікових періодах. На сьогодні цінності набули більшої важливості для особистісних можливостей подолання кризової ситуації, набуття психологічної стійкості та певної стабільності в ситуації невизначеності та загрози.

У дослідженні ціннісної сфери особистості підлітків та юнаків застосовано методику Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» в адаптації Семків І. Означена методика визначає десять різних мотиваційних типів, утворених певними цінностями, кожному з яких відповідає деяка мотиваційна мета. Ці типи задають загальну спрямованість життєдіяльності людини, а також орієнтують її конкретні дії.

Саморегуляція (самостійність). Мотиваційна мета – незалежні, автономні думки і дії, керівництво власними поглядами. Цінності: свідомість існування, мудрість, самостійність, цілеспрямованість, самостійна постановка цілей, відповідальність, успіх.

Стимулювання (повнота життєвих відчуттів). Мотиваційна мета – новизна і змагання в житті. Цінності: свобода, творчість, різноманітне життя, широта поглядів, відвага, життєрадісність, допитливість.

Гедонізм. Мотиваційна мета – задоволення, чуттєва насолода, насолода життям. Цінності: насолода життям, турбота про себе, охайність, задоволення.

Досягнення. Мотиваційна мета – досягнення особистого успіху за допомогою прояву компетентності, отримання соціального схвалення. Цінності: насиченість життя, самоповага, здоров'я, компетентність, репутація, інтелект.

Влада. Мотиваційна мета – досягнення соціального статусу, престижу і панування над людьми. Цінності: соціальна влада, багатство, соціальне визнання, влада, впливовість.

Безпека. Мотиваційна мета – стабільність, безпека і гармонія суспільства, сім'ї та самого індивіда. Цінності: рівність, соціальний порядок, національна безпека, мир на Землі, традиції, безпека сім'ї, соціальна справедливість.

Конформність. Мотиваційна мета – обмеження дій і спонукань, що заподіюють шкоду іншим і порушують соціальні очікування і норми. Цінності: ввічливість, самодисципліна, помірність, смирення, повага старших, прийняття життя, яким воно є, чесність, слухняність.

Традиція. Мотиваційна мета – повага і підтримка звичаїв, прийняття і визнання ідей, існуючих в певній культурі, релігії. Цінності: духовність, почуття вдячності, єднання з природою, захист навколишнього середовища, доброзичливість, благочестя, релігійність.

Прихильність (доброзичливість). Мотиваційна мета – підтримка і підвищення благополуччя людей, з якими людина перебуває у постійному контакті, підтримує близькі стосунки. Цінності: справжня любов, вірна дружба, естетична насолода, відданість, поблажливність.

Універсалізм (самоорієнтація). Мотиваційна мета – розуміння, терпимість і підтримка благополуччя всіх людей, природи та власного «Я». Цінності: згода з самим собою, недоторканність внутрішнього світу.

За результатами дослідження, проведеного до війни (Shylovska, 2013), найбільш важливими для підлітків 11–12 років є наступні цінності: гедонізм, влада та безпека. Таким чином, молодші підлітки найбільшої уваги надають цінностям, що пов'язані з отриманням насолоди та задоволення від життям, турботою про себе, безпекою та гармонією, насамперед, у сім'ї, досягненням соціального статусу, престижу, визнання, можливістю впливати на оточуючих. Отже, в 11–12-річному віці для підлітків важливого значення набувають соціальні цінності, які здатні забезпечити гармонійні стосунки у сім'ї, статус серед однолітків та безпеку самої дитини у соціумі. Найменш важливими у даному віці виявилися такі цінності, як традиції та універсалізм, що свідчить про те, що на цьому віковому етапі духовність, почуття вдячності, доброзичливість, розуміння, терпимість, узгодженість внутрішнього «Я» не є для дитини тими важливими складовими, на основі яких формується образ «Я» та певна життєва концепція. Однак результати, отримані в процесі дослідження, проведеного з підлітками даної вікової категорії під час війни в нашій країні, дозволяють зробити висновок, що система цінностей певною мірою змінюється. Так найважливішими цінностями виявилися безпека, традиція та конформність. Таким чином, менш значущим стає отриманням насолоди та задоволення від життям, досягненням соціального статусу, престижу, визнання, можливістю впливати на оточуючих, а більшої ваги набуває стабільність, безпека сім'ї та самого індивіда, національна безпека, мир на Землі, підтримка звичаїв, прийняття і визнання ідей, існуючих в певній культурі, а також обмеження дій і спонукань, що заподіюють шкоду іншим і порушують соціальні очікування і норми. Такі результати нашою думкою, що наші діти вимушені були раніше подорослішати і обрати ті цінності, які сприяють їх внутрішній стабільності. Як бачимо, на даному віковому етапі це переважно соціальні цінності.

Для підлітків 13–14 років найбільш важливими були такі цінності, як стимулювання, досягнення, саморегуляція та влада. Таким чином, у середньому підлітковому віці важливого значення набувають не лише соціальні, але й особистісні цінності. Зокрема, поряд з важливістю отримати визнання від оточуючих і владу, з'являється бажання досягнути особистого успіху й соціального схвалення за допомогою прояву компетентності. Важливого значення набувають також самостійність, цілеспрямованість, відповідальність, компетентність, відвага, допитливість та життєрадісність. Не менш важливими є також самоповага, незалежність, автономія. Найменш важливими виявилися цінності, що пов'язані з обмеженням дій і спонукань, які можуть порушити соціальні очікування і норми, а саме: самодисципліна, ввічливість, слухняність, помірність, чесність, повага до старших. Неприйняття перерахованих цінностей, радше за все, пов'язано з загостренням підліткової кризи.

15–16-річні досліджувані найбільш важливими для себе виокремили наступні цінності: досягнення, конформність, прихильність, універсалізм, саморегуляція. Таким чином, для старшого підліткового віку важливе значення в довоєнний період мали цінності, що пов'язані з самостійністю, цілеспрямованістю, відповідальністю, самодисципліною, прагненням до успіху, узгодженістю внутрішнього світу, компетентністю, інтелектуальним розвитком, підтримкою і розумінням оточуючих, тобто ті особистісні цінності, які відображають самодостатню, успішну людину. Не менш важливими в цьому віці є цінності, що відображають стосунки з оточенням, зокрема: справжня любов, вірна дружба, відданість, повага до старших. Зауважимо також, що не було виявлено цінностей, які були б для досліджуваних даного віку абсолютно байдужими і неприйнятними.

У старшому підлітковому віці система цінностей лишалася більш-менш сталою. Можливо, як і в більш ранньому підлітковому віці, особливого значення набувають цінності, що пов'язані з безпекою, підтримкою рідних та близьких. Більш важливого значення набувають цінності, що пов'язані із самостійністю, цілеспрямованістю, самостійною постановкою цілей та відповідальністю.

В юнацькому віці найбільш важливими були цінності, що відображають самостійність, цілеспрямованість, самостійну постановку цілей, відповідальність, успіх, свідомість існування, мудрість, що в старшому підлітковому віці лише починали формуватися, адже незалежні, автономні думки і дії, керівництво власними поглядами, що обґрунтовані власними можливостями та оцінкою життєвої ситуації в підлітковому віці ще не настільки пріоритетні, можливо, в силу невеликого життєвого досвіду, залежності від референтного оточення, а також фінансової залежності від батьків. Ще один мотиваційний тип, який суттєво відрізняє юнаків від підлітків, це новизна і змагання в житті. Юнаки надають перевагу свободі, творчості, урізноманітненню життя, широті поглядів, відвазі, життєрадісності та допитливості. Таким чином, досліджувані юнацького віку вже схильні до самовизначення щодо соціокультурних цінностей, виділення та обґрунтування для себе ціннісно-смыслових підстав власної життєвої концепції та визначення власного «Я». Вони обирають цінності, що

забезпечують певну незалежність, автономність, відповідальність, самостійність, свободу вибору, унікального сенсу свого існування тощо. Разом з тим для осіб даного віку важливим є досягнення особистого успіху, як результат прояву власної компетентності та отримання соціального схвалення.

Важливими також для юнаків є справжня любов, вірна дружба, відданість, тобто цінності, що відображають стосунки з оточенням. Не менш значимими є цінності, що забезпечують згоду з самим собою, недоторканність внутрішнього світу.

Висновки. Для молодших підлітків важливими лишаються цінності, що пов'язані із самостійністю, цілеспрямованістю, відповідальністю, компетентністю, відвагою, допитливістю та життєрадісністю. Не менш важливими лишаються самоповага, незалежність та автономія. Разом з тим з'являються і нові цінності, зокрема, доброзичливість і безпека. Як і молодші підлітки, особливої цінності набувають стабільність, безпека сім'ї та самої дитини, безпека країни та мир. Крім того, не менш важливим аспектом життєдіяльності стає підтримка людей, з якими підліток перебуває у постійному контакті, підтримує близькі стосунки.

У старшому підлітковому віці цінності стають вже більш стабільними і майже не змінюються, не зважаючи на зовнішні обставини, складнощі, які переживає дитина. Ми ще раз переконалися, що у старшому підлітковому віці відбувається присвоєння цінностей і формування образу «Я» відповідно до ціннісних орієнтацій підлітка.

В юнацькому віці система ціннісних орієнтацій в юнацькому віці більш спрямована на пошуки сенсу існування, досягнення особистого успіху, свободу вибору, стосунки з оточенням та узгодженість власного внутрішнього світу.

Будь яка криза несе в собі потенціал для розвитку, вона має здатність відсікати минуле, на яке ми не можемо спертися і вказувати на майбутнє. Однак як саме кризова ситуація, яка пов'язана з війною у країні в подальшому впливатиме на підлітків та осіб юнацького віку, на усвідомлення ними досвіду, на подальший розвиток потребує більш глибокого дослідження. Проведене засвідчило особистісні зміни осіб підліткового та юнацького віку.

Список використаних джерел.

1. Заїка В. М. Динамічна модель особистісних трансформацій в умовах подолання кризових станів особистості. Соціальна психологія. 2009. № 1. С. 27-34.
2. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі : монографія ; за ред. Н.В. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с.
3. Титаренко Т. М. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. Проблеми політичної психології. 2017. Вип. 5. С. 3–10.
4. Antonovsky A. H. Stress and Coping. Jossey-Bass Inc Pub. 1999. 354 с.

Кирюха А.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Брюховецька О.В.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. У теперішній час увага стійко увійшла до психології як наукове поняття. Цьому сприяли запити практики, розвиток кібернетики, що висунула в план наукового дослідження «прийом інформації», поява і розвиток таких наук, як інженерна психологія, психологія праці, психофізіологія, для якої увага стала центральною проблемою. Звісно, увага не є самостійним психічним процесом, як наприклад відчуття, пам'ять, мислення. Увага завжди включена до діяльності, є найважливішою умовою продуктивності психічної діяльності та виступає в єдності з різними психічними процесами – пізнавальними, емоційними, вольовими.

Увага – це динамічна сторона свідомості особистості, що характеризує ступінь її спрямованості на об'єкт і зосередження на ній. Увага виявляється у виборчому віддзеркаленні об'єктів відповідно до потреб суб'єкта, цілей і завдань його діяльності. Увага учнів – одна з основних умов ефективності учбово-виховного процесу, яка обумовлена необхідністю виконання пріоритетних завдань у галузі освіти, визначених Законом України «Про освіту», державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») та необхідністю вирішення конкретних психолого-педагогічних проблем повноцінного розвитку особистості та підвищення ефективності навчання.

Стан розробленості проблеми. Психологія уваги – одна з класичних галузей психології. Її вивченням займалися П.Я. Гальперін, Н.Ф. Добринін, Н.Н. Ланге і багато інших науковців. У її арсеналі накопичена велика кількість способів, що дозволяють досліджувати і проводити діагностику різних сторін уваги, безліч загальних рекомендацій і конкретних прийомів для активного розвитку уваги дітей різного віку і дорослих. Без уваги як уміння активно зосередитися на чомусь одному, головному, відкинувши все випадкове, в даний момент непотрібне, життя неможливе.

Мета дослідження – дослідити особливості розвитку уваги дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з даної проблеми ми зробили висновки, що у дітей в

період молодшого шкільного віку з'являються нові мотиви, вимоги, інтереси бажання, відбуваються перестановки у мотиваційній системі дитини.

1. У сучасній психології продовжується науковий пошук нез'ясованих питань проблеми уваги методологічного, теоретичного та експериментального плану. У працях зарубіжних та вітчизняних учених сформульовано фундаментальні поняття психології уваги і запропоновано важливі парадигми його експериментального дослідження у загальній, віковій, педагогічній і медичній психології, психології праці, нейропсихології та інших галузях.

Особливо актуальною є проблема формування та удосконалення видів та властивостей уваги у дітей на різних вікових етапах їх розвитку.

Увага дитини розвивається у зв'язку з розвитком її життєдіяльності, виникненням нових потреб. Проте оптимальні умови створюються у процесі учбової діяльності, коли починає інтенсивно формуватися довільність психічних функцій.

Залежність розвитку уваги від цілеспрямованої провідної діяльності виводить на перший план необхідність такої організації навчально-виховного процесу, яка б забезпечувала розвиток уваги як психічного процесу разом із уважністю як рисою особистості молодшого школяра. Необхідність дослідження уваги учнів початкових класів зумовлюється тим, що саме у цьому віці уважність уперше формується як риса особистості, виявляючись у розвитку мимовільної, довільної і післядовільної уваги.

Учбова діяльність ставить нові, щораз складніші вимоги до уваги учнів і разом з тим призводить до створення тих внутрішніх умов, від яких залежить її подальший розвиток.

Необхідні умови для виникнення і розвитку довільної уваги створюються в процесі спілкування дитини з дорослими, у ході якого вона усвідомлює необхідність виконувати певні навчальні завдання, доручення батьків і вчителя, підпорядковуватись правилам і володіти своєю поведінкою у школі та в позаурочний період.

Під впливом різних видів діяльності увага молодшого школяра досягає досить високого ступеня розвитку, що забезпечує дитині можливість навчатися. В учнів початкових класів зміни стосуються усіх видів і властивостей уваги. Збільшується її обсяг, зростає можливість розподілу уваги в зв'язку з автоматизацією багатьох дій дитини, концентрація уваги може бути достатньо інтенсивною під час виконання цікавих завдань, переключення уваги перебуває у стадії розвитку в перші роки навчання.

У молодшого школяра зростає стійкість уваги, формується здатність зосереджуватись на навчальних об'єктах, даних мислено і мало підтримуваних засобами унаочнення, виробляється вміння бути уважним за несприятливих зовнішніх обставин, контролювати свою увагу і володіти нею в учбовій і позаучбовій діяльності.

Характерним для учнів цього віку є внутрішнє прагнення виховувати у себе вміння бути уважним, переборювати слабкі сторони своєї уваги, а також

формування уважності до людей як важливої риси характеру підростаючої особистості.

Увага інтенсивніше розвивається через спеціальні психологічні й дидактичні вправи, які може використовувати у своїй роботі психолог і вчитель початкових класів. Гарно розвинуті властивості уваги та її організація є важливим чинником, який насамперед обумовлює успішність навчання у молодшому шкільному віці. Неуважність молодших школярів - одна із важливих причин зниження успішності навчання.

Особливої уваги потребують діти зі синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, оскільки вони мають значні труднощі у формуванні довільної уваги: нестійкість, незібраність, труднощі концентрації уваги, слабкість або відсутність розподілу уваги, зниження обсягу, проблеми з переключенням залежно від переваги лабільності чи ригідності.

Синдром дефіциту уваги і гіперактивності є найчастішою причиною порушення поведінки і труднощів навчання у дошкільному та молодшому шкільному віці.

2. Для експериментального вивчення рівня розвитку властивостей уваги доцільно використовувати комплексний підхід із взаємодоповнюючим психодіагностичним інструментарієм.

Проведене в рамках дипломної роботи емпіричне дослідження властивостей уваги у шестилітніх першокласників засвідчило, що з числа респондентів не виявилось жодної дитини із високим та дуже високим рівнями розвитку переключення та розподілу уваги, натомість більше половини продемонстрували дуже низький рівень і більше третини - низький. Високий рівень розвитку стійкості уваги продемонстрували лише 5,2% учнів експериментального та 6% учнів контрольного класів, середній рівень - 37,8% та 37,4% відповідно. Найбільша кількість досліджуваних засвідчила низький рівень розвитку стійкості уваги (42,5% - експериментальний і 38,2% - контрольний класи), а решта (14,5% та 18,4% відповідно) - дуже низький.

Порівнюючи показники експериментального та контрольного класів за усіма діагностичними методиками, можемо зазначити, що відмінності між ними є статистично не значущими.

Отже, отримані показники швидше характеризують саме вікові особливості розвитку уваги. У шестилітніх першокласників усі властивості уваги є недостатньо розвиненими. Це може створювати значні труднощі в адаптації дітей до школи та в організації їх учбової діяльності.

Констатуючий експеримент свідчить про необхідність для сучасного учителя-практика організації цілеспрямованої роботи з учнями-першокласниками з розвитку їх властивостей уваги, яка забезпечуватиме відповідний рівень функціонування пізнавальної сфери дітей і сприятиме покращенню результатів їх учбової діяльності.

3. Ми враховували, що вчасно прийняті превентивні міри дозволяють попередити різного роду відхилення в розвитку уваги. З іншого боку,

взаємозумовленість у розвитку різних сторін психіки дитини дозволяє значною мірою оптимізувати розвиток за рахунок інтенсифікації сильних сторін через механізм компенсації.

Окрім того, при розробці програми корекції й розвитку уваги корекційні прийоми слід спрямовувати не просто на корекцію відхилень у розвитку, на їхнє попередження, але й на створення сприятливих умов для найповнішої реалізації потенційних можливостей гармонійного розвитку особистості молодшого школяра.

Формуючий експеримент з використанням розробленої нами психокорекційної програми позитивно вплинув на підвищення рівня розвитку таких властивостей уваги, як переключення та розподіл, стійкість та обсяг. Простежуємо позитивну динаміку розвитку вказаних властивостей, хоча і надалі залишається ще значний відсоток тих учнів, які демонструють низький та дуже низький рівні розвитку діагностованих властивостей. У контрольному класі зміни також відбулися, але незначні. Учні експериментального класу значно випереджають своїх однолітків за вказаними психологічними параметрами.

Отримані результати свідчать про ефективність створених сприятливих психолого-педагогічних умов для розвитку уваги молодших школярів. Тому одним із основних завдань учителя початкової ланки освіти є цілеспрямоване навчання дитини керувати своєю увагою, повноцінно розподіляти її під час учбової діяльності.

Із метою запобігання неуважності треба дотримуватись певних умов організації навчальної діяльності дітей:

- добрий темп уроку;
- чіткість і стислість пояснень;
- максимальна опора на активну мислиневу діяльність дітей;
- бережливе ставлення вчителя до уваги дітей;
- різноманітність форм і видів роботи, підпорядкованих основному завданню і темі уроку;
- залучення до учбової діяльності всіх учнів під час виконання не тільки письмових завдань, а й звичайних усних вправ;
- використання для першокласників деяких спеціальних вправ та дидактичних ігор на спостережливість.

Важливим завданням розвитку уваги у процесі учбової діяльності є формування контрольної функції, тобто здатності контролювати свої дії і вчинки, перевіряти результати своєї діяльності.

Зростають вимоги і до розвитку властивостей уваги самого вчителя: педагогічна спрямованість уваги, зосереджене спостереження за поведінкою і роботою усіх учнів на уроках, уміння керувати їхньою увагою, спрямованість водночас на клас та на окремих учнів, увага до учнів у поєднанні з тактовністю у спілкуванні, зовнішня виразність уваги вчителя.

Увага та уважність є важливими чинниками ефективної учбової діяльності та успішного особистісного становлення молодшого школяра, що

є необхідною умовою пізнання ним навколишнього світу, самопізнання, усвідомленого та чіткого відображення навчального матеріалу та його міцного засвоєння.

Висновки. Практичне значення роботи полягає в актуальних завданнях удосконалення учбової діяльності учнів початкових класів, а також з гуманістичних засад гармонійного розвитку особистості молодшого школяра. Матеріали дослідження можуть використовувати практичні психологи для організації корекційних занять з дітьми із порушеннями уваги, а також учителі початкової школи для запобігання неувважності молодших школярів та ефективної організації навчально-виховного процесу.

Потребує подальшого дослідження питання більш глибокого вивчення особливості розвитку уваги дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Борисова І. Щоб учні були уважнішими. Шкільний світ. 2006. №35. С. 5-6.
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. 2-ге видан., випр. і доп. К.: "Центр учбової літератури", 2007. С. 11-39.
3. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. К.: Рад. школа, 1976. 272 с.
4. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
5. Волкова Т.Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги. Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2006. 120 с.
6. Ілляшенко Т. Дефіцит уваги у дітей з гіперактивністю Початкова школа. 2006. № 11. С. 4-8.
7. Колесник А. Корекційні вправи на розвиток пам'яті та уваги. Психологічна газета. 2007. № 6. С.21-27.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Радянська школа, 1989. 608 с.
9. Кузікова С.Б. Увага. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посіб. для студ. вузів. Суми: Університетська книга, 2006. С. 109-126.
10. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навч. посібник. Вид. друге, перероблене та доп. К.: "Центр навчальної літератури", 2004. С. 125-140.
11. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Навч. посібн. для студ. вузів. 2-ге вид., випр. і доп. К., 2005. С. 109-117.
12. Увага дитини. Упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О Главник. К.: Главник, 2004. 112 с.

Корецька Л.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Шиловська О.М.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

Актуальність дослідження. Аналіз викликів сьогодення підтверджує важливість ролі сім'ї в формуванні не лише життєво-ціннісних орієнтацій особистості, але й у розвитку усього суспільства.

Сім'я впливає на відносини між людьми, на характер усіх процесів громадського життя. Саме в сім'ї зароджується суспільство, найкращі народні традиції, в ній людина відновлює свої духовні і фізичні сили. У сімейному житті розкривається внутрішній світ, індивідуальні якості особистості. Саме сім'ї належить перша роль в утвердженні системи національних і загальнолюдських цінностей.

Сім'я пов'язана з усіма сферами життєдіяльності людини та охоплює всі рівні соціальної практики: від особистісного до державного, від матеріального до духовного. Основним у суспільстві є інститут сім'ї, він формує прийдешні покоління та виховує інтелектуально розвинену, духовно й морально зрілу особистість, чим забезпечує розвиток і процвітання кожного громадянина та всієї держави.

Стан розробленості проблеми. Аналіз наукових досліджень підтверджує значний інтерес вчених до висвітлення проблеми підготовки дітей та молоді до сімейного життя та формування сімейних цінностей. Дослідженню теми розвитку сім'ї присвятили свої роботи Г. Филипова та ін.; проблемі відповідального батьківства: І. Бех, Є. Бондаревська, Л. Буніна, Р. Гурова, І. Кон, Н. Карлюк, А. Харчев, В. Штифурак та ін.; проблемі порушення прав дітей насильства в сім'ї приділяють увагу дослідники: Т. Алексеєнко, С. Бадора, В. Бочарова, В. Бондаровська, Т. Василькова, Л. Ковальчук та ін. Питанню усвідомленого батьківства приділяли увагу І. Зверєва, О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніна, Г. Лактіонова, О. Лещенко, І. Кон, О. Кузнецова, Г. Філіпова, та ін.; проблеми статевого виховання особистості висвітлені дослідниками: С. Віденко, В. Каган, І. Кон, Д. Колесов, та ін.

Необхідно підкреслити, що зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві, вплинули на формування сімейних цінностей у дітей і молоді. Визначаємо негативні тенденції стану сучасної сім'ї: високий рівень розлучуваності, зростання кількості неповних сімей з дітьми набувають характеру гострих соціальних проблем, що за умови безвідповідального

батьківства породжують такі небезпечні явища, як соціальне сирітство, безпритульні діти. Втрачаються сімейні цінності, руйнуються відносини між чоловіком і дружиною, підвищується ризик розлучень, знижується питома вага виховної функції сім'ї, що спричиняє зростання рівня підліткової злочинності, сімейно-побутових конфліктів та насильства.

Можемо констатувати, що на кризовий стан сімейних цінностей в Україні суттєво вплинули загальносвітові тенденції розвитку сім'ї: зростання у молоді егоїзму, індивідуалізму, загострення почуття незалежності, інколи бажання жити лише для себе, домінування власних інтересів і одночасне нехтування інтересами найближчих людей.

Спираючись на наукові дослідження, робимо висновок, що в сучасних умовах не можна вважати достатньою підготовленість до шлюбу старших дітей та молодь через недостатню сформованість у них ідеалу сучасної сім'ї, бо вони не мають чіткого уявлення про умови та мотиви укладання шлюбу, які сімейні відносини хочуть побудувати, які обов'язки на них покладає шлюб і подальше батьківство та як оптимально поєднувати сімейні і суспільні обов'язки тощо.

Отже, актуальність і важливість зазначеної проблеми та недостатня науково-практична розробленість формування сімейних цінностей в учнів зумовили вибір теми дослідження *«Психологічні особливості формування сімейних цінностей старшокласників у позакласній роботі»*.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та емпірично вивчити особливості формування сімейних цінностей старшокласників у позакласній роботі, розробити програму спецкурсу, спрямовану на формування сімейних цінностей у старшокласників, та експериментально перевірити її ефективність.

Викладення основного матеріалу. Проблемою вивчення ціннісно-сміслової сфери життєдіяльності сім'ї стало вивчення гуманітарних дисциплін і є важливою областю досліджень, розташованою на стику різних галузей знання про людину: психології, філософії, соціології, педагогіки. Вона включає в себе два основних компоненти – ціннісні орієнтації та систему особових сенсів. У науковій літературі можна знайти певну кількість робіт, присвячених як проблемам цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, так і питанням сімейних відносин, як основи формування сімейних цінностей.

В процесі дослідження наукової теорії нами зроблено висновок, що сім'я впливає на відносини між людьми, на характер усіх процесів громадського життя. У сім'ї зароджується суспільство, найкращі народні традиції. У ній людина відновлює свої духовні і фізичні сили. У сімейному житті розкривається внутрішній світ, індивідуальні якості особистості. Саме сім'ї належить перша роль в утвердженні системи національних і загальнолюдських цінностей.

Усі цінності – щастя, любов, свобода, чесність, вірність, дружба тощо у сім'ї не можуть бути самі по собі, а проявляються у стосунках між людьми. Ми розглядаємо групу цінностей – «стосунки в сім'ї», що характерні для більшості людей. У ході дослідження дали визначення поняттям «цінності», «сімейні цінності». Отже, *сімейні цінності* – це культивована або загальноприйнята в суспільстві сукупність уявлень про сім'ю, які впливають

на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності і взаємодії сім'ї та її членів.

Ми виокремили сімейні цінності у ставленні до: себе (я\особистість) – самоусвідомлення, самоствердження, самореалізація, почуття власної ідентичності, свобода вибору, чесність, психологічне і фізичне здоров'я, місія, мрії, таланти тощо; чоловіка/дружини – кохання, любов, взаємовіддача, духовна близькість, піклування, емпатія, відповідальність, терпіння, мудрість, дружба, взаєморозуміння, повноцінний розвиток особистості у шлюбно-сімейних стосунках, працьовитість, вірність тощо; дітей (до 18-20 років) – відповідальність, забезпечення необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей, турбота і любов до дітей, любов між чоловіком і дружиною як головний фактор, що впливає на виховання дитини і сприяє гармонійному розвитку; базові духовно-моральні цінності: повага до інших, гідність, відповідальність, совість, свобода, толерантність, справедливість, рівноправ'я, ініціативність, добро тощо; роду (батьки, родичі, Батьківщина) – вивчення родинних зв'язків, звичаї, традиції, обряди, історична пам'ять, народ, культура, довіра, єдність, гідність, допомога близьким, благодійність, патріотизм, сталий розвиток тощо.

Згідно із завданнями нашого дослідження в процесі констатувального етапу емпіричного дослідження було визначено рівні сформованості старшокласниками сімейних цінностей.

Відповідно до теми дослідження, нами проведено:

- визначення компонентів, критеріїв і показників щодо рівня сформованості сімейних цінностей у старшокласників;
- створення методичного інструментарію для проведення експериментальної роботи;
- проаналізовано зміст роботи шкіл щодо формування готовності старшокласників до сімейного життя;
- визначення рівнів сформованості у старшокласників сімейних цінностей.

Для наукового обґрунтування отриманих результатів у проведенні експерименту використовувались різні методи дослідження, зокрема: діагностичні (тести, опитувальники, анкети, соціометрія), формуючі (бесіди, вправи, ігри, творчі завдання, тренінги, проектування) та математичні (реєстрування, ранжування, моделювання). Оцінка рівнів формування сімейних цінностей старшокласників здійснювалась на основі когнітивного, емоційно-ціннісного і поведінково-діяльнісного показників.

Наслідки жорстокого поводження з дітьми, з точки зору старшокласників, є основними проблемами у сімейному житті, однак, даючи загальну характеристику спрямованості молоді на створення сім'ї, акцентуємо на їх недостатній рівень підготовленості.

За результатами опитування, визначаємо низькі показники щодо формування в молоді здорового способу життя шкільними психологами, соціальними педагогами, вчителями та шкільними лікарями, що може призвести до сумних наслідків, таких як: СНІД, вживання психоактивних речовин, венеричні захворювання, аборти, психічні травми тощо.

Під час визначення рівнів сформованості в учнів культури сімейних взаємин виявилось, що більшість старшокласників свідомо налаштовані на незареєстрований шлюб, що, в свою чергу, вказує на неготовність брати на себе відповідальність за міцність сім'ї. Взаємоповага, як сімейна цінність, мала високе значення лише для 15% респондентів. Виходячи з мети дослідження, нами передбачено визначення рівня сформованості у старшокласників культури сімейних взаємин, тобто тих взаємин, які реалізуються безпосередньо у сім'ї.

В результаті аналізу наукової літератури та вивчення психолого-педагогічної практики була розроблена модель формування сімейних цінностей у старшокласників у позакласній роботі. Розроблена модель дозволила визначити основні показники організації процесу формування в учнів сімейних цінностей.

В нашому дослідженні вагоме місце має формування професійної компетентності психологів, що містить операційну складову, до якої входять методи, засоби та форми.

З метою формування у свідомості старшокласників розуміння ролі сім'ї у житті суспільства, пріоритету сімейного виховання, сприяння підготовці учнів до майбутнього подружнього життя та відповідального батьківства застосовувались основні форми та методи роботи: лекція, бесіда; розв'язання ситуативних завдань; тестування; рольові ігри; аналіз літературних творів і творів мистецтва; робота в малих групах; тренінг; вікторина; дискусія, диспут, метод проектів, інтерактивні методи навчання тощо; засоби моделювання: відтворення психологічних ситуацій, використання інформаційного забезпечення та ін.

Формування сімейних цінностей старшокласників забезпечує не тільки можливість жити в суспільстві (умови життєдіяльності, продуктивна діяльність і спілкування, що сприяє нормальній соціалізації), а й сприяє утвердженню її як особистості (процес індивідуалізації, набуття власного соціального досвіду, вироблення стилю власного способу життя) [6, с. 255].

Підготовка учнів до створення сім'ї передбачала систематичне їх залучення до соціально-правових відносин, що дає можливість особистості стабілізувати її моральні якості й трансформувати їх у соціально ціннісну поведінку.

В процесі експериментально-дослідницької роботи нами проаналізовано, що відбулося переосмислення сутності самого процесу формування сімейних цінностей: урахування досягнень як вітчизняних, так і зарубіжних учених у галузі сім'ї; використання історично усталених цінностей народного сімейного виховання, його психологічних особливостей, форм, методів, прийомів і засобів.

В процесі формувального експерименту розроблена та впроваджена програма спецкурсу «Сімейні цінності», який впливає на психічно-інтелектуальну сферу учнів, духовній та інтелектуальний розвиток особистості, озброює знаннями закономірностей соціального розвитку

суспільства, формує розуміння національного самосвідомості та світосприйняття, виховує повагу та любов до людини, усвідомлює важливість ролі батька та матері, їх відповідальності у процесі створення та функціонування сім'ї.

Визначені функціональні компоненти забезпечили досягнення мети та реалізацію поставлених завдань щодо формування сімейних цінностей старшокласників в позакласній роботі за умови підбору відповідного змісту та форм:

- когнітивний (пізнавальний) – система уявлень і знань індивіда про сімейні цінності (самовіддання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінка тощо);

- емоційно-оцінний – емоційна оцінка своїх уявлень і знань індивіда про сімейні цінності, емоційне ставлення до себе (почуття скромності, гордості, власної гідності тощо);

- поведінковий (регулятивний) – усі ті прояви психічної та емоційної активності, у яких виступає свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до створення сім'ї і до самого себе як члена сім'ї (самовладання, самодисципліна, самоконтроль тощо).

В процесі узагальнення результату експерименту засвідчено зріст позитивних змін щодо усвідомлення сімейних цінностей у старшокласниками за визначеними нами критеріями та їх показниками.

З'ясовано, що на початку формувального етапу експерименту до високого рівня належало 13,7% учнів, а після його завершення їх кількість збільшилася до 31,9%, до середнього рівня належало 23,6% учнів, а після його завершення їх кількість збільшилася до 38,5%. Водночас до позитивних показників віднесено те, що значно зменшився відсоток учнів експериментальної групи, які виявили низький рівень сформованості сімейних цінностей (на 19,8 %) і непродуктивний рівень сформованості сімейних цінностей (13,2 %).

Серед оптимальних умов ми визначаємо:

- Підвищення рівня вічних та духовних цінностей.
- Ознайомлення учнів з традиціями родинно-побутової культури українців.
- Сприяння формуванню розуміння духовної єдності поколінь.
- Формування у молоді стійких переконань щодо пріоритету сім'ї для кожної людини та відповідальності за виховання дітей.
- Навички уникнення конфліктів з рідними, вміння контролювати свої емоції і вчинки, правильну самооцінку.
- Підвищення рівня психологічної готовності та методичної майстерності психолога щодо формування сімейних цінностей старшокласників.

В процесі нашого дослідження встановлено, що підготовка молоді до сімейного життя завжди була і є однією з найважливіших проблем у житті суспільства. І головним завданням цієї роботи є набуття теоретичних знань,

формування сучасних уявлень поглядів на шлюб, формування моральних та ціннісних орієнтирів, переконань у сфері сімейної політики та психологічна готовність до створення сім'ї.

Висновки. Психолого-педагогічний процес має забезпечувати реалізацію конкретних завдань формування сімейних цінностей у старшокласників: формування життєвих, психологічних, соціальних, громадянських компетентностей учнів у їх ціннісному ставленні до шлюбу, подружнього життя, батьківства; роль ідентичності людини в сучасних умовах (хто я? навіщо я?); актуалізація потреби в самовдосконаленні й розвитку особистісних якостей, необхідних для щасливого життя; виховання соціально активної особистості, здатної шанобливо ставитися до членів родини та представників іншої статі; природна система цінностей; оволодіння учнями знаннями щодо створення та розвитку щасливої сім'ї, джерелом якої є любов; розвиток чесності та навичок взаємодії в сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування із соціальним оточенням та накопичення досвіду комунікативної діяльності; оволодіння учнями знаннями щодо ефективного і відповідального батьківства, культури статевих взаємин; формування вміння самостійно приймати рішення щодо власної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях майбутнього сімейного життя; поняття життєвої зрілості; домашнє насильство як соціальна проблема; державна політика щодо попередження насильства в сім'ї; розуміння зміст понять «родина», «рід», «родинні зв'язки»; усвідомлення значущості роду в житті людини.

Учні можуть набувати дані навички у старшій школі через курсу щодо формування сімейних цінностей у закладах загальної середньої освіти за рахунок годин психолога, в гуртковій роботі, класних годин, в позакласній діяльності. Проте поняття «сім'я», «рід», «Батьківщина», «родовідне дерево», «сімейні цінності» має проходити через суспільствознавчі дисципліни, починаючи з 1-го класу.

Реалізація мети та завдань буде ефективною за умов: формування в учнів мотивації щодо дбайливого ставлення до свого життя і життя оточуючих людей, родини, здорового способу життя; застосування інтерактивних технологій навчання, що забезпечують індивідуалізацію сприйняття, активну участь кожного учня і групову взаємодію; організації комунікативного спілкування, застосування в психолого-педагогічному процесі тренінгів, ігрових методів, елементів дискусії, методу проектів, які є ефективними засобами розвитку особистості, її якостей; забезпечення змістових зв'язків формування сімейних цінностей з навчальним матеріалом інших предметів («Біологія», «Основи здоров'я», «Правознавство», «Людина і світ», «Історія України», «Українська література», «Іноземна мова» тощо); співпраці у трикутнику: вчителі – батьки – діти; обізнаності та авторитету психолога в питаннях побудови щасливої сім'ї та відповідального батьківства.

Основним надбанням нашого дослідження став єдиний комплекс логічних і послідовно здійснених індивідуально орієнтованих інтерактивних технологій, що складали структуру теоретичних знань та практичних навичок

щодо формування психолого-педагогічних компетентностей з досліджуваної проблеми.

Нами з'ясовано, що науково-методична робота зі шкільними психологами має бути спрямована на поліпшення науково-теоретичної, науково-методичної та практичної підготовки з формування сімейних цінностей старшокласників.

В процесі формувального експерименту розроблена та впроваджена програма «Сімейні цінності» для учнів 10-11 класів у варіанті 35 позакласних годин. Під час узагальнення результату експерименту засвідчено зріст позитивних змін щодо усвідомлення сімейних цінностей у старшокласників за визначеними нами критеріями та їх показниками.

Виходячи з зазначеного вище, розроблена модель щодо формування сімейних цінностей старшокласників в позакласній роботі була апробована та згідно мети і завдань нашого наукового дослідження підтвердила свою ефективність та доцільність.

Список використаної літератури

1. Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу. Луганськ, 2008. 221 с.
2. Мельник О. В, Кравченко Т. В., Канішевська Л. В., Ковганич Г. Г., Кириченко В. І., Корецька Л. В., Прит В. І. / Сімейні цінності: комплекс навчальних програм сімейного виховання. Івано-Франківськ: НАІР. 2012. 48 с.
3. Методика "Ціннісні орієнтації" Рокича [Електронний ресурс] : http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm. – Назва з екрану.
4. Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій. О. Я. Кляпець, Б. П. Лазоренко, Л. А. Лепіхова, В. В. Савінов; За ред. Т. М. Титаренко. К. : Міленіум, 2009. 120 с.
5. Молода сім'я : проблеми та умови становлення. [відп. ред. проф. А. Й. Капська]. К. : ДЦССМ, 2003. 184 с.
6. Трубавіна І.М., Бугаєць Н.А. Методи вивчення сім'ї: [науково-методичні матеріали]. Х. : УДЦССМ, 2001. 68 с.
7. Наносова О. Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини. К., 1996. 156 с.
8. Новгородський Р.Г. Соціалізація особистості: історико-теоретичний аспект (20-ті рр. ХХ ст.): навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 274 с.
9. Олійник Ю. М. Дослідження рівнів сумісності в молодій сім'ї. *Психологічний журнал*. 1986. №2. С. 73–78.
10. Осадько О. Технології психологічного консультування. – К.: Газ, 2005. 128 с.

Крюкова О.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Шиловська О.М.

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри
психології та особистісного розвитку,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Актуальність дослідження: Проблемну поведінку часто називають девіантною, яка відхиляється. Психологічні труднощі, емоційні розлади і порушення поведінки досить часто зустрічаються у більшості підлітків. Це невід'ємна частина розвитку. Однак, сьогодні девіантна поведінка як порушення соціальних норм набула масового характеру, що й поставило цю проблему в центр уваги соціологів, соціальних психологів, медиків.

Динамізм соціальних процесів на початку третього тисячоліття, кризова ситуація в багатьох сферах громадського життя призводять до збільшення девіацій. Поряд із зростанням позитивних девіацій (політична активність населення, економічна підприємливість, наукова й художня творчість) посилюються девіації негативні – насильницька та корислива злочинність, алкоголізація та наркотизація населення, делінкветність, аморальність.

Пошукова активність підлітка слугує розширенню меж індивідуального досвіду, мінливості поведінки і, отже, життєздатності та розвитку людського суспільства. З цих позицій поведінка, що відхиляється, природна і необхідна. В період дорослішання важко провести межу між нормальною і патологічною поведінкою.

Акцентуація характеру – надмірне посилення та виявлення окремих рис характеру або їх поєднання, визначається у вибіркового ставленні особистості до однієї психологічної дії, при узгоджені з однією і при повному неприйманні іншої. Різні комбінації надто посилених рис дають різні типи акцентуацій, які представляють собою крайні варіанти норми, що знаходяться на межі з психопатіями.

Стан розробленості проблеми. Українськими та зарубіжними вченими досліджувались різні аспекти зазначеної проблеми: особливості розвитку особистості підлітків з девіантною поведінкою (М. Алемаскін, Я. Гілінський, А. Донцов, Е. Еріксон, А. Ільяшенко, А. Личко, В. Кудрявцев, Н. Максимова, О. Тарновська); науково-методичні засади профілактично-корекційної роботи (Б. Алмазов, С. Беличева, І. Дубровіна, Е. Ейдемільер, А. Капська, І. Козубовська, Н. Максимова, А. Макаренко, В. Оржеховська, В. Татенко, Т. Титаренко, Д. Узнадзе, С. Шацький). У дисертаційних дослідженнях

Н. Апетик, Л. Вольнової, І. Данченко, Ю. Клейберга І. Козубовської, С. Кузікової, О. Литкіної, В. Маченко, Т. Малихіної, С. Немченка, О. Тарновської, Т. Федорченко, В. Оржеховської розкриваються різні аспекти проблеми девіантної поведінки, її профілактики та корекції.

І, хоча проблеми акцентуацій характеру та девіантної поведінки давно перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, тут є ще багато невирішених питань, зокрема, стосовно взаємозв'язку між акцентуаціями характеру підлітків та їх схильності до девіантної поведінки. Це зумовило актуальність даного дослідження.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально виявити умови, за яких наявність певних акцентуацій характеру підлітків може спричинити девіантну поведінку.

Виклад основного матеріалу. Нами було проведено теоретичний аналіз проблеми проявів акцентуацій характеру і девіантної поведінки в підлітковому віці. Виявлено, що крайню інтенсивність певних рис людини називають їх акцентуацією. Хоча акцентуація якихось рис особистості своєю загостреністю та своєрідністю прояву виходить за межі звичайного, їх не можна відносити до патологічних. Проте надмірно складні умови, які викликають акцентуацію рис особистості, частота їх повторення можуть спричинити невротичні, істеричні та інші патологічні реакції. Акцентуація звичайно розвивається в період становлення характеру і згладжується з дорослішанням. Гострі афектні і психопатичні реакції, соціальна дезадаптація виникають від будь-яких психічних травм, в найрізноманітніших важких ситуаціях, коли вони адресуються до місця найменшого опору, до «слабкої ланки» даного типу характеру.

З'ясовано, що девіантна та нормативна поведінка – дві рівноцінні складові соціально-рольові поведінки. Девіантна поведінка – результат складної взаємодії процесів, що відбуваються в суспільстві й свідомості людини. Проаналізувавши роботи вчених в галузі девіантології, було виділено три різних напрямки в розумінні природи девіантної поведінки: девіантна поведінка розглядалася як наслідок біологічних факторів; девіація як результат психологічних протиріч особистості, її внутрішнього конфлікту; відхилення аналізувалося як наслідок соціальних протиріч суспільного ладу.

Виявлено, що підлітковий період – період криз, на нього припадає найбільша кількість конфліктів. При акцентуаціях характеру, які найбільш виражений у підлітковому віці – це перехідні психоподібні порушення поведінки («пубертатні поведінкові кризи»). Вони можуть проявлятися у вигляді: делінквентності – у проступках і дрібних правопорушеннях; девіаціях – поведінці, яка відхиляється від норми, але не класифікується як правопорушення, в числі яких: токсикоманія, втеча з дому і бродяжництво; транзиторні сексуальні девіації; психогенні психічні розлади (неврози, реактивні депресії), які розвиваються на фоні різних акцентуацій. На цьому рівні прояву акцентуацій з'являються основи говорити про ранні захворювання

Хоча девіантність не завжди пов'язана з аномаліями характеру, психопатіями, однак при деяких із цих аномалій, у тому числі й при крайніх виявах акцентуацій характеру, є менша стійкість щодо несприятливого впливу безпосереднього оточення, більша схильність до згубних впливів.

Отже, розвиток поведінки, котра відхиляється, обумовлюють такі різноманітні, але взаємозалежні чинники, як: індивідний, що діє на рівні психобіологічних передумов, соціальний, що визначається соціально-економічними умовами існування суспільства, психолого-педагогічний, що проявляється в дефектах шкільного й сімейного виховання, соціально-психологічний, що розкриває несприятливі особливості взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням у сім'ї, на вулиці, у навчально-виховному колективі, тобто порушення соціалізації.

В роботі було здійснено емпіричне дослідження взаємозв'язку девіантної поведінки та акцентуацій характеру підлітків. За результатами дослідження виявлено, що показники яскраво виражених акцентуацій характеру у підлітків є невисокими, жоден з них не наближається до максимального. Найбільш високим є результат по шкалі циклотимності, тобто риси цього типу акцентуацій зустрічаються серед досліджуваних найчастіше. Циклотимні підлітки схильні до невмотивованих різких змін настрою протягом короткого часового інтервалу: від підвищено-оптимістичного до знижено-песимістичного і навпаки.

Нами виділено серед досліджуваних підлітків три основні групи досліджуваних: це 38,0 % підлітків, які мають схильність до делінквентної поведінки та до подолання норм і правил, до низького волевого контролю за емоційними реакціями; 36,0 % підлітків, які схильні до адиктивної, а також до самоушкоджувальної і саморуйнуючої поведінки; 26,0 % підлітків, які не мають схильності до поведінки, що відхиляється.

Було також виділено три рівні прояву агресії у опитаних: високий, середній, низький, критеріями визначення яких стали показники шкал опитувальника Басса-Даркі, що являють собою форми прояву агресії. У 16,0 % підлітків з високим рівнем агресії, які демонструють у поведінці або прагнуть до застосування різноманітних форм агресії високої інтенсивності: фізичної, вербальної, побічної, негативізму, образ, підозрілості. Для 30,0% підлітків із середнім рівнем властиві лише деякі агресивні прояви або їх помірне вираження. 54,0 % підлітків із низьким рівнем віддають перевагу більш доброзичливим формам взаємовідносин і уникають агресивних проявів у будь-яких ситуаціях.

З проведеного тестування за методикою Вагнера виявлено, що більшість досліджуваних підлітків спрямована на встановлення контактів, розвиток міжособистісних відносин, спілкування. однак досить великий відсоток надає перевагу директивному виду спілкування, наказам, бажає відчувати перевагу над іншими. Агресивність же була виявлена приблизно в такого ж відсотку респондентів як і при діагностиці методикою Басса-Даркі.

Серед опитаних також виявлено 34,0 % підлітків, які сильно піддані неврозу, середній показник ймовірності неврозу наявний у 18,0% підлітків, та низьку і дуже низьку передумови до виникнення неврозу виявлено у 48,0% підлітків.

Результатом проведеного кореляційного аналізу виявилися наявні зв'язки між показниками акцентуацій характеру та девіантними проявами у поведінці підлітків: наявний прямий тісний кореляційний зв'язок між дистимністю та фізичною агресією на рівні $p < 0,01$ (,437**); непряма агресія має зворотній зв'язок із циклотимністю на рівні $p < 0,05$ (-,286*); негативізм має зворотній зв'язок із тривожністю на рівні $p < 0,05$ (-,291*), а також прямий зв'язок із дистимністю на рівні $p < 0,05$ (,331*); образа корелює із дистимністю на рівні $p < 0,05$ (,316*); вербальна агресія пов'язана із тривожністю на рівні $p < 0,05$ (,341*); соціальна бажаність поведінки тісно та зворотно корелює із дистимністю на рівні $p < 0,01$ (-,363**); соціальна бажаність поведінки зворотно корелює із екзальтованістю на рівні $p < 0,05$ (-,314*); адиктивна поведінка має зворотній зв'язок із демонстративністю на рівні $p < 0,01$ (-,381**); вольовий контроль поведінки має зворотній зв'язок із збудливістю на рівні $p < 0,05$ (-,305*); вольовий контроль поведінки має прямий зв'язок із педантичністю на рівні $p < 0,01$ (,368**); вольовий контроль поведінки має прямий зв'язок неврівноваженістю на рівні $p < 0,05$ (,290*).

У більшості випадків акцентуації характеру створюють передумови для формування девіантної поведінки, особливо в підлітковому віці.

Розглянуто особливості психологічного супроводу підлітків із акцентуаціями характеру для подолання проявів девіантної поведінки. Узагальнено способи профілактики девіантної поведінки підлітків у роботі психолога, що надають можливість визначити основні напрямки практичного забезпечення, до них відносять: психодіагностичний, розвивальний (тренінгова робота), психопрофілактичний; корекційний.

Зясовано, що на теперішній час психологічний тренінг, як одна з найбільш популярних форм групового впливу на підлітків, притягує до себе підвищену увагу практиків у сфері роботи психолога із кризами підліткового віку. Психологічний тренінг є особливим інструментарієм, який допомагає учасникам оволодівати власною поведінкою.

Запропонована нами тренінгова програма мала за мету зниження ризику виникнення та проявів девіантної поведінки підлітків із акцентуаціями характеру. Завданнями програми були: сприяння саморозкриттю особистості; формування умінь долати бар'єри у спілкуванні; розкриття механізми співпраці, взаємоповаги; налагодження морально-психологічного клімату; навчати дітей мистецтва володіти собою; стимулювання себе у процесі вольової дії з допомогою позитивних емоцій, приймати рішення; позбавлення страху, агресивності, тривоги, невпевненості; розширення обсягу психологічних знань; спонукання учнів до особистісного самовдосконалення. Перелік методів та форм, які було використано на заняттях: тренінг, аутотренінг, групова дискусія, рольова гра. Склад групи: 7-8 осіб, гетерогенна

група. Тривалість програми: 8 занять по 1,5-2 години. Тривалість занять може дещо змінюватись в залежності від ступеня зацікавленості учасників. Частота зустрічей: 2 рази на тиждень.

Результати проведеного повторного дослідження дали змогу виявити, що серед активних форм роботи із підлітками важлива роль належить тренінговому методу навчання; ефективною і дієвою є розроблена і апробована у навчально-виховному процесі система тренінгових завдань програми тренінгу для подолання проявів девіантної поведінки підлітків із акцентуаціями характеру.

Отримані результати дослідження засвідчують, що визначені завдання реалізовано, мета досягнута, сукупність одержаних наукових висновків має важливе значення для теорії та практики подолання проявів девіантної поведінки підлітків із акцентуаціями характеру. Таким чином, для того щоб уникнути відхилень у поведінці дітей, батькам і педагогам варто вчасно звернути увагу на особливості характеру дитини. Знаючи тип акцентуації характеру дитини, «місця найменшого опору» у характері й уникаючи, по можливості, несприятливих соціально-психологічних впливів, можна запобігти формуванню девіантної поведінки.

Тому можна вважати, що наше припущення, яке полягає у тому, що кожна з акцентуацій характеру підлітків детермінує певні, відповідні їм форми девіантної поведінки реакцій; на цій основі уможлиблюється прогнозування деструктивних дій підлітків; це дає змогу розробити ефективну систему психопрофілактики у вигляді тренінгової програми, підтвердилася.

Висновки. Отримані матеріали можуть бути корисними для роботи шкільних психологів, які працюють у системі освіти, а також при розробці програм роботи з девіантною молоддю.

Список використаної літератури.

1. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 461 с.
2. Дроздов О.Ю. Ситуативні фактори агресивної поведінки молоді. *Актуальні проблеми психології*. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. К.: ІП, 2001. Частина 1. С. 38-49.
3. Корекція агресивності і модифікація агресивної поведінки. Тренінгові вправи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №8. С. 16-20.
4. Максимова Н.Ю. Діагностика та корекція поведінки важких підлітків. *Питання психології*. 1988. № 3. С. 21-26.
5. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: [навч. посібник]. К. : Либідь, 2011. 520 с.

Кукуруза Т.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Шиловська О.М.

*кандидат психологічних наук, доцент, ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ САМООЦІНКИ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми. Саме на ранніх етапах розвитку дитини від спілкування з дорослим у родині закладається її загальний фундамент «установки» до світу соціальних відносин, власного «Я», на становлення самопізнання і ставлення. У разі проблемного, неконструктивного спілкування існує загроза формування неадекватної самооцінки і, відтак, її корекції.

Знання характеру проявів регулятивної функції самооцінки дитини сприятиме здійсненню справді гуманного керування навчально-виховним процесом у дошкільних закладах.

Стан дослідження проблеми. Слід зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги дослідників (М. Й. Боришевський, М. В. Савчин, Т. М. Титаренко, І. В. Чеснокова та ін.). Водночас, проблема корекції самооцінки дошкільників в умовах соціальних трансформацій висвітлена недостатньо.

Мета дослідження – представити результати дослідження проблеми особливості психологічної корекції самооцінки в дошкільному віці.

Виклад результатів дослідження. За результатом теоретичного аналізу літератури визначено, що самооцінка є центральним компонентом самосвідомості, який, об'єднуючи когнітивний і емоційний елементи, пов'язаний з ціннісним ставленням до власного «Я», до результатів діяльності, моральних, розумових, суспільних і фізичних якостей і властивостей.

Метою констатувального експерименту було виявлення специфіки самооцінки в дошкільному віці та виявлення необхідності її корекції.

В основу нашого дослідження покладено гіпотезу про те, що діагностика та корекція самооцінки в дошкільному віці буде ефективною за таких умов:

- Своєчасно організованого виявлення рівня розвитку самооцінки дітей дошкільного віку та визначення відхилень цього процесу;

- цілеспрямованого застосування спеціальної методики корекційно-розвивальної роботи, що ґрунтується на психологічних, дидактичних засадах, для корекції виявлених відхилень розвитку самооцінки в дошкільному віці.

Дослідження проводилося на базі ДНЗ м. Києва № 550 та № 240. У дослідженні взяли участь 50 дошкільників (25 дівчат та 25 хлопчиків) віком від 4 до 6 років. 17 досліджуваних дітей буди із неповних сімей.

Було використано методики:

1. Методика «Діагностика самооцінки» (Дембо-Рубінштейн).
2. Експертна оцінка тривожності дитини (модифікована методика).
3. Орієнтовний тест шкільної зрілості (Керн-Йерасек).

З метою виявлення специфіки формування самооцінки в дошкільному віці та виявлення необхідності її корекції нами було проведене емпіричне дослідження, аналіз результатів якого дозволяє зробити висновок, що у більшості частини обстежуваних дітей рівень самооцінки є неадекватним.

Виявлено, що особливості самооцінки дошкільників залежні від соціально-демографічних чинників, насамперед, статі та складу сім'ї. Констатовано, що хлопці схильні до більш високої самооцінки ніж дівчата ($p < 0,05$). Показано (на рівні тенденції), що адекватна самооцінка більше властива дітям з повних сімей.

Констатована недостатня особистісна готовність до шкільного навчання і високий рівень тривожності значної кількості досліджуваних, а також їх зв'язок з самооцінкою дошкільників. Зокрема, визначено неадекватну самооцінку дошкільників у разі низького рівня готовності до навчання і високого рівня тривожності (або за типом «ігнорування неуспіху»).

З метою формування адекватної самооцінки у дітей дошкільного віку нами була зроблена спроба складання корекційно-розвивальної програми, спрямованої на розвиток конструктивних способів взаємодії дітей, їхніх міжособистісних відносин, а також на розвиток власної «Я-концепції».

Дана програма була реалізована. В результаті проведення повторної діагностики підтвердилася гіпотеза нашого дослідження: діагностика та корекція самооцінки дітей дошкільного віку буде ефективною за таких умов: – своєчасно-організованого виявлення рівню розвитку самооцінки дітей дошкільного віку та визначення відхилень цього процесу; – цілеспрямованого застосування спеціальної методики корекційно-розвивальної роботи, що ґрунтується на психологічних, дидактичних засадах, для корекції виявлених відхилень розвитку самооцінки.

Висновки. Результати впровадження даної програми засвідчили її ефективність і підтвердили можливість діагностики та корекції самооцінки дітей дошкільного віку за таких умов: а) своєчасно-організованого виявлення рівню розвитку самооцінки дітей дошкільного віку та визначення відхилень

цього процесу; б) цілеспрямованого застосування спеціальної методики корекційно-розвивальної роботи, що ґрунтується на психологічних, дидактичних засадах, для корекції виявлених відхилень розвитку самооцінки.

Надані практичні рекомендації щодо психологічних особливостей формуванню самооцінки в дошкільному віці. рухливі ігри можна сприймати як повсякденну дитячу забаву, що задовольняє потребу організму в рухах, спільної діяльності і радісних емоціях, а можна розглядати як педагогічний засіб не тільки фізичного, а й соціального розвитку дошкільнят. Перераховані якості допоможуть дитині комфортно почувати себе не тільки в знайомому колективі однолітків, але і в новому шкільному колективі, де на перше місце вийде навчальна діяльність, яка також вимагає кмітливості, впевненості у знаннях, самоконтролю, терпіння, вміння ризикувати і долати труднощі. Особлива увага мусить при цьому бути приділена дотриманню вимог щодо охорони праці та безпеки в дитячому садку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальший напрям дослідження цієї проблеми ми вбачаємо у вивченні психологічних особливостей впливу індивідуальних якостей дошкільників на формування самооцінки, визначення впливу типу батьківського відношення на формування самооцінки, розробки корекційних та розвивальних вправ для формування адекватної самооцінки протягом навчання в 1-4 класах початкової школи, визначенні психологічних умов готовності вихователів ДНЗ до розвитку адекватної самооцінки дошкільників тощо.

Список використаної літератури

1. Баранник В. А. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості. *Соціальна психологія*. 2006. № 3 (17). С. 95–101.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності: наук. видання. К.: Либідь, 2006. 272 с.
3. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. К. : Просвіта, 2001. 416 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К. : Академвидав, 2004. 317 с.
5. Кузьменко В.У. Індивідуалізація виховання й навчання в дошкільних закладах: методичні рекомендації для дошкільних працівників. К. : КМПУВ імені Б. Грінченка, 2002. 44 с.

Котченко М.

практичний психолог, Ph.D, доцентка

м. Дніпро

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ГАРДЕНОТЕРАПІЇ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ І ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Сучасне суспільство залежне від наслідків власної діяльності і дедалі більше напружений ритм життя здатен викликати фундаментальні порушення фізичного і психічного здоров'я усіх вікових категорій населення. Найбільш це є характерним для жителів великих міст, для яких значним фактором виступає відсутність постійного контакту із природним середовищем. У результаті наукових досліджень, проведених вітчизняними та зарубіжними вченими, встановлено позитивний вплив на ментальне здоров'я респондентів вирощування рослин та догляду за ними. Це заняття приносить задоволення та є психологічною терапією і способом отримання позитивних емоцій.

Використання технік гарденотерапії вже давно поширене та випробуває на практиці у багатьох країнах світу, зокрема і в освітньому процесі. В нашій країні гарденотерапія є ще мало популярною. В закладах освіти даний напрям психокорекції майже не використовують.

Гарденотерапія може ефективно використовуватись у закладах освіти різного рівня, зокрема психологами та педагогічними працівниками, насамперед викладачами біології, екології, основ здорового способу життя, тощо.

Техніки гарденотерапії можуть бути корисними у роботі психологів, що здійснюють психолого-педагогічний супровід освітнього процесу з метою забезпечення нормального розвитку дитини.

Корекційні заняття з використанням технік гарденотерапії можуть бути індивідуальними та груповими. В їх ході психолог може скорегувати небажані особливості психічного розвитку дитини. Заняття з гарденотерапії можуть бути спрямовані як на розвиток пізнавальних процесів (пам'ять, увага, мислення), так і на рішення проблем в емоційно-вольовій сфері, у сфері спілкування і проблеми самооцінки учнів. Заняття гарденотерапією дозволяють покращити психологічне та емоційне благополуччя, даний вид діяльності може позитивно впливати на психічне здоров'я, справлятися з травмами, сприяти розслабленню, зменшувати стреси та тривогу - залежно від поставлених цілей і віку здобувачів освіти.

Стан розробленості проблеми. Тему особистісної тривожності досліджували представники різних напрямів починаючи з класичного психоаналізу З. Фрейда. Інші вчені, які займались темою тривожності мали свої теорії щодо причин її виникнення. Це Е. Фромм, Ч. Спілберг, Р. Кеттел та інші. Феномен особистісної тривожності є широко відомим і досить добре

висвітленим у науково-психологічній літературі. Він пов'язаний з процесами саморегуляції людини, адже власне тривожність є по суті психодинамічним аспектом емоційно-вольової регуляції поведінки й діяльності людини. [1-3].

Мета дослідження: теоретичний аналіз та емпіричне вивчення впливу методик гарденотерапії на рівень тривожності підлітків.

Виклад основного матеріалу: Для вирішення завдань емпіричного дослідження щодо впливу технік гарденотерапії на рівень тривожності підлітків ми використовували тест «Діагностики рівня тривожності школи» (Д. Філіпса). Участь у опитуванні взяли усі учасники експерименту, а саме 48 осіб, з них 24 хлопця та 24 дівчини. Зведені дані щодо рівня тривожності досліджуваних ми навели в таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівні тривожності досліджуваних учнів старших класів
(середнє по всіх досліджуваних)**

Характеристика	Результат
Переживання соціального стресу	5,5
Фрустрація потреби у досягненні успіху	6,2
Страх самовираження	3,4
Страх ситуації перевірки знань	3,6
Страх невідповідності очікуванням	2,8
Низький фізіологічний рівень супротиву стресу	2,2
Проблеми у стосунках з педагогами	4,4
Загальний рівень тривожності	12,6

Для зручності аналізу отриманих результатів ми вивели середні значення для усіх досліджуваних. Зокрема середні значення щодо загальної тривожності по групі та по кожному фактору окремо для виявлення тенденцій найбільш та найменш тривожних чинників.

Загальний рівень тривожності у досліджуваних підлітків достатнього низького рівня, але якщо ми характеризуємо кожного із здобувачів освіти окремо, то спостерігаємо показники близькі до критичної відмітки.

Показник загальної тривожності вказує на загальний емоційний стан підлітків та їх включеність в соціальну сферу діяльності школи. Як уже зазначалось, високий рівень тривожності характерний для підліткового віку. Також ми повинні враховуват, що зараз навчання проходить в умовах військового стану, а це суттєво додає стресогенних факторів. Також у тих школах, де ми проводили дослідження одна частина класів навчається дистанційно, а інша безпосередньо перебуває у закладі освіти. Отже, зовнішня ситуація значно може впливати на психічний стан підлітків.

Аналізуючи інші дані, отримані в ході проведення досліджень спостерігаємо формування найвищих показників, що пов'язані зі страхом самовираження та ситуаціями перевірки знань під час навчання. Це означає, що учні соромляться розкривати і презентувати «власне Я», є досить скутими у спілкуванні та стараються не виділятися під час реалізації освітнього

процесу.

Також ми спостерігаємо близьку до критичної позначки тривогу «перевірки знань», що заважає учням саморозвиватись через постійне хвилювання та очікування негативної оцінки від соціуму. Схильність до тривожності у даному аспекті притаманне переважній більшості підлітків через нестачу досвіду та не повною мірою сформованої психіки.

Решта пунктів, у середньому по всім досліджуваним, знаходиться на низьких позначках шкали тривожності. Але потрібно відзначити, що характеризуючи окремі характеристики на фоні навчання в сучасних умовах спостерігаємо підвищений рівень тривожності соціального стресу у окремих осіб.

Також у багатьох підлітків фрустрація потреби щодо досягнення успіху знаходиться на середньому рівні тривожності, що вказує на неблагополучний емоційний фон, який є причиною на заваді у досягненні успіхів.

Крім того, спостерігаємо середній рівень тривожності щодо факторів «страх не відповідати очікуванням інших» та «проблеми та страхи з учителем». Зокрема ці пункти для підлітків є характерними, адже учні намагаються самоствердитись у своєму соціумі та частіше всього не визнають авторитет дорослих, і зокрема деяких вчителів.

Найнижчий показник у наших дослідженнях ми спостерігали щодо пункту «низький фізичний супротив стресу», а це свідчить про особливості психофізіологічної організації, які знижують пристосованість підлітків до ситуації стресу, що підвищує вірогідність неадекватного, деструктивного реагування на тривожні фактори середовища.

Виходячи з отриманих результатів ми дійшли висновку, що здобувачам освіти старшого віку притаманні високий рівень тривожності, зокрема щодо страху самовираження та перевірки знань. Також для підлітків досить важлива думка оточуючих, за рахунок якої частіше всього діти можуть самостверджуватися. Також в силу особливостей психіки і різниці у типах темперамента та особливостей виховання, спостерігалась висока кореляція між завищеною та низькою тривожністю в пункті, який стосується соціального стресу, а саме навчання в умовах військового стану та підвищеної небезпеки.

Тренінгову програму щодо профілактики та подолання проявів підвищеної тривожності, ми реалізовували протягом трьох днів для першої експериментальної групи та потім протягом трьох днів для другої експериментальної групи в приміщенні Центральної міської бібліотеки м. Дніпро. Контрольні групи респондентів участі у тренінгу не приймали для об'єктивності порівняння результатів (данім учасникам було запропоновано участь у тренінгу пізніше, і результати їх участі будуть оцінені поза рамками виконання даного наукового дослідження).

Після виконання тренінгової програми, оволодіння способами щодо конструктивного розв'язання ситуацій та здобуття навичок профілактики і подолання емоційної напруженості, вивчення різних корекційних технік, ми

провели повторне обстеження здобувачів освіти та виявили позитивні зміни щодо психологічного стану респондентів. А отже, всі ці показники свідчать про доцільність і ефективність реалізації тренінгової програми з гарденотерапії.

Висновки: 1. У кожної особистості оптимальний рівень тривожності, оцінка та ступінь контролю тривоги є важливою ознакою, як міри самоконтроля та самовиховання. Тривожність може проявлятися незалежно від того, наскільки є розвинутою особистість та успішною у певному виді діяльності або навпаки знаходиться у стані конфлікту самосвідомості, має занижену самооцінку та знаходиться у неблагополучному стані.

2. Підлітки є більш схильними до прояву тривожності, ніж дорослі люди. В їх поведінці відзначають неспокій, агресію, емоційну нестабільність. Ці факти пов'язані з психологічними особливостями підліткового віку та, що може призводити до закріплення тривожності, як поведінкового чинника у майбутньому. Прагнення до самоствердження, самостійності, критичне мислення у сучасних умовах може сприяти розвитку тривожності. Підлітки часто потрапляють в ситуації дискомфорту та з часом здатні виробляти звичку реагувати негативом і тривожитись щодо оточуючих обставин. Робота з корекції підліткової тривожності повинна бути націлена на розвиток учнів та опір на майбутнє, на оптимальний рівень розвитку, який потрібно допомогти сформувати при збереженні сприятливих внутрішніх та зовнішніх умов.

3. Ефективним щодо профілактики дезадаптації учнів старших класів закладів загальної середньої освіти виявилось проведення психо-корекційного тренінгу з використанням технік гарденотерапії. Було відзначено значний вплив корекційних вправ на емоційний стан учасників та розкриття власних здібностей.

Список використаної літератури:

1. Дерев'янка Н.П. Локація для гарденотерапії у реабілітаційному парку хортицької національної академії (о. Хортиця) Тези доповідей учасників науково-практичної Інтернет-конференції: «Актуальні проблеми садово-паркового мистецтва» 27 листопада 2019 року. Умань, Уманський національний університет садівництва, 2019. С. 7-9.

2. Данильченко Т. В. Об'єктивні фактори суб'єктивного благополуччя. Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості, 2014. Т. 13. С. 165-176

3. Мосаєв Ю. Особливості гарденотерапії як технології соціальної роботи з людьми похилого віку. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали чотирнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 листопада 2019 р.). гол. ред. В. В. Корнєшук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2019. С.61-63.

Лелиця В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня освіти,
Національна академія педагогічних наук України
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Чаусова Т.В.

*доцент кафедри психології
та особистісного розвитку, ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
кандидат психологічних наук, доцент, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИЗИ СЕРЕДИНИ ЖИТТЯ У ЖІНОК

Найбільше екзистенційних роздумів виникає у людини, яка гостро переживає кризу середини життя. Кожна життєва криза зумовлена певними причинами. Якщо це нормативна криза, то умовами її появи є психічні новоутворення віку. Якщо ж криза ненормативна, то її умовою може стати якась раптова неочікувана ситуація. Вітчизняний поет В. Симоненко свого часу влучно висловився: «У кожного «Я» є своє ім'я, на всіх не нагромаєш грізно. «Ми» – не безліч стандартних «Я», а безліч Всесвітів різних». Ця цитата яскраво засвідчує, що кожна людина унікальна, і немає жодної схожої чи подібної у всьому світі. У житті кожної людини з'являються нові і нові випробування. І коли особистість глибока, коли вона вміє тонко відчувати світ, тоді вона схильна до екзистенційної кризи. Натомість людина, яка звикла ризикувати, часто може потрапити в кризу, коли знову і знову слід все розпочинати з нуля.

Кожна життєва криза – це крок у розвиток або деградацію. І вибір залежить від самої особистості. Вдалою нам видається цитата японського філософа Харукі Муракамі: «Одного разу шторм закінчиться, і ти не згадаєш, як його пережив. Ти навіть не будеш впевнений в тому, чи закінчився він насправді. Але одна річ безперечна: коли ти вийдеш зі шторму, ти ніколи знову не станеш тією людиною, якою увійшов в нього. Тому що в цьому і був весь його сенс».

Криза середини життя важлива і дуже болісна, адже людина переживає справжню трансформацію, «ломку стереотипів», кризу ідентичності, втрату «символу віри», аналізує свої досягнення і здобутки. І нерідко в цю мить переживає фрустрацію. Втрата як умова життєвої кризи – це також найболючіша тема. Адже втрата батьків – це втрата минулого, а втрата дітей – це втрата майбутнього. Таким чином, життєву кризу особистості може зумовити низка обставин і причин, а сценарій у кожного свій. Зрозуміло, що і вихід із кризи кожен шукає по-різному. Але людська природа спрямована на виживання, на опір і на прагнення до щастя. Тому кожна психологічно здорова особистість поступово долає кризу і переходить на новий виток свого розвитку.

Криза середини життя супроводжується самотністю, проте нам більше імпонує думка, що кожна людина сама для себе визначає: обрати самотність чи усамітнення. Коли самотність стає проблемою, коли людина розуміє, що жити самотньо для неї – тягар, вона страждає і відчуває депресивний стан, тоді варто розглядати таку ситуацію як кризову. Але люди бувають самотні з деяких причин, і тут простежується чітка причинна наслідковість. Інший бік проблеми – це розчарування в житті, коли самотність як вибір, гірше – як трофей. Коли, наприклад, покинута жінка, яка зазнала фрустрацію в особистому житті, зраду, або була відкинута чоловіком, робить вибір «більше не вірити і не будувати стосунки». Але це більше помста самій собі. Такі жінки з часом можуть стати дуже набожними, часто відвідувати церкву, або завести кішку чи собаку, а з часом навіть отримувати насолоду від самотності. Самотність характерна найбільше середньому віку, або ще й похилому, коли відбувається глибока і глибинна робота над собою, можливо, навіть екзистенційний вакуум, критичний аналіз прожитого життя, рефлексія. Часто самотньою людина стає, втративши пару (коли один із подружжя помирає). Тобто, діти давно вилетіли з гнізда, а половинка пішла в засвіти. В такому випадку, дійсно, самотність може свідчити про кризовий стан особистості. Або ж той випадок, коли подружжя все-таки лишаються жити удвох, але вони чужі одне одному, і таке явище називають «самотність удвох».

На нашу думку, самотність – це ще й певний егоїзм особи, бо все, що вона робить, купує, створює належить тільки їй. У цьому простежується вузький індивідуалізм. Отже, самотність – це багатоваріантний феномен, який має певну неоднозначність, бо виражений як позитивними, так і негативними аспектами. Керуючись власним досвідом (будучи жінкою середнього віку) є підстави для висновків, що криза – це шанс для душевної невичерпності, для саморозвитку і трансформації. В момент кризи можна дозволити собі слабкість, можна плакати і байдикувати певний час, можна навіть відчути прокросстинацію. Але рано чи пізно слід взяти себе в руки, як-то кажуть: «стати на рейки» і продовжити рух. Криза середини життя сприяє появі рефлексії, допомагає стати більш усвідомленою, співчутливою, а десь – більш суворою, із чіткими особистісними кордонами. Не зважаючи на те, що шляхами виходу з цієї кризи є особистісно-сміслова перебудова, корекція та перегляд життєвих планів та способу життя, в умовах війни сталося так, що саме життя впливає на переоцінку цінностей, смислів і бажань. У названому випадку доречне гасло: «Не було б щастя, так нещастя допомогло». Тому зараз багато жінок середнього віку мобілізували свої ресурси, сконцентрувалися на важливому, відкинули другорядне і намагаються жити з оптимістичним прогнозуванням. Отже, вік не є причиною кризи, зокрема, якщо адекватно сприймати свої зміни, приймати свою неідеальність, порівнювати себе із собою «вчора», а не з іншими людьми. Тому слід гідно приймати свій вік і з радістю йти в кожен новий день. Таким чином, криза не завжди є трагедією. І сильна людина стане ще сильнішою, пройшовши шлях боротьби і перемоги. Адже найбільша перемога в житті – це перемога над самим собою.

У процесі розробки констатувального етапу експерименту ми поставили за мету схарактеризувати наявний психоемоційний стан жінок середнього віку. У якості критеріальної бази дослідження ми обрали «Балансну модель» німецького вченого Н. Пезешкіана. Такий підхід ми застосували, зважаючи на те, що середній вік – це етап сформованої особистості, але такої, що стоїть на порозі життєвої кризи. Отже, «Базисна модель щастя», яка враховує 4 якості життя, видається нам актуальною саме для нашого дослідження. Модель передбачає 4 шляхи до щастя, для досягнення якого слід рівномірно розподілити свою життєву активність:

1. Шлях відчуттів (тіло). Фізичне здоров'я, активність, зовнішність, самопочуття.
2. Шлях традиції (емоції). Сім'я, близькі емоційні відносини, друзі, родичі, спілкування, захоплення.
3. Шлях розуму (діяльність). Досягнення, навчання, наука, кар'єра, розвиток.
4. Шлях інтуїції (сенс). Плани на майбутнє, мрії, віра, цінності, принципи, цілі.

Таким чином, нами визначено критерії, за якими ми дослідили наявний психоемоційний стан жінок середнього віку.

Принагідно до середнього віку, ми виокремлюємо такі важливі складники: соціальна активність, мобільність поведінки, здатність нестандартно вирішувати звичайні проблеми, емпатія, сформованість соціально-моральних мотивів поведінки особистості в процесі взаємодії з іншими людьми. Таким чином, розвиток особистості в середньому віці є цілісним утворенням, яке має високий рівень сформованості змістового, структурного та динамічного компонентів.

Згідно з Н. Пезешкіаном, «Тіло» ми будемо уналежнювати до категорії самооцінки, адже це ключовий фактор у формуванні особистості та досягненні успіху в житті. Для розвитку здорової самооцінки необхідно звернути увагу на свої думки та переконання про себе, а також використовувати психологічні техніки та інтервенції, які допоможуть зберегти та підвищити рівень самооцінки.

За першим критерієм дослідження «Тіло» наша діагностика передбачала комплексне використання таких методів: Шкала впевненості в собі Рейзаса, Тест впевненості в собі (Автор: В. Ромек), Шкала самоповаги RSES. (Автор: М. Розенберг).

За другим критерієм діагностування актуального психоемоційного стану жінок середнього віку «Емоції» ми намагалися продемонструвати, що емоції та почуття визначають життя, діяльність, вчинки та поведінку людини. Якщо емоційні стани переважно визначають зовнішню сторону психічної поведінки і діяльності, то почуття впливають на зміст і внутрішній характер психічно обумовлених переживань і потреб людини і також призводять до депресії та афекту, але в більшій чи меншій мірі депресивний стан впливає і перебудовує всю особистість. Наприклад, під час депресії переважають стійкі, безнадійні

негативні думки про майбутнє і сьогодення. Вони можуть поєднуватися з думками про смерть та самогубство. Війна, як соціально-психологічне явище, має негативний вплив на емоційний стан людей, зокрема жінок. Інтенсивність бойових дій, страх, тривога та неспокій впливають на емоційний стан та можуть призвести до розвитку психологічних проблем.

Таким чином, діагностування за критерієм «Емоції» передбачало комплексне використання таких методів: Опитувальник Шмішека-Леонгарда на виявлення акцентуацій характеру, Тест з діагностики депресії (PHQ-9), Опитувальник на рівень стресу, Шкала депресії Бека, Тест IDR-ASD.

Наступний етап емпіричного дослідження за Н. Пезешкіаном – «Шлях розуму (діяльність)», який ми досліджували за допомогою методик В. Бойка «Ваші емпатійні здібності», «Діагностика рівня професійного вигорання».

Свідомі, що війна в Україні позначилася на кожному з нас. Ті жінки, які опинилися далеко за межами Батьківщини, згідно з нашими опитуваннями, змушені вивчати мову країни перебування, але зізнаються, що відчують певні «блоки», супротив, і зниження лінгводидактичного потенціалу. Багато хто влаштувався на роботу, зокрема на фабрики в Польщі, де доводиться проводити на ногах по 16-18 годин на добу, що також негативно позначається на психоемоційному стані, на фізичному, ментальному та емоційному рівнях.

Заключним етапом емпіричного дослідження стало визначення актуального психоемоційного стану жінок середнього віку за критерієм «Шлях інтуїції (сенс)», згідно з методом «Кристал» Н. Пезешкіана, який ми вирішили дослідити за системою цінностей жінок, шляхом виявлення усвідомлення ними емоційно-позитивного ставлення до інших людей, терпимості та поваги до полярних думок опонентів. Для дослідження системи цінностей респонденток застосовано «Методику визначення ціннісних орієнтацій» М. Рокича. У відповідях виразно простежується система цінностей жінок, позитивне або ж негативне ставлення до інших людей, термінальні й інструментальні цінності.

Дослідженням було охоплено 56 жінок віком від 35 до 43 років. Результати експерименту засвідчили розвиток кризи середини життя у 74 % опитаних жінок, що підтверджує наявність ознак професійного вигорання, депресії, стресу і зниження самооцінки. Подальші наші наукові розвідки будуть присвячені розробці та апробації психокорекційної програми розвитку резильєнтності у жінок середнього віку в умовах війни та невизначеності.

Список літератури

1. Титаренко Т. М. Життєвий шлях особистості. Основи практичної психології. Київ: Либідь, 2016. 536 с.
2. Шкала депресії PHQ,
URL: <https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2712-shkala-depres-PHQ>
3. Шкала депресії Бека,
URL: <https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2701-shkala-depres-beka>

Lushyn P.V.

*Ph.D., Associate Teaching Professor,
Department of Educational Foundations,
Montclair State University, New Jersey, USA*

EMPIRICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE: DIMENSIONS OF ECO-CENTERED PSYCHOLOGICAL FACILITATION

Abstract. This article delves into the dimensions of eco-centered psychological facilitation (ECPF) by examining the empirical and theoretical depth essential to effective psychological assistance. Emphasizing a dialectical approach, this method prioritizes understanding clients' unique conditions, enabling personalized support beyond conventional theoretical frameworks. Through examples of anxiety, depression, and post-traumatic growth, the article underscores how ECPF achieves empirical depth by situating each client's experience within their specific ecosystem and theoretical depth by analyzing underlying mechanisms of phenomena. This approach offers a transformative perspective, viewing individuals as optimally functioning within their life conditions and fostering post-traumatic growth. Ultimately, ECPF supports clients' inherent capacities for self-organization and development.

Problem statement. Modern psychological practice increasingly emphasizes the effectiveness rooted in understanding each individual's unique conditions for life and development, rather than relying on abstract theories. A particular focus is given to exploring the mechanisms of psychological phenomena through the lens of dialectical logic and an individualized approach to each client. This work aims to elucidate approaches to understanding the empirical and theoretical depth, as well as post-traumatic growth, within the context of psychological assistance through the "Eco-Centered Psychological Facilitation" (ECPF) method.

Presentation of Core Material. The concept of empirical depth is framed not within abstract theories but through the prism of the unique conditions of each individual's origin. This understanding clarifies why psychological assistance, especially eco-centered psychological facilitation, often proves swift and effective: it avoids fitting the client into pre-existing theoretical frameworks, instead relying on a personalized theory or philosophy that explains the particular case of each individual. Here, "theory" can be understood as empirical and/or dialectical/meaningful.

For instance, when working with a client experiencing anxiety, it is crucial not just to compare their condition with other cases of anxiety. Two individuals may both feel anxious, yet one due to work-related stress and another due to relationship issues. While these cases might appear similar on the surface, analyzing each client's

unique conditions reveals different causes and mechanisms behind their anxiety. Empirical depth means understanding these unique conditions, which emerges not from the psychologist's prior knowledge but through a shared analysis where the client recalls specific anxiety contexts, and the eco-facilitator notices these distinctions.

Theoretical Depth. Theoretical depth lies in understanding the mechanisms behind the phenomena with which we work, grounded in specific theoretical frameworks and principles. In dialectical logic (following the studies of V. Davydov and E. Ilyenkov), a phenomenon's essence is defined not by comparing cases, as in formal logic, but by analyzing the mechanisms or ways of their emergence. Different mechanisms require an examination of their conditions rather than solely their external features. Imagine a client experiencing depression: formally, it might be diagnosed based on standard criteria, yet a dialectical approach would consider the conditions leading to its development. Often, this is articulated in the client's narrative and emerges during collaborative work with the psychologist. For instance, a client's depression might stem from job loss (an external condition), but the core conflict could lie in their perceived loss of value and meaning in life (an internal condition), or a unique combination of both.

Distinction Between Empirical and Theoretical Depth. Formal logic suggests empirical depth is achieved through repeated comparisons of similar phenomena. However, each person is unique, living within a distinctive combination of circumstances. Thus, in psychology, we strive to attentively listen to and analyze the client's ecosystem, identifying the core contradiction through or against which their situation unfolds. This constitutes empirical depth in dialectical logic—grasping the phenomenon's essence through the specific life conditions of the individual. For example, a client fearing public speaking might be considered to have a phobia by formal theory, and offered standard treatments like cognitive-behavioral therapy. However, if we notice that the client's suffering is connected to childhood trauma associated with public humiliation, we might hypothesize deeper roots to their fear. Empirical depth here involves careful and collaborative analysis with the client of their past experiences and current conditions.

Process of Psychological Assistance. In eco-facilitative practice, we first identify the core contradiction by analyzing the unique combination of external and internal conditions surrounding the phenomenon. This involves examining the client's narrative in connection with the phenomenon itself (the problem) and its context—the sum of conditions or ecosystem. Subsequently, a hypothesis is specified and tested, refining the mechanism by exploring the validity of the identified contradiction. This approach enables us to see the client in the context of all their connections—social, individual, spiritual, and others. For instance, when working with a client experiencing chronic fatigue, an empirical approach may focus

on medical tests and comparisons with similar cases. But a dialectical approach seeks deeper connections underlying this fatigue, perhaps tied to a blend of personal and professional obligations, stress factors, and emotional experiences. Life narrative analysis may reveal that fatigue in this case is not simply a medical issue, but a sign of an ongoing personal transformation and expanded professional self-realization possibilities.

Approach to Post-Traumatic Growth. The eco-facilitative approach contrasts with empirical theories that “explain” the reason for a person’s “breakdown.” We identify the origin of a phenomenon in specific conditions and affirm: “You are perfect, everything works optimally under these conditions; continue as you are.” We aim to “reach” the level of perfection within the individual’s ecosystem rather than fixate on a transitional dialectical thesis state, thus avoiding stigmatizing the client’s personality. This forms the basis of our perspective on post-traumatic growth and development. From the perspective of formal logic, a person who has experienced severe trauma may be seen as damaged and in need of “repair.” However, in eco-facilitation, we explore how this event integrates into their life and what new meanings and strengths it brings. For instance, a person who has experienced loss might instinctively seek to stabilize or even discover new resources within themselves, or offer help to others (an antithesis in the developmental scheme, representing post-traumatic growth). Recognizing this instinctive tendency during an eco-facilitative session, the individual progresses to a stage of post-traumatic development or the expression of new potential.

Conclusions. Psychological assistance in the context of eco-centered psychological facilitation is grounded in understanding the unique conditions of each individual and their ecosystem. Empirical depth is achieved through analyzing the individual’s specific life conditions rather than comparing similar cases. Theoretical depth is supported by understanding the mechanisms of phenomena through dialectical logic. Post-traumatic growth is a natural development process within specific conditions. The effectiveness of the ECPF approach is ensured by recognizing the perfection of individual functioning in existing conditions and supporting the natural drive toward development.

References

Davydov, V. (1990). *Types of Generalization in Instruction: Logical and Psychological Problems in the Structuring of School Curricula*. National Council of Teachers of Mathematics.

Ilyenkov, E. (1977). *Dialectical Logic: Essays on Its History and Theory*. H. Campbell Creighton.

Милокост О.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПІДґРУНТЯ АКТУАЛЬНОСТІ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасна Україна перебуває в процесі динамічних змін, не винятком є й зміни суспільного устрою. У зв'язку з воєнними діями на території країни актуальності набирає питання ставлення суспільства до людей, що відрізняються від широкого загалу своїм досвідом, станом здоров'я, потребами. Інклюзія – є багатогранним феноменом, це одна зі змін орієнтованих на перевлаштування ставлення до різних категорій населення. Концепція соціального залучення – з'явилася як результат розвитку суспільства, поваги до основних прав та свобод людей.

Ідеї інклюзивного освітнього простору не є новими. До їх дослідження долучались закордонні та вітчизняні науковці, такі як: Claudio Bustos, Astrid Vanessa Sarmiento, Jorge Iván Vergara del Solar, Juan Pablo Hidalgo, María Victoria Pérez, М. Бондар, А. Колупаєва, І. Кузава, Ю. Тулашвілі, Д. Шульженко, та інші. Наукова спільнота поглиблює розуміння сучасного стану впровадження інклюзивної освіти: підготовки персоналу освітніх закладів, тенденцій розвитку інклюзивної освіти в загальноосвітніх закладах тощо. Над вивченням та розробкою цих питань плідно працювали Sapana Adhikari, Rajendra Kunwar, Г. Афүзова, С. Миронова, Л. Платаш, І. Садова, С. Хаджираєва та інші. Дослідженням соціально-психологічної адаптації особистості, як психологічного феномену, приділяли увагу Rosna Awang-Hashim, James Edward Osler, Amrita Kaur, Mohammad Noman, Stacy Russell, М. Панов, О. Фуштей, Н. Франко, І. Саранча, В. Оверчук, Н. Беспалова, А. Челахова, В. Острова, С. Дерев'янка. Вивченням саме проблем соціально-психологічної адаптації в інлюзивному середовищі такі вітчизняні науковці, як В. Афанасенко, Т. Комар, Н. Потапчук, О. Василенко, Л. Подкоритова, В. Гаврилкевич.

Освітня система України перелаштовується у відповідності до сучасних норм та потреб людства. В 2021 році – на законодавчому рівні було врегульовано питання інклюзивної освіти в закладах фахової передвищої та вищої освіти (Порядок організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти). [1,2,3] Модифікування системи роботи «НУШ» для закладів профільної освіти – одне з актуальних завдань психологічної служби. Профільна освіта вирізняється невеликою кількістю самих закладів та розгалуженням напрямків підготовки. Кількість здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (далі – ООП) – більша ніж в загальноосвітніх

зкладах, що провокує зміни в обмеженнях кількості осіб з ООП в академічній групі та пошук нових методів роботи. [3,4]

За час пандемії а потім і війни – проблема впливу соціально-психологічних особливостей здобувачів освіти на процес адаптації в інклюзивному освітньому середовищі академічних груп загострилась, з'явилися нові виклики зумовлені необхідністю адаптації до мінливих форм організації освітнього процесу під час кризових умов задля забезпечення безпечного освітнього середовища. На сьогодні модифікація соціально-психологічного супроводу психологічною службою інклюзивних академічних груп є одним з актуальних напрямків для досліджень.

Дослідження проводитиметься на базі Київського фахового коледжу прикладних наук. У ньому братимуть участь студенти 1-4 курсів підготовки фахового молодшого бакалавра та 1-4 курсу підготовки бакалавра, що навчаються за напрямами підготовки: «бухгалтерія» та «менеджмент», «дизайн», «технології легкої промисловості», «соціальна робота». Запланована кількість респондентів: 200-250 осіб, приблизно 50/50 студентів груп з різною наповненістю особами з ООП.

Вперше досліджуватимуться особливості соціально-психологічної адаптації здобувачів освіти в інклюзивному освітньому середовищі академічних груп з різним співвідношенням учасників з ООП в закладах фахової передвищої освіти, та розглядатиметься варіативність отриманих результатів в залежності від співвідношення учасників з ООП до загального складу інклюзивної групи. Виявлені особливості можуть виступати ресурсом для подальшого розвитку та модифікації механізмів роботи психологічної служби у закладах фахової передвищої освіти з урахуванням змін, що обумовлені запровадженням інклюзивної освіти в закладі. Буде поглиблено знання про значення співвідношення кількості осіб з ООП в межах однієї групи до загальної кількості здобувачів освіти та впливу цього аспекту на соціально-психологічну адаптацію здобувачів освіти.

Отримані результати можуть бути використані як елементи практичної діяльності психологічної служби закладу фахової передвищої освіти під час соціально-психологічного супроводу інклюзивних груп, діагностики спрямованої на виявлення причин відчуження та ускладнення процесу сприйняття групи її учасниками задля створення комфортного клімату в інклюзивній академічній групі. Також результати дослідження стануть в нагоді при створенні тренінгових та корекційних програм.

За результатами проведеного дослідження, з метою спрощення процесів соціально-психологічної адаптації здобувачів освіти в інклюзивному освітньому середовищі, буде сформована програма соціально-психологічного супроводу інклюзивних академічних груп психологічною службою закладу фахової передвищої освіти. Розроблену програму буде впроваджено в Київському фаховому коледжі прикладних наук для оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації здобувачів освіти в інклюзивних групах різного наповнення.

Інклюзія в Україні потребує міждисциплінарного підходу та об'єднання зусиль різних галузей науки, психологія серед них є однією з найбільш ефективних для змін в практичній реалізації ідей інклюзивного суспільства. Незважаючи на існуючі виклики, поступовий прогрес у цій сфері свідчить про зростаюче усвідомлення суспільством важливості інклюзії як невід'ємної складової соціальної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 15.12.2021 № 1321. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1321-2021-%D0%BF> (дата звернення: 24.06.2024)
2. Україна. (2010, 1 жовт.). *Наказ Міністерства освіти і науки України № 912, Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання*. [Онлайн]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення 9.04.2024)
3. Україна, Кабінет Міністрів України. (2021, 15 груд.). *Постанова Кабінету Міністрів України № 1321, Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти*. [Онлайн]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1321-2021-p#Text> (дата звернення 9.04.2024)
4. Україна, Кабінет Міністрів України. (2021, 15 верес.). *Постанова Кабінету Міністрів України № 957, Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти*. [Онлайн]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p#Text> (дата звернення 9.04.2024).

Неграш О.І.

*здобувачка освітнього ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 «Психологія»*

ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ

ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. У сучасному світі, де темп життя постійно прискорюється, а вимоги до продуктивності зростають, проблема прокрастинації є надзвичайно актуальною. Прокрастинація, або схильність відкладати важливі справи на потім, є не просто поганою звичкою, а складною психологічною проблемою, яка може суттєво впливати на якість життя та професійні досягнення особистості.

В останні роки, з розвитком цифрових технологій та збільшенням інформаційного навантаження, ця проблема масштабувалася, особливо це стосується здобувачів вищої освіти.

Стан розробленості проблеми.

дослідженням прокрастинації займалися ряд закордонних та вітчизняних психологів. Так, зокрема J. B. Burka, J. R. Ferrari, J. L. Johnson, W. G. McCowin's, N. Milgram, R. Tenne, P. Steel досліджували характеристики та причини прокрастинації, методи запобігання та корекції прокрастинації - Н. С. Schouwenburg, С. Н. Lay, Т. А. Pychyl, М. М. Kachgal та ін. У вітчизняній науковій літературі прокрастинації присвячені праці М. Дворник, Є. Ільїна, Т. Мотрук, О. Поліщук, Д. Стеценко, Ю. Шайгородський, К. Фоменко, О. Журавльова, Т. Колтунович та ін.

Мета дослідження – теоретично дослідити психологічну сутність прокрастинації серед здобувачів вищої освіти

Виклад основного матеріалу. Термін «прокрастинація» бере свій початок від латинського «Pro» (надавати перевагу) і «Crastinus» (завтра), що стосується або повного уникнення завдання, або відкладення його на пізніший, часто невизначений термін.

Одним з перших у своїх дослідженнях звернув увагу на поняття «прокрастинація» П. Рінгебах, в той час як спробу осмислити фактори розвитку прокрастинації та окреслити шляхи справляння з даним явищем приписується Дж. Бурка та Л. Юен. Дослідниками було виокремлено побоювання, що лежать в основі прокрастинації [2]:

- побоювання невдачі (цього можна запобігти, уникаючи ризикованої поведінки та марнування часу);
- побоювання успішності (зняковіння від перебування в центрі уваги, дискомфорту від похвали та компліментів);
- побоювання позбутися контролю над обставинами;
- побоювання соціальної ізоляції (спроби не виділятися, бути схожим на решту).

Однак наявність чи відсутність в особистості будь-якого із зазначених побоювань, не корелює безпосередньо з розвитком прокрастинації, оскільки страхи не можуть бути єдиним фактором відкладання справ на потім.

Згідно поглядів Н. Мілграм, на які посиляється Назарук, Н. В., прокрастинація є:

- поведінковим проявом, що полягає у систематичному зволіканні;
- відкладання справ на потім за умови усвідомлення індивідом важливості їх виконання;
- наслідком емоційного розладу [3]

Особливу увагу заслуговує академічна прокрастинація, яка відображає явище, коли студент зволікає з виконанням навчальних завдань або навіть уникає їх виконання, ігноруючи студентські зобов'язання протягом всього періоду навчання. Індикаторами академічної прокрастинації можуть бути такі дії, як відкладення початку роботи над завданням, затримка в процесі виконання, подача завдань після встановленого терміну, а також різні дії, які відволікають від завдань та заважають їх виконанню. Це може включати відволікання соціальними мережами, іншими розвагами, спілкуванням з друзями, іншими непродуктивними діями, які відволікають увагу від навчання

і завдань. Інколи це можна назвати звичайною поведінкою студентів під час навчання.

На думку N. Milgram [4] академічна прокрастинація – це хронічна звичка багатьох студентів, яка полягає у підготовці до іспиту в останній день, а то й напередодні вночі.

Дослідниця М. Дворник в своїх працях виділяє наступні фактори розвитку прокрастинації :

- 1) недооцінка власних сил на вирішення завдання;
- 2) збентеженість перед можливістю нести відповідальність;
- 3) недостатня зацікавленість у справі, що потребує вирішення;
- 4) прагнення бути поміченим, визнаним;
- 5) педантичність

Хоча за умов стислих термінів відзначається мобілізація внутрішніх ресурсів особистості за дослідженням М. Дворник [1]

Деякі люди можуть працювати більш ефективно та швидко в умовах строків та тиску, які інколи навіть самі встановлюють, як додатковий стимул. При цьому важливо враховувати, що позитивні аспекти прокрастинації можуть бути індивідуальними та залежать від особистих властивостей та контексту. Також важливо збалансувати ці позитивні аспекти з можливими негативними проявами прокрастинації, такими як стрес, втрата продуктивності та затримка виконання завдань.

Висновки. Проаналізувавши дослідження зарубіжних та вітчизняних фахівців, вдалося дійти висновку, що прокрастинація проявляється на трьох основних рівнях: емоційному, ментальному та поведінковому. Серед поведінкових форм при прокрастинації вартими уваги є порушення процесу планування справ, брак цілей та самоорганізації. Прокрастинація проявляється у побутовій, навчальній та професійній сферах.

Однією з основних причин академічної прокрастинації, виступає відсутність мотивації та незацікавленість у виконання поставленої задачі.

Але феномен прокрастинації має також деякі позитивні відмінності, які можемо спостерігати, при екстремальних можливостях проявити свій розумовий та творчий потенціал.

Список літератури:

1. Дворник М. С. Прокрастинація в конструюванні особистісного майбутнього: монографія; Нац. акад. пед. наук України, ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький : Імекс, 2018. 120 с.
2. Дуб В. Особливості прокрастинації студентів. Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2020. 47 С. 53–66.
3. Назарук, Н. В. (2022). Прокрастинація як психологічний феномен. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, (3), 66-70. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/07/INTERNATIONAL-SCIENTIFIC-INNOVATIONS-IN-HUMAN-LIFE-28-30.07.21.pdf#page=408>
4. Milgram N.A., Gehrman T., Keinan G. Procrastination and emotional upset: A typological model // Pers. Ind. Diff. 1992

Поліщук А.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Брюховецька О.В.

*завідувач кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ
доктор психологічних наук, професор*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МЕНЕДЖЕРА ОРГАНІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Успішне вирішення менеджером організації великої кількості складних та багатоаспектних проблем, які виникають в процесі реалізації ним основних професійних функцій, вимагає не тільки його професійної компетентності, але й моральної зрілості. В сучасних умовах менеджер організації повинен бути підготовленим до вирішення інноваційних завдань, а також мати уявлення як про етику управлінської діяльності, так і про особистісні якості всіх учасників виробничого процесу.

У той же час формування етичного підґрунтя професійної культури менеджерів організацій хоча формально і проголошується у навчальних планах підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України, але питання емпіричного вивчення професійної етики менеджерів організацій досліджені ще недостатньо.

У зв'язку із цим досягнення морального розвитку майбутніх менеджерів організацій у процесі їхньої професійної підготовки передбачає формування в них професійних знань та вмінь, а також засвоєння ними етичних норм професійної діяльності, або не-моральних і моральних компонентів.

Стан розробленості проблеми. Методологічною та теоретичною основою дослідження виступили принципи аналізу діяльності сучасних організацій (розгляд організацій як відкритих систем; ситуаційний підхід до діяльності організацій; гуманізація управління організаціями; постійний розвиток організацій та ін.). В основу дослідження покладено концепцію психологічного забезпечення управління сучасними організаціями (Л.М. Карамушка). Основою для осмислення змісту та структури етичної складової професійної культури менеджера стали роботи, які розкривають етико-психологічні особливості його професійної діяльності (Т.О. Алексіна, О.В. Винославська, Л. Колберг, Р. Хартлей та ін.).

Мета дослідження полягає в проведенні теоретичного аналізу та емпіричного дослідження психологічних особливостей професійної етики менеджерів сучасних організацій.

Викладення основного матеріалу. У результаті проведеного нами дослідження ми дійшли висновків, що структуру професійної етики менеджера організації утворюють наступні компоненти: етичні ставлення;

етична поведінка; налаштованість на етичні стосунки в процесі здійснення менеджером управлінських комунікацій; врахування менеджером етичних норм, правил та уявлень, що регулюють ставлення, поведінку і стосунки ділових партнерів в процесі міжнародної взаємодії.

Психологічні особливості формування професійної етики майбутніх менеджерів організацій виражаються у взаємозалежності між рівнем розвитку моральної свідомості та рівнем етичності їхньої поведінки, яка в умовах вищого навчального закладу виявляється, насамперед, у взаємовідносинах здобувачів освіти з викладачами й іншими здобувачами. При цьому формування уявлень про зміст професійної етики майбутніх менеджерів організацій відбувається через розвиток у здобувачів освіти моральних смислів професійної діяльності шляхом відслідковування процесу відбиття в їхній свідомості суспільних і групових інтересів через призму їх індивідуальних інтересів.

Досягнення *морального* розвитку майбутніх менеджерів у процесі їхньої професійної підготовки передбачає формування в них професійних знань та вмінь, а також засвоєння ними етичних норм професійної діяльності.

Також, лише легкий тиск з боку організації дійсно сприяє виявленню менеджерами високого та середнього рівня етичності поведінки в процесі здійснення ними професійної діяльності.

Основними методами дослідження у даній роботі виступили *тестування* за допомогою опитувальника “Етичні настановлення менеджера” і тесту “Етика поведінки в організації”, а також *анкетування* за допомогою розробленої автором анкети.

Аналіз психологічних особливостей професійної етики менеджерів організацій шляхом факторного аналізу отриманих даних (по масиву в цілому) дозволив виділити три фактори, які відповідно відображають індивідуально-психологічні, психолого-управлінські і психолого-організаційні особливості формування моральної свідомості менеджера і етичного здійснення ним професійної діяльності. Перший фактор включив індивідуально-психологічні особливості респондентів (вік, стать, рівень розвитку моральної свідомості, рівень етичності поведінки менеджера в організації). Другий фактор включив психолого-управлінські особливості респондентів (службовий стан, стаж роботи, освіта, потреба у психолого-управлінському консультуванні). Третій фактор включив психолого-організаційні умови етичного здійснення менеджером професійної діяльності (сфера діяльності організації, чисельність працівників організації, наявність в організації етичного кодексу, соціальний вплив в організації).

Відсутність тиску в організації ніяк не сприяє виявленню менеджерами вищої та середньої ланки етичної поведінки.

Більшість актуальних для менеджерів етичних проблем можуть бути об'єднані у три групи: групу проблем, що виникають через розбіжність етичних настановлень менеджерів; групу проблем, пов'язаних з етичністю поведінки менеджерів і працівників в організації; групу проблем, пов'язаних з етикою взаємовідносин в організації. Частка проблем, пов'язаних з етичністю поведінки менеджерів і працівників в організації майже вдвічі перевищує частку проблем, що виникають через розбіжність етичних

настановлень менеджерів і майже втричі більша за частку проблем, пов'язаних з етикою взаємовідносин в організації.

Нами було впроваджено тренінгову програму. Впровадження тренінгової програми сприяння розвитку професійної етики майбутніх менеджерів організації було реалізовано у формі групового експерименту методом паралельних груп. У процесі формувального експерименту була виявлена тенденція до підвищення рівня моральної свідомості здобувачів освіти в експериментальній групі на 7%, а кількість “абсолютно прийнятних” оцінок сумнівних з етичного боку ситуацій зменшилася з 16% до 0%).

Важливо також відмітити, що потреба в психологічному консультуванні з етичних проблем професійної діяльності в цілому по виборці у жінок є вищою аніж у чоловіків, а найбільш яскраво вираженою серед усіх виділених груп респондентів вона є у жінок-менеджерів вищої ланки. Що ж стосується чоловіків, то в менеджерів вищої ланки і менеджерів середньої ланки потреба в психологічному консультуванні з етичних проблем майже не відрізняється від середньої по виборці.

В цілому, проведений нами формувальний експеримент підтвердив більш високу ефективність експериментальної програми щодо сприяння розвитку професійної етики менеджерів організацій порівняно із традиційною, що свідчить про доцільність її впровадження у навчальний процес підготовки майбутніх менеджерів організацій.

Висновки. Розвиток професійної етики майбутніх менеджерів є важливим для формування ефективної взаємодії в колективі та впливає на робочий процес. Для цього необхідно впроваджувати спеціальну програму розвитку професійної етики, що включає в себе усвідомлення моральної значущості, вагомості етичного ставлення та поведінки, а також самовдосконалення та саморозвитку. Реалізація такої програми можлива за допомогою соціально-психологічного тренінгу сприяння розвитку професійної етики майбутніх менеджерів організацій.

Потребує подальшого дослідження питання підвищення рівня психологічної компетентності майбутніх менеджерів, культури особистості та набуття прийомів етичної поведінки.

Список використаної літератури:

1. Алексіна Т. А. Прикладна етика: [учбовий посібник]. К., 2004. 210 с.
2. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти як сприяння розвитку культури особистості. *Психологічний ресурс простору вищої освіти*: [зб. наук. праць]. За ред. О. В. Винославської. [Вип. 1.]. К.: ІВЦ «Видавництво “Політехніка”», 2004. С. 7-17.
3. Винославська О. В. Етична мотивація американських та українських професіоналів бізнесу. *Зміни у свідомості Українського суспільства на зламі тисячоліть*. Відп. ред. С. Рябов. Київ: Вид. дім “КМ Академія”, 2000. С. 167-175.
4. Винославська О. В. Система тренінгових занять для формування етичної складової професійної культури менеджера. *Вісник НТУУ “КПІ”: Філософія. Психологія. Педагогіка”*. 2005. №3(15). С. 88-95.
5. Карамушка Л. М. Психологічні основи управління в системі середньої освіти. К.: ІЗМН, 1997. 180 с.

Сіркізіук Н.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Чаусова Т.В.

*доцент кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
кандидат психологічних наук, доцент, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ

Постановка проблеми. В сучасному освітньому середовищі студентські групи є ключовими соціальними одиницями, де формується та розвивається особистість кожного студента. Міжособистісні конфлікти в студентських групах є необхідною, але часто недостатньо вивченою проблемою, яка впливає на якість навчання, сприйняття навчальної інформації та загальну атмосферу в навчальному закладі.

Враховуючи динаміку студентського життя та його вплив на психологічний стан, важливо дослідити методи та прийоми, які студенти використовують для подолання міжособистісних конфліктів, та їх ефективність в різних контекстах навчального процесу.

Стан розробленості проблеми. Вивчення наукових джерел свідчить про те, що дуже мало з них, присвячено дослідженню проблеми міжособистісних конфліктів саме серед студентів.

Серед сучасних науковців, які досліджували взаємодію молодіжного середовища варто відмітити дослідження: І. Беха, Б. Рімер, М. Левіс, Л. Хей, О. Яременка та ін.

Міжособистісні конфлікти у студентських групах відображаються у наукових працях: К.М. Лисенко - Гелемб'юк, Н.О. Макаруч, Л.П. Матяш-Заяц, В. Я. Галаган.

Метою роботи є дослідження психологічних особливостей, пов'язаних з подоланням міжособистісних конфліктів в студентських групах, з урахуванням впливу тривожності на цей процес та розробка тренінгу для подолання тривожності задля зменш.

Викладення основного матеріалу. Дослідження спрямоване на вивчення міжособистісних конфліктів в студентських групах, впливу стану тривожності на рівень конфліктності та методи та стратегії зменшення рівня міжособистісних конфліктів шляхом корегування стану тривожності.

Ми проаналізували вплив тривожності на динаміку міжособистісних конфліктів та її роль у формуванні психосоціального клімату в університетському середовищі.

В результаті дослідження був розроблений та апробований соціально-психологічний тренінг щодо ефективного управління конфліктами з урахуванням рівня тривожності студентів, з метою забезпечення позитивного психологічного клімату в навчальному закладі.

Впровадження соціально-психологічного тренінгу для студентів стало успішним і мало позитивний вплив на відносин в середині колективу та підтримку психологічного здоров'я студентів. Стало помітним більш дружні стосунки, вдосконалення навичок саморегуляції емоційного стану особистості і, завдяки цьому, покращення відносин, зменшення соціального напруження та рівня конфліктності.

Емпіричне дослідження серед студентів виявило, що високий рівень тривожності може впливати на підвищення конфліктності у групах. Відповідно зменшення рівня тривожності шляхом впровадження тренінгу впливає на зниження міжособистісних конфліктів в студентських групах.

Завершення програми можна вважати успішним, проте дослідження психологічних особливостей міжособистісних конфліктів у студентів має продовжуватися з метою подальшого удосконалення методів розв'язання конфліктів у студентському середовищі.

Висновки. У ході нашого дослідження визначено вплив ситуаційної тривожності на підвищену конфліктність у студентських групах.

У випадку прояву цього виду тривожності людина концентрує всю свою увагу не на тому як їй необхідно діяти, а на тому, що може їй завадити, вплинути негативно, що, відповідно, впливає на конфліктність. Ми можемо констатувати, що укладена та впроваджена нами тренінгова програма є ефективною і має позитивний вплив. Це підтверджується порівнянням вищезгаданих показників до і після її застосування.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Проблема міжособистісних конфліктів студентському середовищі залишається актуальною і вимагає подальшого дослідження і вдосконалення методів подолання конфліктності.

Список використаної літератури:

1. Березовська Л.І., Юрков О.С. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник. Мукачеве: МДУ, 2016. 135 с.
2. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 320 с.
3. Лузан П.Г., Жалдак Л.М. Студентська група дієздатна тільки тоді, коли вона згуртована і безконфліктна. *Педагогіка толерантності*. 1999. С. 34-51.
4. Маценко В.Ф. Самосвідомість. Психологічні аспекти та основні напрями розвитку тривожності. *Стежинами психологічного вдосконалення*. 2004. С. 23-38.
5. Орлянський В.С. Конфліктологія. Навчальний посібник. К: Центр учбової літератури, 2007. 240 с.

Семенов А.М.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Балахтар В.В.

*д. психол. н., професор, професор кафедри
психології та особистісного розвитку*

ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИХАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ ТА МАСАЖУ ЯК ЗАСОБІВ РЕГУЛЯЦІЇ ЕНЕРГОПОТЕНЦІАЛУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Наявність різноманітних програм відновлення здоров'я учасників сучасного освітнього процесу, а також систематизованих наукових знань щодо проблеми психофізіологічного забезпечення стресостійкості та адаптації до постійно мінливих умов життєдіяльності. Не дивлячись на їх наявність деякі науково-практичні аспекти регуляції енергопотенціалу в процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану та в поствоєнний період опрацьовані ще недостатньо, а інші тільки намічені для подальшого вирішення. У зв'язку з цим ми будемо досліджувати особливості використання у закладах вищої освіти спеціальної дихальної гімнастики та реабілітаційного масажу, їх практичної ефективності для осіб, які мають низький рівень енергопотенціалу.

Мета дослідження - визначення можливостей регуляції енергопотенціалу за допомогою спеціальної дихальної гімнастики та реабілітаційного масажу.

Стан розробленості проблеми. Багато питань щодо особливостей регуляції енергопотенціалу лишилися поза увагою дослідників. Проте, ряд проблем, пов'язаних з обґрунтуванням цілісного підходу до оптимізації адаптаційних можливостей людини [5], використання психофізіології установок в регуляції енергопотенціалу [6], формування оптимального рівня енергопотенціалу людини [4], застосування засобів та методів реабілітації [7] в певній мірі піддавався науковим розробкам. Також, в наукових працях детально висвітлювалися різні аспекти психофізіологічного забезпечення становлення фахівця [7], психомоторної організації людини та енергопотенціалу як її складової [3]. Однак багато питань застосування засобів та методів реабілітації для регуляції енергопотенціалу досі не вирішені. Тому спроба рішення цієї наукової проблеми і є основним змістом нашої роботи.

Викладення основного матеріалу. Енергія - загальна міра руху при всіх процесах і видах взаємодій, необхідна умова розвитку, переходу від

можливості дії, уявлення про неї – до дійсності, втілення образів, почуттів і думок [4]. Енергія зовнішня - джерела, з яких ми можемо черпати її в необмежених кількостях в природі, творах мистецтва, в спілкуванні з людьми. У людини наявні види енергії: базова або основна - забезпечує життя клітини, життя органів та систем; оперативна енергія - набута енергія, яку ми можемо витратити, діючи думкою чи практично - моторикою [3].

Дихальна гімнастика відіграє важливу роль у процесі регуляції рівня енергопотенціалу людини. Вона сприяє зниженню вимивання вуглекислоти, із збільшенням концентрації якої до нормального рівня знімається спазм кровоносних судин, відновлюється окислювально-відновний процес в організмі. На підставі цього Дуриманов Віталій Костянтинович запропонував так зване порціальне дихання [6]. Він звернув увагу на характер сміху, при якому ми видихаємо ривками, і розробив порціальне дихання, або дихання устугами. Виконувати його дуже просто: 3-4 коротких активних видихи підряд, потім стільки ж коротких вдихів. Повторювати цей цикл рекомендується протягом 3 хвилин, знаходячись в початковому положенні: лежачи, сидячи або стоячи. Курс - 14 сеансів. Повноцінне відновлення здатності організму підтримувати оптимальну концентрацію CO_2 в крові дихальною гімнастикою - це необхідна умова і ефективний спосіб регуляції рівня енергопотенціалу людини.

Методика реабілітаційного масажу, призначена відновлювати енергетичний каркас тіла людини, сприяти його адаптації до навколишнього середовища, відновленню та підтриманню порушеного балансу, гомеостазу і стимулювати захисні сили організму [1]. Це повинно досягатися впливом руками як інструментом на конкретні ділянки тіла і його тканини чітко підібраними методами і прийомами масажу. Для використання масажу було введено прийняття початкового положення лежачи на животі для ефективного виконання прийомів в області ший, спини та попереку. Таке положення давало можливість розтягнути та розслабляти сам хребет і м'язові групи, зв'язки, що оточують його. Це також давало можливість проникати масажними рухами більш глибоко та підвищувати ефективність проведення масажу. Необхідною умовою використання масажу області ший, спини та попереку має бути розслаблення м'язів тіла. Для цього кінцівкам надається середньофізіологічне положення. Тривалість сеансу - 30 хвилин, курс масажу - 14 сеансів [2]. Вихідне положення людини - на животі, руки вздовж тіла. Проводять різні прийоми масажу. При цьому використовують активні й пасивні рухи в суглобах нижніх кінцівок. Інтенсивність виконання прийомів масажу підбирається відповідно загального стану та ступеню фізичного розвитку. Неприпустимі больові відчуття, утворення синців на тілі. Особлива увага приділяється масажу паравертебральних зон крижових, поперекових і

нижньогрудних сегментів, а також сідничних м'язів, ділянок крижів, клубових кісток тіла. Масажують паравертебральні зони всіх спинномозкових сегментів від нижчого до вищого й рефлексогенні зони грудної клітки та ділянки таза. Виконують струшування таза та масаж больових точок. Також ретельно масажують м'язи спини, клубових кісток, реберних дуг, міжреберних проміжків та остистих відростків хребта.

Висновки. Використання данного комплексу реабілітаційних засобів, ефективно змінює поточний рівень енергопотенціалу, і, що важливо, впливає на якість процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Позитивно діє на організм, нормалізує функції нервової та серцево-судинної системи, відновлює працездатність, цілеспрямовано сприяючи регуляції до оптимального стану в цілому.

Список використаних джерел

1. Вакуленко Д. В. Медична інформаційна система взаємодії спеціаліста з масажу та пацієнта. *Медична інформатика та інженерія: науково-практичний журнал*. Т. : «Укрмедкнига», 2010. № 2. С. 63-70.
2. Єфіменко П. Б. Техніка та методика класичного масажу: навчальний посібник. Харків: Видавництво «ОВС», 2007. 216 с. ISBN 966-7858-49-9.
3. Клименко В. В. Механізми психомоторики людини: Наукова монографія; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ: Броварська друкарня, 1997. 192 с. С. 183-186. ISBN 5-330-058-18-X.
4. Клименко В. В. Психофізіологічні механізми праксису людини: Монографія. Київ : Видавний Дім «Слово», 2013. 640 с.
5. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія Київ: Міленіум, 2004. 265 с. С. 224-251. ISBN 966-8063-40-4.
6. Лазуренко С. І. Психофізіологія установок в регуляції моторики людини: монографія. Київ : Університет «Україна», 2011. 406 с. ISBN 966-388-357-1.
7. Мухін В. М. Фізична реабілітація: підручник. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : Олімпійська література, 2009. 488 с. С. 481-485. ISBN 978-966-870-13-8.
8. Психофізіологічне забезпечення становлення фахівця у професіях типу «людина-людина» : монографія / [О. М. Кокун та ін.] ; заг. ред. О. М. Кокуна ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 266 с. С. 256-261. - ISBN 978-966-189-195-0.

Слободський О.А.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Балахтар В.В.

*професор кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук, професор, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО КРИЗОВИХ УМОВ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ НОВИХ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Постановка проблеми. Військові дії в різних частинах світу, в т.ч. і в Україні, викликали значну кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Ці люди, позбавлені власних домівок та звичних умов існування, стикаються зі значними викликами в адаптації до нового життя.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій ВПО стає надзвичайно актуальним, оскільки воно дозволить краще зрозуміти, як ці люди сприймають свою нову реальність, якими цілями та цінностями керуються в умовах війни та переміщення. Це необхідно для розробки ефективних програм підтримки та реабілітації, спрямованих на покращення їхнього психічного стану та соціальної інтеграції.

Дослідження смислів життя може розкрити, які фактори найбільше впливають на психічний стан ВПО. Це може включати в себе втрату близьких, втрату майна, роботи, та інші травматичні події, що відбуваються в умовах війни. Розуміння цих факторів допоможе розробити спеціалізовані програми психологічної допомоги та підтримки для ВПО.

Крім того, дослідження смислів життя може виявити ресурси та стратегії, які використовують ВПО для подолання труднощів та відновлення нормального життя. Це може включати в себе збереження родинних та соціальних зв'язків, зайняття корисною діяльністю, віру в майбутнє тощо. Розуміння цих ресурсів дозволить розробити програми, спрямовані на підтримку та зміцнення позитивних аспектів психічного здоров'я ВПО.

Усе вищезазначене підкреслює важливість дослідження смислів життя внутрішньопереміщених осіб під час війни. Результати такого дослідження можуть служити основою для розробки ефективних стратегій психологічної та соціальної підтримки цієї вразливої категорії населення, сприяючи їхньому успішному відновленню та інтеграції в суспільство.

Стан розробки проблеми: Дослідження питань сенсу життя, особистісних цінностей в системі сенсожиттєвих орієнтацій особистості займає вагоме місце у працях видатних вітчизняних та зарубіжних вчених А. Адлера, Г. Горського, О. Данильяна, Г. Єршова, А. Михайлова, О. Скрипніка,

В.Франкла, Т.В. Цимбала, Г. В. Чуйка, Л.М. Лисенко, та ін. Ними, досить різносторонньо, були обґрунтовані питання сенсу життя особистості. Все ж потреба подальшого дослідження даної проблеми залишається актуальною, зокрема, нами встановлено недостатнє висвітлення у вітчизняній психологічній літературі питань формування нових сенсожиттєвих орієнтацій ВПО під час війни, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження: теоретично дослідити особливості психологічної адаптації до кризових умов шляхом формування нових сенсожиттєвих орієнтацій у внутрішньоопереміщених осіб під час війни.

Викладення основного матеріалу. В результаті проведеного дослідження ми дійшли висновків, що феномен сенсу життя особистості має суттєва значення для розуміння її внутрішнього світогляду, мотивації, задоволення, ідентичності та загального благополуччя. Питання сенсу життя вивчаються в різних сферах науки, зокрема в філософії, психології, соціології, політиці, економіці, релігії та ін. Це робиться для того, щоб краще зрозуміти людську природу, мотивацію, цінності, прагнення та стратегії самореалізації, що в свою чергу може сприяти покращенню якості життя та психічного благополуччя людей.

Сформовані особистісні цінності та життєві смисли лежать в основі системи оцінок і впливають на рішення людей, тому є основою управління життєдіяльності людини. Науковий інтерес до сенсожиттєвих орієнтацій особистості виявив його винятковий характер у структурі внутрішнього світу особистості та ініціював процес філософського обґрунтування психологічної теорії.

Згідно концепції Франкла, «людині властива... так звана «третя сила» - рушійна сила поведінки та діяльності. Ця «третя сила» це прагнення (воля) до змісту свого існування» [10, с.5].

Суть цього вчення можна звести до того, що усвідомлення людиною сенсу свого існування, а також реалізація цього сенсу позитивно впливає на її психічний стан, поведінку, діяльність та вирішення життєвих завдань.

В рамках даної роботи виявлено, що: «Адаптивність особистості характеризує її здатність до внутрішніх (внутрішньоособистісних) і зовнішніх (поведінкових) перетворень, перебудов, спрямованих на збереження або відновлення рівноважних взаємин особистості з мікро і макросоціальним середовищем при змінах в його характеристиках» [12]. У зв'язку із цим О.В. Кузнєцова зазначає, що: «В актуалізації та розвитку особистісної адаптивності вагома роль належить механізмам смислової регуляції, активізації смислоутворення, смислознаходження, смислоздобуття» [12]

Аналіз матеріалу щодо понять «цінності», «ціннісні орієнтації» і «сенсожиттєві орієнтації» показує беззаперечне місце ціннісних орієнтацій у системі сенсожиттєвих орієнтацій особистості і відповідно важливу роль як мотивуючої, рушійної сили в процесах психологічної адаптації особистості в складних життєвих обставинах, в тому числі що стосується адаптації внутрішньоопереміщених осіб [1, 2, 12].

Здійснений теоретичний аналіз психологічної літератури показав, що питання сенсу життя, сенсожиттєвих орієнтацій і ціннісних орієнтацій у зв'язку з цим, досить глибоко і всебічно досліджено. Питання ціннісних орієнтацій внутрішньопереміщених осіб також має певне висвітлення в роботах українських вчених [1, 3, 6].

Очевидно це зумовлено тим, що проблема психологічної і соціальної адаптації внутрішньопереміщених осіб в Україні повстала ще в 2014 році, але зогляду на наслідки повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році ця тема потребує продовження більш глибокого дослідження. В окремих регіонах нерідко зустрічаються факти повторного переміщення осіб у зв'язку зі змінами карти бойових дій, що ускладнює процеси психологічної адаптації людей.

Тому ми можемо констатувати наявність певного дефіциту досліджень щодо впливу внутрішньої міграції на ціннісну сферу особистості. Це відкриває широкий простір для подальших наукових досліджень, спрямованих на розуміння того як внутрішня міграція впливає на формування ціннісних орієнтацій в людей.

В рамках даного дослідження звернуто увагу не лише на сам факт цінності смисложиттєвих орієнтацій особистості як важливої регулятивної системи, але на процес їх формування. Особливо це актуально в рамках дослідження цього питання в контексті проблем і потреб вимушено переміщених осіб під час війни в Україні, так як їх міграція пов'язана з дуже швидкою, несподіваною і непланованою зміною умов життя, втратою звичних сенсів на відміну від міграційних явищ, викликаних іншими причинами.

Аналіз впливу кризових ситуацій на сприйняття життя особою показав, що ця проблема має різноманітні аспекти дослідження, включаючи соціально-психологічний, філософський, соціологічний, етичний та інші.

Студіювання теоретичних підходів до поняття сенсу життя дозволило зробити узагальнення і сформулювати визначення цієї концепції. Сенс життя розглядається як морально-етичне бачення людини, через яке вона оцінює свої дії та вчинки у контексті вищих цінностей і ідеалів.

Досліджено, що в понятті «сенс життя» відображається важливість і наповненість життя, розуміння власного місця в світі, націленість на досягнення цілей, орієнтація на цінності та мотивація для життєдіяльності.

Протягом життя під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників особистість розширює своє розуміння сенсу життя, відбуваються його трансформації, особливо під впливом кризових ситуацій.

Важливу роль в цьому процесі відіграє рівень духовності та моральності особистості.

Узагальнюючи наукову літературу [5, 7, 9] щодо процесу формування нових смисложиттєвих орієнтацій вимушено переміщених осіб після пережитої кризи у зв'язку з переїздом під час війни, можна окреслити наступний процес їх формування.

1. Травматичний період: Особа переживає травматичний період, пов'язаний з війною, конфліктом або кризовою ситуацією, що змусила її до переміщення. Цей період може включати стрес, травми, втрату близьких, втрату дому та загальний дезорганізований стан.

2. Переїзд і адаптація: Особа переїжджає до нового місця проживання, де починається процес адаптації до нових умов і оточення. Це може включати пошук житла, роботи, навчання та встановлення нових соціальних зв'язків.

3. Пошук стабільності і безпеки: Вимушено переміщені особи шукають стабільність та безпеку у новому середовищі. Це може включати зусилля забезпечити собі та своїм родинам житло, харчування, медичний догляд та інші основні потреби.

4. Соціальна взаємодія і підтримка: Особи знаходять підтримку та спілкування з іншими вимушено переміщеними особами, а також з місцевими жителями або організаціями, що допомагають біженцям. Це може стати важливим фактором для стабілізації та підтримки психічного здоров'я.

5. Розробка нових ідентичностей і смислових орієнтацій: Особи поступово розробляють нові ідентичності та смислові орієнтації в контексті свого нового життя. Це може включати переосмислення власної ідентичності, цінностей, вірувань та цілей.

6. Відновлення сподівань і мрій: Поступово особи можуть почати відновлювати свої сподівання та мрії щодо майбутнього. Це може включати зусилля побудувати нову кар'єру, навчання своїх дітей, відновлення родинних зв'язків та інші аспекти життя.

7. Постійна адаптація і розвиток: Процес формування нових смисложиттєвих орієнтацій у вимушено переміщених осіб є постійним. Вони продовжують адаптуватися до змін у своєму житті, розвивати свої навички та ресурси для подолання викликів.

Цей процес є індивідуальним і може відрізнятися для кожної особистості залежно від її життєвого контексту, досвіду та внутрішніх уявлень.

Висновки. 1. Формування нових смисложиттєвих орієнтацій має значний позитивний вплив на процеси психологічної адаптації внутрішньопереміщених осіб під час війни в Україні.

2. Нові смисложиттєві орієнтації допомагають внутрішньопереміщеним особам переглянути свої цінності, переконання та життєві пріоритети, що сприяє їхньому психічному стану та адаптації до нових умов.

3. Важливим аспектом є сприйняття внутрішньопереміщеними особи своєї нової ролі в суспільстві та знаходження нових способів виявлення себе, що сприяє психологічній реабілітації.

4. Розвиток нових смисложиттєвих орієнтацій відкриває для внутрішньопереміщених осіб можливості для особистісного зростання, самореалізації та відновлення внутрішнього балансу.

5. Результати дослідження свідчать про важливість психологічної підтримки та розвитку нових підходів у психологічній реабілітації

внутрішньопереміщених осіб, спрямованих на формування позитивних смисложиттєвих орієнтацій.

Список використаних джерел.

1. Алпатова О. В. Психологічні чинники соціальної адаптації внутрішньо переміщених студентів [Електронний ресурс] / О. В. Алпатова // Актуальні проблеми вищої професійної освіти. – Київ, 2023. – С. 6–9. – Режим доступу: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59821>.
2. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей: автореф.дис.....канд.психол.наук: 19.00.07 / Н.О.Антонова. К., 2003.
3. Балабанова Л. М. Психологічні особливості рефлексії вимушених переселенців [Електронний ресурс] / Л. М. Балабанова // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2017. – Вип. 22. – С. 51–58. – Режим доступу: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6173>
4. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога: [монографія] / Ж. П. Вірна. — Луцьк: РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2003. — 320 с.
5. Варє І. С. Діалектична природа смисложиттєвих орієнтацій особистості, їх розвиток та формування [Електронний ресурс] / І. С. Варє // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2015. – № 4. – С. 67–73. – Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jsui/handle/123456789/4098>
6. Лисенко Л. М. Особливості сенсожиттєвих орієнтацій вимушених переселенців під час воєнного стану [Електронний ресурс] / Л. М. Лисенко, В. С. Москаленко // Перспективи та інновації науки. – 2022. – № 13. – С. 649–660. – Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3151/3166>
7. Одінець М. Вплив глобальних потрясінь на сенсожиттєві орієнтації особистості [Електронний ресурс] / М. Одінець, Г. Ш. Коваль // Перспективи та інновації науки. – 2023. – № 16. – С. 518–526. – Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/8130/8174> (дата звернення: 04.03.2024). – Назва з екрана.
8. 4. Франкл В. Основи логотерапії. Психотерапія и релігія. – СПб.: Річ, 2000, 286 с.
9. Франкл В. Людина в пошуках сенсу: Сбірник /Заг.ред. Л.Я.Гозмана і Д.А. Леонтьева; Прогрес, 1990. – 368 с.;, с. 150.
10. Франкл В. Психотерапія на практиці / – СПб.: Ювента, 1999. – 256 с.
11. Франкл В. Теорія и терапія неврозів. СПб.: Річ, 2001. – 234 с.
12. Кузнєцова О.В. Смилові маркери особистісної адаптивності. УДК 159.923+001.895 DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.29>

Степаненко Н.П.

кандидатка біологічних наук,

здобувачка освітнього ступеня доктора філософії

зі спеціальності 053 «Психологія»

ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ

СЕНСИ ЯК СИСТЕМОТВІРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОСОБИСТІСНОЇ РЕСУРСНОСТІ ПСИХОЛОГА В ПЕРЕХІДНИХ СИТУАЦІЯХ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Питання вивчення особистісної ресурсності в умовах тривалої війни досить актуальне, адже спеціалісти допомагаючих професій, як і будь-яка людина, відчують вплив надмірного стресу, працюють в нетипових умовах у перехідних ситуаціях розвитку.

Як зазначає Т. Титаренко, особистісні ресурси визначають здатність до саморегуляції поведінки, діяльності, а також забезпечують компетентність у часі, зберігають людину в рамках психічного здоров'я і, таким чином, дають їй підстави бути «синтезом можливого і необхідного» [7].

Стан розробленості проблеми. Теоретичний і практичний аналіз цього питання висвітлений в роботах С. Максименка, Т. Титаренко, О. Бондарчук, О. Штепи, В. Казібекової, Н. Родіної, Н. Перегончук, Т. Краєвської, О. Даценко, А. Галяна, О. Односталко, В. Олефіра, З. Кіреєвої, С. Хобфолла, А. Хаммера, М. Цайндера та інших.

У дослідженні цього феномену ми виділяємо особистісну ресурсність як систему динамічних особистісних властивостей, що зумовлює успішність саморегуляції діяльності в стабільних та перехідних життєвих ситуаціях (ситуаціях невизначеності, досягнення та тиску) відповідно до сенсів і цінностей особистості. Системотвірними елементами особистісної ресурсності визначаємо сенси, цінності особистості, толерантність до невизначеності, оптимізм, резильєнтність та життєстійкість.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування психологічного змісту сенсів як системотвірного елементу особистісної ресурсності психолога в умовах екстремальної невизначеності та небезпеки, зокрема в перехідних ситуаціях розвитку під час тривалої війни.

Викладення основного матеріалу. Дослідники екзистенційно-гуманістичної психології визнають унікальність буття окремої людини та концепцію постійного розвитку особистості. Однією з найважливіших потреб особистості є потреба у знаходженні сенсу свого існування, усвідомленні свого життя як цілісного процесу, що має певний напрям та зміст. Співвідношення минулого, теперішнього і майбутнього, подієвість життєвого шляху має сенсову природу [4].

У логотерапії В. Франкла зазначено, що «найбільші шанси вижити у вкрай несприятливих умовах є у тих, хто спрямований на майбутнє, на справу, на сенс, який вони хотіли б реалізувати». Беззаперечним є твердження В.

Франкла про те, що сенс неможливо отримати, його потрібно знайти, «...сенс – це кожного разу конкретний сенс конкретної ситуації. Це завжди «вимога моменту», яка завжди адресована конкретній людині». Тому в житті, на думку В. Франкла, немає ситуацій позбавлених сенсу [9].

Сенсова сфера є осередком усіх життєво визначальних центрів особистості, яка, власне, творить саму особистість. Цінності та сенси відображають природу людини: її потреби, інтереси, прагнення, відносини, вибір різних видів діяльності та дій, інакше кажучи, людина стає людиною тоді, коли вона здатна вибирати не тільки матеріальні, але й духовні цінності, які стають сенсом її життя [1].

Як зазначав І. Бех, сенс життя виявляється в тому, що особистість замислюється над власним самосприйняттям і самовизначенням у світі, спрямовує всі свої інтелектуально-духовні сили на досягнення вищих духовних цінностей [2].

Сенс життя людини може мати різну змістову наповненість: від елементарної гедоністичної, властивої адаптаційному етапу становлення особистості, до самотворчої, наповненої духовним змістом та екзистенцією [3]. У цьому контексті І. Галян досліджує взаємодію ціннісно-сислової сфери з різними позитивними аспектами функціонування особистості, одним з яких є життєва задоволеність як виразника екзистенційної сповненості особистості. [3].

За В. Франклом та А. Ленгле «екзистенційна наповненість» визначається як оцінка якості життя у суб'єктивному світовідчутті індивіда. Згідно теорії А. Ленгле екзистенційну наповненість можна описати як життя з «внутрішньою згодою» з чотирма аспектами: буттям, життям, собою та майбутнім, які складають сутність чотирьох екзистенційних мотивацій. Перший вимір екзистенційних мотивацій показує, як людина співвідноситься з власним буттям в цьому світі, з тим, що вона тут є. Другий вимір екзистенції – це вимір почуттів, емоцій і потягів, стосунків і цінностей, пов'язаних з фактом буття живим. Третій вимір людської екзистенції пов'язаний з тим фактом, чи є людина самою собою, чи відповідає вона своїй сутності. Четвертий вимір полягає у тому, чи має людина вплив в рамках свого життя таким чином, щоб, завдяки їй, в майбутньому могло з'явитися щось цінне. Якщо кожна мотивація знаходить відображення в житті, то екзистенція людини стає визначеною. З точки зору А. Ленгле досягнення екзистенційної наповненості в кінцевому підсумку може привести до почуття благополуччя та задоволеності життям [8].

З точки зору екофасилітативного підходу та теорії особистісних змінювань П. Лушина особистість – це відкрита динамічна система, що здатна до самоорганізації та існує завдяки постійному переходу до нових життєвих контекстів, що є розвиток або, точніше, спонтанний саморозвиток. Явища невідповідності контексту / порушення внутрішньої екології особистості (вже освоєного життєвого простору або екосистеми, що склалася) – не є порушенням або патологією/шкодою, а є перехідною ситуацією розвитку. Те,

що ззовні може виглядати як деструктивна поведінка чи відхилення від норми, у даному сенсі є етапом закономірного процесу самоорганізації особистості як відкритої динамічної системи, спрямованим на перехід до нової ідентичності у нових життєвих контекстах [5]. У вимірах даного підходу, ресурсність психологів, які працюють в умовах тривалої війни, невизначеності та тиску, у перехідних ситуаціях розвитку зумовлюється передусім особистісними сенсами та цінностями. Яскравою ілюстрацією цього, як зазначає Я. Сухенко, є потужні процеси самоорганізації професійної спільноти українських психологів з перших днів війни, що виявляються у створенні численних волонтерських ініціатив, груп підтримки, онлайн-платформ тощо з метою надання допомоги населенню [6]. Парадоксальним чином кризові умови відкрили для психологів нові можливості втілювати свої знання та компетенції, керуючись власними сенсами та прагненнями зробити внесок у спільну перемогу. Саме завдяки опорі на сенси та цінності психологи знаходять ресурс не лише для подолання власних кризових ситуацій, але й для надання професійної допомоги іншим. Така ситуація перегукується з ідеями екзистенційної психології про те, що людина здатна віднаходити сенс навіть у найскладніших життєвих обставинах.

Висновки. Отже, сенси та цінності є системотвірними елементами особистісної ресурсності психологів та мають гедоністичну (властиву адаптаційному етапу становлення особистості) та самотворчу наповненість (духовний зміст та екзистенція), забезпечують психологічне виживання в кризових умовах і дозволяють професіоналам залишатися суб'єктами власного життя, актуалізувати свій потенціал, зберігати екзистенційну наповненість навіть в умовах екстремальної невизначеності та небезпеки.

Список використаних джерел

1. Т. Антоненко, «Ціннісно-смилова сфера особистості – фундаментальна основа її духовної безпеки», *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, вип. 3(78), с.25-34, 2017.
2. І. Бех, *Особистість у просторі духовного розвитку*. Київ, Україна: Академвидав, 2012.
3. І. Галян «Структура та детермінанти життєвої задоволеності майбутніх педагогів», *Науковий вісник МНУ ім. В.О.Сухомлинського Психологічні науки*, вип.1 (16), с.28-33, 2016.
4. В. Коношевич, «Ціннісно-смиловий підхід у дослідженні життєвого шляху особистості», *Вісник київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*, №4. С. 20-22, 2012.
5. П. Лушин, «Подальше визначення принципу екологічності: зміст психологічної допомоги під час доленосних подій в Україні у 2022 році» «Підготовка майбутніх психологів на початку війни в Україні: формат «живої психологічної лабораторії», Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 20 травня 2022

р., м. Київ, с.9-13, 2022. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencijnim2023>

6. Я. Сухенко, «Підготовка майбутніх психологів на початку війни в Україні: формат «живої психологічної лабораторії», Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 20 травня 2022 р., м. Київ, с.14-18, 2022. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencijnim2023>.

7. Т. Титаренко, Т. Ларіна, *Життєстійкість особистості: соціальна необхідність і безпека*. Київ, Україна: Марич, 2009.

8. A. Längle, C. Orgler, M. Kundi, «The Existence Scale. A new approach to assess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfilment». *European Psychotherapy*, 4, p.135-151, 2003.
<https://www.existenzanalyse.org/wp-content/uploads/ESK-Article - EP 2003.pdf>
Application date: January 05, 2024.

9. V. Frankl, *Man's search for ultimate meaning*. New York: Basic Books, A Member of the Perseus Books Group, 2000.

Сухенко Я.В.

*кандидатка психологічних наук, доцентка,
професорка кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФОРМАТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТРАЄКТОРІЙ ЗДОБУВАЧАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Сучасна психологічна освіта потребує впровадження гнучких і різноманітних форм навчальної діяльності, які б відповідали індивідуальним потребам здобувачів освіти та сприяли формуванню їх професійної ідентичності. Особливої актуальності в даному контексті набуває питання розширення освітнього інструментарію, що дозволяє здобувачам освіти проєктувати власні освітні траєкторії, враховуючи професійні інтереси, особистісні схильності та пріоритети, а також сьогоденні виклики психологічної практики. В мовах трансформації освітнього простору та стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту (ШІ) особливого значення набуває підготовка психологів до використання даних інструментів у професійній діяльності при збереженні гуманістичної спрямованості та етичних принципів психологічної допомоги. Зокрема, маємо на увазі й використання імерсивних технологій (англ. *immersive* – занурювати) для симуляції роботи з віртуальними клієнтами, моделювання ходу консультативного процесу тощо.

Мета даної роботи полягає в обґрунтуванні та систематизації інноваційних і актуальних форматів навчальної діяльності у викладанні психологічних дисциплін, які сприяють проєктуванню та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій здобувачами психологічної освіти різних рівнів та післядипломної освіти в контексті сучасних освітніх, психологічних парадигм і розвитку штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасних освітніх викликів і створення умов для проєктування та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій здобувачами психологічної освіти постає питання щодо диверсифікації варіантів їх навчальної діяльності. Актуальна система форматів має враховувати декілька ключових аспектів: необхідність поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом; важливість розвитку рефлексивних та аналітичних компетентностей; потребу в формуванні навичок роботи з сучасними технологіями, включаючи штучний інтелект; значущість формування індивідуального стилю професійної діяльності; актуальність міждисциплінарного підходу в психологічній практиці.

Кожен із запропонованих форматів може бути адаптований відповідно до рівня підготовки здобувача, його професійних інтересів, освітніх потреб, що закладає основу для реалізації принципів індивідуалізації навчання. Особлива увага приділяється можливостям інтеграції різних форматів, творчого їх поєднання для вирішення конкретних освітніх завдань і вивчення різних психологічних дисциплін. Розглянемо детальніше наступні формати.

1. Аналітично-дослідницькі інструменти передбачають: опис і аналіз окремого випадку «Case study», укладання протоколів інтерв'їзійних і суперв'їзійних сесій, самоаналіз і самоаналіз індивідуальної/групової консультації, рефлексивний аналіз психологічних заходів; текстуально-аналітична робота полягає у проведенні історичного аналізу психологічних текстів, біографічному аналізі, психосемантичному аналізі текстів психологічної спрямованості, аналізу професійних дискусій у соціальних мережах, контент-аналізу публікацій з актуальних психологічних проблем.

2. Практично-методичні розробки стосуються створення авторських програм (тренінгових, розвивальних, просвітницьких та ін.); підготовки діагностичного інструментарію, зокрема, стимульних матеріалів, діагностичних методик проєктивного змісту, роздаткових матеріалів для психологічної роботи, протоколів спостереження та інтерв'ю.

3. Рефлексивно-творчі формати – це про авторські наративи типу психотерапевтичних есе, рефлексивних щоденників професійного становлення та розвитку, опис моделей психологічної допомоги, самопомоги та саморегуляції; щоденники професійних спостережень під час практики, в умовах військових дій, в кризових ситуаціях і в різних професійних контекстах.

4. Проєктно-розвивальні формати реалізуються як індивідуальні проєкти професійного становлення, плани індивідуального професійного

розвитку, програми спеціалізації, портфоліо професійних досягнень; колективні проєкти, групові супервізійні проєкти, проєкти професійної взаємодії, волонтерські психологічні ініціативи.

5. Аналітико-узагальнюючі формати охоплюють такі напрямки навчальної діяльності як порівняльний аналіз сучасних практик психологічної допомоги, підходів до вирішення психологічних проблем, ефективності різних методів і модальностей психологічної допомоги; систематизація професійного досвіду шляхом укладання психологічних характеристик різних категорій клієнтів, класифікація актуальних клієнтських запитів, аналіз специфіки роботи з різними групами клієнтів, узагальнення досвіду роботи з типовими запитами.

6. Інтегративно-дослідницькі формати актуалізуються через поєднання різних теоретичних підходів, методів різних психологічних шкіл, синтез практичних технік, розроблення інтегративних моделей допомоги; інноваційно-пошукову діяльність, зокрема, розробку авторських методик, адаптацію зарубіжних практик, створення нових форматів психологічної роботи, експериментальні дослідження.

7. Технологічно-інтеграційні формати втілюються через аналітичну роботу з ІІІ-асистентами та включають створення й аналіз психологічних кейсів з використанням ІІІ, розроблення діалогових сценаріїв психологічних консультацій, моделювання різних терапевтичних ситуацій, практику формулювання запитів до ІІІ для вирішення професійних завдань; через розроблення таких інтегративних рішень як створення алгоритмів первинної психологічної діагностики, розроблення систем підтримки та прийняття рішень у психологічному консультуванні, проєктування цифрових інструментів психологічної самопомоги, розроблення етичних принципів використання ІІІ в психологічній практиці; а також через реалізацію дослідницької діяльності з використанням ІІІ – аналіз великих масивів психологічних даних і їх інтерпретація, моделювання психологічних процесів створення персоналізованих освітніх траєкторій, розроблення систем моніторингу психологічного стану тощо.

Висновки. Упровадження різноманітних форматів навчальної діяльності створює умови для індивідуалізації освітніх траєкторій та розвитку професійної суб'єктності здобувачів освіти. Інтеграція рефлексивних практик та проєктної діяльності у навчальний процес сприяє формуванню усвідомленого підходу до професійного становлення та розвитку індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх психологів. Використання варіативних форм роботи, що відображають актуальний контекст психологічної практики, забезпечує розвиток практичних компетентностей та готовність майбутніх фахівців до сучасних професійних викликів. Запропоновані формати навчальної діяльності створюють можливості для міждисциплінарної інтеграції, розвитку дослідницької культури та формування цілісного бачення професійної діяльності психолога. Система варіативних форматів навчальної діяльності забезпечує баланс між

стандартизованими вимогами до підготовки психологів та індивідуальними освітніми потребами здобувачів освіти.

Інтеграція технологій штучного інтелекту в процес підготовки психологів створює додаткові можливості для персоналізації навчання, розширення дослідницького інструментарію та розвитку необхідних у цифрову епоху професійних компетентностей. Використання ШІ-асистентів та імерсивних технологій у навчальному процесі сприяє формуванню критичного мислення, розвитку навичок прийняття рішень та етичної компетентності майбутніх психологів. Поєднання традиційних форматів навчання з технологічно-інтеграційними має синергетичний потенціал у плані професійної підготовки та підвищення кваліфікації психологів до викликів сучасної психологічної практики та потребує поглибленого дослідження, що і визначає перспективи наших подальших наукових розвідок.

Література

Bowen, J. A., & Watson, C. E. (2024). Teaching with AI: a practical guide to a new era of human learning. Johns Hopkins University Press. <https://montclair.on.worldcat.org/oclc/1428894168>

Lushyn, P., & Sukhenko, Y. (2023). Ecofacilitative pedagogy as a form of sustainability and social therapy. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 1254(1), Article 012081. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012081>

Misselhorn, C. (2024, March 21). 'Empathetic' AI has more to do with psychopathy than emotional intelligence – but that doesn't mean we can treat machines cruelly. The Conversation. <https://theconversation.com/europe>

Тесленко І.В.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність: 053 Психологія, Державний заклад вищої освіти
“Університет менеджменту освіти”, м. Київ*

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДРУЖИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність проблеми резильєнтності сімей військовослужбовців в умовах воєнного часу, а зокрема - дружин захисників, зумовлена низкою чинників, серед них: підвищене навантаження через відсутність вдома члена родини і, як наслідок, перерозподіл обов'язків в сім'ї; сильний психологічний стрес через тривогу та страх за життя і безпеку партнера; високий ступінь невизначеності та непостійні умови служби партнера (передислокація, тимчасова відсутність зв'язку тощо); фінансова нестабільність; необхідність піклуватися про дітей та надавати їм емоційну підтримку та ін.

Дослідження резильєнтності в сім'ях військовослужбовців привертало увагу багатьох науковців у різних країнах: Alicia Gill Rossiter, C G Ling, Nida H. Corry, Sharmini Radakrishnan, Christianna S. Williams, Alicia C. Sparks, Kelly A. Woodall, John A. Fairbank & Valerie A. Stander (США); Catherine E. Runge, Michael Waller, Alison MacKenzie, Annabel C. L. McGuire (Австралія), Cristina M. Castellanos (Іспанія); Mary-lynne Fennell (Велика Британія) та ін. В Україні проблема резильєнтності дружин військовослужбовців мало досліджена. Тому нагальною є потреба узагальнення наукового і практичного досвіду українських психологів щодо різних аспектів формування, підтримки і розвитку резильєнтності в сім'ях військовослужбовців.

Результати набору онлайн групи психологічної підтримки для людей, які чекають своїх близьких зі служби, в межах діяльності ГО “Українська асоціація психологічної підтримки”, показали, що переважна більшість зареєстрованих - жінки (94%). Причому вагома частина (94%) зареєстрованих зазначили в анкеті, що раніше не мали досвіду участі у групах підтримки. Віковий розподіл учасників групи представлений на рисунку (рис. 1).

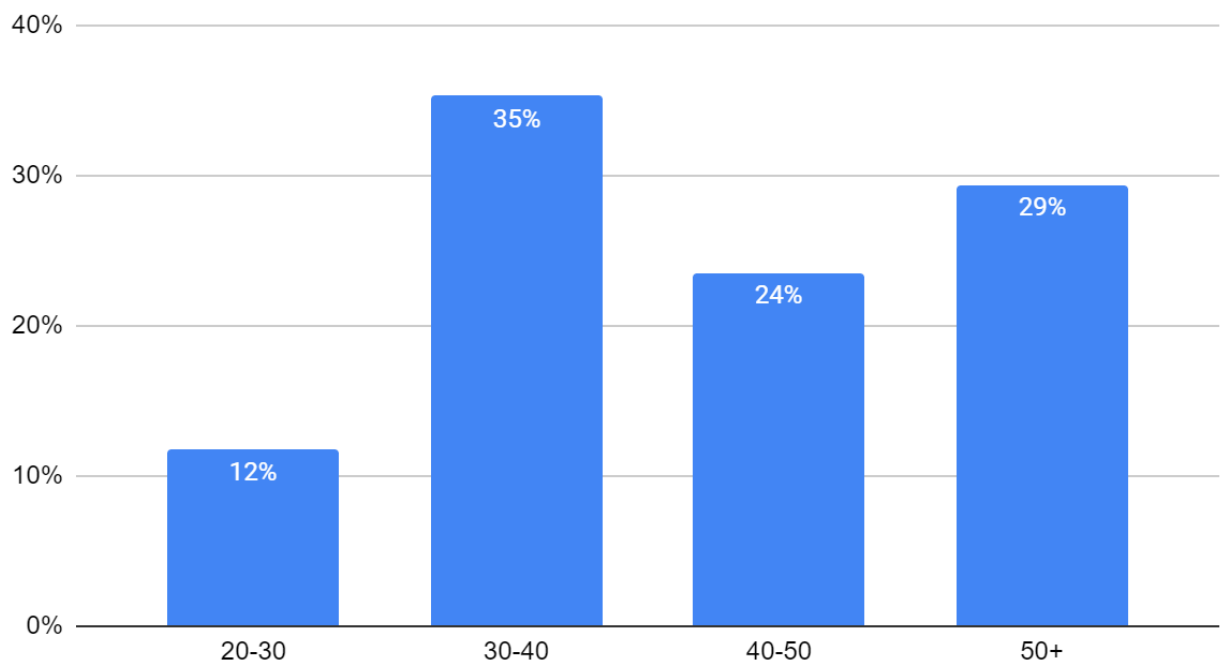


Рис. 1. Віковий розподіл учасників (n=17)

Рис. 1. Віковий розподіл учасників групи (n=17)

З реєстраційних анкет і змісту зустрічей стає очевидно, що основний запит учасників групи - зменшення психоемоційного напруження, пов'язаного з очікуванням (тривога, страхи, повна або часткова відсутність відчуття безпеки і захищеності, високе фізичне й емоційне навантаження та ін.).

Проаналізувавши проміжні результати роботи групи, нам вдалося виявити певні соціальні аспекти, які впливають на адаптивність і психологічну стійкість дружин військовослужбовців. Серед них:

- 1) сім'я (як емоційна підтримка збоку членів сім'ї, так і можливість поєднувати сімейні обов'язки із самореалізацією);
- 2) соціальна підтримка (самоорганізація і мережування, об'єднання жінок із схожим досвідом у групи та спільноти, включно групи підтримки у супроводі психолога);
- 3) здоров'я (фізичне здоров'я - власне й інших членів сім'ї, емоційне благополуччя);
- 4) соціальні та культурні норми (підтримка позитивного іміджу сім'ї захисника, культура підтримки сім'ї захисника в громадах та ін.);
- 5) соціальна політика та законодавство (законодавчі норми, що спрямовані на підтримку прав та інтересів дружин військовослужбовців, програми соціальної допомоги та ін.);
- 6) фінансова стабільність (стабільний дохід, фінансова допомога від рідних і близьких, соціальні виплати та ін.).

Таким чином, очевидним стає той факт, що резильєнтність дружин військовослужбовців у воєнний час - це складний феномен, на який мають вплив соціальні аспекти життя жінки і сім'ї в цілому. Комплексний підхід до підтримки і розвитку резильєнтності дружин військовослужбовців має охоплювати емоційну, соціальну, психологічну та фінансову складову, що створюватиме сприятливі умови для зниження стресу та підвищення стійкості.

Література

1. Alicia Gill Rossiter. Building resilience in US military families: why it matters [Електронний ресурс] / Alicia Gill Rossiter, C G Ling // BMJ Military Health. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://militaryhealth.bmj.com/content/168/1/91>.
2. Association of military life experiences and health indicators among military spouses [Електронний ресурс] / Nida H. Corry, Sharmini Radakrishnan, Christianna S. Williams та ін.] // BMC Public Health. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-019-7804-z>.
3. Spouses of Military Members' Experiences and Insights: Qualitative Analysis of Responses to an Open-Ended Question in a Survey of Health and Wellbeing [Електронний ресурс] / Catherine E. Runge, Michael Waller, Alison MacKenzie, Annabel C. L. McGuire // PLOS ONE. 2014. Режим доступу до ресурсу: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0114755>.

Ткаченко О.В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ,*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Воєнний стан вніс значні корективи в життя суспільства, зокрема, у процес навчання і виховання молоді. Здобувачі вищої освіти опинилися перед складним вибором: продовжувати навчання в умовах нестабільності, евакуюватися або тимчасово призупинити навчання. Цікаво, що попри всі складнощі, більшість студентів продовжують навчатися, демонструючи неймовірну стійкість і прагнення до розвитку. Однак, війна не могла не вплинути на їхній емоційний стан і, відповідно, на процес професійного становлення. Здобувачі переживають складні емоційні стани та вимушені адаптуватись до умов пов'язаних з війною, таких як страх втрати, невизначеність, відсутність впевненості і стабільності у майбутньому, складність побудови планів кар'єрного розвитку тощо. Як наслідок, схожі стресові умови призводять до підвищення рівня тривожності, що в свою чергу ускладнює процес фокусування та саморегуляції під час навчання [3]. Крім того, саме в студентські роки зростає потреба у плануванні власної діяльності, оцінка власних дій стає більш реалістичною, підвищується загальний рівень розвитку навичок саморегуляції, що спричинює зростання здатності до планування власної діяльності. Тому проблему емоційної регуляції впродовж професійного становлення українського студентства, яке проживає в умовах воєнного стану, варто віднести до найбільш актуальних. Адже здобувачі вищої освіти, які усвідомлюють власні емоції та життєві цілі, вміють долати труднощі та підтримувати рівновагу власного емоційного простору, мають суттєву перевагу на цьому етапі професійного становлення.

Мета дослідження. Проаналізувати актуальні проблеми емоційної регуляції професійного становлення здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Стан розробленості проблеми. Найбільш повними та емпірично підтвердженими серед сучасних моделей регуляції емоцій відзначають процесуальну модель Дж. Гросса та модель емоційної саморегуляції В. Гаврилькевича. Прихильники процесуальної моделі виокремлюють два типи «глобальних» стратегій регуляції емоцій: стратегії, сфокусовані на сприйнятті і оцінці ситуації суб'єктом та стратегії, що застосовуються вже після генерації емоційного відповіді [4]. У моделі Дж. Гросса визначено п'ять класів стратегій регуляції емоцій, які розташовані на часовій шкалі процесу наростання емоційної реакції: вибір ситуації (situation selection); модифікація

ситуації (situation modification); розподіл уваги (attentional deployment); когнітивна зміна (cognitive change); модуляція відповіді (response modulation).

Вітчизняний дослідник В. Гаврилькевич виділяє три рівні емоційної саморегуляції особи: несвідому емоційну саморегуляцію; свідому вольову емоційну саморегуляцію; свідому смислову емоційну саморегуляцію [1].

Емоційна саморегуляція, на думку В. Гаврилькевича, – це система потреб, цінностей, які шляхом аналізу для вирішення внутрішнього конфлікту та вольових зусиль спрямовують активність особистості в напрямі більш значущої, актуальної для неї. Тобто вищий рівень емоційної саморегуляції – це фактично свідомий вибір певної цілі з подальшим вольовим «придушенням» одних емоцій та проживанням інших. І не завжди цей вибір на користь приємних емоцій або швидкого задоволення потреби.

Викладення основного матеріалу. Психологічні складнощі при формуванні професійної ідентичності завжди були притаманні студентству, оскільки це нелегкий період самоідентифікації та побудови кар'єрного плану. Та військові події значною мірою підсилили і без того хитке уявлення майбутнього для здобувачі вищої освіти, як наслідок це труднощі з визначенням власних професійних цінностей, цілей та самоідентичності у професії, що негативно впливає на мотивацію до професійного становлення.

Негативні та стресові стани, які молодь може сприймати через призму відсутності майбутнього та як наслідок професійної нереалізованості може призводити до емоційного виснаження та вигорання. Такий стан являє собою небезпеку майбутньому поколінню економічно активного населення, так як призводить до втрати інтересу у навчанні, професійної демотивації та відсутності бажання до розвитку [2].

У надзвичайно складний для України час, економічно, демографічно, психологічно складних умовах кожен потребує емоційної та психологічної підтримки, в окремих випадках допомоги. В проекції закладів вищої освіти наразі існує гостра потреба розробки спеціалізованих психологічних програм підтримки та супроводу, що допоможе студентам опанувати навички стресостійкості, емоційної регуляції, керування станами демотивації та підтримки жаги розвитку на шляху професійного становлення. Перспективами майбутніх досліджень можуть стати безпосередньо розробки програм та методик, які слугуватимуть рятівним колом для студентів під час навчального процесу та в подальшому при професійному становленні, незважаючи на труднощі та виклики які можуть поставати перед ними в умовах воєнного стану.

Висновки. Воєнний стан є серйозним випробуванням для здобувачів вищої освіти. Для того, щоб допомогти їм подолати труднощі і успішно завершити навчання, необхідно вживати комплексних заходів, спрямованих на забезпечення їхньої психологічної безпеки і підтримку.

Список використаних джерел

1. Короцінська Ю.А. Структурна модель емоційної саморегуляції в юнацькому віці. Теорія і практика сучасної психології. №1, Т.2. 2020. С.68-72

2. Лапченко І. О. Особливості підготовки практичних психологів для ЗДО в умовах воєнного стану. Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації: Зб. матеріалів конференції 16 червня 2022 р. [За ред. О. Рейпольської, О. Брежнєвої, І. Луценко, В.Рагозіної, С. Васильєвої]. Київ. 2022. С.121-124

3. Охріменко, З. В., Морін, О. Л., Шевенко, А. М., & Михайліченко, М. В. (2024). Професійне і кар'єрне становлення здобувачів освіти в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення країни: виклики, досвід, перспективи. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 6(2), 1-7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6207>

4. Gross J.J., & Thompson R.A. Emotion regulation: Conceptual foundations. In J.J. Gross (Ed.), Handbook of emotion regulation. New York: Guilford Press. P. 3–24. 2007.

Харлай Л.О.

*кандидат технічних наук, доцент,
Київський фаховий коледж зв'язку, м. Київ*

Квятковська А.О.

аспірантка, Київський фаховий коледж зв'язку, м. Київ

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПЕРШИХ КУРСІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасному світі освіта стає ключовим елементом розвитку і успішної адаптації особистості до змін у соціально-економічному середовищі.

Змішане навчання, що поєднує традиційні та віртуальні форми навчання, стає важливим інструментом для забезпечення доступу до якісної освіти в умовах кризових ситуацій, таких як пандемія, військова агресія чи інші соціальні кризи.

Процес адаптації здобувачів освіти перших курсів закладів фахової передвищої освіти в умовах змішаного навчання є актуальним завданням, оскільки він впливає на якість їхньої освіти, самопізнання та готовність до професійної діяльності.

Однією з ключових характеристик змішаного навчання є необхідність поєднання традиційних занять у класі з використанням віртуальних технологій та онлайн-ресурсів. Це вимагає від студентів адаптації до нових форматів навчання, розвитку навичок самостійної роботи та володіння цифровими компетенціями.

Кризові ситуації, такі як пандемія, військовий стан, можуть підкреслити важливість швидкої та ефективної адаптації до змін середовища. Даний дослід

розглядає особливості процесу адаптації здобувачів освіти перших курсів у контексті змішаного навчання в умовах кризових ситуацій.

Мета дослідження полягає в розробці ефективної моделі змішаного навчання, яка дозволить адаптувати здобувачів освіти та впровадження практик, тренінгів в освітній процес. Також в ідентифікації факторів, які впливають на ефективність адаптації студентів до змішаного навчання, визначенні стратегій підтримки їхньої адаптації та розробці рекомендацій для покращення процесу змішаного навчання в умовах кризових ситуацій.

Результати цього дослідження можуть слугувати основою для розробки ефективних програм адаптації та підготовки викладачів до роботи в змішаному навчанні, що сприятиме підвищенню якості освіти та готовності студентів до викликів сучасного світу.

Стан розробленості проблеми. Обговорення загальних питань щодо забезпечення адаптаційного процесу в педагогіці, включаючи дослідження проведені Р.Х. Шакуровим, Г.О. Баллом, М.П. Лукашевичем, О.Б. Георгієвським, Т.В. Земляковою, М.І. Махмутовим, А.П. Сейтешевим,

Порушення питань прямого педагогічного забезпечення адаптації в роботах Н.Є. Шафажинської, В.С. Штифурака та інших. Дослідження адаптації до навчальної діяльності вищих навчальних закладів, проведені О.В. Сиомичевим, І.А., Алівердієвою, О.Л. Баланом, А.Т. Беренгером, Д.С. Грасманом, С.І., Селіверстовим, Л.Ф. Бенедіктовою та іншими. Проблеми інформатизації та цифровізації освіти, впровадження цифрових технологій в освітній процес закладів освіти України всіх ступенів і рівнів акредитації відображені в роботах В. Бикова, І. Войтовича, А. Гуржія, М. Жалдака, Т. Вокалюк, Р. Гуревича та інших.

Мета дослідження. Дослідити процес адаптації здобувачів до навчання у закладі фахової передвищої освіти в умовах змішаного навчання в кризовій ситуації.

Викладення основного матеріалу. Психологічні особливості адаптації здобувачів освіти першого курсу до навчання у закладі фахової передвищої освіти можуть бути наступними:

1. Здобувачі освіти першого курсу потребують певного часу та підтримки, щоб адаптуватися до нового соціального та академічного середовища.
2. Успішність адаптації здобувачів освіти першого курсу залежить від їхнього психологічного благополуччя та саморегуляції.
3. Адаптаційний процес може впливати на успішність навчання здобувачів освіти першого курсу.
4. Взаємодія з викладачами та одногрупниками може мати важливе значення для успішної адаптації здобувачів освіти першого курсу.
5. Здобувачі освіти першого курсу можуть стикатися зі стресовими ситуаціями, пов'язаними з навчанням у новому середовищі, та вони можуть розвивати стратегії подолання цього стресу.

Процес адаптації при спілкуванні з однолітками в коледжі може бути досліджений з точки зору психології, зокрема соціальної та розвиткової психології.

Під час перебування в коледжі студенти активно розвивають свою ідентичність. Вони починають питати себе, хто вони є, які їхні цінності та інтереси. Цей процес відомий як пошук ідентичності. Психологи вважають, що важливо, щоб студенти мали можливість вільно обговорювати ці питання та ділитися досвідом з однолітками.

В коледжі студенти потрапляють в соціальне середовище, де вони мають можливість взаємодіяти з однолітками з різних соціокультурних та етнічних груп. Ця взаємодія сприяє розвитку соціальних навичок та культурної компетентності.

Перехід до коледжу може бути стресовим для багатьох здобувачів. Психологи досліджують, які фактори спричиняють стрес і як студенти адаптуються до нового навчального середовища. Вони також розробляють стратегії для подолання стресу та підтримки здобувачів.

Спільні інтереси та соціальні зв'язки грають важливу роль у психології адаптації в коледжі. Дослідження показують, що студенти, які мають міцні соціальні мережі та підтримку від однолітків, зазвичай краще адаптуються до нового середовища.

У коледжі студенти набувають навичок самоуправління, таких як планування часу, прийняття рішень та самоконтроль. Психологи досліджують цей процес і розробляють методи підтримки здобувачів у розвитку цих навичок.

Період адаптації може включати кризові моменти та вирішення проблем. Психологи вивчають, як студенти реагують на такі ситуації і як вони розв'язують проблеми.

Здобувачі освіти 1 курсу-це цифровізовані підлітки, для яких інформатизація є на першому місці. Тому в період адаптації, використання технічних засобів зв'язку може полегшити цей процес.

На сьогодні існує великий потенціал у використанні сучасних технічних засобів у сфері освіти, але існує розрив між можливостями технологій та їхнім використанням у освітньому процесі. Це може бути пов'язано з кількістю доступних ресурсів, недостатньою підготовкою педагогічного персоналу до використання цих засобів, а також технічними обмеженнями у закладах фахової передвищої освіти та Недосконалістю методичних матеріалів для використання технічних засобів у навчанні. Багато методичних матеріалів для використання технічних засобів у навчанні є застарілими або не відповідають сучасним вимогам. Це ускладнює роботу викладачів і знижує ефективність використання технічних засобів у навчання.

Щоб зменшити цей дисбаланс, важливо сприяти постійній підготовці викладачів, забезпечувати їм доступ до необхідних технічних засобів та

ресурсів. Крім того, створення сприятливого середовища для інновацій у ЗФПО та підтримка досліджень у галузі інтеграції технологій у освітній процес є важливими кроками для подолання цього дисбалансу.

Застосування сучасних технічних засобів у навчанні може значно покращити засвоєння матеріалу студентами, розвивати їхні навички та підготувати до вимог сучасного ринку праці. Освіта повинна активно використовувати можливості, які надаються цифровими інструментами, для досягнення максимальних результатів у процесі навчання та підготовки майбутніх фахівців.

За авторським досвідом, ефективність використання технічних засобів навчання (ТЗН) для здобувачів освіти можна визначити за такими трьома компонентами:

- Дидактична ефективність. Цей компонент відображає відповідність ТЗН дидактичним цілям навчання, а також їхній вплив на результати навчання.
- Психологічна ефективність. Цей компонент відображає вплив ТЗН на психічні процеси та стани здобувачів освіти, на їх адаптованість до процесів навчання.
- Соціально-педагогічна ефективність. Цей компонент відображає вплив ТЗН на соціальні та педагогічні процеси в освітньому середовищі.

Ці компоненти є взаємопов'язаними і впливають один на одного, так зазначимо, що дидактична ефективність ТЗН може підвищити їхню психологічну та соціально-педагогічну ефективність. Це дозволяє зробити висновок, що для того, щоб забезпечити ефективне використання ТЗН у освітньому процесі, необхідно враховувати всі три компоненти ефективності.

Кризові ситуації сьогодення довели, що освіта має бути більш гнучкою та адаптивною до змін, а цифрові технології можуть відігравати важливу роль у освітньому процесі. Так, оволодіння знаннями, уміннями та навичками, які в подальшому сформують фундамент фахової діяльності здобувача, є одним з основних факторів, що впливає на мотивацію та адаптацію до навчання здобувачів освіти в умовах дистанційного чи змішаного навчання, яке переважає в Україні в умовах сьогодення.

Важливим питанням є розробка моделей змішаного навчання в закладах фахової передвищої освіти, враховуючи педагогічні умови, вимоги та потреби майбутніх фахівців. На основі аналізу структурної схеми процесу змішаного навчання в Київському фаховому коледжі зв'язку, визначено такі організаційно- педагогічні умови реалізації змішаного навчання майбутніх фахівців професійної освіти:

- структурний підхід до змісту навчального матеріалу;
- технологічна і змістовна гнучкість освітнього процесу, тобто здатність швидко реагувати і адаптуватися до науково-технічних і соціально-економічних змін;
- створення моделей логічної семантики;
- комплексне застосування глобальних мереж телекомунікації,

експертних систем;

- структурування етапів теоретичної підготовки фахівця за принципом
- «закінчених частин», кожна з яких має самостійне значення.

Висновки. Для того, щоб полегшити адаптацію здобувачів до змішаного навчання, можна вжити таких заходів:

- *Для викладачів:*
 - Надати студентам інформацію про змішане навчання та його переваги.
 - Розробити навчальний план та матеріали, які будуть адаптовані до змішаної форми навчання.
 - Забезпечити студентам підтримку та допомогу в разі необхідності.
- *Для здобувачів:*
 - Регулярно відвідувати онлайн-заняття та виконувати завдання.
 - Створювати власний графік навчання.
 - Шукати однолітків, які також навчаються за змішаною формою.
- *Для організації освітнього процесу:*
 - Використовувати різноманітні методи навчання, які будуть адаптовані до змішаної форми навчання.
 - Забезпечити студентам доступ до обладнання, цифрових засобів та інтернету.
 - Створити комфортні умови для навчання.

Список використаних джерел

1. Taylor J. Fifth Generation Distance Education [Електронний ресурс] // The Future of Learning – Learning for the Future: Shaping the Transition: Proceedings of the 20th World Conference on Open and Distance Learning, Duesseldorf, Germany, 5 April 2001
2. Інститут модернізації змісту освіти.
URL: <https://imzo.gov.ua/stemosvita/>
3. О. Павленко. Використання дистанційного навчання у вищих навчальних закладах. Вісник національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Серія : Філософія. Психологія. Педагогіка, № 3 (21), С. 78–85, 2007
4. M. Hannay, and T. Newvine, "Perceptions of distance learning: A comparison of online and traditional learning", Journal of Online Learning and Teaching, vol. 2(1), pp. 1-11, 2006.
URL: <http://www.sciepub.com/reference/298360>.
5. Ю.Руденко, О. Семеніхіна. Дистанційне навчання: результати опитування викладачів і здобувачів коледжів. *Інформаційні технології і засоби навчання*/ 2021, Том 86, №6
6. Квятковська А. Результати експериментальної перевірки моделі змішаного навчання професійної підготовки майбутніх фахівців з телекомунікацій. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. 2023
7. Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти [Текст] : навч. посібн. / Г. П. Левківська, В. Є. Сорочинська, В. С. Штифурак. К. : Либідь, 2008. 128 с.

Чаусова Т.В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ МЕНЕДЖЕРІВ ОРГАНІЗАЦІЙ

Постановка проблеми. Кадри є вирішальною ланкою в організації суспільства, його функціонуванні та подальшому прогресивному розвитку. Від того, наскільки вміло підібрано зокрема керівний склад, наскільки він компетентний у професійному відношенні, наскільки раціонально реалізується наявний кадровий потенціал організацій, залежить успіх і стабільність Української держави. Становлення ринкових відносин в Україні вимагають розвитку нових форм професійної та соціальної компетентності управлінців. Аналізуючи сучасну теорію і практику професійної підготовки менеджерів організацій можна стверджувати, що оптимізації управлінського спілкування приділяється недостатня увага. Тому існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень і досвіду з цього напрямку.

Проблему професійної підготовки, зміст методів та форм підготовки управлінських кадрів досліджували: О. Бондарчук, Л. Даниленко, О. Винославська, Л. Карамушка, Н. Коломінський, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, В. Семиченко та ін. У зарубіжній літературі розробкою проблеми комунікативної компетентності займалися такі вчені, як А. Бандура, Е. Берн, Т. Гордон, Д. Джуард, А. Маслоу, Я. Морено, Д. Хант, Д. Хоманс. Величезна праця вчених і талановитих експериментаторів-практиків сприяла підвищенню комунікативної компетентності багатьох менеджерів, з якою, як відомо, пов'язані їх пізнавальні горизонти. Разом з тим, у зазначених дослідженнях недостатньо уваги звертається на оптимізацію комунікативних вмінь як складової управлінського спілкування менеджерів організацій та їх вплив на ефективність управлінської діяльності загалом.

Мета дослідження. Дослідити вплив комунікативних вмінь на ефективність управлінського спілкування менеджерів організацій і визначити шляхи підвищення його ефективності.

Викладення основного матеріалу. Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні використовувались наступні методи: *теоретичні*; *емпіричні* (спостереження, тестування: Методика діагностики рівня комунікабельності «Чи комунікабельні ви?» (В. Ряховський); Методика діагностики вміння слухати «Чи вмієте Ви слухати?»; Методика діагностики комунікативної толерантності В.В. Бойко; Методика вивчення комунікативних і організаторських здібностей «КОЗ-1»; Методика вивчення

здібностей до самоуправління в спілкуванні); *методи математичної обробки емпіричних даних; методи активного навчання* (соціально-психологічний тренінг).

Проведений теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури дозволив визначити, що *спілкування* є однією з нагальних потреб людини, яка живе в суспільстві. Під *управлінським спілкуванням* в нашому дослідженні ми розуміємо взаємодію менеджера з персоналом в процесі управлінської діяльності з метою ефективного досягнення загальної цілі організації. Управлінське спілкування включає певну сукупність *знань, умінь і навичок*, що забезпечують ефективне управлінське спілкування, яке з рештою призводить до бажаного результату.

Комунікативні уміння – це відношення єдності, взаємозв'язку, взаємодії, взаєморозуміння, саморозкриття. Завдяки цьому, людина може конкретизувати свою наступну поведінку, замінюючи використані засоби дії новими. *Комунікативні вміння* здебільшого визначають можливість менеджера у встановленні та підтриманні контактів у спілкуванні, прогнозуванні поведінки і діяльності людей.

Рівень *розвитку комунікативних вмінь* багато в чому буде визначати ефективність діяльності менеджера, його здатність логічно і аргументовано висловлювати свої думки, налагоджувати сприятливі взаємини зі співробітниками, формувати позитивний соціально-психологічний мікроклімат у колективі.

За результатами теоретичного аналізу визначено, що розвитку комунікативних вмінь менеджера організації може сприяти *розвиток комунікабельності, розвиток вміння слухати, комунікативної толерантності, комунікативних та організаторських здібностей, здібності до самоуправління у спілкуванні*.

Проведений аналіз основних підходів до вивчення особливостей розвитку комунікативних вмінь менеджерів, його чинників та особливостей розвитку визначили потребу проведення спеціального емпіричного вивчення цього феномену у менеджерів організацій міста Києва. Дослідженням охоплено 56 менеджерів організацій віком 25-45 років, з них 40 жінок, 16 чоловіків.

Загалом, досліджувані менеджери виявили *недостатній рівень розвитку комунікативних вмінь* (комунікативної толерантності, комунікативної емпатії, комунікативних та організаторських здібностей, здібності до самоуправління у спілкуванні). Проте, недостатній рівень *комунікативних вмінь* не можна вважати константною особистісною характеристикою і уявляти її як замкнений індивідуальний досвід. Це дозволяє зробити висновок, що досліджувані менеджери потребують подальшої серйозної та планомірної роботи з розвитку комунікативних вмінь, що є необхідним для підвищення ефективності управлінського спілкування.

Підвищення *ефективності управлінського спілкування менеджерів організацій* та корекції основних недоліків цього виду спілкування доцільно здійснювати двома основними шляхами: 1) забезпечення менеджерів знаннями з психології спілкування взагалі та знаннями про власні особливості спілкування (лекційні курси, спецкурси, спецсемінари); 2) корекція та формування комунікативних установок, знань та умінь (через активне соціально-психологічне навчання). Ми вважаємо, що в процесі підвищення кваліфікації менеджерів ці шляхи можна поєднати за допомогою *інтерактивних технологій* (групові дискусії, ділові ігри, аналіз управлінських і комунікативних ситуацій, вправи). Зазначені методи можуть розглядатися не лише як самостійні методи підвищення психологічної та комунікативної компетентності, разом вони складають сутність *психологічного тренінгу*.

Розроблений нами соціально-психологічний тренінг включає 3 етапи: перший етап – орієнтовний (1-2 години), другий етап – розвиваючий (3-4 години), третій етап – закріплюючий (1-2 години). В основі програми лежить принцип поетапності розвитку групи й поступовості до більш глибокого розуміння кожним учасником самого себе. Частину методів, прийомів і вправ було *модифіковано автором*. Після впровадження тренінгу ми отримали суттєве покращення досліджуваних показників, що дозволяє зробити висновки про ефективність запропонованої програми.

Висновки. Отримані результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки менеджерів: при розробці методичних рекомендацій з питань підвищення ефективності управлінського спілкування; у соціально-психологічних тренінгах, спрямованих на оптимізацію комунікативних вмінь.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Зміст психологічної компетентності менеджера освіти шкільного рівня: метод рекомендації. Рівне, 1995. 23 с.
2. Брюховецька О.В. Психологічні особливості підготовки керівників освітніх організацій до управлінського спілкування. Проблеми сучасної психології. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 1. Кам'янець-Подільський : Аксіома. 2008. С. 16-27.
3. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні. К. : КНЕУ, 2004. 240 с.
4. Заброцький М. М. Комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування. К. ; Житомир: Волинь, 2000. 32 с.
5. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту. К.: Либідь, 2004. 424 с
6. Карамушка Л. М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління: методичні рекомендації. Рівне, 2003. 20 с.

7. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: Навчальний посібник. Івано-Франківськ : «Плай», 2001. 695 с.

5. Оліфіра Л. М. Психологія управління в освіті: Курс лекцій та завдання навчального практикуму для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. К., 2006. 160 с.

Шеремет К.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ,*

Науковий керівник: Гусєв А.І.

*доцент кафедри психології та особистісного розвитку,
ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
кандидат психологічних наук, доцент, м. Київ.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ (на прикладі жінок які перебувають у вимушеній еміграції, у зв'язку з війною в Україні)

Постановка проблеми. В українському суспільстві останнім часом відбуваються досить суттєві трансформації. Значна частина громадян, - особливо жінки з дітьми, - перебувають у вимушеній еміграції у різних країнах світу, знаходячись у нових життєвих обставинах. Все це відбивається на ціннісних пріоритетах кожної окремої особистості. Ця проблема є актуальною на сьогодні та перебуває у полі уваги психологів, соціологів та фахівців інших галузей науки.

Війна має прямий вплив на зміну ціннісних орієнтацій особистості. Ціннісні орієнтації особистості у складних життєвих обставинах, зокрема під час вимушеної еміграції мають свої особливості та специфіку, дослідження яких є актуальним на сьогодні.

Стан розробленості проблеми. На сьогодні, питання психологічних особливостей ціннісних орієнтацій особистості, яка знаходиться у складних життєвих обставинах, на наш погляд, недостатньо досліджено. Проте, існує значна кількість досліджень щодо вивчення питання ціннісних орієнтацій особистості та поняття складних життєвих обставин.

Різні автори по-різному розуміють саме поняття індивідуальних, особистісних, суб'єктивних цінностей. Однак, попри все, спільним у визначеннях є світоглядний та мотивуючий компоненти. Йдеться про те, що цінності задаються світобаченням людини та відіграють регуляційну функцію у її сприйнятті та поведінці.

Цінності не лише визначають параметри сприймання себе та інших, а й

визначають поведінку, вчинки; лежать в основі тих або інших рішень, дій; є першоджерелами людських стратегій у діяльності та побудови стосунків з іншими.

Історично, поняття «ціннісні орієнтації» особистості розвивалося як таке, що розкриває зв'язок «індивідуального» і «громадського» у свідомості людини, як єдність когнітивних і афективних процесів. Система ціннісних орієнтацій утворює змістовну основу мотивації поведінки і виражає внутрішню основу відносин особистості з дійсністю.

Науковці дійшли висновку, що ціннісні орієнтації особистості не виникають ні звідкіль, а формуються протягом усього її життя під впливом різних чинників.

На сьогодні можна констатувати той факт що цінності громадян України, під впливом складних життєвих обставин зазнають суттєвих змін.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне вивчення та емпіричне дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій особистості, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

Викладення основного матеріалу. Здійснивши теоретичний аналіз та проаналізувавши результати емпіричних даних, можна робити висновок про те, що під складною життєвою обставиною розуміється значима для людини ситуація з високим ступенем невизначеності (у нашому дослідженні – це вимушена еміграція жінок за кордон, у зв'язку з військовими діями в Україні). Як бачимо з результатів анкетування, складна життєва обставина, переважно, погіршує умови життєдіяльності людини, при цьому, складною вона може бути лише суб'єктивно.

Виникнення складної життєвої обставини обумовлено сукупністю зовнішніх умов ситуації й індивідуальних особливостей людини, які впливають на оцінку ситуації, як складної. Зовнішніми, об'єктивними умовами складної життєвої ситуації, можуть бути: неадекватність алгоритмів звичної соціальної поведінки, порушення поточної соціальної діяльності, невизначеність перспектив розвитку подій, виникнення нової системи вимог до людини, виникнення стресових ситуацій.

До об'єктивних умов належать обставини, які людина контролювати не може, оскільки вони є незалежними від її волі (у даному випадку це військові дії на території України). Внутрішніми умовами є суб'єктивні умови за яких складна життєва обставина сприймається як перешкода для адекватного повноцінного здійснення життєдіяльності. Значну роль у вирішенні складної обставини відіграє її сприйняття.

Складна життєва обставина, у результаті зовнішніх впливів, порушує адаптацію людини до життя та перешкоджає задоволенню її основних життєвих потреб.

Складні життєві обставини унеможливають вирішення проблем за допомогою звичних моделей поведінки, обумовлюючи необхідність змін задля повноцінного функціонування. Це вимагає підвищеної соціальної активності та вибору нових стратегій її подолання. Особистість здійснює

активну діяльність задля пошуку оптимальних засобів, спрямованих на досягнення продуктивного результату.

Так, значна кількість складних життєвих обставин, в яких опиняється людина, веде до того, що вони перестають бути чимось надзвичайним, перетворюючись на постійного супутника життєдіяльності. Однак, навіть ситуації максимального ступеню складності, які можуть травмувати особистість, здійснюють трансформаційний вплив на неї. Вони спричиняють психологічну реконструкцію особистості, яка проявляється у розвитку її життєстійкості.

Наприклад, у логотерапії прийнято вважати, що саме страждання породжує в людині її кращі якості, змінює її, робить мудрішою, надає можливість осягнути сенс життя. Зв'язок між сенсом життя та вищими цінностями найбільш сильно проявляється у складній життєвій ситуації, адже заради своїх цінностей люди готові змиритися зі стражданням і скорботою, здатні прожити їх та при цьому не зламатися. Відповідно, складна життєва обставина актуалізує внутрішні ресурси особистості, мотивує її рухатись до мети, надає сили. Вона є провідною умовою життя особистості, що ми можемо відслідкувати у нашому дослідженні, так як не всі жінки, які перебувають у вимушеній еміграції за кордоном вважають, що вони знаходяться у складній життєвій ситуації.

Важлива роль належить індивідуальним відмінностям у реакціях на складні життєві обставини та потенційно стресові події. Головними з таких індивідуальних відмінностей є внутрішні ресурси, які визначають рівень життєстійкості особистості, роблячи її витривалою та стійкою до потенційно небезпечних наслідків стресу. Так, кожна складна життєва обставина становить ту, або іншу ситуацію, яка завжди містить у собі можливості для розвитку особистості.

Переживання складних життєвих обставин трансформує соціально-психологічний світ особистості, спонукає до побудови нової ієрархії цінностей, нових життєвих цілей.

Так, наше дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій особистості у складних життєвих обставинах, свідчить про те, що лише певна кількість досліджуваних жінок перебуває у складних життєвих обставинах. З урахуванням того, що складні життєві обставини можуть негативно впливати на психічний та соматичний стан особистості, формування та зміну ціннісних орієнтацій, корекційні тренінгові заняття допомагають у розвитку та формування цілісної ціннісно-смиислової структури особистості.

Виявлено, що соціально-психологічний тренінг є ефективним методом для формування ціннісних орієнтацій особистості, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Розроблена та апробована програма соціально-психологічного тренінгу дозволила жінкам, які проходили тренінгове заняття, краще аналізувати побудову власного життєвого світу (формування цінностей), навчила виявляти зв'язок ціннісних орієнтацій з уже сформованим

баченням на власне становлення та саморозвиток. Жінки набули навичок усвідомлення і зняття внутрішніх бар'єрів, що заважають ефективній взаємодії з іншими людьми. Можна вважати, що застосування соціально-психологічного тренінгу виявилось успішним. Проте, дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, має продовжуватись, з метою вдосконалення методів надання допомоги людям, які її потребують, перебуваючи у вимушеній еміграції.

Висновки. Отже, складна життєва ситуація є провідним психологічним механізмом трансформації особистості та основним стимулом до її внутрішніх змін. Вона надає шанс переосмислити власне буття й вибудувати нову позицію щодо власної життєдіяльності; здатна реорганізувати життєвий простір, забезпечивши новий якісний розвиток особистості. Переживаючи складну життєву ситуацію людина спроможна переосмислити ціннісні орієнтації, віднайти особистісні смисли та краще пізнати себе. Складна життєва ситуація здатна формувати нові психічні властивості, зміцнювати афективну сферу та вдосконалювати когнітивну, інтегруючи новий здобутий досвід, а, також, забезпечує якісно нове функціонування поведінки особистості.

Розроблені тренінгові заняття можуть бути рекомендовані психологам, як матеріал для проведення тренінгів серед осіб, які знаходяться в складних життєвих обставинах, враховуючи, також, і категорію людей, що перебувають у вимушеній еміграції, у зв'язку з військовими діями.

Список використаної літератури:

1. Блинова, О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації [Текст]. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»: зб. наук. праць.* Херсон: Гельветика, 2016. Вип. 3, том 1. с. 111–117.
2. Гобунова В. В. Ціннісно-рольова реконструкція особистісної проблематики. *Практична психологія та соціальна робота.* 2018. № 12. С. 46–50.
3. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
4. Предко В. В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2021. с. 75-91.
5. Просвітницькі програми (з досвіду роботи): [збірник матеріалів]. Упорядн. Валентина Чебоненко, Наталія Дзюбас, Ольга Заболотня. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2022. 60 с.
6. Сивогракова З.А. Проблема індивідуально-психологічних факторів поведінки, що спрямована на подолання складних життєвих ситуацій. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання: наукова монографія. Харків, 2016. № 3. С. 96-101.

Шуліка А.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ,*

Науковий керівник: Брюховецька О.В.

*завідувач кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук, професор, м. Київ.*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР ДО ЕФЕКТИВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни соціально-економічні реформи, які проходять в Україні, орієнтовані на подальший розвиток ринкових відносин, значно загострили цілий ряд проблем у системі охорони здоров'я, вплинули на якість професійної підготовки медичного персоналу. Висока кваліфікація й виховання медичного персоналу приносять хороші результати в лікуванні, забезпечують його ефективність. Характер поведінки медичної сестри або будь-якого іншого медичного працівника середньої ланки робить вплив на спливання хвороби і стан пацієнта. Відсутність у фахівця знань, умінь, навичок професійного спілкування робить його професійно малопридатним. Це пов'язано з тим, що спілкування, як найважливіший професійний інструмент, присутній на всіх етапах лікувального процесу.

Професійне спілкування – це спеціально організований на наукових засадах, керований процес обміну повідомленнями, організації взаєморозуміння, досягнення оптимальної взаємодії, взаємопізнання в різних видах діяльності учасників професійно спрямованої комунікації. Професійне спілкування є важливим для здійснення будь-якого виду діяльності, пов'язаної з взаємодією людей. Професіоналізм медичного працівника визначається як його знаннями та навиками, так і його вмінням спілкуватися з хворим.

Стан розробленості проблеми. Підготовка майбутніх фахівців медичного профілю до ефективного професійного спілкування є важливою проблемою психолого-педагогічної науки і практики. В останні десятиріччя з'явився цілий ряд робіт, у яких досліджуються проблеми спілкування взагалі та професійного зокрема. До вивчення явища та феномену спілкування звертаються та активно його розробляють сучасні українські вчені психологи, які в своїх працях порушують окремі її аспекти: спілкування як комунікація (О. Дробницького, П. Гончарук, О. Киричука, С. Максименка, В. Рибалко, Ю. Трофімов та ін.); загальне поняття “спілкування”, його види (Т. Іщенко, В. Москаленко, О. Степанов, Т. Мельничук П. Чамата та ін.); основні характеристики спілкування (І. Зязюна, С. Гриценко, Л. Орбан-Лембрик, М. Корольчук, В. Крайнюк, С. Максименко, В. Семиченко, І. Трухін та ін.);

культура спілкування (Ф. Арват, Г. Балл, М. Боришевський, Т. Гриценко, С. Кириленко, Є. Коваленко, І. Трухін, П. Щербань та ін.).

Освітні заклади, які готують фахівців медичного профілю, не можуть залишатися осторонь процесів реформування вищої школи в Україні. Враховуючи складність соціальних умов, які сьогодні спостерігаються у системі медичного обслуговування, особливої уваги набуває одна з найважливіших психолого-педагогічних проблем – підготовка майбутніх фахівців до професійного спілкування.

Метою кваліфікаційної роботи теоретично проаналізувати та емпірично дослідити проблему професійного спілкування та обґрунтувати шляхи підготовки майбутніх медичних сестер до ефективного професійного спілкування.

Викладення основного матеріалу. Спілкування є центральною категорією і проблемою психолого-педагогічної науки. Основні підходи до проблеми спілкування більшість дослідників визначає на основі розуміння зв'язку між категоріями: спілкування, діяльність і взаємодія. Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами спільної діяльності, який включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, прийняття та розуміння іншої людини.

Професійне спілкування – сукупність комунікативних здібностей, знань і умінь, адекватних комунікативним задачам і достатніх для їх вирішення.

У структурі професійного спілкування виділені комунікативний, перцептивний, інтерактивний компоненти, які повністю відбивають його сутність. До системи комунікативних умінь медичних сестер увійшли:

- мовленнєве (вербальне) й немовленнєве (невербальне) спілкування;
- володіння професійною увагою та соціальною перцепцією, орієнтування в ситуації спілкування;
- створення творчого самопочуття;
- встановлення і підтримування зворотного зв'язку в спілкуванні;
- самопрезентацію;
- використання «пристосувань»;
- завоювання ініціативи;
- композиційна побудова та реалізація плану спілкування;
- встановлення контакту.

До особливостей формування ефективного професійного спілкування медсестер відносяться:

- вікові особливості здобувачів освіти;
- активний процес соціалізації;
- конкретна професійна сфера, тобто спрямованість особистості на придбання конкретної професії;
- постійне бажання само реалізуватися;
- спільна діяльність викладача й здобувача освіти, яка засновується на діалогічному типі взаємодії;

Аналізуючи досвід існуючої підготовки майбутніх медичних сестер в процесі навчання в медичних закладах фахової передвищої освіти нами виявлено наявність низки недоліків у їх комунікативної підготовці до ефективного виконання професійних обов'язків: недостатня увага приділяється саме комунікативному аспекту професійної підготовки, що викликає ряд проблем, які проявляються в сфері взаємостосунків і особливо гостро відчуваються молодими фахівцями на початку професійної діяльності; при підготовці майбутніх фахівців недостатня увага приділяється оснащенню їх психологічними знаннями взагалі та знаннями про власні особливості професійного спілкування.

У вивченні феномену професійного спілкування важливу роль відіграє добір діагностичних методів та методик, що можуть адекватно та глибоко розкрити особливості професійного спілкування майбутніх медичних сестер.

Отримані результати досліджень дозволяють зробити висновок, що певна кількість досліджуваних здобувачів освіти має низький рівень емпатії, товариськості та мовленнєвих здібностей. Такий стан підготовки майбутніх педагогів впливає на рівень сформованості в них комунікативних умінь. Доведено, що без високого рівня сформованості професійного мовлення медичних працівників не можна говорити про їхню готовність до фахової діяльності.

Отже, щоб досягти середнього та високого рівнів сформованості комунікативних умінь у майбутніх медичних сестер, потрібно впроваджувати в практику діяльності вищого навчального закладу спеціальну систему навчання професійному спілкуванню.

Нами розроблена спеціальна програма підготовки майбутніх фахівців до професійного спілкування, яку ми пропонуємо до впровадження в практику діяльності медичних закладів фахової передвищої освіти, визначені її мета і завдання. Обґрунтовані засоби формування комунікативних умінь та здібностей (емтатія, товариськість, мовленнєві здібності), якими є зміст навчання та спеціальна навчальна діяльність студентів; виявлені умови ефективності та діагностика результативності реалізації мети й завдань вказаної програми.

Розроблена програма підготовки до професійного спілкування включає три етапи, кожний з яких має свою певну мету:

- на першому етапі формуються вміння орієнтуватись у ситуації професійного спілкування, цей етап вважається етапом підготовки до формування комунікативних умінь і до оволодіння вмінням установлювати контакт у спілкуванні;
- на другому етапі майбутні фахівці оволодівають уміннями вербального й невербального спілкування, професійною увагою, сприймання і розуміння людини людиною, створення творчого самопочуття;
- третій етап закріплює вміння встановлювати контакт у спілкуванні.

Кожний етап передбачає проведення визначених й розміщених певним чином видів навчання, а саме:

- моделювання професійних ситуацій, ділові і рольові ігри, що дає можливість усвідомити мету діяльності на кожному з етапів навчання та вирішувати спеціально визначені завдання;
- вправи, де одні спрямовані на оволодіння елементами, що входять до складу комунікативних умінь, другі забезпечують формування цих умінь, треті спрямовані на формування емпатії, комунікативності та мовленнєвих здібностей;
- аналіз професійних ситуацій, спостереження за діяльністю викладачів і досвідчених фахівців й аналіз зразків професійного спілкування, що закріплюють результати, отримані під час виконання вправ;
- комунікативні прийоми, виконання яких сприяє досягненню високих рівнів сформованості комунікативних умінь, а також забезпечує констатацію рівня підготовки до професійного спілкування студентів вищих навчальних закладів.

Визначення етапів контролю і корекції процесу підготовки до професійного спілкування сприяє виявленню помилок студентів у спілкуванні та причин, що їх породжують, запобіганню появі негативних результатів у навчанні, усуненню причин, що заважають оволодінню комунікативними вміннями. Результати контролю та корекції діяльності майбутніх фахівців дозволяють окреслити шляхи подальшої індивідуальної роботи кожного студента з підготовки до професійного спілкування.

Результати експериментального дослідження переконують у доцільності впровадження запропонованої програми підготовки медичних сестер до професійного спілкування в практику діяльності медичних закладів фахової передвищої освіти.

Висновки. Підготовка медичних сестер до професійного спілкування відбувається шляхом впровадження відповідних систем навчання та під час виконання спеціально розроблених видів навчальної діяльності. Структурування й використання вправ з метою підготовки до професійного спілкування визначається сутністю наукового підходу до розуміння даного феномена і визначення шляхів оволодіння ним. Наявність наукових розробок із моделювання професійних та комунікативних ситуацій, проведення ділових та рольових ігор сприятимуть значному підвищенню рівня підготовки студентів до професійного спілкування. Різні види тренінгового навчання (соціально-психологічний, перцептивно-орієнтований, креативний, сензитивний) активізують діяльність багатьох медичних навчальних закладів щодо підготовки майбутніх фахівців до професійного спілкування.

Список використаної літератури:

1. Вознюк О.В., Дубасенюк О.А. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти : інтегративний підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 684 с.
2. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості: монографія; НАПН України, Ін-т пробл. виховання. Д.: Дніпро – VAL, 2010. 622 с.

3. Коць М. Аналіз процесу спілкування у підготовці майбутнього фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів. 2002. №5. С. 191-197.
4. Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи К.: Ленвіт, 2007. 194 с.
5. Корольчук М.С., Трофімов Ю.Л., Осьодло В.І. Методологічні та теоретичні проблеми психології: Навч. посібник. К.: Ніка-Центр, 2008. 336 с.
6. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки. К., 2001. 282 с.
7. Лозова В.І. Троцько Г.В. Теоретичні основи навчання та виховання. Харків, 2001. С. 35-58 с.
8. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К.: Академвидав, 2002. 135 с.
9. Софій Н.А. Інноваційні методи навчання та викладання: теоретичне підґрунтя та методика використання. К.: Проект «Рівний доступ до якісної освіти», 2007. 360 с.
10. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Кондор, 2011. 628 с.

СЕКЦІЯ 2.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Керівник: **Бондарчук Олена Іванівна**, завідувачка кафедри психології управління ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
Секретар: докторка психологічних наук, професорка, м. Київ
Пінчук Наталія Іванівна, доцентка кафедри психології управління ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
 кандидатка психологічних наук, доцентка, м. Київ

Бондарчук О.І.

*доктор психологічних наук, професор,
 завідувач кафедри психології управління
 ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту
 освіти» НАПН України, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСВІТЯН В УМОВАХ ВІЙНИ: СПЕЦИФІКА ТА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДТРИМКИ.

Постановка проблеми. В умовах війни актуалізувались такі фактори загрози психологічному благополуччю освітян, як: 1) загроза фізичному здоров'ю і життю в наслідок злочинних дій агресора чи інших кризових умов; 2) ризик набуття психосоматичних і невротичних розладів через екстремальний стрес в умовах війни; 3) велика ймовірність розвитку симптомів професійного вигорання через ускладнення умов праці внаслідок перманентного впливу кризових умов різного характеру; 4) недостатній рівень особистісної готовності до емоційної саморегуляції та самопідтримки та ін.

Як наслідок, за результатами дослідження ГО «Смарт освіта» у партнерстві з фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (9–22 жовтня 2023 р. й 8–15 січня 2024 р.) за час широкомасштабної війни опитані освітяне помітили в себе: посилення негативних емоцій, таких як тривога, страх, сум та гнів (78%); дратівливість (40%); низьку мотивацію до роботи (31%); низький рівень зосередженості (28%); вразливість до критики (23%) [«НУШ»... : 23].

Відповідно йдеться про доцільність спеціально організованої роботи з підтримки психологічного благополуччя освітян з урахуванням специфічних особливостей їх професійної діяльності в умовах війни.

Стан розробленості проблеми. Слід зазначити, що на сьогодні виокремились два ключових напрями дослідження психологічного

благополуччя: 1) гедонічний, що стосується насамперед позитивних почуттів, таких як щастя та задоволення й аналізується переважно в межах суб'єктивної задоволеності-незадоволеності життям, іншими словами, SWB – суб'єктивного благополуччя (Diener, Oishi, Lucas, 2003 та ін.), 2) евдемонічний, що акцентує увагу на ідеях саморозвитку, особистісного зростання та цілеспрямованої участі в суспільному житті, тобто на PWB – психологічному благополуччі (Ryan, Deci, 2017; Ryff, 2016 та ін.).

При цьому за результатами лонгітюдного дослідження привертає увагу співвідношення між SWB і PWB: в осіб з високим рівнем PWB завжди можна констатувати високий рівень SWB, у той час, як зворотний зв'язок є далеко не таким однозначним (Joshnloo, 2019). До того ж вищий рівень PWB сприятливим чином позначається на біологічних корелятах віку, тоді як SWB свідчить про мінімальний зв'язок з ними (Ryff, Singer, Love, 2004).

Водночас, специфіка психологічного благополуччя освітян та його підтримка в умовах війни досліджені фрагментарно.

Мета дослідження – проаналізувати особливості та технологію підтримки психологічного благополуччя освітян в умовах війни.

Викладення основного матеріалу. Психологічне благополуччя особистості свідчить про її здатність відповідально змінювати, щоденно творити власне життя, набуваючи досвід у сфері непередбачуваного, неочікуваного, непрогнозованого (Титаренко, 2018). Велику роль в цьому відіграє насамперед духовність освітянина, його причетність до високих цінностей, що знаходить вияв у максимальному спрямуванні творчих можливостей на реалізацію притаманного цій професії провідного нормативного смислу – «сіяти розумне, добре, вічне», передавання іншим людям, насамперед молодшим, свого досвіду, своїх почуттів, переконань тощо, свого «внутрішнього буття» в цілому, спільного творення з ними духовних цінностей у поєднанні із щирою повагою до думок і позицій тих, хто навчається, та здатністю, за обґрунтованих підстав, змінити свою власну позицію тощо (Балл, 2015). Не менш важливим у досягненні й підтримці психологічного благополуччя освітянина є його здатність опанувати власні емоційної стани та надати самопідтримку в умовах негативного впливу на них війни. При цьому непересічне значення має соціально-психологічний фон професійної діяльності безпосередньо в закладі освіти.

Ці міркування були покладені в розроблену нами технологію психологічної підтримки освітян як системи психолого-управлінських заходів, послідовне здійснення яких дозволяє виявляти й вирішувати ключові проблеми забезпечення психологічного благополуччя персоналу та досягати прогнозованих результатів.

Основу технології склали 3 блоки, які отримали умовні назви: довіра, безпека, відновлення.

Блок «Довіра» передбачає встановлення довірчих відносин з іншими як основа позитивного досвіду контактів за правилами професійної взаємодії на засадах людиноцентризму. Тут уявляється доцільним широке обговорення та

прийняття всіма освітянами правил, що ґрунтуються на праві на захист від фізичного і психологічного насильства, праві на висловлювання власної думки, навіть відмінної від іншої, фасилітативній підтримці один одного та інших позицій з урахуванням актуальних запитів і потреб персоналу освітньої організації.

Блок «Безпека» спрямований на створення й підтримку психологічної безпеки освітнього середовища, коли на основі прийнятих правил взаємодії, що формують довіру освітян один одного втілюються на практиці принципи людиноцентризму й гуманістичної спрямованості, реалізується взаємодія, що вільна від проявів психологічного насильства, а також забезпечується референтна значущість і причетність кожного до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища тощо. На даному етапі особливу увагу слід приділити обмеженню (по можливості) негативного впливу зовнішнього середовища на освітян, водночас із включенням воєнного контексту в освітній процес, коли в процесі взаємодії контекст обговорення подій професійного життя та змістових аспектів професійної діяльності переключається з фіксації на негативних переживаннях на переживання, пов'язані з творчим пошуком шляхів розв'язання професійних завдань, відповідей на питання «Чому?», «Як?» «Яким чином?». Критично важливим уявляється надання адекватного й своєчасного зворотного зв'язку персоналу освітньої організації щодо особливостей професійної взаємодії з акцентом на її ресурсних можливостях тощо (Bondarchuk, & Pinchuk, 2023).

Блок «Відновлення» передбачає ряд психолого-управлінських заходів, що забезпечували б нормалізацію ситуації та її опанування освітянами, відновлення безперервності життя та розірваних зв'язків, поповнення особистісних ресурсів і стресостійкості тощо.

При цьому важливо забезпечити моніторинг психологічного благополуччя освітян з першочерговою увагою до їх психічного й емоційного стану й пережитого досвіду. Доцільною є організація спеціального соціально-психологічного навчання освітян, спрямованого на розвиток їх здатності до створення, відновлення й самопідтримки високого рівня психологічного благополуччя, коли формується полівалентне ставлення до психотравматичних подій, насамперед як до ресурсу, що розкриває наші приховані можливості (Титаренко, 2018). Не менш важливим є залучення освітян та інших учасників освітнього процесу до проєктної діяльності, метою якої є покращення світу, що сприятиме конструктивному проживанню своїх емоцій, актуалізації здатності до виваженого й водночас оптимістичного сприйняття дійсності попри все.

Висновки. Загрози психологічному благополуччю освітян в умовах війни зумовлюють доцільність впровадження технології його забезпечення на засадах людиноцентризму, гуманістичної спрямованості та фасилітативної підтримки в бік довіри, безпеки та відновлення. У перспективі – поширення досвіду впровадження такої технології, що сприятиме підтримці

психологічного благополуччя освітян як важливого чинника якості їхньої професійної діяльності у кризових умовах сьогодення.

Список використаних джерел:

Балл, Г. О. (2015). Раціогуманістичний підхід до визначення засад ціннісно налаштованої соціальної поведінки. *Психологія і особистість*, 2(1), 6–22.

«НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА» в 5–6-х класах: виклики впровадження. Ключові знахідки й рекомендації за результатами дослідження (2024), ГО «Смарт освіта», 23. https://osvita.ua/doc/files/news/916/91631/Brif_Nova_ukrayinska_shkola_v_5-6_klasah_.pdf

Титаренко, Т. М. (2018) Способи підвищення психологічного благополуччя особистості, що пережила травму. *Психологія: теорія і практика*, 1, 112–119.

Bondarchuk, O., & Pinchuk, N. (2023). Professional psychological well-being of educators and features of their support in the current crisis conditions. *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*, 5(1), 5–14. <https://doi.org/10.48020/mppj.2023.01.01>

Diener, E., Oishi, S., Lucas, E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403–425.

Joshanloo, M. (2019). Investigating the relationships between subjective well-being and psychological well-being over two decades. *Emotion*, 19(1), 183–187. <https://doi.org/10.1037/emo0000414>.

Ryff, C. D. (2016). Eudaimonic well-being and education: Probing the connections. Well-being and higher education: A strategy for change and the realization of education's greater purposes. In: D. W. Harvard (Ed.): *Bringing Theory to Practice*. Washington, DC, 37–48.

Ryff, C. D., Singer, B., Love, G. D. (2004). Positive health: Connecting well-being with biology. *Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences*, 359(1449), 1383–1394. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2004.1521>

Василевська О.І.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Суми

РЕСУРСИ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна реальність є невичерпним джерелом травмуючих ситуацій, які потужно і негативно впливають на особистість на різних рівнях її функціонування: фізичному, соціальному та психологічному. Умови, пов'язані з воєнними діями, в яких здійснюється життєдіяльність українців, стимулюють

появу стресових ситуацій. Психологи зазначають, що основними емоціями стресових і постстресових проявів є: страх, відчуття жаху, тривога, емоційна травматична пам'ять, емоційна збудливість, лабільність, депресія, відчуття «душевної пустки», гнів, самотність, спустошеність, сором провокують широкий спектр ментальних проблем особистості.

Постає дуже складне і відповідальне завдання – знизити деструктивні стресові навантаження. За умов кризової ситуації, якою і є війна, важливо розглянути проблематику розвитку стресостійкості. Актуальність цієї проблеми також пов'язана з пошуком ресурсів, що допомагають в подоланні негативних наслідків стресових ситуацій.

Поняття «ресурс» є міждисциплінарним і використовується досить широко в різних галузях сучасної науки, в яких представлено їх детальна класифікація. В психологічній науці не існує єдиного загально прийнятого визначення поняття ресурс. Наприклад, під ресурсами зазвичай розуміють внутрішні (особистісні) або зовнішні (середовищні) характеристики, які допомагають людині справлятися з труднощами.

У дослідженнях Н. Водопьянкової наголошено, що психологічні ресурси є внутрішніми та зовнішніми змінними, що сприяють психологічній стійкості в стресогенних ситуаціях.

Існують різні класифікації ресурсів. Так, Д. Леонтьєв запропонував класифікацію, яка включає фізіологічні, психологічні, соціальні ресурси. Фізіологічні ресурси: загальний стан здоров'я, тип нервової системи, від якого залежить фізіологічна адаптація до стресу. Психологічні ресурси: психологічні ресурси стійкості, психологічні ресурси саморегуляції, мотиваційні і інструментальні ресурси [3].

Ресурси саморегуляції у ситуації стресу можуть компенсувати дефіцит ресурсів стійкості в екстремальних життєвих обставинах. До них відносять: ціннісно-сенсові ресурси, стійку самооцінку та внутрішнє право на активність і прийняття рішень. Психологічні ресурси стійкості утворюють найбільш надійний захист від стресових ситуацій.

Стресостійкість розглядається як психологічна якість, що означає здатність людини ефективно протистояти стресовим ситуаціям та адаптуватися до них. Вона відображається в стабільності психічного стану, резистентності до негативних впливів зовнішнього середовища та здатності до повернення до нормального функціонування після стресових подій.

На думку дослідників [2; 3] стресостійкість на соціально-психологічному рівні розглядають як: збереження здатності до соціальної адаптації; збереження значущих міжособистісних зв'язків; забезпечення успішної самореалізації, досягнення життєвих цілей; збереження працездатності; збереження здоров'я.

Психологічні ресурси стійкості утворюють найбільш надійний захист від складних, кризових ситуацій. Д. Леонтьєв вважав, що психологічні ресурси адаптації особистості до складних життєвих ситуацій підвищують стійкість людини до психотравмуючих факторів [3]. До ресурсів стійкості відносять:

життєстійкість (hardiness), оптимізм, наявність цілей, просоціальну поведінку, соціальну підтримку та активне подолання. Також як ресурс стресостійкості розглядається резильєнтність.

Психологічна пружність (від англ. мови – resilience – пружність, еластичність) визначається як здатність зберігати у критичних ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін.

Зарубіжні дослідники M. Margalit, M. Rampe M. Fraser вивчали цей психологічний феномен. Так, M. Fraser визначає резильєнтність як здатність людини повертатися до нормального стану після або під час потрясінь. M. Margalit вважає, що резильєнтність стосується динамічного процесу, який призводить до адаптації в умовах значних негараздів. Зокрема, німецький психотерапевт (M. Rampe) запропонував структуру для розуміння основних кроків, які людина повинна здійснити в напрямі до пружності: розвиток оптимізму (що призводить до позитивних очікувань, котрі дозволяють людині здійснити позитивну дію); прийняття ситуації; використання потенційних рішень; відповідальність за власне життя; відмова від ролі жертви обставин; створення мережі підтримки; планування гнучкої стратегії для вирішення майбутніх викликів.

Український науковець В. Крайнюк наголошує, що в процес розвитку стресостійкості долучається віра особистості; вітальні установки; достатньо висока самооцінка; розуміння подій, які відбуваються й можливість прогнозування їх подальшого розгортання; раціональні судження в інтерпретації життєвої ситуації, домінування позитивних емоцій; поведінкова активність; розвинена волюва регуляція; використання ефективних стратегій подолання труднощів; конструктивна комунікативна взаємодія з оточуючими [1].

Заслужовують на увагу дослідження А. Антоновського у контексті розгляду стресостійкості особистості. Науковець визначив оздоровчі – салютогенні сили, які допомагають протидіяти негативному, травмуючому, стресовому середовищу: комунікабельність, готовність до співробітництва; позитивна впевненість у власних силах, яка означає, що людина, незважаючи ні на що, вірить у подолання виниклих перешкод, виявляє активне ставлення до свого життя і підвищене почуття відповідальності, що, у свою чергу, впливає на її стресостійкість; формування особливих інтересів і хобі, які можуть підвищити почуття власної гідності і впевненості в собі, що само по собі сприяє відчуттю осмисленості існування; підвищений внутрішній локус контролю (інтернальність), завдяки чому людина відчуває, що може сама впливати на своє життя і керувати подіями.

Таким чином, стресостійкість – це не постійна характеристика людини, а її властивість, що взаємопов'язана із комплексом інтелектуальних, когнітивних, емоційних й особистісних якостей, які забезпечують здатність витримувати значні розумові, фізичні, волюві та емоційні навантаження,

зберігаючи ефективність функціонування у стресогенній ситуації. Вона є динамічною і, відповідно, з їх накопиченням рівень стресостійкості зростатиме.

Процес розвитку стресостійкості особистості пов'язаний з пошуком ресурсів, що допомагають їй в подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Під психологічними ресурсами мають на увазі внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості у стресогенних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Крайнюк В. М. Порівняльний аналіз індивідуально-психологічних властивостей стресостійкості рятувальників у посттравматичний період. *Наука освіта: Наук.-практ. журн. Півден. наук. центру АПН України. Спецвипуск: Психологія особистості, досвід минулого – погляд у майбутнє.* 2004. С. 142–146.

2. Овсяннікова Я. О. Теоретико-методологічні підходи до аналізу понять емоційної, психологічної стресостійкості. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2009. Вип. 6. С. 85–94.

3. Односталко О. С. Ресурси стійкості особистості в умовах складних та нетипових умов життя: дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.01. Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2020. 182 с.

Зернова Н.В.

методист вищої категорії відділу наукової роботи

ДЗВО « Університет менеджменту освіти»,

молодший науковий співробітник лабораторії

консультативної психології та психотерапії

Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

ДОДАТКОВІ ВИМОГИ ДО ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ – ВИКЛИК ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО СПІВТОВАРИСТВА

Постановка проблеми. Практика стандартизованої перевірки знань та компетентності вступників на рівень вищої освіти є розповсюдженою в багатьох країнах світу, країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та стає традиційною для вступників закладів вищої освіти в Україні.

Однак вимоги вступної кампанії поточного року та зміни від 03.05.2024 року до Постанов КМУ [2, 4], якими регульовано підготовку здобувачів, фактично внесли зміни до структури підготовки та атестації здобувачів наукового ступеня доктора філософії, а різнопланові обговорення введених змін з деяким запізненням створили неоднозначне тлумачення ситуації, змістивши акцент з головного – виконання наукового академічного

дослідження та відображення його результатів у рецензованих виданнях – на сумнівні вторинні вигоди в умовах воєнного стану.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу вимог стандартизованого вступного контролю рівня мовної компетентності (англійської, німецької, французької або іспанської мови) та рівня загальної навчальної компетентності (у вигляді тестування) здобувача ступеня доктора філософії в Україні на процес розвитку особистості науковця та наукових співтовариств, особливостей професійної підготовки та атестації здобувачів наукового ступеня в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. До 2016 року присудження наукових ступенів кандидата та доктора наук здійснювалось постійно діючими вченими радами закладів вищої освіти та наукових установ з подальшим розглядом Атестаційної колегії МОН України та затвердженням рішення Наказом Міністерства.

У 2016 році в Україні було розпочато експеримент щодо підготовки докторів філософії. Вперше в умовах аспірантури розпочато підготовку на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра здобувачів ступеня доктора філософії. Згідно із чинною редакцією Закону України «Про вищу освіту» [1]: доктор філософії — це освітній і водночас перший науковий ступінь. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 [2] затверджено Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), яким визначено вимоги до вступників до аспірантури, врегульовано підготовку в аспірантурі, що включає освітню та наукову складові. Атестація здобувача ступеня доктора філософії здійснюється з 2019 року за вимогами тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії [3], а на початку 2022 року – за Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії [4].

Непрості умови періоду COVID -19 не зменшили темпів висвітлення здобутків та наукових результатів здобувачів PhD, а представлені на початку 2022 року захищені дисертаційні дослідження за рішеннями СВР, створеними в Університеті, присуджено ступені доктора філософії, 100 % з них було затверджено атестаційною колегією МОН вже під час воєнного стану.

Нові вимоги до здобувачів під час вступу до аспірантури, виконання освітньо-наукової програми, оформлення наукових здобутків та завершення процедури атестації, не є обмеженнями на свободу займатися наукою, але можуть стати перепорою для здобуття наукового ступеня доктора філософії на етапі атестації для деяких категорій здобувачів, а саме тих, хто завершив аспірантуру, виконав освітню складову, підготував статті, виконав наукове дослідження, але не пройшов захист у СВР, не захистив своє дисертаційне дослідження в нормативний термін навчання та в період воєнного стану

знаходиться за межами України та не готовий заявляти про свої освітні потреби за місцем перебування.

Зміна місця проживання в період воєнного стану в Україні для аспірантів фактично відкрила можливостями академічної мобільності – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами. На жаль, вирішення побутових проблем та нестабільність психологічного здоров'я українців, відсутність актуальної менторської підтримки, не завжди сприяло актуалізації таких можливостей.

Вибір країни тимчасового проживання, достатній рівень володіння іноземною мовою, загальні компетентності та стійкість до випробувань часу, відкривали нові можливості. Готовність до виконання самостійного дослідження стала основою наукових розвідок та сприяла завершенню дослідження в нових умовах. Досягнення цифровізації, введення цифрового підпису гарантував здобувачу захист авторських даних, а перехід освітнього процесу у дистанційний формат дозволив представляти результати досліджень в СВР за участі українських та закордонних науковців в он-лайн форматі в режимі реального часу. За результатами позитивних рішень СВР приймається рішення про присудження наукового ступеня, яке затверджується наказом керівника закладу освіти та видається диплом доктора філософії.

При цьому низка міжнародних угод про взаємне визнання освітніх ступенів відкриває шляхи вибору: отримання наукового ступеня в Україні з подальшим визнанням закордоном або здобуття наукового ступеня за кордоном з подальшим визнанням на території України.

В процесі публікації результатів досягнень наукові видання пропонують вказувати у наукових публікаціях всі афілійовані заклади авторів, що дозволяє автору зберігати зв'язок з декількома науковими установами та закладами освіти, входити до декількох наукових колаборацій, робити особистий внесок до наукових досліджень та фіксувати розподіл внеску співавторів, уникаючи конфліктних ситуацій у майбутньому.

Період підготовки здобувача за його індивідуальною освітньою траєкторією може не співпадати з нормативним терміном підготовки в чотири роки в аспірантурі, може бути безперервним або ж мати академічні відпустки та перерви у навчанні, стислим за терміном або здобутим у декілька етапів.

Припущення деяких посадовців щодо вторинної вигоди здобувачів освіти призовного віку у вигляді відстрочки від мобілізації за нашими спостереженнями може мати підґрунтям емпіричні результати моніторингу Державної служби якості освіти України з дослідження ризиків та проблемних питань якості організації освітнього процесу серед здобувачів освіти призовного віку вищої та фахової передвищої освіти у 2022 році [6] та не гарантовано розповсюдженням отриманих результатів на іншу категорію здобувачів освіти – третього (освітньо-наукового) рівня.

Підготовка наукового дослідження здобувачів до публічної презентації в різних країнах триває від 4 до 6-7 років та має індивідуальний характер. При цьому актуальним стає критичне ставлення до наслідків особистих рішень, змін внутрішніх умов освітнього середовища закладу освіти, зовнішніх чинників, законодавчих актів та невизначеностей ситуації воєнного стану в країні.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, додаткові вимоги, що визначаються деякими здобувачами як обмеження, є викликом сьогодення та можуть бути розглянуті як частина стислої або ж фрагментарної індивідуальної освітньої траєкторії та розвитку здобувача наукового ступеня. Здатність здобувача бачити цілісну структуру власного життєвого шляху та наукового розвитку у вітчизняних та закордонних співтовариствах, свідчить про рівень сформованості особистісної зрілості професіонала, його психологічного здоров'я та розвитку критичного мислення. Особливості їх формування та прояви залежать від різних факторів, дослідження яких бачимо предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 19.05.2024).
2. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах). Постанова КМУ від 23.03.2016 № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016> (дата звернення: 19.05.2024).
3. Про присудження ступеня доктора філософії. Постанова КМУ від 6.03.2019 № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
4. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії. Постанова КМУ від 12.01.2022 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
5. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальності 053-Психологія для третього(освітньо-наукового) ступеня вищої освіти. Наказ МОН України від 20.02.2022 №646 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62f0ba132/62f0ba1326c4d089885953.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).
6. Прийом на навчання та організація закладами вищої освіти освітнього процесу для здобувачів призовного віку: розпочате комплексне дослідження. URL: <https://sqe.gov.ua/priyom-na-navchannya-ta-organizaciya-zak/> (дата звернення: 19.05.2024).

Капустян А.В.

*студентка кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національного Авіаційного Університету,
м. Київ*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ЗАСОБАМИ УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Проблема тривожності є однією з найбільш поширених психологічних проблем у сучасному світі. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 264 мільйонів людей у всьому світі страждають від різних форм тривожних розладів. Тривожність може суттєво погіршувати якість життя, суттєво обмежувати соціальні та професійні можливості, а також призводити до серйозних наслідків для фізичного здоров'я.

Ударні інструменти, такі як музичні, мають потенціал для подолання тривожності через свої особливості та вплив на психічний стан людини. Музика вже давно використовується як засіб для релаксації, зняття стресу та підвищення настрою. Проте, існують теоретичні аспекти щодо того, як саме ударні інструменти можуть бути використані для подолання тривожності.

Проблема дослідження полягає в необхідності розробки ефективних методик та стратегій для використання ударних інструментів у клінічній та психологічній практиці з метою зменшення рівня тривожності у людей. Дослідження цієї теми може привести до розширення наших знань про вплив музики на психічний стан та до розробки нових, більш ефективних підходів до лікування тривожних розладів.

Науковці та практики з різних галузей, таких як психологія, музикотерапія та музична психологія, вивчають аспекти використання музики, зокрема ударних інструментів, для зменшення тривожності.

У сучасній психології тривожність визнається як складний та многогранний феномен, який привертає значну увагу дослідників. Саме через його багатогранність та семантичну невизначеність, використання терміна "тривожність" у різних дослідженнях може викликати певну конфузію. Ця ситуація зумовлена використанням різних термінів, які, хоча і пов'язані між собою, мають свої особливі значення і не є ідентичними. На думку Карла Роджерса, основою для виникнення страху є ситуація, яку індивід не усвідомлює та яка перебуває поза межами його уявлення. Протиріччя між реальним ідеалом та уявленням про себе створює напругу, що призводить до почуття тривоги.

За Зигмундом Фрейдом, який вважається одним із провідників у вивченні тривоги, це психологічне явище, що може бути класифіковане на три види: реалістичну, невротичну та моральну. Фрейд вбачав тривогу як сигнал, що попереджує про небезпеку, викликану інстинктивними побудами.

Міллер та Гофф досліджували вплив музики на тривожність та виявили, що участь у музичних заняттях з використанням ударних інструментів може знижувати рівень тривожності.

Грейс Тімпанеллі досліджувала ефективність музичної терапії з використанням ударних інструментів у роботі з пацієнтами, які страждають від тривожних розладів. Вона виявила, що такий підхід може сприяти зниженню рівня тривожності та покращенню психічного стану.

Існують різні дослідження, які досліджували вплив музики на емоційний стан людини, включаючи вплив ударних інструментів, таких як барабани. Одним із найвідоміших досліджень у цій області є робота Лоренса Уінслоу Чентербурі та Майкла Н. Тедгера з Університету Оклахоми, яка була опублікована у журналі "Журнал психології музики" у 2008 році. У цьому дослідженні вони виявили, що гра на ударних інструментах, зокрема на барабанах, сприяє зниженню рівня стресу та тривожності, а також покращує настрій.

Метою даної роботи є розробити більш глибоке розуміння та підвищити ефективність використання ударних інструментів як інструменту для подолання тривожності, сприяючи здоров'ю та благополуччю людей.

Вихідною тезою нашого дослідження є положення про те, що вплив музики із залученням ударних інструментів, може впливати на різні аспекти емоційного стану людини. Звуки та ритми, створені цими інструментами, можуть викликати реакції в мозку, що призводять до змін в емоційному стані та сприяють зниженню рівня стресу та тривожності.

Теорія регуляції емоцій, що була запропонована Джеймсом Гроссом, професором психології з Стенфордського університету, вказують на те, що музика може впливати на емоційний стан людини через активацію нейрональних механізмів, що регулюють емоції. У цьому контексті ударні інструменти можуть викликати певні фізіологічні реакції, такі як зміна серцевого ритму та гормональний вплив, що сприяють зменшенню рівня тривожності.

Звертаємо увагу, що важливо враховувати індивідуальні особливості кожної людини при застосуванні музичної терапії з використанням ударних інструментів. Оскільки кожна людина має свої унікальні емоційні та психологічні характеристики, необхідно враховувати індивідуальний підхід до вибору музичних засобів та технік терапії.

Музична терапія з використанням ударних інструментів дозволяє людині виразити свої емоції через музичний звук, не використовуючи слова. Це може бути особливо корисно для тих, хто має труднощі з вираженням своїх почуттів вербально.

Гра на ударних інструментах може стати способом творчого виразу, що допомагає відволіктися від негативних думок та зосередитися на позитивних аспектах музики та музичного процесу.

Ударні інструменти часто використовуються у груповій музичній терапії, що сприяє соціальній підтримці та взаємодії, що також може

допомогти у зниженні тривожності через відчуття спільності та підтримки від інших учасників.

Теоретичні аспекти вказують на потенційну ефективність музики, особливо тієї, яка створена за допомогою ударних інструментів, у зниженні рівня тривожності. Ритмічні мелодії можуть сприяти змінам у психічному стані та зменшенню емоційного стресу. Для глибшого розуміння та розвитку музичної терапії на основі ударних інструментів необхідні подальші дослідження. Вивчення конкретних механізмів дії музики на психічний стан, а також клінічні випробування нових методик та стратегій музичної терапії, сприятиме розвитку цієї області та покращенню результатів лікування тривожних розладів.

Список використаних джерел

1. Побережна Г. Музикотерапія як інноваційна технологія особистісного розвитку / Г. Побережна // Вища освіта України. — 2010. — № 3.
2. Сторож О. В. Тривожність як детермінанта творчої соціалізації особистості. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 44. С. 160–165.
3. Шабутін С. Зцілення музикою / С. Шабутін, С. Хміль, І. Шабутіна. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2008.
4. Шанских Г. Музыка как засіб корекційної роботи / Г.Шанских // Мистецтво в школі. - 2003. - № 5
5. The emerging field of emotion regulation: An integrative review. Review of General Psychology by Gross J. J., 1998
6. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy by Carl Rogers 1961.
7. Possible effects of drumming on mood and perceived stress: A preliminary investigation by Lawrence W. Chesherbury and Michael H. Thaut, Journal of Music Psychology, 2008.

Кириченко Л.Г.

*доцент кафедри психології та суспільно-гуманітарних дисциплін
ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»,
кандидат педагогічних наук*

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. У сучасних кризових умовах виникла необхідність застосування нових підходів та врахування нових соціальних реалій в системі професійної підготовки студентської молоді. Особливої актуальності набула проблема дискурсивної орієнтації комунікативних

одиниць як ознак формування мовленнєвої компетенції особистості майбутніх фахівців. Дискурс, як широке поняття, охоплює мовну систему, спрямовану на когнітивну діяльність комунікантів. Заслугує на увагу лінгвокогнітивний підхід до мовленнєвої підготовки, згідно з яким когнітивні й мовні структури перебувають у певних співвідношеннях.

Сучасні мовознавці все більшу увагу приділяють дискурсивній орієнтації комунікативних одиниць: О. Морозова, М. Полюжин, А. Приходько, О. Чередниченко, С. Швачко, І. Шевченко тощо.

Різним аспектам формування мовленнєвої підготовки молоді присвячено дослідження Н. Бабич, Л. Булаховського, С. Єрмоленко, А. Коваль, М. Пентилюк, О. Пономаріва, О. Потебні, В. Русанівського, О. Сербенської, М. Стельмаховича тощо.

Застосування лінгвокогнітивного підходу до аналізу мовних явищ висвітлено у дослідженнях Л. Белехової, І. Голубовської, Л. Даниленко, А. Зеленька, С. Єрмоленко, С. Жаботинської, Л. Чеської тощо.

Метою розвідки є з'ясування особливостей мовленнєвої професійної підготовки студентської молоді на засадах лінгвокогнітивного підходу в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу. Професійне життя людини пов'язане з мовою як засобом комунікації. Як найважливіший засіб людського спілкування, соціальний і національний за своєю природою, мова об'єднує людей, регулює їхні міжособистісні та соціальні взаємодії, координує їхню практичну діяльність. Мова забезпечує накопичення, зберігання й відтворення інформації, є результатом історичного досвіду народу й кожної особи окремо, формує індивідуальну й суспільну свідомість.

Лінгвістичні дослідження охоплюють комунікативні одиниці – слова, словосполучення, тексти, їх блоки. Застосування лінгвокогнітивного підходу полягає у виявленні мовних засобів його позначення – релевантних слів, словосполучень, паремій, текстів – у моделюванні змісту концепту як глобальної ментальної одиниці крізь її національну, соціальну, вікову, гендерну та територіальну своєрідність [4].

Актуальним завданням професійної підготовки сучасної студентської молоді є осмислення комунікативних одиниць в ситуативному та надситуативному оточеннях, в умовах міні-, макро- та мегаконтекстів, на текстових та гіпертекстових просторах [3].

Дискурс, як явище, доступний сприйняттю мовної особистості з огляду на її соціальний та лінгвістичний досвід. Як і інші феномени, дискурс позначений орієнтацією (концептуальна орієнтація (текстологія), орієнтація у гіпертекстовому середовищі (дискурсологія) [3].

Текст – це результат авторського бачення світу, переданого засобами мови. Текст, як ризоматичне явище, погружується у надситуативне середовище, у дискурс [2]. Тексти мають не тільки лінійну, але й ризоматичну (гроновидну) структуру. Змістом тексту є думка, формою є висловлювання, які по-різному представлені в лексемах, реченнях та блоках. Порівняймо

«Андіївський узвіз» Володимира Діброви, «Месопотамію» Сергія Жадана, «Мої предки були не вбогі...» Оксани Забужко тощо.

Когнітивна пам'ять, представлена автором, зберігається саме в авторській моделі світу, що передає авторське бачення соціальних, політичних та інших особливостей певної історичної епохи.

Тексти – це джерела осмислення й розуміння інформації, представлені у різних формах. Композиція тексту забезпечує інтеграцію змісту та форми. Об'єднані темою сюжетні блоки тексту віддзеркалюють позицію автора, інтегрують текстову архітектоніку та смисл. Кожен текст виконує інформативну, регулятивну, естетичну, кумулятивну та інші функції.

Лінгвокогнітивні процедури включають розширення, узагальнення, конкретизацію, спеціалізацію та модифікацію. Переваги когнітивної лінгвістики й когнітивного підходу до мови в тому, що вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках з людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі [2].

Застосування когнітивного підходу до вивчення лінгвістичних структур дозволяє зрозуміти, як вони пов'язані зі структурами людських знань, а також те, як вони представлені у мозку людини. Саме через мову можна об'єктивізувати розумову (ментальну, мисленнєву) діяльність, тобто вербалізувати її. З іншого боку, вивчаючи мову, студенти досліджують власні пізнавальні активності, оскільки когнітивні й мовні структури співвідносяться. Дослідники когнітивної лінгвістики наголошують на визначенні ролі мови у процесах пізнання й осмислення світу, реалізації процесів його концептуалізації й категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо до певної категорії; утворення й виділення самих категорій, тобто членування зовнішнього й внутрішнього світу людини), співвідношенні концептуальних систем з мовними, співвідношенні наукової та повсякденно-побутової картин світу [1, 2].

Когнітивний підхід до вивчення мови відкриває широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках з людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними [1].

Культура мовлення студентської молоді, як нагальна сучасна проблема, також перебуває в зоні когнітивістики, оскільки вибір нормативних моделей для комунікації завжди пов'язаний із процесом обдумування, який зрештою й створює картину світу мовної особистості. Світова підтримка української мови після 2022 року, української культури, увага міжнародної спільноти до вивчення української мови й поширення культури (музики, національного одягу, літератури тощо) сприяли усвідомленню, що професійне мовлення фахівця має відповідати високому рівню, й мотивувало до самовдосконалення у професійному напрямі. Дотримання мовних норм у колективі (академічній групі) є обов'язковим для всіх членів колективу, що сприяє формуванню

культури професійного мовлення майбутніх фахівців на основі моральних цінностей, емпатії, дотримання службового етикету, національних традицій.

Висновки. Таким чином, проблема мовленнєвої підготовки студентської молоді в сучасних кризових умовах є важливою й актуальною в системі професійної підготовки. Урахування дискурсивної орієнтації комунікативних одиниць та особливостей лінгвокогнітивного підходу в процесі мовленнєвої професійної підготовки студентів сприятиме вдосконаленню освітнього процесу, упровадженню актуальних освітніх технологій і досягненню результатів мовленнєвої підготовки студентської молоді, формуванню мисленнєвого й пізнавального розуміння картини світу.

Список використаних джерел

1. Зеленько А. С. Когнітивна лінгвістика і мовна модель світу. Актуальні проблеми металінгвістики: наук. зб. Київ, Черкаси, 1999. С. 20–23.
2. Приходько А. М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
3. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу. Київ: КНЛУ, 2004. 360 с.
4. Швачко С. О. Лінгво-когнітивна поліаспектність комунікативних одиниць. URL: https://www.researchgate.net/publication/279477345_Lingvokognitivna_poliaspektivist_komunikativnih_odinic (дата звернення: 15.05.2024).

Клєсман О.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Брюховецька О.В.

*завідувач кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук, професор, м. Київ*

РОЗГЛЯД РАЦІОГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДУ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВЛАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕНОСТІ ДО РОБОТИ

Постановка проблеми. У процесі аналізу теорії раціогуманістичного підходу в психології Георгія Балла, ми виявили проблеми, що стосуються предмету досліджень організаційної психології. Ми дійшли до висновків щодо актуальності впровадження ключових принципів раціогуманістичного підходу для сучасних організацій. Визначено важливість аналізу залученості до роботи як одного з феноменів організаційної психології і дослідження

психологічних аспектів поведінки та функціонування людей в професійному середовищі. Практичне використання результатів дослідження передбачає подальший аналіз актуальності застосування ідей Георгія Балла у сучасних організаціях.

Стан розробленості проблеми. Теоретичною основою для нашого дослідження є праця видатного українського вченого Георгія Балла "Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства", а також раніше проведені теоретичні і практичні дослідження проблеми залученості до роботи. Аналіз теоретичного матеріалу показав, що проблеми, пов'язані з дослідженням залученості до роботи в контексті організаційної психології та аналіз теорії Георгія Балла щодо цієї теми, потребують подальшого розвитку та дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні раціогуманістичного підходу в організаційній психології через аналіз власних досліджень щодо проблеми залученості до роботи.

Викладення основного матеріалу. У праці Г. Балла "Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства" зазначено сутність сучасного гуманізму "як така світоглядна позиція, котра... вірить у величезні конструктивні здатності (реальні й потенційні), притаманні людині на всіх рівнях її соціальної організації (від окремого індивіда до цілого людства), і шукає шляхи активізації й розвитку цих здатностей" [1, с. 5].

Ми проводимо дослідження одного з ключових показників ефективності праці, якій розповсюджений на сучасному ринку праці – рівня залученості працівників (*employee engagement rate*). Вимірювання залученості персоналу допомагає керівництву зрозуміти, наскільки працівники віддані своїй роботі, наскільки ефективно вони співпрацюють у команді, а також оцінити успішність реалізації програм розвитку персоналу з огляду на результати бізнесу [3].

У статті [2] співставлено основні концепції раціогуманістичного підходу у психології Г. Балла з практичними ситуаціями, що виникають в сучасних організаціях. Особлива увага приділяється аналізу концепцій, які Георгій Балл висвітлює у своїх роботах, особливо в контексті психологічних аспектів залученості персоналу. Ми розглядаємо залученість до роботи як один з феноменів організаційної психології і досліджуємо психологічні аспекти поведінки та функціонування людей у професійному оточенні та їх взаємодію в організаційних умовах.

Дослідження залученості до роботи має на меті розвивати професійні здібності на рівнях як індивідуальному, так і на рівні організації в цілому. Ми вважаємо, що дослідження залученості до роботи на рівні організації є

важливим для активізації реальних і потенційних здібностей особистості до професійного росту, що є необхідною складовою теорії раціогуманізму.

Розглянуті основні концепції, на які Г. Балл звертає увагу у своїй роботі щодо розробки та застосування раціогуманістичного підходу в психології, а саме:

- концепція конструктивістського ставлення до суспільного та індивідуального буття;
- концепція спирання гуманістичної діяльності на інтелектуальну культуру;
- концепція спирання на гармонійний інтелект (мудрість);
- концепція головних вимог наукової раціональності: адекватність моделей досліджуваних об'єктів і узгодженості з особливостями розв'язуваних задач;
- концепція взаємодії природничо наукової і гуманітарної методології;
- системний синтез і еклектична квазімедіація як перехідний феномен до нової системності;
- концепція розширення діапазону застосування принципів гуманістично орієнтованої соціальної поведінки на основі раціональних підстав;
- концепція з'ясування психологічних чинників, які сприяють внесенню раціо-гуманістичних засад у соціальну поведінку.

Висновки. 1. Аналіз власних досліджень з проблеми залученості до роботи підтверджує актуальність впровадження ключових принципів раціогуманістичного підходу для сучасних організацій.

2. Практичне використання результатів дослідження підкреслює необхідність подальшого аналізу ідей Георгія Балла з метою знаходження інноваційних рішень проблеми професійного та особистісного розвитку персоналу в сучасних організаціях.

Список використаних джерел

1. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства. К.: Видавництво ПП «СКД», 2017. 204 с.
2. Клесман О.В. Приклади застосування принципів раціогуманістичного підходу в контексті організаційної психології і дослідження залученості до роботи. <https://bit.ly/3wHaZHW>
3. Клесман О.В. Результати дослідження щодо психологічних особливостей залученості персоналу в ІТ компаніях України. С. 527-531. Наука і молодь – 2023: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: Матеріали Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (27 травня 2023 р., м. Київ). Київ: ДЗВО «УМО», 2023. 565 с. <https://bit.ly/484zcVe>

Лозова О.В.

*здобувачка PhD з психології кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної освіти
Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»,
начальниця відділу STEM-освіти Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ*

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Впровадження STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти є одним із ефективних інноваційних підходів в умовах реформування освіти. Свідченням цього є схвалена Кабінетом Міністрів України у 2020 році Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) [2]. Ця концепція спрямована на модернізацію природничо-математичної освіти (STEM-освіти) та її широкомасштабне впровадження на всіх складниках та рівнях освіти. Відповідно, актуальною постає проблема розвитку особистісної готовності вчителів закладів загальної середньої освіти до впровадження STEM-освіти.

Стан розробленості проблеми. У психолого-педагогічній літературі науковцями неодноразово висвітлювалися певні аспекти досліджуваної проблеми. Зокрема, вивченням проблеми особистісної готовності фахівців до професійної діяльності займалися Г. Балл, О. Бондарчук, Н. Воляннюк, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Рибалка, О. Хохліна; готовності до інноваційної діяльності – І. Дичківська, В. Уруський, В. Чудакова; дослідження педагогічної майстерності, як форми особистісної готовності вчителя до професійної діяльності – І. Зязюн, готовності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти до масового впровадження STEM-інновацій – О. Бутурліна, Т. Лисоколенко та інші.

Викладення основного матеріалу. Професійна діяльність в умовах впровадження STEM-освіти потребує переходу від традиційних форм та методів навчання до втілення інноваційних підходів, посилення практикоорієнтованості, науково-дослідницької спрямованості навчання. На думку О. Бутурліної, Т. Лисоколенко на етапі масового впровадження STEM-освіти в Україні надзвичайно важливим є сформованість у педагогів наступних компетентностей: когнітивна гнучкість, готовність вчитися впродовж життя, наукова і дослідницька грамотність, предметні компетентності у галузях STEM, оволодіння засадами міжгалузевої інтеграції та трансдисциплінарності. Разом з тим дослідниці зазначають, що саме готовність і визнання значущості інновацій на професійному та особистісному рівнях стають запорукою їх успішного впровадження, залученості суб'єктів освітньої діяльності в інноваційний процес [1, с. 35].

Відтак професійна діяльність вчителів в контексті STEM-освіти ґрунтується на їх особистісній спрямованості та готовності до упровадження даного освітнього напрямку. З погляду О. Хохліної спрямованість особистості охоплює систему спонукань, що визначає вибірковість відношень та активності людини, суттю якої є мотиваційна сфера, а в її основі лежать потреби. Саме вони визначають всі спонукання, які поділяються на усвідомлені та неусвідомлені [5, с. 36]. Особистісна готовність трактується науковцями як цілеспрямований прояв особистості, який включає погляди, переконання, знання, вміння та навички, мотиви, вольові та інтелектуальні якості, установки, що в цілому є результатом всебічного особистісного розвитку людини.

З погляду В. Рибалки особистісна готовність педагога до професійної діяльності означає підготовленість його особистості до виконання своїх освітніх обов'язків, функцій на рівні професіоналізму та професійної майстерності. Цей рівень у свою чергу забезпечує високоякісне навчання та виховання педагогом особистості учня з розвинутими особистісними якостями, компетенціями як майбутнього працівника у вибраній сфері трудової, професійної діяльності. На думку вченого, ключовим у розумінні особистісної готовності педагогічного персоналу як сукупності особистостей є система властивостей особистості вчителя та учня, що і вимагає знання їх психологічної структури як особистісного орієнтиру освітнього процесу [3].

З міркувань В. Урського, готовність особистості до діяльності виявляється перш за все в її здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Крім того, готовність до діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь [4, с. 15].

Готовність до професійної діяльності, згідно досліджень В. Урського, включає в себе: мотиваційний компонент, що охоплює сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням педагогічної діяльності; когнітивний компонент, що пов'язаний з пізнавальною сферою людини та являє собою сукупність знань, необхідних для продуктивної педагогічної діяльності; операційний компонент, що поєднує сукупність вмінь та навичок практичного вирішення завдань у процесі педагогічної діяльності; особистісний компонент, що охоплює сукупність особистісних якостей, важливих для виконання професійної діяльності.

Таким чином, особистісна готовність має на меті сформованість професійно-важливих якостей особистості, які забезпечують можливість ефективно здійснювати професійну діяльність. Відповідно, особистісна готовність вчителів закладів загальної середньої освіти до впровадження STEM-освіти базується на сукупності мотивів, знань, вмінь та навичок, а також особистісно-професійних якостей, необхідних для вирішення педагогічних завдань у контексті STEM-освіти.

Висновки. В умовах широкомасштабного впровадження STEM-освіти на всіх складниках та рівнях актуальною психолого-педагогічною проблемою постає питання розвитку особистісної готовності вчителів закладів загальної середньої освіти до впровадження цієї новації, що передбачає сформованість професійно-важливих якостей особистості, які забезпечують здатність ефективно реалізувати професійну діяльність задля виконання завдань та цілей STEM-освіти.

Список використаних джерел

1. Бутурліна О. Лисоколенко Т. STEM-навички освітян: стан та тенденції формування. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 53. 2022. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/53/part_1/6.pdf
2. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти: *Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 року № 776*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 14.05.2024).
3. Рибалка В. В. Психологія розвитку особистісної готовності педагогів до професійної діяльності: *методичні рекомендації*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2022. 76 с.
4. Уруський В.І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: *Методичний посібник*. Тернопіль: ТОКІППО. 2005. 96 с. URL: <https://ipohnpu.in.ua/wp-content/uploads/2020/04/v.-uruskij.-formuvannia-hotovnosti-vchyteliv-do-innovatsijnoi-diial.pdf>
5. Хохліна О.П. Зміст складових особистості як концептуальна основа забезпечення становлення професіонала. *Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: збірник наукових праць. К. : «Кафедра». 2021. С.35-39*. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49805>

Моргун О.А.

доцент кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти
Криворізького національного університету,
Кандидат філософських наук, доцент,
м. Кривий Ріг

АКТУАЛЬНІСТЬ УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема психічного здоров'я українців стоїть надзвичайно гостро, сьогодні підтримки і допомоги також потребують усі учасники освітнього процесу. Війна в Україні активізувала проблему травматичного впливу воєнного досвіду на психічний стан і загальний стан здоров'я цивільного населення. Але не менш важливим складником є також формування

стресостійкості та життєстійкості в усіх процесах підготовки психологів. Це потребує своєчасного комплексного підходу у площині важливої уваги до особистісних і індивідуально-психологічних станів в процесі навчання, а також в подальших психологічних дослідженнях та практиках. Урахування переживання стресу спеціалістами в галузі психологічного здоров'я, процесів вигорання та емоційного відновлення набуває актуальності в усіх напрямках підготовки та підвищення кваліфікації психологів. Одна із найрозповсюджених проблем - відсутність досвіду роботи в умовах війни та її наслідками у спеціалістів призводить до частого звертання до рефлексії та самозаглиблення у власний досвід переживань.

Порушення психічного стану після травматичної події, тривога та страхи від жахів війни, зниження рівня якості життя, панічні атаки – це лише частина досить вагомих факторів, які впливають на процес навчання майбутніх фахівців. Використання роботи з тривожністю на емоційному рівні в закладах вищої освіти, відкриває можливість підвищення якості освітнього процесу та рівня ресурсу майбутнього психолога. Він звичайна людина, яка може бути не готова до потрясінь і втрат такого масштабу, які невідворотно продемонструвала війна в Україні. Вміння зберігати власне психічне здоров'я в край важливе в процесі формування у слухачів системи фахових психологічних знань. Забезпечення психологічного супроводу, при необхідності діагностичних ознак посиленої психологічної уваги, толерантність, стресостійкість – це лише частина сучасних умов навчання в поєднанні з розвитком у здобувачів практичних навичок застосовування основних психодіагностичних методик виявлення особливостей психоемоційного стану. Травматичний стрес за своєю природою є непередбачуваним і неконтрольованим, стресостійкість пов'язана зі специфічними чи можливими стресорами. Підготовка до травматичного стресу під час війни має більше орієнтуватися на підготовку майбутніх психологів до неочікуваного, коли вони ще не можуть зрозуміти, що відбувається, коли ситуація є новою і вони можуть відчувати розгубленість або безпорадність. Психологічні особливості підготовки психологів в умовах війни покликані посилювати психологічну стійкість через навчання новим чинникам соціальної підтримки, позитивної зміни переконань або діяльності. Індивідуальний підхід до особистісного психологічного дослідження траєкторії психологічної стійкості психолога має бути міждисциплінарним, багатогранним і чутливим до контексту, а також до відмінностей у впливах і реакціях.

Студенти-психологи можуть накладати на себе певні стереотипи, що призводить до знецінення знань та умінь, зниження мотивації до навчання, оскільки неусвідомлено йде ідентифікація з ідеальним образом надлюдини-психолога, особливо, коли необхідно долати якісь негативні стани, наприклад, тривогу. Страх — це нормальне почуття майбутніх психологів, які можуть турбуватися про те, наскільки добре вони піклуються про клієнтів або виконують інші обов'язки. Інструменти емоційного відновлення, прийняття та

нормалізація досвіду, гніву, страху, занепокоєння або інших негативних емоцій, можуть зменшити біохімічні зміни, які, як було доведено, несприятливо впливають на розум і тіло. Надважливою є урахування емоційної стійкості через осмислення щоденних подій та сортування емоцій. Майбутні психологи також можуть вигорати від постійного обговорення тем, пов'язаних з війною, неможливості підтримати балансу між роботою й навчанням. У таких ситуаціях студенти часто відчують сильний страх зробити гірше, гостру нестачу кваліфікації. Здатність до емпатії є ключовим елементом як для допомоги іншим, так і до вразливості через допомогу іншим. З достатнім рівнем занепокоєння та емпатії психолог застосовує власний талант, підготовку і знання, щоб надавати якісні послуги тим, кому вони потрібні. Саме тому це так важливо у професійній підготовці психолога здатність відчуття зв'язку і розуміння особи, що страждає. У цьому є і переваги, і ціна такої інтенсивної терапевтичної реакції. Характеристики, засновані на моделі Фіглі, часто спонукають людей до того, щоб стати фахівцем у сфері психології, але також підвищують шанси переживання стресу від співчуття [1, с. 545]. Перший практичний досвід може супроводжуватись станом екзистенційної втрати, неспроможністю бути корисним та допомогти іншим. Усім учасникам освітнього процесу варто пам'ятати про вагомні аспекти впливу на навчальний процес, такі як погіршення пам'яті та концентрації уваги.

Професійна підготовка і професійна діяльність, яка відбувається в умовах війни, впливає на формування і особистісних та професійних якостей психолога як фахівця. Про це варто пам'ятати молодим людям які прагнуть стати психологами, проте не завжди усвідомлюють специфіку професійного навчання та діяльності в особливих умовах. фахівця. Отже, в умовах війни на рівні першочергових постає питання можливості продовження освітнього процесу з урахування індивідуально-психологічного стану психолога на відповідному рівні функціональності.

Список використаних джерел

1. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова [та ін.]. Київ : Наш формат, 2017. 1068 с.
2. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Київ : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
3. Корольчук О. Л. Посттравматичний стресовий розлад як новий виклик сучасній Україні. Київ: Державне управління, 2016. С. 104–111.
4. Тохтамиш О. М. Реабілітаційна психологія: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ Віндрук, 2004. 102 с.

Москаленко Л.С.

*доцент кафедри педагогіки та психології
ПЗВО “Український гуманітарний інститут”,
кандидат психологічних наук, м. Полтава*

МОЖЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. У науково-аналітичній доповіді “Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді” [1] визначено і проаналізовано основні труднощі впровадження вищої освіти в умовах воєнного стану. Серед них, небезпека для життя і здоров’я студентів та персоналу вищих навчальних закладів; масштабні руйнування та пошкодження інфраструктури; вимушене переміщення закладів; вплив війни на кількість студентів і склад науково-педагогічних працівників; загострення проблеми забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти; труднощі у здійсненні наукової та інноваційної діяльності; обмеження можливостей для міжнародної співпраці; невідповідність кваліфікацій випускників вимогам ринку праці; недостатнє фінансування вищої освіти.

Визнаючи кризу у сфері вищої освіти в Україні, фахівці сходяться на думці, що подолання цих труднощів може призвести до прогресу [5]. Серед досягнень вищої освіти в умовах воєнного стану вже називають такі: міжнародні можливості навчання для викладачів і студентів у провідних європейських університетах; активне впровадження інформаційних технологій у навчальний процес; використання технології адаптивного навчання; співпраця між українськими та європейськими університетами; реалізація моделі «навчання впродовж життя»; впровадження дистанційного навчання як комплексного підходу до здобуття вищої освіти за окремими спеціальностями; можливість для студентів навчатися та працювати, а для викладачів – працювати в освітній сфері за кордоном; реформування всієї системи вищої освіти України, включаючи релокацію вищих навчальних закладів; виявлення прихованих проблем у вищій освіті та робота над їх усуненням. Головне – своєчасно ідентифікувати загрози та вжити заходів для їх зменшення [5].

На нашу думку, криза вищої освіти, викликана воєнним станом, може стати поштовхом до перегляду філософської парадигми освіти, в тому числі, спираючись на транскультуральний досвід інших країн завдяки тіснішим контактам викладачів і здобувачів освіти із зарубіжними ЗВО.

Мета: проаналізувати перспективи трансформації філософської парадигми вищої освіти в Україні у відповідь на виклики воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В іноземних джерелах можна знайти поділ існуючих філософських парадигм освіти на три групи: педагого-центровані, студенто-центровані та суспільство-центровані [7]. До педагого-

центрованих парадигм відносяться есенціалізм та переніалізм. Есенціалізм, який є провідним у США, полягає в навчанні студентів навичкам, перевіреним часом і необхідним для суспільства. Переніалізм зосереджений на викладанні видатних творів, відкриттів та винаходів. До студенто-центрованих парадигм належать прогресивізм, гуманізм та конструктивізм. Прогресивізм фокусується на формуванні у студентів моральних орієнтирів, гуманізм спрямований на розкриття потенціалу кожного студента, а конструктивізм орієнтований на використання освіти для формування світогляду студентів. Суспільство-орієнтованими парадигмами є біхевіоризм та реконструкціонізм. Реконструктивізм вважає, що освіта має вирішувати соціальні проблеми, тоді як біхевіоризм зосереджується на формуванні у студентів поведінки, корисної для суспільства. Крім того, зарубіжні автори виділяють освітні ідеології, такі як націоналізм, етнонаціоналізм, лібералізм та консерватизм [7].

А. Крисоватий [3], виокремлює чотири основні парадигми освіти в історії людства: науково-технократичну або сцієнтистську; езотеричну; гуманітарну; вітакультурну. Основний зміст парадигм можна викласти наступним чином. У науково-технократичній парадигмі студент є об'єктом безперервного педагогічного впливу та виконавцем чітко визначених соціальних функцій, що засвоює і відтворює наукові знання в заздалегідь визначеній методичній послідовності під девізом: "знання — сила!". В езотеричній парадигмі студент постає генератором і творцем прихованої мудрості, органом інформаційної взаємодії зі Всесвітом, який під охоронним впливом Учителя йде до незмінної, вічної істини, змінюючи свої людські якості під девізом: "усвідомлення — сила!". У гуманітарній парадигмі студент є суб'єктом пізнання і соціальної взаємодії, який оволодіває багатозначною істиною, стає гуманною особистістю-громадянином у постійному діалозі з педагогом у ситуації їхньої ціннісно-сміслової рівності під девізом: "пізнання — сила!". У вітакультурній парадигмі студент стає професійним освітянином, учасником організованого культуротворення, що здійснюється у паритетній співдіяльності та розвивальній взаємодії з учителем та іншими здобувачами освіти. Це спричиняє його саморозвиток як суб'єкта, особистості, індивідуальності та універсума під девізом: "творіння — сила!" [3].

Хоча гуманітарна студенто-центрована вітакультурна парадигма декларується у вищій освіті в Україні та закордоном, фактично, на наш погляд, можна говорити про неї як про мету, до якої ми прагнемо.

Ю. Козелецький характеризує сучасну систему освіти як таку, що формує одновимірну людину. У цій системі людина є об'єктом освітнього процесу, мета якого визначається домінуючим принципом – енциклопедичним ("людина – це її пам'ять"). На думку дослідника, необхідний перехід до іншої освітньої системи, яка орієнтована на формування інноваційної людини. Це людина, яка постійно знаходиться в стані пошуку, здатна самотійно приймати нестандартні рішення, винахідлива, творча. Основним завданням сучасної освіти залишається перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття і формування лінійного мислення, до навчання, яке розвиває

пошукові орієнтації, творчий підхід та ймовірніше мислення. Моделью особистості в новій парадигмі освіти повинна стати інноваційна людина. Вона сприймає навколишній світ не як сталу, гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, яку слід зменшувати через подолання різноманітних труднощів. Винахідливість стає архетипом діяльності для інноваційної людини, а основною метою навчання – формування її власної дослідницької позиції. Таким чином, важливим стає процес переходу в освітній діяльності від школи пам'яті до інституту роботи з мисленням [6].

Наші дослідження процесу становлення особистості як суб'єкта певного соціального статусу (у даному випадку, студента ЗВО, а в подальшому дипломованого фахівця) засвідчують, що набуття особистістю нового освітнього та професійного соціального статусу відбувається не автоматично зі вступом до вищого навчального закладу. Таке становлення відбувається як саморух, якому притаманні єдність зовнішніх і внутрішніх умов (М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Т.М. Яблонська та ін.).

Відповідно до розробленої нами теоретичної моделі [4], процес становлення освітнього й професійного соціального статусу особистості передбачає, з одного боку, задавання соціального статусу особистості з боку суспільства, з іншого боку, суб'єктивне відображення даного статусу особистістю (його інтеріоризація) та реалізація соціального статусу у поведінці (тобто екстеріоризація). Зовнішні умови становлення соціального статусу здобувача вищої освіти (входження особистості до освітнього середовища та вплив референтних осіб) діють через внутрішні психологічні умови (міру сформованості та взаємоузгодженості соціальної позиції та соціальної ідентичності здобувача вищої освіти). З позиції психологічної науки, у цьому процесі доцільним та невідкладним є надання студентам права та реальної можливості виявити-сформувати й, головне, втілити власні уявлення про навчання в вищому навчальному закладі, свої потреби й інтенції.

М.Й. Боришевський, автор концепції психології самоактивності, зазначав, що самоактивність — це “вияв умотивованої участі, тобто мотивації самостійного, ініціативного долучення здобувача освіти до посиленої освітньої діяльності” [2, с. 89]. Самоактивність невід'ємно пов'язана з явищем особистісного смислу, який розкривається людині через співвіднесення з реальностями свого життя значень предметів і явищ, різних цінностей, цілей і засобів діяльності. Завдяки такому співвіднесенню особа приходить до усвідомлення персональної значущості, важливості та смислової повноти окремих подій, предметів і переконань. Відсутність цього смислу стає причиною пасивної позиції людини, що гальмує процес її становлення як суб'єкта діяльності. Усе, в чому вона бере участь мимоволі або без внутрішнього бажання, – діяльність, поведінка, дотримання норм і правил – сприймається нею як щось нав'язане ззовні, проти її волі. За таких умов виникають суттєві деформації у структурі її особистості [2].

На нашу думку, саме труднощі воєнного стану і неможливість провадити освітній процес в звичний спосіб створюють передумови для переосмислення та перебудови філософської парадигми освіти кожним викладачем загалом і всією системою вищої освіти України в бік парадигми, в центрі якої і викладач і здобувач вищої освіти є суб'єктами власної активності. Долаючи виклики воєнного стану кожен ЗВО, окремі викладачі та здобувачі мають творчо і самостійно віднайти нестандартні рішення щодо можливостей організації навчального процесу та забезпечення його якості. Фактично, саме воєнний час ставить вимогу перед викладачем та здобувачем освіти бути інноваційно людиною за визначенням Ю.Козелецького, яка в ситуації постійної невизначеності має бути дослідником, що послідовно долає нові й нові виклики. Криза війни змушує викладача проаналізувати і переосмислити свою власну філософію освіти, давши відповіді на такі питання [7]: Що, на мій погляд, є метою освіти? Яка роль педагога в освіті? Як саме педагог має навчати? Яка роль здобувача освіти? Що має бути вивчене? Якою є філософія освіти закладу, в якому я викладаю?

Висновки. Виклики воєнного часу створюють передумови для трансформації філософської парадигми вищої освіти України у напрямку дійсного впровадження студентко-центрованої гуманістичної концепції, що базується на суб'єкт-суб'єктній позиції викладачів та здобувачів освіти, готовності знаходити нестандартні рішення в ситуації невизначеності та розкривати потенціал іноваційної людини.

Список використаних джерел

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с.
2. Боришевський М.Й. Обґрунтування принципу самоактивності у форматі прикладної психології. *Психологія і суспільство*. 2012. №1 (47). 89-92.
3. Крисоватий А. Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика. *Психологія і суспільство*. 20015. №1. 114-121.
4. Москаленко Л.С. Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра: дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Київ, 2016.
5. Соколенко О.Л. Вища освіта крізь призму війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. 562-564.
6. Філософія освіти: Навчальний посібник. За заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
7. 5 THINGS THAT EDUCATORS SHOULD KNOW ABOUT THE PHILOSOPHY OF EDUCATION <https://www.theedadvocate.org/5-things-that-educators-should-know-about-the-philosophy-of-education/>

Прокопенко О.А.

*старший викладач кафедри психології управління,
доктор філософії в галузі психології ЦПО
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГНУЧКОСТІ ЯК СТРАТЕГІЯ АДАПТАЦІЇ ДО НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ УМОВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ.

Постановка проблеми. Воєнні конфлікти створюють складні та непередбачувані умови, що впливають на психічний стан населення, зокрема освітян. Адаптація до таких умов вимагає значної психологічної гнучкості, яка дозволяє особам швидко і ефективно реагувати на зміну обставин. Психологічна гнучкість є важливим аспектом зрілої Я-концепції, що включає здатність до рефлексії, саморегуляції та підтримки емоційної стабільності.

Стан розроблення проблеми. Феномен «психологічна гнучкість/негнучкість», а також «прийняття/ уникнення досвіду» є центральними у психотерапії прийняття та зобов'язання (Acceptance and Commitment Therapy, АСТ) (Hayes, Strosahl, & Wilson, 1999). Цей напрям ґрунтується на теорії функціонального контекстуалізму та контекстуальної поведінкової науки (Hayes, 2004). Цей термін широко використовується в контексті сучасної психології, зокрема у когнітивно-поведінковій терапії та методах, пов'язаних із прийняттям та зобов'язанням (АСТ – Acceptance and Commitment Therapy).

У теорії прийняття та прихильності (Acceptance and Commitment Therapy, АСТ), Steven C., Kirk D. (1999) вивчали і використовували концепцію психологічної гнучкості. У своїх працях спрямована на тому, як навчити людей приймати свої думки і почуття та діяти відповідно до своїх цінностей. Значний внесок, як один із дослідників у галузі АСТ, у дослідженні психологічної гнучкості та її впливу на психічне здоров'я зробив Kelly G. (1999).

У своїх дослідженнях Frank W. Bond F (2003) часто зосереджуються на психологічній гнучкості в контексті організаційної психології та впливу на робоче середовище. Від рівня психологічної гнучкості персоналу, впливає на переживання психологічне благополуччя Савченко О, Лавриненко Д, Кононенко Т. (2022) Водночас вивчаючи феномен психологічну гнучкість Thorhildur H. (2010) виявила як цей феномен впливає на розвиток і адаптацію у юному віці.

Zinger J., & Schubert L. (2008). зосередилися на вивченні взаємозв'язку між зрілою Я-концепцією та психологічною гнучкістю, розглядаючи це питання з точки зору розвитку особистості та адаптації до життєвих змін. Вплив психологічної гнучкості на формування та підтримку зрілої Я-концепції в контексті терапії та консультування, а також у повсякденному житті розглядає Castle, J. (2015).

Ці роботи сприяють розуміння психологічної гнучкості та її впливу на різні аспекти людського життя, включаючи психічне здоров'я, робоче середовище та особистісний розвиток. Водночас, в українському контексті дослідження цієї проблеми є фрагментарними, особливо щодо освітян, які працюють в умовах воєнного конфлікту.

Метою даного дослідження є вивчення взаємозв'язку між розвитком психологічної гнучкості та зрілою Я-концепцією серед українських освітян, а також розробка рекомендацій щодо покращення адаптаційних стратегій в умовах воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу Психологічна гнучкість включає здатність відкрито приймати свої емоції, підтримувати позитивне мислення та ефективно реагувати на зміни. В умовах воєнного конфлікту, коли невизначеність та стрес стають нормою, ця здатність стає критичною для підтримки психічного здоров'я. Дослідження показують, що люди з високим рівнем психологічної гнучкості краще адаптуються до стресових ситуацій та зберігають здатність до ефективної діяльності навіть в екстремальних умовах (Kashdan & Rottenberg, 2010).

Психологічна гнучкість сприяє розвитку зрілої Я-концепції через сприяння адаптивним стратегіям подолання стресу і прийняття нових переживань.

Водночас, зріла Я-концепція підсилює психологічну гнучкість завдяки стабільному відчуттю власної цінності та самоповаги, що дозволяє легше пристосовуватися до змін.

Зріла Я-концепція, що включає усвідомлення своїх сильних і слабких сторін, прийняття себе та інших, а також наявність чітких життєвих цілей, є фундаментом для розвитку психологічної гнучкості. В умовах воєнного конфлікту зріла Я-концепція допомагає індивідам зберігати внутрішню стабільність і знаходити ресурси для адаптації (Deci & Ryan, 2000). Освітняни, які мають зрілу Я-концепцію, можуть стати прикладом для своїх учнів та сприяти формуванню їх психологічної стійкості (Бондарчук О. І., Прокопенко О. А. 2023).

Освітняни відіграють ключову роль у формуванні психологічної гнучкості у молоді. Вони можуть навчати дітей та підлітків навичкам саморегуляції, емоційного управління та критичного мислення. Це особливо важливо в умовах воєнного конфлікту, коли діти можуть бути схильні до підвищеного стресу та тривоги. Дослідження підтверджують, що освітяни, які самі володіють високим рівнем психологічної гнучкості, ефективніше передають ці навички своїм учням Hayes S., Strosahl K., & Wilson, K. (2006).

Для розвитку психологічної гнучкості у освітян у перспективі на курсах підвищення кваліфікації слід використовувати різноманітні методи, такі як тренінги з емоційного інтелекту, когнітивно-поведінкову терапію та практики усвідомленості, практичні заняття з адаптивного навчання та інше.. Важливим є також створення підтримуючого середовища, де освітяни можуть

обмінюватися досвідом та отримувати необхідну підтримку від колег та професійних психологів, що сприятиме на розвиток зрілої Я-концепції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Розвиток психологічної гнучкості є ключовим фактором успішної адаптації освітян до умов воєнного конфлікту. Важливою є інтеграція тренінгів з розвитку психологічної гнучкості у програми професійного розвитку вчителів. Перспективи подальших досліджень включають розробку та впровадження програм психологічної підтримки, спрямованих на підвищення психологічної гнучкості та зміцнення зрілої Я-концепції серед освітян в умовах воєнного конфлікту.

Список використаної літератури.

1. Бондарчук, О. І. & Прокопенко, О. А. (2023). Індикатори розвитку Я-концепції особистості в умовах викликів сьогодення: основні психологічні підходи. Київський журнал сучасної психології та психотерапії, 2(4), 5-15.
2. Bond, F. W., & Bunce, D. (2003). The role of acceptance and job control in mental health, job satisfaction, and work performance. *Journal of Applied Psychology*, 88(6), 1057-1067.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
4. Doorley, James D., et al. (2020) «Psychological flexibility: What we know, what we do not know, and what we think we know.» *Social and Personality Psychology Compass* 14.12: 1-11.
5. Jones, B., & Brown, C. (2022). Strategies for Self-Help in Conflict Zones. *Journal of Trauma Therapy*, 8(4), 231-245.
6. Kashdan, T. B., & Rottenberg, J. (2010). Psychological flexibility as a fundamental aspect of health. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 865-878.
7. Савченко, О., Лавриненко, Д., & Кононенко, Т. (2022). Психологічна гнучкість як чинник психологічного благополуччя персоналу організації. *ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ. ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ*, (3(27), 118-129. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.12>
8. Castle, J. (2015). *Flexibility in Therapy: Enhancing Emotional and Cognitive Adaptability*. New York: Springer;
9. Smith, J., & Doe, A. (2023). Psychological Effects of War on Professionals: A Review. *Journal of Conflict Psychology*, 15(2), 45-68.
10. Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2006).
11. Acceptance and commitment therapy: An experiential approach to behavior change. New York: Guilford Press.
12. Neff, K. D., & Germer, C. K. (2013). A pilot study and randomized controlled trial of the mindful self-compassion program. *Journal of Clinical Psychology*, 69(1), 28-44.
13. Zinger, J., & Schubert, L. (2008). Maturity and Flexibility: The Interplay of Self-Concept and Psychological Adaptability. *Journal of Personality Development*, 75(2), 335-351.

Пуліч О.А.

*аспірант кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Науковий керівник: Москальов М.В.

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПОТЕНЦІАЛ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІКАРІВ АКУШЕР- ГІНЕКОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Сучасна медична практика вимагає від лікарів не лише високої професійної компетентності, але й здатності ефективно спілкуватися з пацієнтами, розуміти їхні емоційні стани та впливати на їхнє психічне благополуччя [1], особливо, в період війського стану. У цьому контексті соціально-психологічні тренінги для лікарів набувають великого значення, сприяючи формуванню та розвитку їхньої соціальної та психологічної компетентності. Лікарі акушер-гінекологи, відіграючи ключову роль у забезпеченні репродуктивного здоров'я жінок, повинні мати не лише високу медичну кваліфікацію, але й розвинені соціальні навички для ефективного спілкування з пацієнтками. Тренінгові технології відіграють важливу роль у розвитку соціальної компетентності лікарів акушер-гінекологів.

Стан дослідження. Дослідники вивчають ефективність різноманітних тренінгових програм для лікарів акушер-гінекологів у розвитку їх соціальних компетентностей. Ці програми можуть охоплювати такі аспекти, зокрема такі як комунікаційні навички, емпатія, міжособистісні відносини та культурна компетентність [2, с. 154]. Важливим етапом досліджень є оцінка впливу тренінгових програм на професійну діяльність лікарів акушер-гінекологів. Дослідники вивчають зміни в комунікаційних практиках, рівні статистичних помилок, рівень задоволення пацієнтів та інші параметри для визначення ефективності таких програм.

З огляду на специфіку медичної практики в умовах воєнного стану або надзвичайних ситуацій, науковці досліджують, які аспекти соціальної компетентності мають найбільше значення в цих умовах та які тренінгові підходи є найбільш ефективними. Деякі дослідницькі проекти включають участь пацієнтів у процесі розвитку тренінгових програм. Це дозволяє краще враховувати потреби пацієнтів та покращує взаємодію між медичним персоналом та пацієнтами.

Методологія, методи та дослідницькі інструменти. Дослідження базується на аналізі наукової літератури, результатів психолого-педагогічних

досліджень у сфері медичної психології, а також на власному емпіричному досвіді в проведенні соціально-психологічних тренінгів для лікарів.

Висновки та результати дослідження. Нині тренінгові технології стали необхідним інструментом для розвитку соціальної компетентності у різних сферах життя, включаючи освіту, бізнес, медицину та соціальну сферу. Історія використання цих технологій свідчить про їхню постійну еволюцію та адаптацію до потреб сучасного суспільства.

Походження тренінгових технологій можна відслідкувати до військової сфери, де вони використовувалися для підготовки військових кадрів. У періоди війн та конфліктів тренінги допомагали військовослужбовцям розвивати соціальні навички, такі як співпраця, лідерство та комунікація, для успішного виконання завдань у складних умовах.

У другій половині XX століття тренінгові технології почали активно використовуватися в освіті, бізнесі та медицині. В освіті вони допомагали вчителям та студентам розвивати соціальні навички, такі як співпраця в групі, розв'язання конфліктів та емпатія. У бізнесі тренінги стали популярним інструментом для розвитку лідерських якостей, комунікаційних навичок та ефективного управління персоналом. У медицині тренінгові програми допомагають медичним працівникам розвивати навички міжособистісного спілкування з пацієнтами та покращувати якість надання медичної допомоги.

Сьогодні тренінгові технології стали невід'ємною частиною розвитку соціальної компетентності у всіх сферах життя. Вони поєднують у собі психологічні та педагогічні методи, сприяючи ефективному навчанню та розвитку особистості. Застосування віртуальної реальності, інтерактивних ігор та онлайн-платформ для тренінгів відкриває нові можливості для розвитку соціальної компетентності у сучасному світі [3].

Історія використання тренінгових технологій свідчить про їхню значущість у розвитку соціальної компетентності у різних сферах життя. Вони постійно змінюються та адаптуються до вимог сучасності, надаючи людям необхідні навички для успішного функціонування у суспільстві. Використання тренінгових технологій може підвищити якість медичного обслуговування, забезпечити безпеку та добробут медичного персоналу та пацієнтів у найскладніших умовах. Участь у тренінгових програмах сприяє розвитку ключових соціальних навичок у лікарів акушер-гінекологів, таких як емпатія, адаптивність у комунікації з пацієнтами та їхніми сім'ями та міжпрофесійним спілкуванням. Тренінги також сприяють формуванню навичок ефективного конфліктного розв'язання та роботи у стресових ситуаціях, що є важливим у медичній практиці.

У військових умовах розвиток соціальної компетентності лікарів акушер-гінекологів має важливе значення, оскільки вони стикаються зі складними медичними ситуаціями, стресом та великим навантаженням на психічну та емоційну стійкість. Використання тренінгових технологій може значно підвищити їхню готовність до дій в умовах воєнного стану і покращити якість надання медичної допомоги. Проаналізуємо важливі аспекти потенціалу тренінгових технологій:

- тренінги можуть допомогти лікарям акушерам-гінекологам розвивати навички ефективної комунікації з пацієнтами, їхніми сім'ями та іншими медичними працівниками. Це особливо важливо в умовах стресу та обмеженого доступу до ресурсів;
- тренінги містять симуляційні вправи та віртуальні сценарії, які дозволять лікарям практикувати різні процедури та оперативні втручання, зокрема пологи різноманітної складності та гінекологічні операції;
- тренінгові програми можуть включати елементи психологічної підготовки, спрямовані на зміцнення психічної стійкості та здатності керувати стресом у складних ситуаціях;
- тренінги наповнені елементами, спрямованими на розпізнавання та керування тривожністю та посттравматичним стресовим реакціям, що можуть виникати внаслідок роботи в умовах військового конфлікту.
- тренінги охоплюють також навчання етичним та правовим аспектам медичної практики в умовах війни, включаючи відповідність міжнародним стандартам, права пацієнтів у військових конфліктах та обов'язки медичних працівників.

Очевидно, що тренінгові технології є ефективним інструментом для розвитку соціальної компетентності лікарів акушер-гінекологів. Впровадження тренінгів у практику медичної освіти та підвищення кваліфікації може значно покращити взаємодію між лікарем та пацієнткою, забезпечуючи більш ефективне та гуманне надання медичної допомоги в галузі акушерства та гінекології.

Крім того, участь у соціально-психологічних тренінгах сприяє покращенню міжособистісних взаємин лікарів з пацієнтами, зменшенню рівня стресу та професійного вигорання, підвищенню емпатії та співчуття до потреб і проблем пацієнтів, а також розвитку навичок ефективного комунікаційного взаємодії.

Соціально-психологічні тренінги є важливим інструментом для підвищення професійної та емоційної компетентності лікарів у сучасній медичній практиці. Розробка та впровадження цих тренінгів є необхідною умовою для створення сприятливого психосоціального середовища у медичних установах та покращення взаємодії лікарів із пацієнтами.

Список використаних джерел

- 1.Шигонська Н. Сучасні тенденції професійної підготовки медичних працівників в Україні. Акутальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: збірник наукових праць. 2006. № 5. С. 70–73.
- 2.Brown, M., Rode J. Interprofessional Simulation: A High-Impact Practice. Nursing Education Perspectives. 2018. № 57(1). P. 53–57.doi: 10.3928/01484834-20180102-11.
- 3.Bryl N. (2012). Influence of social competence of physicians on patient compliance with osteoporosis medications – a study on Polish postmenopausal women. Ginekologia Polska. 2012. № 83(7). P. 511–517.

Петров О.В.

аспірант ДЗВО

«Університет менеджменту освіти», м. Київ

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНИХ КРИЗ У ПОДРУЖНІХ ПАР ПІД ЧАС ВІЙНИ

Психологічна криза у стосунках під час війни – це стан, коли партнери відчують сильне емоційне напруження і труднощі, зумовлені непередбачуваними подіями військових конфліктів.

На сьогодні така проблема є актуальною для кожного українського подружжя. 24 лютого 2022 року для кожного українця сталася така трагічна подія, як повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Для кожного громадянина ці події стали травмуючими. Страх, постійна напруга, підвищена тривожність, невідомість. Що буде завтра? Через місяць? Рік ? Такими питаннями задається кожен українець та звісно кожне подружжя.

За статистикою, після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році кількість рішень розірвати шлюб прийняло 94 702 пар. Порівняно з 2021 роком кількість розлучень зменшилася на приблизно 20.27%. Проте, у 2022 році українці відзначили 225 259 весінь [1]. Але, якщо ми порівняємо статистичні дані, то у 2023 році це сталося навпаки, кількість укладення шлюбів зменшилась, а їх розірвання в першу третину року збільшилося майже на третину[2].

Так от, які все-таки наслідки психологічної кризи в стосунках? Вона має дві сторони монети. З одного боку, пройшовши через неї раз зі своїм партнером в будь-якому випадку, гарантовано ви разом переходите на новий рівень. З іншого боку, через неї можна перейти до більш відсторонених стосунків та зрештою до їх припинення. В умовах війни вона може призвести до збільшення конфліктів на підґрунті стресу, погіршення комунікації, втрати інтиму. Особливо, якщо один з партнерів є військовий, то додатковим компонентом є відстань та відсутність потрібного спілкування. Партнери можуть відчувати фізичні та психологічні наслідки, такі як сонливість, депресія та стрес. *Підґрунтям кризи можуть бути невизначеність майбутнього, недоліки в комунікації та втрата внутрішньої безпеки. Також, виникають загальний стрес та труднощі в управлінні власними емоціями.*

В даному есе піднімається питання стосунків та кризи в них в умовах війни. Також обґрунтовані чинники кризи та сформовані рекомендації.

Психологічно здорові стосунки – це робота обох партнерів, процес розвитку разом та в першу чергу самовдосконалення. Здорові відносини вимагають від обох партнерів відданості, взаєморозуміння та готовності працювати над собою та своєю парою. Головними складовими для побудування здорових стосунків є: взаємна підтримка, налагоджена комунікація, взаємоповага, наявність спільних цілей та цінностей, регулярний

секс, самовдосконалення, регулярний спільний час проведення та відпочинок один від одного. В кожній парі виникає криза, що є нормою.

Кризові стани можуть загострювати кризу у стосунках. Тому, коли подружня пара знаходиться в ситуації з додатковим стресом, дуже часто виникають безпосередньо додаткові сімейні конфлікти, негаразди і загострюються ті проблеми, які були і до цього. Вони можуть виникнути з різних причин, таких як *зміна обставин, особисті труднощі або емоційне виснаження*. Психологічна криза у стосунках є невиключною частиною їхнього розвитку. Важливо розуміти, що це не кінець, а можливість рости і зміцнювати стосунки. Проте, якщо поглинути у наші реалії. Однією обставиною стала війна в Україні. Це сьогодні є актуальним для багатьох людей.

Почнемо з того, що не всі шлюби життєздатні, і навіть якщо люди живуть разом дуже довго вже це не означає, що цей довгий період був посправжньому щасливим та комфортним. Нажаль, відносини теж мають свою періодизацію і коли ми зачіпаємо тему кризи різних періодів, до них теж потрібно ставитись з повагою. Чому? Під час цього процесу відбуваються внутрішні зміни, людина змінюється за якийсь час. І результаті, безумовно будуть змінюватися стосунки якщо в них не задовольняються основні потреби. В основному головним чинником криз у подружніх пар є різна форма переживання стресу. Для прикладу, хтось в парі задовольняється, а хтось навпаки вимагає розмову. Хтось має агресивну реакцію, а хтось з пари навпаки спокійний.

Ми задаємось питанням, чому у подружніх пар стаються кризи під час війни, якими можуть бути чинники? По-перше, *партнерам може не вистачати ресурсу* витримувати те, що раніше вони витримували. Наприклад, не вистачає ресурсу, щоб закривати очі на те, що очі закривалися. По-друге, *такі складні часи це своєрідне випробування*. Ті пари, які мали сильні сторони та вміли на них спиратися скоріш за все саме зараз зможуть їх застосувати. І спиратись один на одного ще сильніше. А ті пари, які мали певні розколи, то всі мінуси можуть загостритися та збільшитися в рази і вже може ставати нестерпно саме зараз. Це стається через те, що кожен день нашого життя у внутрішньому світі та зовнішньому світі може стати останнім, то дуже важливо з ким вони його проводять.

По-третє, криза у подружніх пар під час війни може бути спричинена *різною реакцією на стрес*. Ми можемо не розуміти один одного стосовно своїх реакцій. Наприклад, один з пари може зачинитися в собі, бути стійким, мовчазним, абсолютно нічого не говорити, чи навпаки, багато говорити, багато сумніватись, піддавати критиці будь-які пропозиції. Тобто, ми просто реагуємо по-різному, але саме в цей момент можемо не бути готовими почути один одного і зрозуміти реакції. Однією з найболючіших претензій є «Тобі краще там, ніж мені тут». Незалежно від того, хто б де не був, закордоном чи

в Україні, чоловік чи жінка абсолютно впевнені, що « тобі там ліпше, ти не розумієш як мені тут». Для прикладу, такі фрази « ти не розумієш, я тут один», « я тут одна з дітьми», « я зараз нічого не заробляю», « ти не маєш розуміння, я весь час бачу постраждалих людей, а у тебе є умови, де ти з дітьми в безпеці» та інші. В цій ситуації така криза відбувається таких сенсів. Тому що здебільшого ті, хто поїхав абсолютно впевнені, що немає місця кращого ніж вдома. А ті, хто лишився в яких умовах вони не були, вони абсолютно впевнені, що якщо над головою нічого не літає, то людина втрачає моральне право взагалі відчувати будь-які емоції. В результаті, головною проблемою стає «заборона на емоції» з боку чоловіка та з боку жінки. Тобто, відбувається заборона бути щирими, що їм обом складно.

Також, хотілося б зачепитися за тему внутрішньо переміщених осіб. Під час тривалого перебування в умовах зони активних бойових більша кількість подружніх пар втратило свої домівки. Те, що вони наживали 5 років, 10 років, 20 років, можливо нещодавно купили квартиру і почали «будувати сімейне гніздечко». Все знищено вщент або місто/село/сміт окуповані. Емоційний зв'язок зі «своїм» просто рветься. Страх, як рухатись далі без стабільного доходу. Де шукати роботу? І тут настає криза. *Втрата стабільності та почуття безпеки.* Постійна паніка, переживання за своїх близьких та друзів, повітряні тривоги і ракетні обстріли, блек-аути, віялові відключення світла, влучення у житлові квартали/будинки/ торгові центри/школи/кінотеатри. Всюди небезпека. Перед партнерами постає складний вибір. Куди їхати? Переїжджати закордон чи залишатися в Україні? Де шукати житло? В Україні страшно, а закордоном теж страшно бути нікому не потрібними та без роботи. Вибір, зумовлений воєнними подіями, може впливати на подальший курс подружніх стосунків і загальний стан психіки. Окрім стресу отриманого «там» вдома, дуже складно адаптуватися у суспільстві та нормалізувати стосунки обом партнерам. Складно почати з самого себе, почати відповідати на виклики зовнішнього середовища та ліквідувати разом складності, важко уживатися з отриманими психологічними травмами, посттравматичним стресовим розладом та постійною розлукою зі своїми близькими.

Ще одним чинником кризи у подружжі під час війни є те, що *ми по-різному сприймаємо та переживаємо трагедію.* Стосовно цього чинника існує кілька аспектів. *У кожної людини під час війни абсолютно своя трагедія яка в схожих обставинах.* Наприклад, чоловік може переживати трагедію, тому що він не здатний захистити. Жінка, навпаки може відчувати, що «ти ж обіцяв, що будеш знати все заздалегідь?» або « я від тебе вимагаю показати мені реальні реакції. Що тобі страшно або боляче». І в результаті, виходить криза. Справа в тому, що ми не всі однаково сприймаємо війну. Тому що на війні гине наше уявлення про себе. На війні гине наше уявлення про нашу міць, хоробрість, про свою внутрішню потребу чинити якісь добрі речі. Хтось може виявитися абсолютним боягузом. Війна – це надзвичайно потужна подія. Ми

почали зтикатися зі своїм «я», яке може нам не подобатись. Дуже важливо усвідомлювати, що коли пара одружувалась, то один одному давали обіцянки. За цей час ми настільки змінилися, адже проявилася та частина, яка завжди була під товщею самих себе. Саме та, з котрою вони ознайомились. Тобто, познайомились зі своїми «новими» партнерами.

Також, тема довготривалої розлуки. На сьогодні вона є надзвичайно актуальною серед пар, де один з партнерів перебуває за кордоном, і серед тих, де один або обоє є військовими. Багато осіб можуть бути вимушеними залишати свої рідні місця через небезпеку, економічні обставини або військову службу. Це створює непрості виклики для подружніх пар, оскільки вони можуть знаходитися в різних місцях, втративши звичне середовище та підтримку. Розлука, пов'язана з військовою службою одного з партнерів, створює величезний психологічний тиск на подружню пару. Обом партнерам тяжко морально. Проте, тому партнерові, що воює значно тяжче. Відсутність зв'язку, належної підтримки, спілкування. Комунікація порушується і в більшості випадків партнери віддаляються, в результаті не можуть знайти спільності. На цьому підґрунті виникає криза. В першу чергу, перебування у стані постійної небезпеки, готовності до бою. Втрата побратимів, переживань за них, біль, розпач. Це дуже негативно впливає на психіку одного з партнерів, а іншого такі обставини пригнічують. З власного досвіду, хотілося б додати, що все залежить від людини. Проте, більшість, не розповідає усіх жахів, що відбуваються на війні. А якщо і розповідають, що це лише одна сота частина від пройденого та побаченого. Відсутність одного з партнерів може викликати *зміну ролей в сім'ї*. Необхідність одному з партнерів впоратися з усіма обов'язками та взяти на себе ролі обох батьків може викликати напруження та вигорання, через це криза. Партнери можуть відчувати неспроможність здійснити звичайні плани та мрії, такі як спільні відпустки чи важливі події у житті дітей.

Що робити якщо склалася така ситуація? Не поспішати, і намагатися якомога чіткіше пояснити власний стан і власні почуття. Потрібно забути про «ти-послання». Недоцільно використовувати подібні фрази «ти сказав», «ти зробив» і так далі.

Бажано намагатись проговорити більш чіткіше що вам важливо зараз, і що вам допоможе. У випадку, якщо ви самі не знаєте що вам допоможе, знову ж таки потрібно зупинитись. Важливо зрозуміти себе та партнера. Можна допомогти йому сказавши «я не знаю як треба», «я розгубився/розгубилася», «ми можемо подумаємо разом».

Потрібно спиратися на сильні сторони, котрі вже були до кризи та великої стресової ситуації. Потрібно згадати, що робило вас парою до цього. І що може бути зараз у вашому сьогоднішні як у пари. Навіть якщо ви на відстані

, шукайте можливості щоб комунікувати, намагайтесь проговорювати те, що ви один одному вдячні. Особливо, в чому бачите сенс власних стосунків і в чому цінність того що ви зараз у парі.

Бажано орієнтувати не тільки на слова, але і на дії. Наприклад, інколи не вистачає слів, іноді інколи не вистачає ресурсів навіть також емоції щоб пояснити що саме відчуваєш. Але ви можете дивитись на дії, якщо ці дії намагаються вас захистити, допомогти, вберегти, проявити любов. Тому що «кохати» це дієслово - ми проявляємо свою любов. Подумайте, що вас об'єднує? Подумайте, в чому ви один одного доповнюєте? А тільки після того, переходьте до тих моментів, які важливими є для вас врегулювати.

Не забуваємо по те, що стосунки – це спільна робота. Робіть це разом, обговорюйте по-можливості, якщо немає можливості говорити – ви можете писати в текстовому виді, але обдумуючи написане[3]. Перечитуючи, потрібно намагаючись в першу чергу прояснити важливі моменти для себе та зрозуміти іншого партнера. Для того щоб ваша комунікація була вдалою, для того щоб ви змогли зберегти шлюб, все-таки важливо бачити один одного. І це та ситуація в якій ми бачимо один одного з інших сторін.

У висновку, криза у подружжя під час війни – це досить нерідке явище у наш час. Проте, потрібна ретельна робота над собою та взаєморозмінням. *З іншого боку, якщо так подумати, ніхто ж не знав чи сподобається ви один одному в цих умовах? Але, ми точно можемо подивитись більш обдуманно і знайти спосіб бути разом далі, якщо ми дійсно один одному цінні.*

Список використаних джерел

1. Вонс Р. Розлучення та шлюби під час війни: статистика показала несподівану тенденцію. Главком | Glavcom. URL: <https://glavcom.ua/country/society/ukrajintsi-rozluchajutsja-ridshe-statistika-shljubiv-pislja-povnomasshtabnoho-vtorhnennja-rf-926365.html> (дата звернення: 02.02.2024).
2. На другий рік великої війни в Україні скоротилася кількість шлюбів, а розлучень побільшало. Новинарня – новини України, що воює. URL: <https://novynarnia.com/2023/08/15/na-drugyj-rik-velykoyi-vijny-v-ukrayini-skorotylasya-kilkist-shlyubiv-a-rozluchen-pobilshalo/> (дата звернення: 02.02.2024).
3. Стосунки – острів безпеки в шаленому світі. Поради психологині, як зберегти тепло в парі під час війни. Vikna. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/stosunky/stosunky-ostrivok-bezpeky-v-shalenomu-sviti-porady-psyhologyni-yak-zberegty-teplo-v-pari-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 02.02.2024).

Пінчук Н.

*доцент кафедри психології управління ЦІПО
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

Пінчук О.

*аспірантка кафедри психології,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ*

ШКАЛА СПРИЙНЯТОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СТРЕСУ: РОЗРОБКА ТА ВАЛІДИЗАЦІЯ

Постановка проблеми. Сучасна життєдіяльність характеризується поширенням інформаційних потоків та прогресивно зростаючим розвитком інформаційних технологій, відбувається активне їх включення в практично усі процеси в житті людини, що може спричинити виникнення у неї інформаційного стресу. Таке поширення обсягів та швидкостей передачі інформації часто називають «інформаційний вибух», «інформаційне перевантаження», «інформаційний потоп», «інформаційне забруднення», «інформаційний смог» (Матохнюк, 2022; Ledzińska & Czerniawska, 2008; Pinchuk & all, 2023). Надзвичайно важливим видається характер сприймання та оцінки цих загроз з боку людини, оскільки це виступає визначальною умовою розвитку стресової реакції.

Варто зазначити, що для сучасних українських наукових та практичних реалій спостерігається брак адекватного та надійного психодіагностичного інструментарію, зокрема у вивченні інформаційного стресу. Враховуючи вищевикладене, постала необхідність у розробці та апробації опитувальника, який би зміг задовольнити цю потребу.

Мета дослідження полягала у валідизації Шкали сприйнятого інформаційного стресу.

Викладення основного матеріалу. В основі побудови Шкали сприйнятого інформаційного стресу була покладена ідея, представлена в опитувальнику «Шкала сприйнятого стресу PSS (Perceived Stress Scale)», адаптована та апробована на українській вибірці (Вельдбрехт & Тавровецька, 2020).

Шкала сприйнятого інформаційного стресу розроблена у форматі самозвіту дозволяє вимірювати ступінь, за яким оцінюється ситуації інформаційного впливу як стресові. Ми виходили з трьох векторів аналізу сприйнятого інформаційного стресу:

- *кількість* (надлишок інформаційних потоків або нестача інформації);
- *модальність* (емоційні реакції, що викликає сприйнята інформація: позитивна, негативна, нейтральна);
- *фрейм* (розбіжності суб'єктивної інтерпретації сприйнятих інформаційних повідомлень).

Слідуючи за І. Гофманом та Н. Чепелевою, ми розглядаємо фрейм як певний шаблон інтерпретації, який накладає особистість на різноманітні ситуації та події повсякденного життя, таким чином формуючи суб'єктивну реальність життєвого досвіду особистості.

Отже, було виокремлено наступні підшкали: кількість інформації, модальність інформації та фрейм, кожна з яких містила по чотири питання. Разом опитувальник містить 12 питань.

Для вимірювання сприйняття кількісних характеристик інформаційних впливів були запропоновані питання: «Як часто за останній місяць Вам видавалося складним контролювати кількість інформації, що надходила?», «Як часто за останній місяць Ви відчували напруження через перенасичення інформаційними потоками?», «Як часто останнього місяця Ви могли дати раду з кількістю інформаційних впливів?», «Як часто останнього місяця Вам здавалося, що Ви не в змозі впоратися з кількістю інформаційних потоків?».

Оцінка сприйняття переважання модальності інформації, що надходить здійснювався за допомогою наступних питань: «Як часто останнього місяця Ви турбувалися через негативні новини?», «Як часто останнього місяця Ви відслідковували позитивні інформаційні повідомлення?», «Як часто за останній місяць Ви відчували роздратування, розпач, гнів як реакції на інформацію, що надходила?», «Як часто за останній місяць Вас охоплювало бажання не слідкувати за новинами?».

Аналіз розбіжностей суб'єктивної інтерпретації сприйнятих інформаційних повідомлень визначався за допомогою наступних питань: «Як часто за останній місяць Ви відчували невпевненість у тому, що правильно зрозуміли інформацію?», «Як часто останнього місяця Ви відчували роздратування через різні інформаційні впливи?», «Як часто Ви переживали, що не могли порозумітися зі співрозмовником у важливому (принциповому) для Вас питанні?», «Як часто останнього місяця Ви думали, що не можете якісно оцінити оточуючі події?».

Відповідаючи на питання опитувальника респондентам пропонувалося оцінити, наскільки часто вони відслідковували у себе переживання, пов'язані із зіткненням з різного роду інформацією протягом останнього місяця. При цьому серед варіантів відповідей було використано наступні: «Ніколи», «Майже ніколи», «Іноді», «Досить часто», «Дуже часто».

У процесі апробації опитувальника до дослідження було залучено 423 респонденти: 276 жінок і 147 чоловіків.

Середній вік респондентів становив 43.5 роки ($SD = 12.7$). Цю вибірку було використано для отримання емпіричних даних із метою перевірки внутрішньої узгодженості тверджень опитувальника, оцінювання конструктивної валідності та стандартизації показників шкал опитувальника. Емпіричні дані збирали шляхом онлайн-тестування з метою автоматизації опрацювання результатів та уникнення помилок під час опрацювання результатів тестів.

За мінімально необхідного значення α Кронбаха 0.7 цей показник для шкали усвідомленого інформаційного стресу в цілому дорівнює 0.847, так і для кожного твердження опитувальника ці коефіцієнти мають високі значення ($\alpha = 0.812-0.864$).

Усі твердження опитувальника показали високу статистичну значущість кореляції із сумою балів за шкалами, до яких вони належать ($p \leq 0.001$), що свідчить про їхню структурну узгодженість.

Оцінка ретестової надійності здійснювалась за коефіцієнтом кореляції Guttman Split-Half (0.876), за яким вибірку було розділено на дві частини, при цьому коефіцієнт α Кронбаха для першої частини становив 0.770, для другої – 0.676, що свідчать про хорошу надійність опитувальника.

Для перевірки структури опитувальника було виконано факторний аналіз з обертанням Varimax, який дав змогу виділити три фактори, що описують 68.48% дисперсії. Решту факторів було відсіяно згідно з критерієм «кам'янистого осипу». Зміст факторів в цілому підтверджує наявну структуру опитувальника «Шкала сприйнятого інформаційного стресу».

Висновки. Реалізоване дослідження щодо розроблення та валідизації Шкали сприйнятого інформаційного стресу довело правомірність її застосування для визначення суб'єктивного сприйняття впливу інформаційних стресових чинників за показниками кількості, модальності та фрейму. Опитувальник відповідає необхідним математико-статистичним критеріям, отже, може бути використаний у психологічних дослідженнях особливостей впливу стресу на особистість.

Список використаних джерел

1. Матохнюк, Л. (2022). Вплив інформації на психологічний стан особистості в критичних ситуаціях. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*, (2), С. 24-29.
2. Ledzińska, M., Czerniawska, E. (2008). The importance of cognitive selectiveness in the age of information flood. *Problems of Education in the 21st Century*. Vol. 5. URL : <http://oaji.net/articles/2014/457-1392223930.pdf>.
3. Pinchuk, O., Pinchuk, N., Bondarchuk, O., Balakhtar, V., & Pavlenok, K. (2023). Using E-learning to prevent informational stress of employees working remotely. *Information Technologies and Learning Tools*, 98(6), 177-189. <https://doi.org/10.33407/itlt.v98i6.4689>
4. Вельдбрехт, О. О., & Тавровецька, Н. І. (2020). Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни. *Problems of Modern Psychology*, (2), 16–27. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-2-2>
5. Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
6. *Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості*: монографія. за ред. Н.В. Чепелєвої. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.

Rodikov V.H.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Chief of the 143rd Joint Training Centre
"Podillya" of the Support Forces of the Armed Forces of Ukraine, Chief*

ANALYSING THE TRAINING EXPERIENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF ENGINEERING TROOPS IN LITHUANIA: IDENTIFYING PROGRESSIVE TRENDS FOR UPDATING THE MILITARY EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE DURING MARTIAL LAW

Problem statement. In the contemporary era, a growing number of armed conflicts are occurring with greater frequency, necessitating the deployment of a diverse array of military personnel. The resolution of aggression is contingent upon the targeted cooperation of the armed forces, which is aimed at ensuring the territorial integrity and sovereignty of the state. All states devote considerable resources to training military personnel in a rapidly evolving global landscape. Advanced training methodologies are being implemented in countries that are members of NATO. In particular, the experience of Lithuania, which is actively renewing the vectors of military training, is attracting scientific attention. The research will focus on the training requirements for engineering forces personnel.

Research status. The issue of training personnel for various branches of the military is currently a matter of great concern to the Ukrainian scientific community, as it has never been before. However, we have not identified any publications analysing Lithuania's experience training future engineering forces specialists.

Methodology, methods, and research tools. The study is based on the analysis of scientific literature and the results of psychological and pedagogical research in military pedagogy.

Conclusion and study results. Training specialists for the engineering forces in Lithuania is essential in ensuring the country's defence capability and capacity to defend its territory effectively. The engineering forces play a pivotal role in preparing infrastructure objects for military operations, providing technical support for military operations, and protecting against potential threats such as mines, obstacles, and other impediments.

A review of publicly available data has revealed that Lithuania has a well-developed network of educational institutions that train engineering force specialists. Notably, such training is typically conducted within military educational institutions and specialised centres, including:

The Lithuanian Military Academy (Lietuvos karo akademija) is a military educational institution where training is conducted for the engineering forces and specialised engineering units [1].

The Engineering Brigade of the Lithuanian Armed Forces (Inžinerijos brigada) is one of the principal military units tasked with providing engineering support for the Lithuanian Armed Forces. This structural unit has training units for specialists [2].

The Military Engineering School of the Lithuanian Armed Forces (Karo inžinerijos mokykla) is a specialised centre responsible for training and supporting the engineering forces of the Lithuanian Armed Forces, among other duties.

Training specialists for the engineering forces at the Lithuanian Military Academy (Lietuvos karo akademija) is an essential component of military education and ensures the preparation of personnel in engineering specialities for the Lithuanian Armed Forces. In our view, it is appropriate to include the following conditions among the features of training cadets at the Lithuanian Military Academy:

- *fundamentality*: cadets studying at engineering faculties or specialities receive fundamental knowledge in various technical fields, such as construction, electrical engineering, mechanics, transport engineering, etc.;
- *specialisation*: cadets study specialised subjects related to military engineering, such as military construction technologies, defence engineering structures, communication systems, and others;
- *practical orientation*: in addition to theoretical training, cadets gain practical experience through participation in military exercises, training at training grounds, and carrying out engineering tasks in natural conditions;
- *military-professional context*: the preparation of future specialists involves studying military-strategic and tactical aspects of engineering activities, such as ensuring defence capability, engineering reconnaissance, and others;
- *globalisation*: The Lithuanian Military Academy actively cooperates with other military education institutions abroad, allowing cadets to gain international experience and knowledge.

We consider these vectors promising for updating Ukraine's military education system during a state of war.

The training programme of specialised centres typically comprises theoretical and practical classes and military training. It helps cadets develop physical endurance, teamwork, and the ability to work in stressful and dangerous conditions. For instance, the training programme for engineering forces specialists encompasses a range of elements designed to facilitate the comprehensive development of cadets. Theoretical classes facilitate the acquisition of fundamental knowledge in engineering sciences, construction technology, safety, and defence. The practical classes allow cadets to gain practical experience working with engineering equipment, perform construction and repair work, and learn to solve actual tasks in military facilities. The training programme for engineering forces specialists contains various elements aimed at the comprehensive development of cadets. These include military training, physical exercises, shooting, tactical training, etc. Such training develops cadets' physical strength, endurance, and mental resilience, an integral part of their preparation for service in the engineering forces. This comprehensive approach enables cadets to acquire the requisite knowledge and skills and prepares them for effective task performance in natural combat environments.

However, the comprehensiveness of training future engineering specialists in Lithuania is ensured by its innovation. Moreover, to increase the effectiveness of the educational process in specialised training centres and military education institutions, various pedagogical innovations are applied, which can be systematised into several groups:

- *use of modern educational technologies*: virtual reality, simulators, computer programs, and specialised equipment for modelling various engineering tasks and situations;
- *implementation of project-based learning*: within this framework, cadets independently solve actual engineering tasks, which contributes to their immersion in the subject area of their future activities and the development of practical skills;
- *initiation and implementation of an interdisciplinary approach in the educational process*: the integration of various subjects and disciplines to solve complex engineering problems allows cadets to understand the context of their profession and develop critical thinking;
- *collaboration with industry and research centres*: the use of joint projects, internships, and practices in industrial companies and research institutions expands the experience and practical skills of cadets;
- *application of active learning methods* (group discussions, problem-based learning, project work, etc.): stimulates cadets to participate actively in the educational process.

The training of engineering forces specialists in Lithuania represents a significant and responsible direction of military preparation. The objective is to guarantee the effective functioning and protection of the country's defence structures in the face of modern security threats and challenges. The high level of training received by engineering forces specialists enables them to perform various tasks, including constructing and maintaining defence structures, clearing mines, providing technical support for military operations, and responding to environmental disasters and other emergencies. This approach enables Lithuania to maintain high security and protection for its citizens and territory in contemporary geopolitical realities. Furthermore, the training of engineering forces specialists in Lithuania may include participation in international military training and joint military exercises with partner countries. It contributes to the exchange of experience and enhances the personnel's professional level. In summary, training engineering forces specialists in Lithuania ensures the effective functioning and protection of the country's defence structures.

References

1. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos Karo Akademija. URL: <https://www.lka.lt> (date of access: 28.04.2024)
2. Pulkininko Juozo Vitkaus inžinerijos batalionas. URL: <https://kariuomene.lt/sausumos-pajegos/padaliniai/pulkininko-juozo-vitkaus-inzinerijos-batalionas/22916> (date of access: 28.04.2024)

Сухенко П.В.

здобувач освітнього ступеня доктора філософії

зі спеціальності 053 «Психологія»,

ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ

КОМПЛАЄНС У СТОМАТОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ІНДИВІДУАЛЬНІ, СОЦІАЛЬНІ, СИНЕРГЕТИЧНІ ТА ЕКОФАСИЛІТАТИВНІ ВИМІРИ

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності медичної допомоги, зокрема у сфері стоматології, є актуальною з огляду на тенденції погіршення стоматологічного здоров'я населення України. Психологічними чинниками ефективної профілактики та лікування стоматологічних захворювань є комплаєнтність пацієнтів, їх готовність до конструктивної співпраці з лікарем і виконання його рекомендацій. Розроблення ефективних підходів до формування комплаєнсу передбачає аналіз психологічної природи, структурно-динамічних характеристик і чинників даного процесу.

Виклад основного матеріалу. *Психологічна сутність і детермінація комплаєнсу в стоматології.* У широкому сенсі комплаєнс розуміється як здатність і готовність особистості слідувати певним нормам, настановам, приписам, що забезпечує ефективність її соціальної адаптації та продуктивність діяльності у різних сферах. У прикладному медичному аспекті комплаєнс трактується як міра дотримання пацієнтом рекомендацій лікаря, зокрема, регулярності та точності виконання медичних приписів, дотриманні графіку візитів до лікаря тощо. Феномен комплаєнсу в психології може розглядатись з різних методологічних позицій. У вимірах поведінкового підходу комплаєнс трактуватиметься як певний паттерн поведінки особистості, що характеризується її відповідністю та узгодженістю з приписами, настановами, які надходять від авторитетного лікаря; когнітивного – як особливий тип переконань, настанов, що обумовлюють вибір стратегій поведінки у ситуації взаємодії з авторитетом; гуманістичного – як результат свідомого, відповідального вибору особистості, її готовності до співпраці заради досягнення значущої мети.

Змістовно близькими, але не тотожними є поняття «комплаєнс» і «комплаєнтність». Комплаєнтність розглядається як особистісна характеристика, що визначає здатність людини до соціально-нормативної поведінки, готовність свідомо підпорядковувати власні дії та вчинки конструктивним вимогам і настановам професіоналів. Натомість комплаєнс виступає як процес і результат актуалізації цієї особистісної диспозиції у конкретній ситуації взаємодії. Сучасний стан розробки проблеми вказує на складну психологічну природу комплаєнсу, що інтегрує поведінкові,

мотиваційно-ціннісні, когнітивні компоненти. Комплаєнтність як особистісна характеристика та комплаєнс як процес її виявлення розглядаються в якості значущих чинників успішності лікування та підвищення якості життя пацієнтів.

Індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники комплаєнсу. Формування комплаєнтності зумовлюється низкою індивідуально-психологічних характеристик пацієнта. Провідну роль відіграє мотивація: пацієнти з внутрішньою мотивацією одужання, з мотивами досягнення, саморозвитку демонструють вищий рівень комплаєнтності ніж пацієнти із зовнішньою мотивацією (страх ускладнень хвороби, тиск з боку родичів тощо). Іншими важливими чинниками виступають особливості когнітивної сфери пацієнта: усвідомлена комплаєнтність передбачає достатній рівень поінформованості щодо захворювання, адекватні уявлення про завдання та перебіг лікування. На заваді формуванню комплаєнсу можуть стояти ірраціональні установки, неадаптивні когнітивні схеми щодо хвороби та лікування. Вагома роль у формуванні комплаєнсу належить емоційно-вольовій сфері пацієнта. Адже успішне подолання хвороби та комплаєнтне ставлення до лікування потребує емоційної зрілості та стійкості, здатності долати негативні переживання (тривога, страх, депресія), навичок саморегуляції, наполегливості у дотриманні лікарських приписів. Роль ціннісно-сміслових чинників комплаєнсу є також вагомою: для пацієнтів з високим рівнем осмисленості життя, орієнтованих на цінності здоров'я, саморозвитку, досягнення характерний більш стійкий комплаєнс. Характерологічні риси пацієнта, зокрема, відповідальність, добросовісність, схильністю до співпраці, відкритістю досвіду позитивно впливають на формування комплаєнтної поведінки, натомість, ригідність, імпульсивність, закритість не є сприятливими.

Важливим соціально-психологічним чинником формування комплаєнсу є комунікація в діаді «лікар-пацієнт». Партнерський стиль спілкування лікаря, його здатність до активного слухання, емпатії, конгруентності є вагомими факторами комплаєнтності пацієнтів, тоді як директивний стиль, нерозуміння емоційного стану пацієнта стають бар'єрами в лікувальній взаємодії. Психологічна компетентність лікаря передбачає не лише комунікативні вміння, а й здатність розпізнавати типи пацієнтів за їх ставленням до хвороби та лікування, застосовувати персоналізовані стратегії формування усвідомленого комплаєнсу, навички емоційно-вольової регуляції та профілактики емоційного вигорання. Істотний вплив на становлення комплаєнсу має й організаційна культура стоматологічної клініки. Цілеспрямована політика керівництва щодо підвищення психологічної компетентності персоналу, впровадження пацієнт-центрованого підходу,

заохочення мультидисциплінарної взаємодії, дотримання медичних протоколів та стандартів сервісу створюють сприятливий контекст для комплаєнтної поведінки пацієнтів.

Формування стійкого комплаєнсу в стоматологічній практиці часто ускладнюється психологічними бар'єрами. Дентофобія, як ірраціональний страх перед стоматологічним лікуванням, може проявлятися у формі помірної тривоги, панічних реакцій, відмови відвідувати стоматолога. Її основними причинами зазвичай є травматичний досвід попереднього лікування, підвищена чутливість до болю, сприйняття ситуації лікування як некерованої та непередбачуваної. Серйозними бар'єрами у дотриманні стоматологічних рекомендацій стають ірраціональні установки, неадекватні уявлення пацієнтів щодо здоров'я та хвороби. Типовими різновидами таких переконань є катастрофізація (перебільшення негативних наслідків), дихотомічне мислення (оцінка лікування лише як успішного або неуспішного), телеологічне сприйняття хвороби (як покарання за гріхи) тощо. Такі установки блокують свідомий вибір стратегій подолання, знижують прихильність до лікування.

Системно-синергетичні та екофасилітативні стратегії оптимізації комплаєнсу в стоматології. З позицій системного та синергетичного підходів, формування комплаєнсу в стоматологічній практиці можна розглядати як складний нелінійний процес самоорганізації відкритої динамічної системи «пацієнт-лікар-клініка». У цій системі взаємодоповнююча взаємодія різнорівневих елементів (індивідуально-психологічних характеристик пацієнта, особливостей його відносин з лікарем, параметрів організаційного середовища) породжує якісно новий рівень порядку – стійкий комплаєнс як основу ефективної співпраці суб'єктів лікувального процесу. При цьому роль психологічних впливів (мотиваційного інтерв'ювання, трансформації дисфункціональних переконань, оптимізації терапевтичної комунікації) полягає у запуску та підсиленні конструктивних змін, виведенні системи зі стану некомплаєнтності (нестійкої рівноваги) до нової траєкторії розвитку – усвідомленого та відповідального ставлення пацієнта до власного здоров'я. Синергетичний ефект психологічного супроводу лікування забезпечується узгодженням впливів на різні рівні системи: активізацією адаптивних особистісних ресурсів пацієнта, розвитком психологічної компетентності лікаря, персоналу та менеджменту клініки, оптимізацією соціальних взаємин у лікувальному процесі.

Перспективним напрямком оптимізації процесу формування комплаєнсу в стоматологічній практиці є застосування принципів екопсихологічного фасилітативного супроводу. Його сутність полягає у недирижувальній підтримці процесу самоорганізації та саморозвитку відкритої динамічної системи «пацієнт-лікар-клініка», створенні розвивального

простору для вільного розгортання суб'єктного потенціалу пацієнта, лікаря, інших учасників лікувального процесу. Основними стратегіями екофасилітації є прийняття актуального стану системи «пацієнт-лікар-клініка» як вихідної точки змін, чутливість до зворотного зв'язку, толерантність до невизначеності, парадоксальність і метафоричність комунікативних впливів. Саме в атмосфері безумовного прийняття та поваги пацієнт набуває здатності брати на себе відповідальність за власне здоров'я та усвідомлено співпрацювати з лікарем. Екопсихологічний фасилітативний супровід профілактики та лікування стоматологічних захворювань сприяє актуалізації потужних механізмів самоорганізації системи «пацієнт-лікар-клініка», досягненню екологічної рівноваги між індивідуальними та колективними її параметрами.

Висновки. Комплаєнс є складним інтегральним психологічним утворенням, що поєднує поведінкові, мотиваційно-ціннісні, когнітивні, емоційно-вольові компоненти. Комплаєнтність як особистісна диспозиція є основою побудови комплаєнсу як процесу прихильного ставлення та дотримання лікувальних рекомендацій. Комплаєнс зумовлюється низкою особистісних характеристик пацієнта, зокрема: внутрішньою мотивацією одужання, адекватними уявленнями про хворобу та лікування, емоційною зрілістю та саморегуляцією, відкритістю та схильністю до співпраці. Розвиток продуктивного комплаєнсу також зумовлюється соціально-психологічними чинниками: психологічною, комунікативною компетентністю лікаря, організаційною політикою медичного закладу щодо підвищення якості сервісу. Досягнення повноцінного комплаєнсу в стоматології ускладнюється фобічними реакціями пацієнтів, неадекватними емоційно-когнітивними схемами сприймання лікування. Усвідомлення таких перешкод і їх психологічний супровід дозволяє медичному персоналу та пацієнтам ефективніше досягати цілей терапевтичної співпраці.

Системно-синергетичний підхід дає можливість розглядати формування комплаєнсу в стоматології як процес самоорганізації системи «пацієнт-лікар-клініка». Узгоджена взаємодія впливів на різних рівнях цієї системи зумовлює синергетичний ефект. Екопсихологічний фасилітативний супровід забезпечує актуалізацію механізмів саморозвитку учасників лікувальної взаємодії, баланс індивідуальних та системних чинників. Застосування принципів синергетики та екопсихологічної фасилітації відкриває нові перспективи оптимізації комплаєнсу як основи ефективної стоматологічної допомоги.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням ролі визначених психологічних, соціальних чинників у становленні комплаєнсу пацієнтів стоматологічного профілю та розробкою програм

формування комплаєнтності як умови підвищення ефективності профілактики та лікування стоматологічних захворювань.

Список використаних джерел

1. Лушин, П. (2021). Екофасилітація як інноваційна модальність психологічної допомоги. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти» (с. 187-195). Київ: ДЗВО «УМО». <https://cutt.ly/IYeaNtO>
2. Dahiya, P., Kamal, R., & Kumar, M. (2014). Patient compliance – key to successful dental treatment. *Asian Pacific Journal of Health Sciences*, 1(1), 39-41.
3. Elwyn, G., Frosch, D., Thomson, R., Williams, N., Lloyd, A., Kinnersley, P., Cording, E., Tomson, D., Dodd, C., Rollnick, S., Edwards, A., & Barry, M. (2012). Shared decision making: a model for clinical practice. *Journal of General Internal Medicine*, 27(10), 1361-1367. <https://doi.org/10.1007/s11606-012-2077-6>
4. Macri, D. (2016). The expert advice: Dental patient compliance hinges on effective communication strategie. *RDH Magazine*, 36(6). Retrieved from <http://www.rdhmag.com/articles/print/volume-36/issue-6/contents/the-expertadvice.html>
5. Beaton, L., Freeman, R., & Humphris, G. (2014). Why are people afraid of the dentist? Observations and explanations. *Medical Principles and Practice*, 23(4), 295-301. <https://doi.org/10.1159/000357223>

Шарон Максимов Д.

ORCID ID: 0000-0003-1134-8195

ДЗВО «Університет менеджменту світи», м. Київ

МОДЕЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАВМІВНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ДИТИНИ МЕТОДОМ ХІБУКІ-ТЕРАПІЇ

Постановка проблеми. Травматичний досвід війни є однаково патогенним для дорослого і дитячого населення. Клінічні дослідження доводять, що серед найпоширеніших психічних розладів воєнного і післявоєнного часу, які виникають у третини людей – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) і депресія (Steel Z. et al., 2009). Водночас, серед українських науковців поширюється думка, що у дорослих хворих на ПТСР в останні роки спостерігається Комплексний посттравматичний стресовий розлад (кПТСР) (за класифікацією МКХ 1), особливістю якого є «додавання» ознак психосоціального та фізичного благополуччя. Характерними симптомами кПТСР є почуття сорому або провини, складнощі емоційної саморегуляції, головний біль, запаморочення, самоізоляція, труднощі міжособистісних стосунків, деструктивна або ризикована поведінка,

наприклад, зловживання алкоголем або зловживання наркотиками, суїцидальні думки та дії (Гайдбрус А.В., 2019).

Згубні наслідки воєнної травми для дитини мають свої особливості, які, щонайперше, вирізняються своєю «невидимістю», які часто не усвідомлюються дитиною і не рефлексуються, а також пролонгованістю у часі. Досвід травмівних переживань дитини спричинює вірогідність розвитку проблем фізичного і психічного здоров'я упродовж всього життя, порушення систем взаємин з сім'єю та однолітками, виникнення проблем у навчальній діяльності, і в цілому негативну картину задоволеності життям.

Водночас, у західних наукових джерелах з проблем ПТСР у дітей, все більше з'являється публікацій щодо критики «етноцентричності» у поглядах на природу психічної травми у дітей і, зокрема, ігнорування тих факторів, які виключають етнічний контент середовища, в якому знаходиться дитина. Це стосується особливостей місцевих соціокультурних систем переконань, вірувань, свободи волі і стійкості дітей. Автори зауважують, що дитину не варто розглядати лише як жертву обставин, позбавлених свободи волі, вони так само, як і дорослі знаходять власні способи опанування ситуацією, здатні будувати стратегії виживання чи здійснення опору (Duruu and Peters, 2010). Крім того, виявлені найбільш ефективні стратегії подолання дітей в умовах надзвичайних подій та механізми вироблення ресурсу стійкості, серед них: системи переконань, здорові сімейні стосунки і дружба (De Jong 2002, Fernando C., Michel Ferrari, 2013).

Останні дослідження наводять на думку про врахування «українського контенту» в ситуації травмівних подій війни на психіку дитини. Важливо сьогодні, не відкладаючи «на потім», віднаходити ефективні способи і методи роботи з травмами війни в актуальній ситуації «тут і зараз», важливим є вивчення особливостей переживання травми дитиною, усвідомлення способів інтегрування травмівних подій в психічний досвід людини без порушень її розвитку і без формування наступних патологічних синдромів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті розгляду означеної проблеми ми прагнули звернутись до огляду тих українських публікацій, які описують дослідницькі практики роботи з дитячою травмою війни. Натомість, розвідки відповідного контенту за ключовими словами у google-пошуку здебільшого «пропонував» нам огляд впроваджуваних Програм допомоги дітям, які реалізуються на базі різних рекреаційних закладів України. Зокрема, авторська програма «Захищені любов'ю» О. Шльонської на базі табору Gen. Camp (Карпати); Програма «Травма війни» на базі дитячого табору від Фонду Ріната Ахметова (Карпати), Програма освітньої, психологічної і освітньої підтримки в освітньо-психологічному таборі в Підкарпатському воєводстві (Польща); Програма психологічної реабілітації у таборі «Лісова застава» (Київська область); Програма психологічної підтримки і реабілітації у Таборі БФ «СОС Дитячі Містечка» та інші. Головною перевагою впроваджуваних Програм – створення безпечного підтримувального середовища для травмованих дітей фахівцями в галузі

дитячої травми і психотерапії. Програми містять комплекс різноманітних методів і напрямів психосоціальної підтримки (арт-терапія, казкотерапія, ізотерапія, КПТ– програма «Діти і війна», кататимно-імагінативна психотерапія та ін.). Українська дослідниця О. Чуйко зауважує, що розгортання практик допомоги травмованим війною дітям, передбачає врахування щонайменше 5 умов: 1) створення ресурсного середовища розвитку; 2) організація ненасильницького типу комунікації; 3) включення дитини в мережу соціально-психологічних форм і видів діяльності, спрямованих на активізацію і мобілізацію внутрішніх ресурсів з опорою на її «сильні» сторони; 4) робота над побудовою життєвої перспективи; 5) упровадження мультидисциплінарного підходу в практику допомоги травмованим дітям (Чуйко О.В., 2017).

Інший напрям – практики психологічної допомоги дітям з травмівними переживаннями війни в умовах загальноосвітніх закладів. Українська дослідниця Ю. Бондарук, аналізуючи теоретичні і практичні напрацювання в цій царині, зауважує, що основними напрямками психологічної підтримки дітей мають бути: діагностика та стабілізація психологічного стану, подолання негативних проявів у поведінці, налагодження соціальних зв'язків та інтеграція у мікросередовище, налагодження стосунків в сім'ї, подолання труднощів у навчанні (Бондарук Ю., 2018). Увага дослідників концентрується довкола надання психологічної допомоги дітям із числа внутрішньо-переміщених сімей, які пережили кризові ситуації (бойові дії). Автор статті Т. Каменщук підкреслює важливість проведення занять з першої психологічної допомоги (ППД), а також розвиткові заняття, метою яких є розвиток психосоціальної стійкості до стресу (Каменщук Т., 2022). На необхідності оволодіння навичками ППД персоналом загальноосвітніх шкіл, наголошує В. Панок (Панок В., 2022).

Достатньо насиченим є поле різноманітних психологічних і психотерапевтичних методів індивідуальної роботи з дитячою травмою війни. Крім традиційно відомих методів психотерапії (ігрової, арт-терапії, ритмотерапії, пісочної терапії тощо), звертає на увагу популяризація методу терапії читанням (бібліотерапія). З'явилась серія книг, сюжети яких в прямій чи метафоричній манері відтворюють події, які розгортаються в Україні після початку повномасштабної війни 2022 року. Терапевтичний ефект під час читання цих книг досягається не лише за рахунок упізнавання дитиною своєї конкретної ситуації і типу емоційної реакції, але і за рахунок формування у неї проактивної позиції, яка допомагає впоратися з проблемами у майбутньому. До прикладу В. Чернишенко «Битва за місто» (пропрацювання страху, мобілізація згуртованості, віра в перемогу); К. Тихозора "Дім" (пропрацювання втрати, розлуки, повернення відчуття безпеки); З. Живка "Півник", (проблеми самоідентифікації, усвідомлення культурних і національних кодів) та ін. Інший напрям видавничої літератури, спрямований на формування у дітей навичок саморегуляції, стійкості. До прикладу, книга

С. Ройз «Твоя сила: практикум для дітей та підлітків» (навчання практикам емоційної саморегуляції).

Проведений аналіз вказує на існування в Україні достатньо широкої практики психологічної реабілітації дитячої травми, водночас, важливо, що всі вони повинні набути характер доказових практик із підтвердженою ефективністю.

Мета статті полягає у представленні моделі трансформації травмівних переживань дитини методом Хібукі-терапії в рамках психотерапії дитячої травми.

Методи дослідження: моделювання конструйованого ідеального об'єкту (трансформація травмівних переживань дитини) на основі виявлення зв'язків між змінними з метою її (моделі) подальшої верифікації для вирішення прикладних завдань в практичній психології.

Виклад основного матеріалу. Моделювання визначається через поняття «модель», яке в свою чергу походить від латинського слова «modus, modulus» (спосіб, образ, міра). За В.Штоффом (Штоф В.А., 1966), модель визначається як уявно чи практично створена структура, яка відтворює ту чи іншу частину дійсності в спрощеній (ідеалізованій чи схематизованій) і наочній формі.

За способом реалізації наше дослідження відповідає створенню ідеальної моделі, яка існує лише в діяльності людини і функціонує за законами логіки. Вона є об'єктивною лише за своїм змістом (як відображення закономірностей реальної дійсності), але суб'єктивною за своєю формою і не може існувати поза цією формою.

Характер моделі визначається особливостями структури і способом функціонування її елементів. Виходячи з цього, наша модель є структурно-функціональною, оскільки розробляючи модель трансформації травмівних переживань дитини ми будемо моделювати внутрішню структурну організацію психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Таким чином, під моделлю трансформації травмівних переживань дитини методом Хібукі-терапії ми будемо розуміти методологічно обґрунтовану систему, яка відображає структурно-функціональні зв'язки психологічного відновлення дітей молодшого шкільного впливу під впливом терапевтичних інтервенцій за допомогою ляльки (Хібукі), представлені в наочній формі, і здатні надавати нові знання про об'єкт дослідження. У практиці роботи з лялькотерапії передбачається, що діти з великою ймовірністю проєктують свої почуття та тривоги на іграшкові об'єкти, щоб ідентифікувати себе з цими почуттями та регулювати ці емоції під час догляду за іграшковими фігурками.

В сучасній психологічній практиці існує велика кількість підходів, орієнтованих на терапію і попередження хворобливих психо-емоційно-соматичних процесів у дітей і підлітків. Ми зупинили свій вибір на інтегративному підході, який передбачає асиміляцію теоретичних

конструктів, методичних прийомів, практичних технік в рамках одного підходу, яким є психоаналітичний підхід.

Психоаналітичний підхід – перша терапевтична теорія травми, в якій це явище розглядалось як глибоко вкорінений у несвідомому афект, який здійснює свій патогенний вплив на психіку людини і лежить в основі невротичних розладів. Людині не вдається самостійно «утилізувати» травмівні переживання, але які вона може здійснити за допомогою активації «свідомих рефлексів» та «поступового знищення» травмівних спогадів. Звідси – назва відомого методу З.Фрейда – послідовне очищення. Процес психотерапії, заснований на моделі очищення, полягає в поверненні «забутого» в сферу свідомого з одночасною «розрядкою афекту» у формі катарсису (спеціального очищувального переживання патогенних афектів) або абреакції (спонтанного емоційного реагування).

Теоретичну основу Хібукі-терапії складають 3 психоаналітичні теорії:

1. *Теорія об'єктних стосунків.* Ця теорія фокусується на тому, які об'єкти були важливими у світі дитини, як вона їх переживала, як ці об'єкти і їх емоційні аспекти були інтерналізовані дитиною, і як ці образи і репрезентації продовжували існувати в позасвідомому дорослого. В традиції об'єктних стосунків увага зміщена з теми едіпового комплексу на тему сепарації і індивідуації, яка стає центральною у цій теорії. М. Кляйн (британський психоаналітик) припускала, що відносини з тими об'єктами, з якими пов'язані всі сторони нашого соціального життя, починаються відразу після народження і з'являються з першим годуванням. Актуальність процесу поділу хороших і поганих іграшок, а також вплив таких процесів на розвиток Я, Кляйн пояснює визнанням того, що у дитини свідомо мати спочатку постає як хороша і погана груди, які між собою розділені, і що протягом кількох місяців ці протилежні характеристики починають з'єднуватися в єдність паралельно з більшою інтеграцією досвіду зовнішнього світу. І ці внутрішні та зовнішні ситуації завжди взаємопов'язані, оскільки інтроекції та проекції діють паралельно з самого початку життя (Shpits R.A., 2019).

2. *Теорія турботи.* Теорія виникла в рамках інтересу до питання ролі матері в психічному розвитку дитини. Д. Віннікотт ввів поняття “первинної материнської турботи”. На його думку, у матері впродовж перших місяців життя дитини формується здібність ідентифікувати себе з безпомічним малям, дякуючи актуалізації слідів її власного дитячого досвіду. Внаслідок того як дитина розвивається, роль матері постійно змінюється, її здатність до ідентифікації з потребами дитини редукується, і в цей же час починає формуватися так званий ігровий простір. Цим поняттям Віннікотт позначає ті форми “проміжного” психічного досвіду, які формуються у дитини внаслідок її відділення від матері, коли дитина не досягає ще достатньо чіткого відчуття об'єктивної реальності; вона змінюється ілюзійними феноменами, відображаючи первинні психічні процеси. Велика роль у цьому процесі належить “транзитним об'єктам” і “транзитним феноменам”, так званим

предметам, до яких у дитини є особлива прив'язаність через те, що вони нагадують її матір. "Транзитні об'єкти", на переконання Віннікотта, є основою для розвитку символічного мислення. Досягаючи певного ступеня контролю над цими об'єктами, дитина розвиває в себе здібність ними маніпулювати. Відносини дитини з ними ефективно насичені. Використовуючи їх, вона отримує певне задоволення. (Віннікот Д., 2019).

3. *Теорія прив'язаності*. Автор теорії прив'язаності Дж. Боулбі, в якій розглядаються особливості формування у ранньому віці образу світу і сприйняття дитиною себе, а також різні стилі дитячо-батьківських стосунків. Теорія обґрунтовує існування біологічно обумовленої системи прив'язаності, що відповідає за емоційні зв'язки між матір'ю і дитиною. Дж.Боулбі зауважував, що новонароджений потребує надійного опікуна, який би оберігав дитину у ситуаціях загрози і зовнішніх ризиків. Адекватна реакція та емпатія дорослого на протести немовляти спричиняє заспокійливий ефект, завдяки чому у дитини поступово формується так званий «безпечний базис», який з часом перетворюється в уміння самозаспокоєння і подальшого самоконтролю (Боулбі Джон, 2003).

Враховуючи специфіку нашого об'єкта, ми погоджуємось із українською вченою Титаренко Т.М. (2019) про необхідність застосування комплексного підходу, як найбільш релевантного у практиках збереження і відновлення психологічного здоров'я особистості (Титаренко Т.М., 2019).

Зокрема, ми визначаємо, що процес трансформації травмівних переживань є складно організованим та комплексним, зачіпає усі сфери психічної організації дитини.

Зважаючи на це, ми передбачаємо, що використання інтервенцій за методом Хібукі – терапії буде відбуватися на 4 основних рівнях функціонування психіки, які водночас є «мішенями» психологічного впливу в психотерапевтичній практиці: когнітивному, емоційному, поведінковому, фізичному. Відповідно, сфери травмівних переживань молодших школярів відповідають певним критеріям і очікуваним результатам внаслідок психотерапевтичних інтервенцій

Когнітивна – рефлексивна сфера. *Критерій*: усвідомленість і розуміння. *Очікуваний результат*: подолання травматичного згадування пережитих подій.

Емоційно – афективна сфера. *Критерій*: емпатійність і оптимізм. *Очікуваний результат*: стабілізація психоемоційного стану.

Мотиваційно-поведінкова сфера. *Критерій*: налаштованість і дієвість. *Очікуваний результат*: здатність приймати і надавати підтримку, встановлення контактів і взаємодій.

Фізично-соматична сфера. *Критерій*: відновлення функціональних можливостей організму. *Очікуваний результат*: відновлення фізичної активності (рис.1).

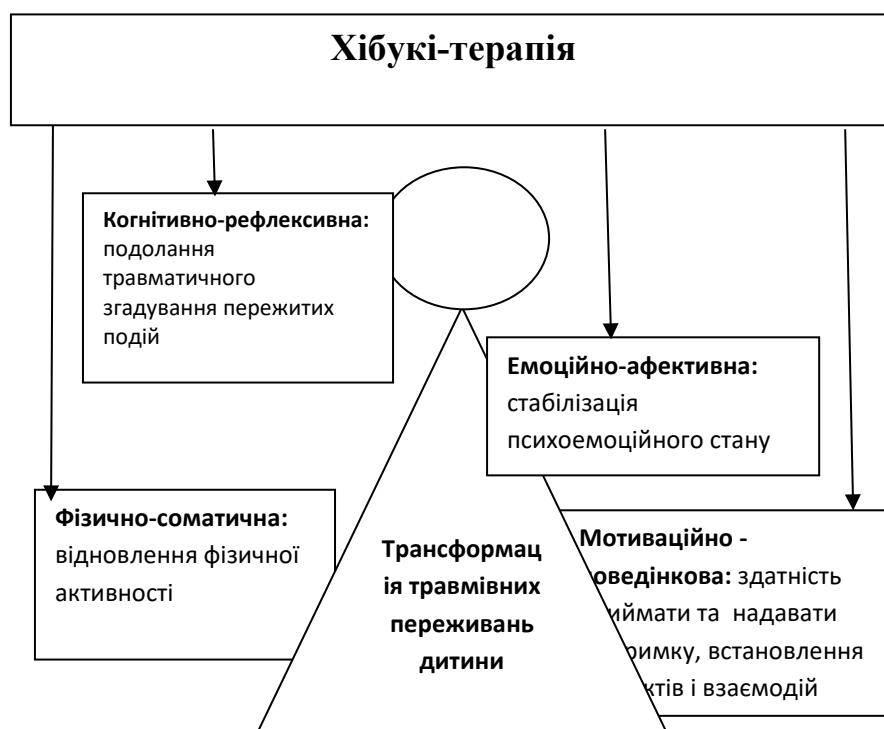


Рис. 1. Модель векторів трансформації травматичних переживань за методом Хібукі-терапії.

Так, згідно моделі, зміни в дитячій психіці відбуваються на когнітивному рівні, що виявляється у подоланні травматичного згадування пережитих подій («нав'язливі спогади»), активізації діяльності, побудові перспективи майбутнього, підвищенні самооцінки, вивільненні негативних думок, активізації процесів творчості, покращенні процесів уваги, пам'яті, налагодженні здатності вчитися.

На емоційному рівні відбувається зниження (нормалізація) стану тривоги, хвилювання та напруження, прояви спонтанності, розширення репертуару позитивних емоцій, емоційне включення в діяльність та спілкування, здатність приймати та надавати підтримку, здатність співпереживати, турбуватись.

На міжособистісному рівні – позбавлення надмірного «гіперконтролю» у стосунках з дорослими, взаємодія і контакти з дітьми, участь в колективних іграх, «вихід» зі стану усамітнення і самоізоляції.

На поведінковому рівні – зменшення рівня агресії, стабілізація психоемоційного стану, вільне висловлювання почуттів, відхід від саморуйнівної поведінки, трансформація ігор (зникнення ігор з постійним відтворенням пережитих травматичних подій), здатність до побудови (конструювання) ігрової діяльності.

На фізичному рівні – відновлення нормальної функції сну, «купірування» різноманітних соматичних симптомів пов'язаних з травмою – головний біль, заїкання, гризіння нігтів тощо, відновлення функції харчування, заняття фізичною активністю, спортивною діяльністю.

Передбачається, що комплексність психотерапевтичного впливу на різні сфери психіки дитини запускає процес дисоціацій її особистості, призводить до трансформації травмівних переживань, які поступово інтегруються в загальну картину життя.

Центральною фігурою Хібукі-терапії є лялька Хібукі, що на івриті означає «обіймашка». Це м'який плюшевий песик із сумною мордочкою і довгими лапками – «іграшка, що ожила», яка обіймає дітей і завдяки спеціальним наліпкам на лапах може фізично бути присутньою з дитиною у повсякденному житті. Контакткування дитини з іграшкою створює ефект «перенесення» емоційних станів на об'єкт з можливістю виплеску нею своїх емоцій різної модальності, каналізує негативні емоції, реконструює почуття довіри, близькості, безпеки, плекає почуття турботи, що характеризує динаміку протікання процесу трансформації травмівних переживань і дозволяє повністю анігілювати негативний вплив травматичного досвіду на подальше життя дитини.

Розгортання процесу Хібукі-терапії відбувається поетапно. Короткострокова Хібукі-терапія складається з восьми-десяти сеансів. Пропоновані теми сеансів:

1. Перше знайомство з іграшкою Хібукі: представлення іграшки та гра з нею, створення плану турботи про іграшкового песика.
2. Поглиблення знайомства з Хібукі та дарування іграшки дитині: увага на терапевтичні характеристики Хібукі (сумні очі, довгі лапи, м'яка «шкіра», довгі вуха). Укладання договору про дружбу з Хібукі та турботу про нього.
3. Створення безпечного та позитивного простору. Малювання/написання оповідання, створення колажу, використання будівельних блоків для створення безпечного простору для Хібукі.
4. Робота зі страхами: психонавчання та виявлення травм, факторів ризику, фізичних реакцій, напруження емоцій. Малювання / розфарбовування / створення фігурок із пластиліну для візуалізації страхів дитини шляхом перенесення їх на іграшку Хібукі; символічне знищення їх чи перетворення на позитивні образи.
5. Історія Хібукі: визначення емоцій, словниковий запас на тему «емоції», навички подолання труднощів. Зцілення через написання листа чи розповідь історій.
6. Емоційна карта: продовження науки розпізнавати емоції, розширення словникового запасу на тему «емоції», навички долати. Що відчуває Хібукі? Які емоції може розпізнати іграшка?
7. Ритуали та традиції Хібукі: оповідання про травму, розкриття суті травми/процес та індивідуальні стратегії її подолання.
8. Створення «Дошки мрії». Складання планів на майбутнє.

Висновки: Таким чином, запропонована модель травмівних переживань за методом Хібукі-терапії, яка ґрунтується на психоаналітичних концепціях роботи з дитячою травмою, передбачає психологічне і психотерапевтичне опрацювання чотирьох рівнів функціонування психіки дитини: 1) емоційний

2) когнітивний 4) поведінковий 5) фізичний. В основі методу – використання іграшки (песика Хібукі), основна роль якого полягає у «відіграванні» психосоматичних симптомів та порушень емоційно-вольової сфери, які виникли у дитини внаслідок психологічної травми або посттравматичного стресового розладу. Передбачається, що процес трансформації має динамічну структуру, який характеризується особливостями розгортання ефективних механізмів дитячої психіки (від процесів дезорієнтації до інтеграції), має певну стадійність, вираженість. Водночас, проведення експериментального дослідження із застосуванням валідних психодіагностичних процедур, дозволить доповнити компоненти представленої моделі у частині її процесуальності.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні масиву експериментальних досліджень з виявлення ефективності психотерапевтичного ефекту Хібукі-терапії в роботі з дитячою травмою війни.

Список використаних джерел

1. Бондарук Ю. (2018). *Зміст і основні напрями психологічної допомоги дітям, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій в умовах закладу освіти*. Scientific Journal Virtus, № 28. С. 75-80.
2. Боулби Джон (2003). *Привязанність*. М.: Гардарики. 477с.
3. Віннікот Д. (2019). *Розмова з батьками. Не страшний психоаналіз Віннікота*. Київ: Центр навчальної літератури. 118 с.
4. Гайдбрус А.В. (2019). *Комплексний посттравматичний стресовий розлад у учасників бойових дій в зоні операції об'єднаних сил у ракурсі одинадцятої редакції міжнародної класифікації хвороб*. Психіатрія, наркологія та медична психологія (Випуск 11), С.19-24.
5. Каменщик Т. (2022). *Роль і місце психологічної допомоги для внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного часу*. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», №1. С.21-28.
6. Панок В. Г. (2022). *Психологічна робота системи освіти в умовах військового стану: особливості та принципи*. Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи. С.154-157.
7. Ройз С. (2022). «Твоя сила: практикум для дітей та підлітків» <https://spilnoteka.org/broshura-tvoya-syla-praktykum-dlya-ditej-ta-pidlitkiv/>
8. Титаренко Т. М. (2019). *Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід*. Наукові студії із соціальної та політичної психології (Випуск 43), С. 54-62.
9. Чуйко О.В. (2017). *Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною*. Український психологічний журнал: збірник наукових праць /головн. ред. І.В.Данилюк КНУ імені Тараса Шевченка. К., Випуск №1(3), С.192-204.
10. Штоф В.А. *Моделирование и философия*. М.-Л.: Наука, 1966.

11. Dupuy, Kendra E., Krijn Peters (2010). *War and Children: A Reference Handbook*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
12. Fernando C., Michel Ferrari (2013). *Handbook of Resilience in Children of War*. New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer.
13. Steel Z., Chey T., Silove D. et al. (2009) *Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: a systematic Review and Meta-analysis* Jama, Vol 302, No.5 P.537-549.
14. Shpits R.A. *Psychoanalysis of early childhood*. Advans, 2019. 205 p.

Швець О.О.

здобувач освітнього ступеня доктора філософії

зі спеціальності 053 «Психологія»,

ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВОЇ КРИЗИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність дослідження індивідуально- та соціально-психологічних чинників мотиваційно-смыслової кризи у майбутніх психологів зумовлюється потребами ефективної професійної підготовки фахівців, здатних надавати якісну психологічну допомогу в непередбачуваних і складних умовах сучасного життя в Україні.

Виклад основного матеріалу. *Індивідуально-психологічні та соціальні чинники мотиваційно-смыслової кризи майбутніх психологів.* Мотиваційно-смыслова криза у студентів-психологів може зумовлюватись низкою індивідуально-психологічних чинників. Криза професійної ідентичності пов'язана з невизначеністю уявлень про себе як майбутнього фахівця, сумнівами у правильності професійного вибору, переживанням невідповідності особистісних якостей вимогам професії. Трансформація ціннісно-смыслової сфери у процесі професіоналізації може супроводжуватися конфліктом між особистісними та професійними цінностями, зміною життєвих пріоритетів і переконань. Екзистенційні переживання (втрата сенсів, переоцінка життєвих цілей та орієнтирів, пошук покликання та самоідентичності) загострюються в умовах невизначеності та потреби брати на себе відповідальність за власне життя. Внутрішньоособистісні конфлікти пов'язані з усвідомленням розбіжностей між реальним та ідеальним образом себе як професіонала, між рівнем домагань та самооцінкою. Індивідуально-типологічні особливості (наприклад, інтровертованість, сензитивність, тривожність, перфекціонізм) можуть ускладнювати адаптацію до умов навчання та взаємодію з іншими суб'єктами освітнього процесу (О. Бондарчук, Є. Варбан, Ж. Вірна, Л. Карамушка, О. Лозова, П. Лушин, С. Максименко, О. Музика, В. Панок, Н. Пов'якель, Г. Радчук, Я. Сухенко, Т. Титаренко, С. Хілько).

Новітні технології штучного інтелекту (ШІ) стрімко розвиваються та впроваджуються у різні сфери життя, зокрема в освітню практику та практику психологічної допомоги (П. Лушин, О. Матвійчук, О. Наливайко, С. Омельчук, К. Осадча, С. Подласов, Я. Сухенко, М. Aktan, G. Andersson, P. Carlbring, I. Dolu, H. Hadjistavropoulos, C. Misselhorn, Z. Turhan). Здатність ШІ виконувати певні функції психологічного консультування та психотерапії породжує у майбутніх психологів тривогу щодо затребуваності професії у майбутньому, невпевненість у власній професійній ідентичності та цінності. Це актуалізує питання меж компетентності психолога та його ролі в умовах технологізації професії та знецінення професійного вибору.

Екзистенційні виклики повномасштабної війни в Україні супроводжується постійною небезпекою, загрозою життю, численними втратами та невизначеністю майбутнього. Професійне становлення майбутніх психологів відбувається на фоні переосмислення життєвих цінностей і пріоритетів. З одного боку, це поглиблює мотиваційно-смислову кризу і може викликати відчуття безпорадності, зневіру у власних силах, емоційне вигорання ще на етапі навчання. З іншого боку, усвідомлення соціальної значущості професії психолога в умовах війни може надавати сенсу професійному вибору, підвищувати мотивацію до опанування фаху та спонукати до пошуку власної ролі у наданні психологічної допомоги населенню. Зростання запиту на психологічну допомогу та підтримку резильєнтності населення висуває нові вимоги до професійних компетентностей психолога, його стресостійкості та зрілості. Водночас, завищені очікування щодо його ролі у підтримці населення можуть викликати у майбутніх фахівців відчуття надмірної відповідальності та сумніви у власній готовності відповідати цим очікуванням. Відсутність гарантій працевлаштування за фахом та гідної оплати праці також може породжувати тривогу за професійне майбутнє та знецінення зусиль щодо опанування професії психолога.

Ресурсний потенціал мотиваційно-смислових криз у майбутніх психологів в умовах екопсихологічного фасилітативного супроводу. Водночас, кризи можуть виступати потужним чинником особистісного та професійного зростання, сприяти переоцінці цінностей, пошуку нових смислів, розвитку резильєнтності та гнучкості у професійній діяльності. Тому системне вивчення чинників виникнення, особливостей перебігу та ресурсного потенціалу мотиваційно-смислових криз у майбутніх психологів є важливою передумовою для розробки ефективних засобів і стратегій їх психологічної підтримки та супроводу в процесі професійної підготовки, спрямованих на активізацію внутрішніх ресурсів особистості та сприяння її посттравматичному зростанню.

Одним з таких засобів є екологічна психологічна фасилітація, що дозволяє активізувати суб'єктність та внутрішні ресурси особистості для подолання кризових станів. Екопсихологічна фасилітація є неклінічною українською модальністю психологічної та педагогічної допомоги, що

ґрунтується на теорії особистісних змінювань П. Лушина (2003). Екофасилітативний підхід має понад 20-річну успішну апробацію в Україні (у тому числі під час підготовки та підвищення кваліфікації психологів в умовах формальної і неформальної освіти); з 2022 р. успішно апробовується в освітньому процесі Монтклерського державного університету (США); підтвердив свою ефективність і отримав подальший розвиток у дослідженнях послідовників наукової та практичної школи екопсихологічної фасилітації П. Лушина: О. Боличевої, А. Гусєва, О. Давидової, Л. Інжиєвської, Н. Лук'янчук, З. Ржевської-Штефан, Я. Сухенко, Н. Шевякової, С. Хілько та інших.

Висновки. Мотиваційно-смилова криза майбутніх психологів зумовлюється індивідуально-психологічними (криза професійної ідентичності, трансформація ціннісно-смилової сфери, екзистенційні переживання тощо) та соціально-психологічними чинниками (невизначеність, зміна умов навчання та життя), вплив яких посилюється в умовах війни та розвитку штучного інтелекту (занепокоєння щодо затребуваності професії, сумніви у власній компетентності) тощо. Утім, мотиваційно-смилова криза є не лише загрозою, а й ресурсом для особистісного та професійного зростання майбутніх психологів. Екопсихологічний фасилітативний супровід майбутніх психологів у період мотиваційно-смилової кризи сприяє переоцінці цінностей, пошуку нових смислів, розвитку резильєнтності та гнучкості. Це актуалізує необхідність розробки та впровадження відповідних програм професійного становлення майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Лушин, П. & Сухенко, Я. (2024). Екопсихологічна фасилітація: практика психологічної, педагогічної допомоги та штучний інтелект: навчальний посібник. Київ : ДЗВО «УМО».
2. Weinstein, N., Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2012). Motivation, meaning, and wellness: A self-determination perspective on the creation and internalization of personal meanings and life goals. In P. T. P. Wong (Ed.), *The human quest for meaning: Theories, research, and applications* (2nd ed., pp. 81–106). Routledge/Taylor & Francis Group.

Яценко М.В.

здобувач ступеня доктора філософії *Phd*

кафедри психології управління ЦПППО

ДЗВО "Університет менеджменту освіти", м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ З ПСИХІЧНОЮ ТРАВМОЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність дослідження. Сучасна Україна, внаслідок подій останніх двох років, змушена блискавично швидко інтегруватися до світу, що

випереджає нас не лише політичним та економічним, але – головне – соціальним розвитком суспільства. Проте, українське суспільство найближчим часом стикнеться з безліччю проблем, на одну з яких вже сьогодні є підвищений запит на вирішення. Це – проблема переживання психотравмуючого досвіду і його наслідків як для дорослих, так дітей та підлітків.

На теперішній час кількість громадян України, що перебувають в стані постійного стресу перевищує 60% [1]. До того ж, після атак ворога збільшується кількість осіб в різних містах і селах, які звертаються за допомогою до психолога або психіатра. Виявлено, що діти частіше перебувають в стані гострого стресу, або мають ознаки посттравматичного синдрому. У дітей такі стани протікають не так, як у дорослих.

Хочеться відокремити таку категорію, як підлітки, так звані тінейджери (12-16 років). Цю групу вчені різних галузей науки вже давно вивчають: соціологи, педагоги, психологи тощо. Вони відмічають, що сучасні підлітки більш поінформовані, зорієнтовані на цифрові технології. Але ж їм досталася нелегка доля і для тих, хто виїхав з батьками за кордон, і для тих, хто залишився в країні. Під час війни багато чого підліткам не зрозуміло, тому самотійно справитися з проблемами та прийняти вірні рішення вони не наважуються.

Психологічні травми у дітей підліткового віку під час війни є серйозною проблемою, яка потребує уваги. Роль педагогічних працівників у реабілітації та навчанні дітей з травмами є важливим для їх подальшого розвитку. Актуальною є підтримка психологічної готовності педагогів до роботи з такими дітьми для ефективної допомоги та участі в навчальному процесі.

Таким чином, актуальним є комплексне дослідження особливостей особистісної готовності педагогічних працівників для роботи з дітьми, які зазнали психічної травми в умовах війни.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати психологічні особливості необхідності реабілітації дітей підліткового віку, які зазнали психічної травми в умовах війни та особистісної готовності педагогічних працівників для роботи з ними.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що в Україні ще недостатньо робіт, які досліджують проблеми, пов'язаних з переживанням довготривалого стресу, подолання психологічних травм.

Психологічна травма розуміється як дія, спрямована на погіршення психічного здоров'я особистості, «в результаті інтенсивної дії несприятливих факторів оточуючого середовища, або в результаті впливу гостро емоційних стресових дій людей на психіку [3, с. 4]. На думку Г. Б. Растроста,

психологічна травма підлітка обумовлюється несформованістю їхньої психіки та проявляється в різних сферах дитини (табл. 1).

Таблиця 1

Прояв психологічної травми залежно від різних сфер життєдіяльності підлітків (за Г. Б. Растростом)

Емоційна сфера	Когнітивна сфера	Поведінкова сфера
Проявляється реакцією на пережиту травму – страх, фобії: боязнь спати на самоті, розлука з дорослими, спостерігається емоційна нестійкість, зростає недовіра, підозріливість, пригнічений стан, тривожність, депресія.	Погіршується концентрація, переключення уваги, порушення пам'яті, затримка інтелектуального розвитку.	Проявляється впертість, агресивність, ворожість та конфліктність, регресія (повернення до форм поведінки, яка характерна для більш раннього вікового періоду – втрачаються навички охайності, з'являється смоктання пальців), змінюється система відносин підлітка, зникають навички та вміння налагодження взаємовідносин з людьми, з'являється дезадаптація у спілкуванні та в поведінці.

Варто відзначити, що дитяча психіка, а особливо підліткова, є більш вразливою, ніж доросла, але, на щастя, і більш пластичною. На цю особливість ми звертаємо увагу з метою виробити методи та принципи для допомоги, відновлення, реабілітації в умовах війни. Підлітки в Україні і ті, що виїхали за кордон, навчаються онлайн або офлайн і, навіть, за двома програмами одночасно, своєю рідною – українською і закордонною. Це подвійне навантаження.

На сьогоднішній день відбувається модернізація системи освіти з метою стимуляції прагнення до самореалізації школярів. Якість навчання, передача знань багато у чому залежить від психологічної безпеки освітнього середовища. Варто привести приклади, які відбуваються в Україні. Саме сьогодні в Харкові відкрила свої двері перша підземна школа. Планується збудувати ще таких три школи до вересня.

Проте існують непоодинокі випадки булінгу, що є неприпустимим під час війни, коли ми маємо бути об'єднані. Самий незначний поштовх може

порушити психічне здоров'я підлітка. За таких обставин він потребуватиме соціальної і психологічної реабілітації. Маємо подбати про виховання патріотизму і високого рівня дисципліни у підлітків.

Психологічний аналіз показує, що вимоги до особистості зростають, і навантаження також. У сучасному світі діє ціла низка негативних факторів. І не всі їх витримують. Підростаючі юнаки та юнки, мають опанувати попри зростаючий об'єм знань, ще й культуру спілкування, розвивати в собі навички лідера [2]. Звісно, в школах є психологи, але охопити увагою усіх іноді їм буває важко. Враховуючи те, що підліток ще не сформований ані фізично, ані психологічно, також не завжди знає, як йому вчинити в житті правильно, яке прийняти рішення, він побоюється звернутися до старших за порадою та підтримкою. Тоді великого значення набуває позитивний клімат в родині. Він повинен бути спокійним, доброзичливим. Якщо зусилля сім'ї та школи недостатні і підліток проявляє ознаки психічної травми, треба звернутися до фахівця [3].

Підліткам характерна інфантильність, їх дії непослідовні, алогічні. Вони часто не тільки не розуміють дорослих, а й себе і свої дії. Воєнні дії в нашій країні та їх вплив на дітей підліткового віку ставить перед педагогами, батьками, психологами нові завдання. Недостатня увага до психологічного здоров'я дітей у воєнний час потребує досліджень та вдосконалення практики роботи з ними. Роль педагогічних працівників у реабілітації та навчанні дітей з травмами важлива для їх подальшого розвитку. Актуальною є підтримка психологічної готовності педагогів до роботи з такими дітьми для ефективної допомоги та участі в навчальному процесі.

Особистісна готовність педагогічних працівників до роботи з дітьми підліткового віку, які зазнали психічної травми в умовах війни, є дуже важливою. Вони повинні мати розуміння того, як подолати труднощі, з якими зіткнулися ці діти, і мати навички співпраці з психологами та іншими фахівцями для надання необхідної допомоги.

Висновки. Отже, сучасний ритм життя, соціальна нестабільність, невпевненість в майбутньому, напруженість у відносинах людей негативно позначається на емоційну, когнітивну, поведінкову сфери життєдіяльності підлітків. Стресові фактори порушують психологічну безпеку, що в свою чергу призводить до небажаних станів і до зростання кількості психічних і психосоматичних захворювань. Особливу увагу необхідно приділити реабілітації дітям підліткового віку з психічною травмою. Зазначимо важливість особистісної готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми, які зазнали психічної травми в умовах війни.

У подальших дослідженнях планую емпірично дослідити підлітків в

зкладах освіти та виявити ступінь охоплення їх психічною травмою під час війни.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. 2015. № 3 (29). С. 40-47.
2. Власенко С. Психологічна допомога особам, які знаходяться в стані травматичної кризи. Юридична психологія. 2017. № 2 (21). С. 59-70. URL: <http://elar.naiaau.kiev.ua/bitstream/123456789/13760/1/7.pdf>.
3. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації. Методичний посібник. / Уклад.: Г.Б. Растроста. Суми. НВВ КЗ СОІППО, 2018. 64с.

СЕКЦІЯ 3.

ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ.

Керівник: Карамушка Людмила Миколаївна, заступниця директора Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків, дійсна членкиня (академік) НАПН України, доктор психологічних наук, професор, м. Київ

Секретар: ТЕРЕЩЕНКО Кіра Володимирівна, докторка психологічних наук, провідна наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ

Карамушка Л.М.

*заступниця директора з науково-організаційної роботи
та міжнародних наукових зв'язків
Інститут психології імені Г.С.Костюка
НАПН України, докторка психологічних наук, професорка,
академік НАПН України, м. Київ,*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямків діяльності психологів в умовах повномасштабної війни рф проти України є розробка та впровадження психологічних технологій для психологічної підтримки населення, військових та різних груп фахівців. Це передбачає розуміння психологами особливостей змісту психологічних технологій, як виду гуманітарних технологій, основних компонентів, які входять до їх структури, особливостей використання залежно від запиту клієнта. Дана проблема потребує свого подальшого спеціального вивчення та аналізу.

Мета дослідження. Проаналізувати зміст та основні компоненти психологічних технологій.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спеціальної довідкової літератури показує, що в найбільш загальному вигляді *технологію* можна

визначити, як сукупність прийомів і способів отримання, обробки або переробки (зміни стану, властивостей, форми) сировини, матеріалів, напівфабрикатів чи виробів у різних галузях промисловості, в будівництві тощо; наукову дисципліну, що розробляє і вдосконалює ці прийоми і способи [9].

М.Н. Mescon, М. Albert & F. Khedouri (1988) у своїй фундаментальній праці, присвяченій основам менеджменту, дають таке визначення: технологія (technology) – будь-який засіб перетворення вихідних матеріалів, будь-то люди чи фізичні матеріали – для одержання бажаної очікуваної продукції чи послуг [10].

Окрім виробничих технологій (промислових, будівельних, транспортних, інформаційних тощо), які мають відношення до здійснення виробничих процесів, важливу роль відіграють гуманітарні технології. У найбільш загальному вигляді *гуманітарні технології* можна визначити як технології, які пов'язані безпосередньо з діяльністю людини (груп людей, організацій як соціальних систем, суспільства) [1]. До основних гуманітарних технологій, на нашу думку, можна віднести: політичні; управлінські; освітні (педагогічні); психологічні [1].

Одним із видів гуманітарних технологій є *психологічні технології*, які сьогодні використовуються для психологічного забезпечення різних аспектів життєдіяльності, професійної активності та розвитку особистості, соціальних груп, організацій, суспільства в цілому, як і в звичайних умовах, так і умовах кризи та складних життєвих ситуаціях.

Ю. Мельник розглядає психотехнологію як галузеву технологію, що додає систематизованого опису змісту й механізму реалізації психічного впливу на особистість чи групу людей в реальних чи штучно створених умовах, яка планомірно застосовується задля досягнення певних цілей та вирішення психологічних проблем [4].

Вивчаючи психологічні технології надання допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях, дослідники зазначають, що технології з надання психологічної допомоги являють собою цілеспрямований та організований процес впливу на особистість поліцейського та її конструктивну трансформацію шляхом сукупного застосування низки психологічних методів (способів), дій, що сприяють позитивним змінам його стану та поведінки [2]. У цьому контексті психотехнології використовуються з метою вирішення комплексу завдань (психодіагностичного вивчення наявних психоемоційних станів та поведінкових реакцій, психокорекційного та психотерапевтичного впливу на особистість, просвіти, медико-психологічної реабілітації тощо).

Зазначається, що психотехнології спрямовані на допомогу особистості чи групі людей у вирішенні її/їх психологічної проблеми та задля досягнення конкретних цілей, вони мають різноманітне спрямування та обираються відповідно до наявного стану особистості чи запиту [8]. Підкреслюється, що психотехнології доцільно застосовувати на етапах надання ранньої

психологічної допомоги, психологічного супроводу службової діяльності, а у деяких випадках певні вправи також можливо застосовувати при наданні першої психологічної допомоги [8].

В.Г. Панок, виділяючи психологічну технологію як окремий вид технології і вважаючи її основним елементом практичної психології, дає таке наступне її визначення: психологічна технологія – це цілісна методична система, що складається з трьох основних частин: діагностичної; інтерпретаційної (або пояснювальної); корекційної [5]. Тобто, мова йде про те, що психологічні технології мають поєднувати аналітичний і синтетичний підхід до особистості, суму знань і уявлень про елементи і структурні блоки у їх взаємозв'язках, з одного боку, і цілісне (синтетичне) бачення об'єкта корекційних впливів, з іншого. На думку В.Г. Панка, розробка психологічної технології є, по суті, процесом психологічного проектування, що спрямований на вирішення конкретної ситуації індивідуального розвитку або соціальної взаємодії з використанням знань і досвіду наукової та побутової психології і вибір методу і вимог до нього у практиці застосування соціально-психологічних знань повинні визначатися так, як і в прикладних природничих науках – конкретним ситуаційним контекстом [5]. В.Г. Панок зазначає, що розробка психологічних технологій має складати основне завдання прикладних наукових досліджень [6; 7].

Окремі автори, окрім виділення в технологіях змісту, методів та форм навчання, підкреслюють їх *особистісно-ціннісний аспект*. Так, М.М. Лехолетова [3], аналізуючи інноваційні технології у процесі професійної підготовки соціальних працівників, які є достатньо близькими до підготовки психологів, говорить про те, що інноваційні технології у процесі професійної підготовки соціальних працівників являють собою поєднання змісту, форм і методів навчання, що розвиватимуть соціальні, професійні та ціннісні якості майбутніх фахівців, сприяють їх творчій активності. Авторка наголошує на тому, що важливо, щоб технології, які застосовуються у процесі професійної підготовки в університеті, сприяли формуванню позитивного відношення до отримувачів соціальних послуг, стимулювали здатність майбутніх соціальних працівників до інтеграції набутих цінностей, знань, умінь і навичок в практичній діяльності [3].

Висновки. Отже, на основі аналізу літературних джерел можна заключити, що психологічна технологія являє складну науково-методичну систему, яка включає такі компоненти, як когнітивний (психоедукаційний), діагностичний та корекційно-розвивальний, використання яких може мати певну специфіку на різних етапах вирішення актуальних для клієнта завдань. Окрім того, використання психологічних технологій тісно пов'язано з особистісно-ціннісним аспектом діяльності психолога/психотерапевта.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. *Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу)*. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. – 145 с.

2. Криволапчук, В. (Ред.) Психологічні технології надання допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях / Укл.: В. Остапович, Л. П'янківська, О. Давидова, Ю. Бойко-Бузиль. «Видавництво «Людмила». 2023. 95 с.

3. Лехолетова М. М. Інноваційні технології у процесі професійної підготовки соціальних працівників. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи*: Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2024. – С. 199-202.

4. Мельник Ю. Б. *Основи психотехнологій*. Х. : ХНПУ, 2011. – 64 с.

5. Панок В.Г. До побудови теоретичних засад української практичної психології. *Проблеми розвиваючого навчання*: Матер. I та II Міжнар. конф. Київ, 1997. – С. 344-351.

6. Панок В. Г. Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу в часи війни: питання теорії і методології. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023, 5(2), 1-9. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5218>

7. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2023, 5(1), 1-12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>

8. П'янківська Л. В. Психотехнології надання допомоги працівникам поліції. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), 2024, 1(35), 625-637.

9. Таурит, Г. Е. (1985). *Українська радянська енциклопедія (УРЕ): в 12 томах* (1974–1985 р.р.). <http://leksika.com.ua/ure/>

10. Mescon, M. H., Albert, M., & Khedouri, F. (1988). *Management*. Harper & Row. 1988. 777 p.

Беспалько Д.С.

*магістрантка Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Вінніченка,*

м. Кропивницький

ПСИХОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Теоретико-експериментальний аналіз проблеми психологічного супроводження агробізнесу в умовах війни показав, що орієнтація на господарювання в аграрному секторі має ціннісно-смыслову природу і виражається у ставленні особистості до прав і обов'язків у країні, проявляється у позиції особистості відносно обраної професії, країни та народу і є проявом здібностей, характеру, духовно-моральною цінністю і залежить не тільки від рівня професійної навченості, але й від рівня саморегуляції. І ціннісних орієнтацій людини.

Орієнтація на діяльність в агробізнесі в умовах війни передбачає самосвідомість, почуття патріотизму та причетності до долі своєї країни та її народу, усвідомлення себе як повноправного члена соціальної спільноти, територіальної громади. Недостатня розвиненість психологічного супроводження агробізнесу підтверджує потребу в науковому дослідженні проблеми становлення особистості в цій сфері в умовах війни. Участь особистості в агробізнесі виражається через реалізацію людиною свого потенціалу, але й у зверненості на потреби інших людей, що проявляється в актуалізованих тенденціях свідомої активності особистості.

Тому актуалізація совісті; не саме по собі задоволення власних потреб, а неухильне прагнення до досягнення поставленої мети (зробити якомога більше для країни в умовах війни) на основі відповідальності за власний професійний і моральний вибір і сумлінного ставлення до життя є основою особистісного зростання особистості в агробізнесі. Ознакою самореалізації в агробізнесі є поєднання права і обов'язку вільним моральним вибором особистості як суб'єкта діяльності, яка має суспільне значення. Важливим. Цьому процесі є і ставлення до власного здоров'я.

Для характеристики особистості в агробізнесі вельми важливою є категорія ставлення (І. Д. Бех, Л.М.Карамушка, О. Ф. Лазурський, Ю. О. Приходько, Д. Б. Старовойтенко та ін). Відтак, розгляд особистості повинен проводитися саме починаючи з вивчення ставлень особистості. Становлення людини в агробізнесі та корекція ставлень завдяки правильній ієрархії ціннісних орієнтацій може стати складовою особистісного зростання особистості, а сприяння стресостійкості у війну? херез підвищення психологічної культури – збереженню здоров'я у цей складний час.

Постановка проблеми. Встановлено, що орієнтація особистості на агробізнес в умовах війни як інтегративне психологічне утворення є одним з критеріїв громадянської зрілості людини. У період війни проявляється здатність людини діяти активно, свідомо брати участь у житті суспільства, приймати соціальні норми громадського життя територіальної громади у країні, усвідомити своє місце серед інших людей в цій боротьбі, що дозволяє говорити про готовність до самореалізації в агробізнесі як фактору продовольчої безпеки. Важливою характеристикою періоду війни у зв'язку з становленням особистості в агробізнесі є перехід становлення у складні форми особистісного зростання на основі поєднання професійного зростання і вивіщення рівня психологічної культури. Всі ці потреби актуалізують необхідність побудови програми психологічного супроводження агробізнесу у період воєнного стану.

Тому **метою** нашого дослідження стало психологічне супроводження діяльності працівників агробізнесу і створення програми, спрямованої на підвищення ефективності діяльності та психологічної культури, у тому числі, стресостійкості працівників, офісних працівників та керівництва.

В роботі застосовані методи теоретичного дослідження: аналіз, зіставлення, систематизація і узагальнення відомостей, наявних у філософських, психолого-педагогічних і інших джерелах; методи емпіричного дослідження: спостереження, експеримент (констатуючий, формуючий і компаративно-констатувальний етапи), контент-аналіз, аналіз біографічних даних, метод психомалюнку, тест рольових конструктів Дж. Келлі, методика виявлення ціннісних орієнтацій Рокича, методика виявлення локусу контролю Дж. Роттера, опитування, самооцінювальні і взаємооцінювальні методи, метод аналізу продуктів діяльності, анкетування, методи математичної статистики.

Психологічними механізмами становлення особистості в агробізнесі є ідентифікація, рефлексія, менталізація, персоналізація, персоніфікація та інші в їх взаємодії. Досягнення психологічної цілісності людини в агробізнесі в період воєнного стану можливе у інтегрованості всіх складових образу Я. У цьому сходженні до Я інтегруються частини образу Я: індивідуального Я, родового Я, професійного Я, відбувається усвідомлення себе як члена колективу, роду, народу, певної професійної групи, у своїй приналежності до країни, яка знаходиться у стані війни. Біографічні дані щодо особистісного становлення учасників агробізнесу показали, що їх становлення, зазвичай, проходило в умовах турботи батьків про відповідне виховання і освіту, демократичного духу і строгості і народності виховання, поваги до сільськогосподарської праці; високої моральності товариства територіальної громади та безпосередньо, професійної групи. А особистісними характеристиками успішних в бізнесі особистостей є інтерес до психологічної культури, саморегуляції. Психологічною основою орієнтації людини на агробізнес є сім'я. Саме вона є осередком успадкування традицій – моральних норм, цінностей, взаємовідносин, думок, настроїв. Усвідомлення людиною народних і аграрних традицій роду – кращої духовно моральної спадкоємності, що переходить з покоління в покоління, є важливим засобом розвитку орієнтації на агробізнес. Але при збереженні духовного добра накопиченого у сім'ї, для особистості особливого значення набуває колектив. У професійно-особистісному зростанні здійснюється шлях приєднання особистості до спільних цілей громадського та громадянського значення.

Викладення основного матеріалу. З'ясовано психологічну сутність поняття активності особистості в сільськогосподарському (агро) бізнесі. Показано, що основу розвитку особистості становить система ставлень. Ставлення особистості в період юності до прав і обов'язків учасників агробізнесу в часи війни набувають якісно нового за самостійністю характеру осмислення. В характеристиці такого ставлення особливого значення набуває ставлення до себе та до свого народу. Осмисленість перетворює це ставлення

в складне ціннісно-сміслове утворення, що виступає засобом вибору власного способу участі у агробізнесі та житті в країні.

За результатами проведених експериментальних досліджень визначено декілька груп. Група А. Особи, характеристикою котрих є загальне недиференційоване незадоволення існуючим станом речей у країні. Вони не бачать життєвих альтернатив, суб'єктивно не є вільними у виборі професії і не проявляють самостійності при заняттях з психології, спрямованих на підвищення стресостійкості в умовах війни. Вони не бачать виходу з ситуації, що склалася. У взаємовідносинах з іншими не є психологічно відкритими. Екстернали. Проявляють залежність від зовнішніх обставин і оточуючих людей. Здебільшого відчують себе такими, що не здійснилися як особистість в у територіальній громаді. Серед цих осіб здебільшого ті, що досягають поганих результатів у виробництві, мають невисокий прибуток, загальне ставлення до виконання завдань керівництва поверхове. У колективі це люди, що, здебільшого, не користуються повагою, іноді навіть психологічно відторгнуті іншими, таких не багато. Основна категорія людей, що характеризується станом психологічного безвихіддя, - особи, що змушені вже не перший раз втікати від війни.

У цій групі людей провідні термінальні цінності – матеріальне забезпечення, милосердя. Провідні інструментальні цінності – тверда воля, допомога і підтримка, дисципліна, покарання. Вони прагнуть авторитарного стилю керівництва, сподіваються на когось, хто вирішить їх проблеми, забезпечить надійність завтрашнього дня. Ставлення до прав і обов'язків індиферентне. Байдуже ставляться як до виконання своїх обов'язків, так і до використання своїх прав. Їх характеризує загальний низький рівень активності і як в агробізнесі, так і в навчанні психологічній саморегуляції і підвищенні психологічної культури.

Загальна кількість групи А склала 15 %. Група Б. Особи з домінуванням зовнішньої мотивації.

Група Б.1. Особи з вираженим почуттям приналежності до колективу, до групи людей, які відносяться до певного рівня якісного життя. Почуття приналежності, прагнення підійти під якісь стандарти спільноти, до якої вони є психологічно причетними – основний фактор мотивації цих людей у праці в агробізнесі. Бути таким як і більшість з референтної групи – актуальне завдання особистості. В цих осіб виражена здатність до конформізму. Провідні інструментальні цінності – допомога і підтримка, чіткий контроль, довіра, примус, колегіальність, покарання. Провідні термінальні цінності – добрі друзі, професійні досягнення, подружня вірність, гедоністичний комфорт. Залежні від зовнішніх стимулів.

Група Б. 2. Особи з визначеним почуттям приналежності до групи, в якій вони прагнуть добитися статусу кращого серед інших. Їх провідний мотив – перемогти у змаганні: бути таким, хто переважає інших хоча б у чомусь.

Група Б. 3. Особи, що прагнуть досягнути якомога більшого відносно загальних стандартів суспільства. Домагаються високих показників в агробізнесі. Їхні провідні цінності серед інструментальних – впевненість у собі, компетентність, організаційні цінності, компроміс, консенсус; серед термінальних – гедоністичний комфорт, привабливий вигляд, продуктивне життя, насолода природою, відповідально ставляться до своїх прав, обов'язки виконують з точки зору особистісних привілеїв і уникнення того, що заважатиме їх кар'єрі у суспільстві. Це особи з середнім рівнем активності в агробізнесі. Таких – 60 % та 63%.

Група В. Особистості з внутрішньою мотивацією. У цих осіб виразно розвинута інтернальність. Вони керуються громадськими і громадянськими цінностями, що виходять з національного характеру і власних схильностей, мають чітку власну позицію відносно того, що відбувається в країні й їхньому власному житті. Це особи з сильно вираженою індивідуальністю, що віддають перевагу особистому життєвому досвіду над переконанням інших людей. Серед таких людей значна частина соціально активних особистостей, що відчують себе відповідальними за все, що їх оточує.

Термінальні цінності – захист навколишньої природи, істина, віра, екологічна розважливість, інтелектуальний розвиток, мудрість, розбудова країни. Інструментальні цінності – делегування, толерантність, свобода, інтерес до людини. Це особистості, поведінка котрих відрізняється природністю. Їм присутні риси особистостей, що характеризують людей, які в агробізнесі успішно реалізують себе.

Група Г. Особистості з гармонією зовнішньої і внутрішньої мотивації. Серед таких осіб виявляються люди, що здатні до всебічного аналізу соціально психологічних явищ, мають чітку громадську позицію, домагаються поставленої мети (в разі її не тільки фінансово-прибуткового, але й і громадського значення). Для них є притаманною узгодженість смислів життя і здібностей, наявність чіткої громадської позиції. Їх характеризує відповідальне і сумлінно-громадянське ставлення як до своїх обов'язків (зокрема і до навчання психологічній саморегуляції в умовах війни) у країні, так і до своїх прав у справі сільськогосподарчої праці.

Провідні термінальні цінності – творчість, нетерпимість до зла, доброчесність, шанування власності, країни, пошанування морального закону.

Провідні інструментальні цінності – делегування повноважень, переконання, тверда воля до виконання основних моральних принципів життя,

впевненість у собі, толерантність, свобода, самостійність у бізнесі. Таких осіб – 2 %.

Диференціація основних цінностей працівників показала, що найвищий ранг для респондентів мають власне здоров'я та матеріальне благополуччя (1 ранг), потім здоров'я рідних і близьких (2 ранг). Рівність, рівні умови і можливості кожного та участь у спільній діяльності склали відповідно 10 та 11 ранги. Такі цінності як розбудова країни, розвиток законності в країні, правопорядку, стан оточуючого середовища знаходяться у середині рейтингової шкали цінностей. Важливіше для працівників агробізнесу – мати в країні мир та спокій (3 рангове місце).

Найбільш поширеними серед працівників є такі цінності як свобода, права людини, особиста гідність, професіоналізм, гуманізм, сім'я, духовність, працьовитість, безпека, освіченість, гроші, порядок, законність, власність.

Факторним аналізом показано, що становлення активності в агробізнесі особистості зумовлено мірою ідентифікації себе з агробізнесом країни (вага фактору – 0,863) та інтересом до суспільно-політичного, культурного та економічного життя країни (вага – 0,867).

Активність в агробізнесі, головним чином залежить від співвідношення власної життєдіяльності з професійними і суспільними цінностями буття (0,87), співвіднесення особистісно-значимого з необхідним і таким, що має значення у життєвих виборах особистості (0,859), вивченням історії, традицій та мови громади і цілого народу (0,869) при умові важливості ідентифікації молодої людини з іншими членами територіальної громади (0,855). Другим важливим фактором ставлення до цінностей громади є зв'язок з орієнтацією на членів сімейного колективу (0,808). Зміна ставлення до агробізнесу пов'язана із зміною ставлення до себе. Опанування цілісності власної особистості у її зв'язках з історією власного роду та народу, територіальної громади, встановлених на моральній основі, обумовлює сходження особистості по шаблях вдосконалення до сумлінно-громадського і громадянського ставлення до життя. Визначено, що успішна активність особистості в роки війни відповідає такому рівню особистісного саморегулювання, коли метою довільної поведінки людини є не так зовнішній успіх, як перетворення її потенційних сутнісних сил в актуальні співвідносно зі ствердженням добра для країни. При такому саморегулюванні особистість здобуває можливість не обмежуватися діяльністю за певними стандартами в повторенні засвоєного алгоритму дій у стереотипних умовах, а свідомо актуалізувати свій потенціал у територіальній громаді заради країни.

Розкрито психологічні закономірності та механізми становлення особистості в агробізнесі. Встановлено, що ідентифікація пов'язана з духовною за природою символічною функцією свідомості. Результатом

сміслового вибору суб'єкта відповідно до засвоєних символів є породження у нього вибірковості запозичення взірців поведінки, запропонованих соціумом. Таким чином продукується внутрішня мотивація як результат власного морального і професійного вибору людини. Врахування психолого-педагогічних механізмів становлення особистості в агробізнесі (таких як ідентифікація, персоніфікація, персоналізація, менталізація та ін.) є продуктивною основою для розробок нових психологічних технологій сприяння становленню особистості. Історія роду та народу, переглянуті через загальнолюдські моральні принципи існування та розвитку агровиробництва, виступають засобами, що актуалізують спрямування особистості на розвиток себе як учасника агробізнесу.

Розроблено та апробовано методику діагностико-корекційної роботи із сприяння становленню особистості в агробізнесі в стані війни. З'ясовано психологічні, психолого-педагогічні та соціально-психологічні чинники, що зумовлюють ефективність процесу становлення особистості. Визначено критерії розвитку особистості в агробізнесі: співвідношення власної життєдіяльності з цінностями буття роду народу, територіальної громади, яке проявляється у їх ствердженні словом і справами у власному способі життя; дієве ставлення до цінностей при впровадженні їх у життя в умовах труднощів, при можливості способу дій і при необхідності орієнтуватись на інших членів колективу; ставлення до вивчення історії країни, її традицій та державної мови; ступінь інтересу до суспільно-політичного, економічного та культурного життя країни; наявність бажання працювати в агровиробництві заради країни і у її межах; ступінь співвідношення особистісно-значущих цілей з цінностями територіальної громади; ступінь відповідальності; ступінь ідентифікації себе з іншими громадянами країни; характеристики дієвого ставлення до своїх прав як країни і прав своєї громади; характеристики зв'язку між уявленнями про себе і уявленнями про агробізнес і свою країну. Основними складниками ефективної реалізації проекту становлення є: системна діагностико-корекційна робота з учасниками агробізнесу з використанням спеціальних тренінгових вправ; відповідна організація вільного часу працівників; актуалізація цінностей у всій психологічній структурі громади і в їх ієрархії для окремої особистості, яка займається агробізнесом (у взаємовідносинах, традиціях, настроях, груповій думці).

Спрямована робота з розвитку спрямованості територіальних громад на розвиток своєї особистості в агробізнесі та супутнє у цьому процесі навчання психологічній саморегуляції в умовах агровиробництва в обставинах стресу сприятимуть збереженню та підтриманню психічного здоров'я особистості в умовах воєнного стану, успіху самого агробізнесу та внаслідок цього, продовольчій безпеці. Матеріали даної роботи можуть бути використані

керівниками сільських господарств, працівниками сільських господарств, практичними персоналом волонтерських центрів, а також усіма, хто цікавиться проблемою підтримки агробізнесу та збереження психічного здоров'я в умовах війни.

Висновки: у становленні особистості професія значать багато, але її вибір є похідним у відношенні до цінностей, які поділяє людина і які відбивають внутрішню сутність людини, в критичних життєвих ситуаціях визначають її поведінку, ставлення до соціуму, країни і збереження власного здоров'я в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. Психічне здоров'я: сутність, основні детермінанти, стратегії та програми забезпечення. *Psychological Journal*. 2021. № 7(5). С. 26–37. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2.7.5.3>
2. Липинський, Вячеслав. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму : писані 1919-1926 р. / В. Липинський. Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926. 580 с.

Волошина Ю.І.

*аспірантка кафедри психології та особистісного розвитку,
спеціальність 053 «Психологія»,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Постановка проблеми. Світ змінюється щодня і ставить перед людиною нові і усе складніші виклики, прийняття і подолання яких, неминуче супроводжує саморозвиток, який включає у себе як здатність до вдосконалення впродовж усього життя так і, такі необхідні, механізми адаптації. Кризи, пандемії і війна - це короткий список того, що сталося зі світом і, зокрема, з Україною за останні роки. Впливу такого всепоглинаючого процесу трансформації життя не може уникнути жоден з нас, не виключенням є і працівники харчової промисловості. Саморозвиток є необхідним для них, як для особистостей зі своїми повсякденними потребами, та як професіоналів своєї справи, від яких залежить продовольче благополуччя країни, а відтак, кожного з нас.

У процесі саморозвитку людина здатна реалізувати свої можливості і свій потенціал для досягнення своїх цілей, не здаватися перед труднощами та витримувати і успішно долати ситуації невизначеності.

Саморозвиток особистості фахівця є важливою умовою ефективності та успішності його професійної діяльності, що вимагає від нього реалізації власних можливостей. Разом з тим психологічні особливості саморозвитку

працівників харчової промисловості досліджені слабо, тому вважаємо більш детальне вивчення даної теми актуальним.

Стан розробленості проблеми. Феномен саморозвитку цікавив людство з часів античності, але більш широко і детально його почали розглядати у другій половині XX століття. Огляд цієї проблеми зустрічаємо у роботах таких науковців як: В. Моляко, Г. Балл, С. Максименко, І. Бех, М. Боришевський, Г. Костюк, Е. Помиткін та ін. У роботах цих науковців проблема саморозвитку особистості розглядається у різних аспектах прояву. Аналіз досліджень К. Роджерса, А. Маслоу, Г. Олпорта, В. Франкла дозволяє виокремити ряд суттєвих ознак цього феномену. Саморозвиток - внутрішній процес, визначений спосіб реагування людини на вплив середовища, усвідомлене вдосконалення себе самою людиною.

Метою дослідження є теоретичний огляд та аналіз психологічних особливостей саморозвитку працівників харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши дослідників саморозвитку особистості, можемо зробити висновок, що саморозвиток, це безперервний процес, який спирається на здатність самої людини знаходити та розвивати у собі ті якості і здібності, які, на її думку, допоможуть у реалізації життєвої мети.

Саморозвиток – це усвідомлений та керований особистістю процес, у результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортання її індивідуальності. Процес саморозвитку особистості невичерпний і не має меж, як немає меж і довершеність людини. Процес саморозвитку – це позитивний поетапний процес, який не є однорідним, цілісним процесом чи окремою діяльністю, а здійснюється у різних взаємопов'язаних формах, до яких відносяться самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізація і самореалізація.

Саморозвиток особистості – це неперервний процес, його інтенсивність залежить від ступеня усвідомлення подій життя, сприйняття, його цінності та важливості для особистості. Саморозвиток здебільшого є індивідуальним процесом. Очевидно, що кожна людина має власний, унікальний, властивий лише йому набір особистісних ресурсів. Індивідуальність – неповторна своєрідність будь-якого явища, окремої істоти, людини.

До чинників саморозвитку відносять: постановку цілей; самоорганізація і позитивний настрій; розвиток розумових здібностей; акумулювання енергії; розвиток навичок спілкування.

Людина у процесі життєдіяльності постійно вирішує побутові проблеми та професійні задачі, ці дії, безперечно, супроводжуються саморозвитком. Водночас, сам процес саморозвитку дає можливість більш плідно та ефективно справлятися з усіма життєвими викликами у побуті чи на робочому місці. Відомим є той факт, що зупинитися у житті неможливо, бо при відсутності руху чи прогресу, неминучим є настання занепаду та регресу. Це стосується і людського потенціалу саморозвитку.

Психологічні особливості саморозвитку працівників харчової промисловості можуть включати бажання постійно вдосконалюватися в своїй професійній діяльності, готовність вчитися новим методам і технологіям, високий рівень самомотивації та самодисципліни, а також внутрішньої готовності до змін і вміння адаптуватися до них. Також важливою є здатність до самоаналізу та саморефлексії, що дозволяє підвищувати свій професійний рівень. Для успішного саморозвитку фахівцям необхідно постійно самовдосконалюватися і опановувати інноваційні технології. Наявність цих психологічних особливостей допомагає працівникам харчової промисловості ефективно розвиватися і досягати нових вершин у своїй кар'єрі, забезпечувати плідну і ефективну роботу, і цим самим, підтримувати продовольчу стабільність у країні.

Висновки. Отже, саморозвиток є безперервним процесом, при якому під впливом конкретних мотивів, за рахунок внутрішніх психологічних ресурсів ставляться і досягаються конкретні цілі шляхом трансформування власної діяльності, поведінки чи зміни самого себе, використовуються форми самоствердження, самовдосконалення і самоактуалізації. Саморозвиток неможливий без самоприйняття і самопрогнозування.

Ресурсом для саморозвитку працівника харчової промисловості може слугувати, як набір різноманітних здібностей, знань, умінь, можливостей, які найчастіше зумовлені внутрішніми психологічними резервами, так і наполегливість і вмотивованість людини, її прагнення досягти мети, щоб у повній мірі насолодитися результатами своєї роботи, вмінні подолати несприятливі ситуації, а з конструктивної критики виносити важливі уроки. Усі ці психологічні особливості, у різному і унікальному для кожного фахівця і створюють основу для самореалізації.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія. Київ, 1996
2. Колісник О. П., Духовний саморозвиток особистості. Соціальна психологія. 2006. № 1. С. 62-77.
3. Чаус А. Д. Самоактуалізація особистості як філософська проблема. Культура і сучасність: Альманах. Київ: ДАКККиМ, 2006. № 1. С. 26-33.

Гальцова С.В.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної

педагогічної освіти, м. Суми

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

В останні десятиліття відзначається зростаючий інтерес до теми професійного стресу. Постійні зміни в економічній, політичній та соціальній

сферах держави так чи інакше накладають свій відбиток на різні галузі, які, у свою чергу, також зазнають перетворень. При цьому, як свідчить досвід інших країн, такі явища й процеси сприяють тому, що персонал організацій, а особливо таких, що перебувають під впливом реформ, зазнає великого психологічного навантаження. Як наслідок, у значної кількості працівників організацій виникають ознаки професійного стресу. Швидкі зміни в економічній, соціальній та політичній сферах держави накладають свій відбиток на різні галузі, які, в свою чергу, також зазнають перетворень. При цьому, як свідчить досвід інших країн, такі явища й процеси сприяють тому, що персонал організацій, а особливо таких, що перебувають під постійним впливом людського фактору, зазнає великого психологічного навантаження. Як наслідок, у значної кількості працівників організацій виникають ознаки професійного стресу. Професійний стрес виділений в окрему рубрику в Міжнародній класифікації хвороб. Професійний стрес – психологічний феномен, що виражається в психічних і фізичних реакціях на напружені ситуації у трудовій діяльності людини. Україна нині переживає особливий період змін і перетворень, які активно позначаються не тільки на загальних тенденціях її соціально-економічного, політичного чи культурного розвитку, а й віддзеркалюються у життєдіяльності кожного її громадянина. Специфіка поняття «професійний стрес» полягає в тому, що відображає особливості стресового стану, і виникає при здійсненні різних видів професійної діяльності. Тому професійні завдання і професійне середовище в цілому є тими ключовими позиціями, у взаємозв'язку з якими розглядається розвиток стресу в професійній діяльності та вплив на здоров'я.

Найпоширенішими причинами виникнення професійного стресу переважно є: конфлікти з колегами або керівником; невизначеність, висока ймовірність скорочень, повної або часткової втрати роботи; нечіткий розподіл професійних обов'язків, недостатня поінформованість співробітників про обсяги, якість і терміни виконання роботи, необхідність виконати завдання «на вчора»; невизначений графік роботи, проблеми у плануванні особистого часу; низька заробітна плата, необхідність тимчасово або постійно виконувати понаднормові обов'язки без додаткової оплати праці; нездоровий психологічний клімат у колективі, несформованість корпоративної культури підприємства або її формальність; несправедливість і непрозорість розподілу соціальних пакетів та бонусів; незадовільні умови праці [3].

Актуальність вивчення професійних стресів й технологій їх подолання зумовлена не тільки їх негативним впливом на ефективність праці, але й тим, що стреси впливають на все життя людини, змінюючи його психічне та соматичне становище, що призводить до втрати здоров'я, психологічних проблем та особистісних змін. Професійний стрес являє собою набутий стереотип емоційної, найчастіше професійної поведінки. Добре, коли стрес являє собою значною мірою функціональний стереотип, оскільки дозволяє людині дозувати і ощадливо витратити енергетичні ресурси. У той же час

можуть наступати його дисфункціональні наслідки, коли стрес негативно позначається на виконанні професійної діяльності [2].

Безумовно поняття «професійного стресу» у різних сферах діяльності має свої особливості. Є професії із високим рівнем стресу, де висувують надмірні вимоги до працівника, великі обсяги роботи, інформації, високий рівень відповідальності тощо. Поняття стресу досліджується впродовж кількох десятиліть, проте проблема підвищення стресостійкості, які щоденно піддаються впливу стресогенних факторів професійного ризику, залишається актуальною для науки. У дослідженнях системи регулювання стресових ситуацій варто особливу увагу приділити поняттю «професійного стресу», який проявляється у вигляді психічних і фізичних реакцій на стресові ситуації у трудовій діяльності людини, коли до неї висувуються вимоги, що не відповідають рівню її компетентності [1].

Набула популярності класифікація стресорів у професійній діяльності, запропонована Г. Нікіфоровим, який виокремив:

- 1) стресори організації і змісту діяльності;
- 2) стресори, пов'язані з професійною кар'єрою;
- 3) стресори, пов'язані з оплатою праці;
- 4) стресори, що пов'язані зі взаєминами на роботі;
- 5) неорганізовані джерела стресу (життєві кризи, фінансові проблеми, конфлікти особистісних цінностей та цінностей, що декларуються педагогічною діяльністю) [1].

Психологічні особливості професійного стресу у педагогів зумовлені особливостями змісту педагогічної праці та наявністю широкого спектру ризик-факторів. Даний різновид стресу здатен як суттєво знизити якість життєдіяльності педагога, так і мобілізувати його ресурси, стати стимулом для творчих дій. Відповідно, оптимальний рівень професійного стресу необхідний для діяльності вчителя, втім, регулярний стрес – неприпустимий, оскільки він здатен спустошити і виснажити [2].

Легше пережити стрес можуть допомогти такі рекомендації:

- 1) змініть ставлення до стресової ситуації;
- 2) сформуйте внутрішній локус контролю або візьміть на себе відповідальність за стресову ситуацію;
- 3) візьміть таймаут у прийнятті важливих рішень;
- 4) шукайте позитив і прогнозуйте майбутнє.

Задоволеність роботою як показник ставлення до професійної діяльності дає можливість розглядати її як одну з головних потреб сучасної людини, під впливом якої формуються і ціннісні орієнтації, і мотиви. У свою чергу це забезпечує високі індивідуальні і колективні результати трудової діяльності.

Висновки. Для результативної діяльності необхідно забезпечення кожному працівнику відчуття причетності до однієї спільної цілі, чіткість поставлених завдань та ефективна оцінка результатів його роботи. Також важливим є забезпечення належних умов праці та відпочинку та постійний моніторинг проблем у колективі, з метою їх вирішення та запобігання стресам.

Подальшого дослідження потребують конструктивні наслідки стресів, що мобілізують внутрішні ресурси працівників, а також дають можливості адаптуватися до навантажень.

Список літературних джерел

1. Подольчак Н.Ю., Дорош І.М., Дорош О.І. Сутність, причини виникнення та підходи до регулювання стресових ситуацій на підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 778. С. 101-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_778_16
2. Савенкова І., Косенчук В. Психологічні особливості професійного стресу у вчителі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки* : зб. наук. праць МНУ імені В. О. Сухомлинського / за ред. І. Савенкової. Миколаїв. 2020. № 1 (20), 84 с. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-20.pdf>
3. Чеберячко С.І., Шароватова О.П. Професійний стрес та професійне вигорання як фактори оцінки ризиків трудової діяльності. *Problems of Emergency Situations* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 19 травн. 2023 р. Харків : Національний університет цивільного захисту України, 2023. С. 434–436. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/17834/1/repositsc%20%282%29.pdf>

Зікєєв Д.Є.

здобувач освітнього ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 «Психологія»,

ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ

МЕТАКОМУНІКАЦІЯ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ ЯК СИСТЕМНА ВЛАСТИВІСТЬ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВИМІРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Аналіз проблематики метакомунікації показав, що більшість тематичних публікацій мають теоретичний або дослідницький характер і стосуються таких аспектів як визначення поняття метакомунікації, роль метакомунікації в міжкультурній взаємодії, чинники, що впливають на метакомунікацію, зв'язок метакомунікації з іншими конструктами. При цьому питанню емпіричних вимірів і вимірювань процесуального аспекту метакомунікації та метакомунікативності як специфічної здатності особистості приділяється менше уваги і відповідно питання щодо прямого психодіагностичного інструментарію або інструментарію, що дозволить опосередковано дослідити ці феномени, потребує спеціального аналізу.

Стан розробленості проблеми. Проблематика метакомунікації має міждисциплінарний характер і досліджується в лінгвістиці, психології, соціології, галузі інформаційно-комунікативних технологій та ін. Термін «метакомунікація» запроваджений Ю. Рюш і Г. Бейтсоном для позначення феномену «комунікації про комунікацію». Даний феномен перебуває у фокусі концепції метакомунікації Г. Бейтсона; теорії міжособистісних стосунків Групи Пало-Альто; системи для кодування та аналізу міжособистісної взаємодії на рівні відносин Л.Е. Роджерс; теорії координованого управління значенням, загальної теорії комунікації У.Б. Пірса, В. Кронена та інших. Утім, питання щодо вимірювання метакомунікативних явищ наразі не є достатньо розробленим і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження: проаналізувати підходи до вивчення та визначення метакомунікації, а також можливості психодіагностичного оцінювання меткомунікації менеджерів міжнародних компаній за допомогою прямих і опосередкованих методів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою для розуміння метакомунікації є теорія самоорганізації відкритих динамічних систем. З цих позицій метакомунікативність розглядається як властивість систем, які перебувають у стані постійного розвитку. Метакомунікація забезпечує здатність системи підтримувати процеси самоорганізації, оновлення, трансформації в умовах зміни контекстів. Її роль полягає у підтримці «онтологічного статусу» системи, її життєздатності завдяки генеруванню нових комунікативних смислів і зв'язків. Метакомунікація має циклічний та водночас спонтанний, ритмічний характер, тісно пов'язана зі звичайною комунікацією, проте передбачає здатність виходити за її усталені межі задля подальшого розвитку системи.

Менеджер міжнародної компанії, здатний підтримувати метакомунікацію в системі/організації, виступає як метакомунікатор або екофасилітатор, якому притаманні такі якості як рефлексивність, креативність, гнучкість, толерантність до невизначеності, проактивна життєва позиція. Саме ці характеристики дозволяють ефективно виконувати функцію сприяння самоорганізації як комунікативному розвитку системи/організації на нових рівнях її еволюції.

Розуміння важливих для метакомунікатора особистісних властивостей дозволяє наблизитись до розробки як мінімум психодіагностичного блоку методик, які вимірюють метакомунікативність на індивідуальному рівні, а також готовність системи до саморозвитку. Не виключено, що проаналізувавши наявні методики, ми зможемо внести вклад у підготовку оригінальної методики діагностики метакомунікативності.

Аналітичний огляд публікації з проблеми метакомунікації показав, що для емпіричного вивчення феномену метакомунікації та безпосередньої її оцінки застосовується метод спостереження за метакомунікативною поведінкою учасників міжкультурної взаємодії. Зокрема, Bartel-Radic & Munch (2023) провели етнографічне дослідження із використанням аудіо- та відеозапису для аналізу стратегій метакомунікації в глобальній команді. Sanford & Roach (1987) описують авторську систему аналізу метакомунікації в діалогах на основі теорії мовленнєвих актів і пропонують виявляти та класифікувати метакомунікативні вислови за допомогою контент-аналізу. Levin & Moore (1988) розробили спеціальну систему «діалогових ігор» для експериментального моделювання і дослідження структур метакомунікації у взаємодії людина-комп'ютер. Авторську систему контент-аналізу для класифікації висловлювань метакомунікативного характеру розробили Sanford, D. L., & Roach, J. W. (1987).

В якості найбільш релевантних інструментів вимірювання культурного інтелекту та інтегральної оцінки метакомунікативних навичок визначають дві англomовні методики. В оглядовій статті Ріхтера та співавт. (Richter et al., 2023) показано, що тест культурного інтелекту (CQS, Cultural Intelligence Scale) (Earley & Ang, 2003; Ang et al., 2007) та опитувальник глобальної компетентності лідера (GCI) (Stevens et al., 2014) дозволяють оцінити метакогнітивні здібності, пов'язані з рефлексією та регуляцією мислення й поведінки, що визнаються центральними навичками міжкультурної комунікації. Це дозволяє припустити, що вони пов'язані і з рівнем метакомунікації.

Зокрема, тест культурного інтелекту (Cultural Intelligence Scale, CQS) (Ang et al., 2007) дозволяє оцінити такі складові міжкультурної гнучкості як: метакогнітивна, когнітивна, мотиваційна та поведінкова. Оцінка метакогнітивного компоненту, що відображає здатність до рефлексії та регуляції міжкультуральної взаємодії, дає можливість опосередковано отримати показники метакомунікації. Опитувальник глобальної компетентності лідера (Global Competencies Inventory, GCI) (Stevens et al., 2014), перевірений на багатьох міжнародних вибірках, містить шкали загальної інтегральної міжкультурної компетентності і субшкали для оцінки таких метакогнітивних навичок як когнітивна флексибільність, плюралістичне мислення. Ці характеристики також можуть бути маркерами схильності до метакомунікації. Отже, шкали CQS і GCI дозволяють опосередковано оцінити певні метакомунікативні навички, їх застосування може бути доцільним у зв'язку з недостатньою розробленістю вузькоспецифічних методик безпосередньо для оцінки процесуального та особистісного аспектів метакомунікації.

Щодо особистісних характеристик, то їх досліджують за допомогою 40-пунктової короткої форми опитувальника мультикультурної особистості (MPQ-SF; Van der Zee et al., 2013), що має шкали культурної емпатії, відкритості, соціальної ініціативи, емоційної стабільності та гнучкості.

Висновки. Метакомунікація розглядається в контексті теорії самоорганізації систем як властивість, що забезпечує їх розвиток. Відповідно, метакомунікація менеджера міжнародної компанії визначається як системна властивість, що характеризується здатністю до рефлексії, саморегуляції та творчої трансформації комунікаційних процесів з метою розвитку організації як системного переходу до нового її потенціалу.

Предметний пошук не виявив досліджень, в яких описуються уніфіковані опитувальники чи тести, що б діагностували виключно метакомунікацію та мали стандартизовані норми. Переважно використовують такі якісні методи як спостереження, контент-аналіз тощо. Кількісні методики, як правило, вимірюють конструкти, пов'язані з міжкультурною компетентністю, здатністю налагоджувати комунікацію, соціальним інтелектом. Опосередковану оцінку метакомунікативних навичок дозволяють здійснити тести CQS і GCI.

Оскільки наразі бракує уніфікованого психодіагностичного інструментарію для оцінки метакомунікативності, то розроблення підходів до якісного та статистичного оцінювання особистісно-процесуального аспекту метакомунікації менеджерів міжнародних компаній визначає перспективу подальшого науково-дослідницького пошуку.

Список використаних джерел

1. Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K. Y., Templer, K. J., Tay, C., & Chandrasekar, N. A. (2007). Cultural intelligence: Its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. *Management and organization review*, 3(3), 335-371.
2. Bartel-Radic, A., & Munch, F. (2023). Cross-cultural boundary spanning activities in a global team: Insights from an ethnographic case study. *International Journal of Cross Cultural Management*, 23(2), 339-365. <https://doi.org/10.1177/14705958231185432>
3. Earley, P. C., & Ang, S. (2003). Cultural intelligence: Individual interactions across cultures.
4. Huang, J. (2016). The challenge of multicultural management in global projects. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 226, 75-81. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.06.164>
5. Levin, J. A., & Moore, J. A. (1988). Dialogue-Games: Metacommunication Structures for Natural Language Interaction. In A. H. Bond &

L. Gasser (Eds.), *Readings in Distributed Artificial Intelligence* (pp. 385-397). Morgan Kaufmann. <https://doi.org/10.1016/B978-0-934613-63-7.50041-3>

6. Richter, N. F., Schlaegel, C., Taras, V., Alon, I., & Bird, A. (2023). Reviewing half a century of measuring cross-cultural competence: Aligning theoretical constructs and empirical measures. *International Business Review*, 102122.

7. Sanford, D. L., & Roach, J. W. (1987). Representing and using metacommunication to control speakers' relationships in natural-language dialogue. *International Journal of Man-Machine Studies*, 26(3), 301-319. [https://doi.org/10.1016/S0020-7373\(87\)80065-2](https://doi.org/10.1016/S0020-7373(87)80065-2)

8. Stevens, M., Bird, A., Mendenhall, M. E., & Oddou, G. (2014). Measuring global leader intercultural competency: Development and validation of the Global Competencies Inventory (GCI). In *Advances in global leadership* (pp. 115-154). Emerald Group Publishing Limited.

9. Van der Zee, K., Van Oudenhoven, J. P., Ponterotto, J. G., & Fietzer, A. W. (2013). Multicultural Personality Questionnaire: Development of a short form. *Journal of personality assessment*, 95(1), 118-124.

Кійко Ю.Т.

Головний спеціаліст з вимірювання
клієнтського досвіду АТ «ПриватБанк»,
кандидат економічних наук, м. Львів

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ ПРИХИЛЬНОСТІ КЛІЄНТІВ БАНКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗРОСТАЮЧОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і посилення конкуренції у фінансовому секторі проблематика формування прихильності клієнтів до банків стає вагомшою. Споживачі на сучасному етапі розвитку фінансових ринків вимагають достойного рівня обслуговування, персонального підходу та максимально швидкого реагування на їхні запити, звернення і вимоги, що створює нові виклики перед банками та іншим кредитним і фінансовим установам. Враховуючи галопуючі темпи удосконалення і розвитку мобільних додатків для фінансових послуг, розуміння психологічних механізмів, які впливають на рівень задоволеності, лояльності і відданості, стає необхідним для розроблення та імплементації ефективних стратегій залучення, обслуговування та утримання клієнтів.

Серед дослідників, зокрема психологів, котрі внесли свій вклад у дослідження прихильності споживачів та механізмів її формування є Деніел Канеман, Олівер Діксон, Фредерік Райхельд. Філіп Зімбардо, Кевін Лейн Келлер, Роберт Чалдіні, Людмила Карамушка, Оксана Креденцер – це

дослідники, котрі не досліджували прихильності клієнтів, але їхній науковий доробок активно використовується в цій сфері. Роберт Чалдіні досліджує принципи соціального впливу, такі як взаємність та авторитет, які банки можуть використати для підвищення лояльності клієнтів. Філіп Зімбардо проаналізував вплив ситуативних факторів на поведінку людей, що допомагає банкам краще зрозуміти, як створити сприятливе середовище для клієнтів. Фредерік Райххельд розробив концепцію Net Promoter Score, яка станом на сьогодні має вирішальне значення для виміру задоволеності та лояльності клієнтів. Кевін Лейн Келлер досліджує вплив ідентичності та іміджу бренду на прихильність та лояльність клієнтів. Олівер Діксон зосередив увагу на тому, як очікування клієнтів впливають на їхню задоволеність послугами. Деніел Канеман вивчав процеси прийняття рішень та когнітивні упередження, які впливають на вибір клієнтів та їхню лояльність до банків. Їхні теорії та моделі можуть бути використані для розробки більш ефективних стратегій залучення та утримання клієнтів, що враховують емоційні, когнітивні та соціальні аспекти поведінки.

З психологічної сторони, бачимо проблему недостатнього розуміння психологічних чинників, які є предикторами прихильності клієнтів до банків. Існуючі моделі часто є «маркетологічними» і не враховують багатогранність психологічних аспектів, до яких відносимо емоційний досвід, соціальний вплив, когнітивні процеси, характеристики особистості споживачів. Зокрема, недостатньо вивченими є наступні аспекти: вплив довіри до банку та його репутація на задоволеність і лояльність клієнтів; механізми формування відданості через емоційні і когнітивні реакції на банківські послуги.

Поглиблене дослідження психологічних та психосоціальних аспектів допоможе банківським установам та іншим фінансовим установам розробити ефективніші стратегії взаємодії з клієнтами, що сприятимуть зростанню їхньої задоволеності та лояльності.

Метою роботи є оцінка актуальності вивчення психологічних засад формування прихильності клієнтів до банківських установ в умовах зростаючої конкуренції та масової автоматизації процесів.

У сучасному світі фінансових послуг зміни в поведінці споживачів і динаміка фінансового ринку висувають нові вимоги до банків та інших фінансових установ. Адаптація до зростаючих очікувань клієнтів у контексті персоналізації, цифрової трансформації та соціальної відповідальності має вирішальне значення для підтримки конкурентоспроможності. Зважаючи на це вважаємо за необхідне зосередитися на наступних напрямках.

Зміни у поведінці споживачів та на фінансовому ринку. У світі споживачі стають все більш вимогливими, очікуючи високого рівня обслуговування, персоналізації та швидкого реагування з їхньої потреби. Ця тенденція змушує банки шукати нові способи залучення та утримання клієнтів, особливо за умов гострої конкуренції серед фінансових інститутів. Розвиток цифрових технологій, особливо ширше використання мобільних додатків та онлайн-банкінгу, радикально змінює взаємодію клієнтів із

банками, вимагаючи від банківських установ прийняття нових підходів до побудови лояльності.

Клієнтський досвід та фінансова нестабільність. Розуміння важливості позитивного досвіду клієнтів у побудові довгострокових відносин стало ключовим для банків. Водночас економічні кризи та фінансова нестабільність підвищують потребу у довірі між банками та їх клієнтами, роблячи лояльність ще більш важливою. Зміни у законодавстві та нові правила, спрямовані на захист прав споживачів, також вимагають від банків підвищення прозорості та підзвітності.

Соціальна відповідальність та довіра. Сучасні клієнти звертають увагу на соціальну відповідальність банків та їх внесок у розвиток суспільства, впливаючи на їхню лояльність. Разом з тим дослідження психологічних аспектів довіри до банків допомагає краще зрозуміти механізми формування лояльності. Вивчення психологічних аспектів прийняття фінансових рішень дозволяє банкам краще прогнозувати поведінку клієнтів та адаптувати свої стратегії.

Персоналізація сервісу. Останнім часом персоналізація послуг стала вирішальним фактором підвищення задоволеності та лояльності клієнтів. Розуміння психологічних потреб та мотивації клієнтів дозволяє банкам розробляти персоналізовані пропозиції, що не тільки підвищує рівень задоволеності, а й сприяє довгостроковим та взаємовигідним відносинам із клієнтами.

Ці фактори підкреслюють необхідність дослідження психологічних засад формування прихильності клієнтів банків, щоб краще зрозуміти їхні потреби і забезпечувати високий рівень обслуговування, що сприятиме довготривалим та взаємовигідним відносинам.

Висновки. Актуальність дослідження психологічних основ формування лояльності клієнтів банку зумовлюється перш за все цифровою трансформацією та зростанням конкуренції. Сучасні клієнти очікують високого рівня обслуговування, персоналізації та швидкого реагування на свої потреби. Розуміння психологічних факторів, таких як емоційна прив'язаність, довіра та задоволення, та ряд інших, але не менш вагомих, має вирішальне значення для розробки ефективних стратегій залучення та утримання клієнтів. Це дослідження підкреслює необхідність інтеграції психологічних підходів у банківську практику для підвищення конкурентоспроможності та створення довгострокових взаємовигідних відносин з клієнтами.

Список використаних джерел

1. Cialdini, R. B. (2006). *Influence: The Psychology of Persuasion*. New York, NY: Harper Collins. <https://www.harpercollins.com/products/influence-robert-b-cialdini-phd?variant=32206549377058>
2. Reichheld, F. (2006). *The Ultimate Question: Driving Good Profits and True Growth*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
3. Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric. *Journal of Personality and Social*

Psychology, 77(6), 1271-1288.
<https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0022-3514.77.6.1271>

4. Keller, K. L. (2013). Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
<https://www.pearson.com/store/p/strategic-brand-management-building-measuring-and-managing-brand-equity/P100001344688/9780132664257>

5. Kahneman, D. (2011). Thinking, Fast and Slow. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux.
<https://us.macmillan.com/books/9780374533557/thinkingfastandslow>

Клименко Н.Г.

*доктор філософії в галузі психології,
 науковий співробітник Інституту психології
 імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК

Постановка проблеми. Роль жінок в соціально-політичному, соціально-економічному та організаційному середовищі помітно зростає. В Україні під час повномасштабної війни жінки активно залучаються до сфер, які раніше вважались суто чоловічими. Все більше жінок стають єдиним «годувальником у сім'ї», займають активні громадські позиції та обіймають різноманітні посади в організаціях. Саме тому, постає важливе питання дослідження психологічних особливостей життєвих сценаріїв жінок, які працюють. Важливо підкреслити, що сьогодні ще існує гендерна нерівність у професійній сфері та на ринку праці. Незважаючи на те, що жінки працюють нарівні з чоловіками, жінок продовжують асоціювати переважно з роллю матері та домогосподині.

Стан розробленості проблеми. Психологічні дослідження аспектів життєвих сценаріїв жінок представлені в роботах як зарубіжних так і вітчизняних вчених: особливості формування життєвих сценаріїв Берн, 2020, Штайнер, 2019; особливості жіночих та чоловічих життєвих сценаріїв Вайкофф, 2019; гендерні аспекти в організаціях Ткалич, 2021; Möller, 2012; сценарії працюючих жінок Varo, 1977; сценарії-міфі про працюючих жінок Lindquist, 1977. Разом з тим, життєві сценарії працюючих жінок в умовах війни та сучасних соціально-політичних трансформацій не досліджувались і потребують подальшого вивчення

Мета дослідження. Дослідити психологічні особливості життєвого сценарію працюючих жінок.

Викладення основного матеріалу. Засновник методу транзакційного аналізу Е. Берн (2020) зазначав, що в ранньому дитинстві людина створює свій

життєвий сценарій під впливом батьків та значущих дорослих. Він наголошував, що сценарій – це підсвідомий життєвий план людини, що визначає її дії, вчинки, думки, який програється дорослою людиною протягом її життя. На думку Berne (1961) сценарій визначає, за яку людину ви вийдете заміж, яку роботу ви виконуватимете, як ви помрете, і хто буде там, коли ви це зробите. Він визначає, чи є ви переможцем або переможеним, чи досягнете ви успіху, чи не досягнете успіху у своїй професії.

Дослідниці жіночих життєвих сценаріїв Х. Вайкофф (2019) зазначає, що жінки запрограмовані буту продуктивною половинкою, що доповнює чоловіків. Жінки навчаються пристосовуватись. Їхнє завдання – рости дітей, піклуватися (особливо про «своїх» чоловіків) і виховувати. Якщо жінка не розмиється на нюансах оподаткування або не обізнана з математикою чи механікою – це вважають нормальним і прийнятним. Жінка не повинна думати раціонально і розумно. Дослідниця підкреслює, відповідно до такого гендерного програмування, жінці важливо не розвивати свою внутрішню «Дорослу» частину.

Таким чином, гендерне «програмування» приписує жінкам більш пасивну соціально-економічну роль, ніж чоловікам, що, зі свого боку, впливає на формування ставлення до грошей, економічну соціалізацію та побудову професійної кар'єри.

При дослідженні гендерної поведінки в організаціях та перепони на шляху жінки, яка будує кар'єру Н. Möller (2012) дійшла висновку, що у коучінгу, і ще більшою мірою в психотерапії, ми стикаємося ще з однією жіночою дилемою: найчастіше важко отримувати задоволення від бажань, пов'язаних з дітьми, і одночасно присвячувати себе іншим життєвим цілям. Питання соціальної консолідації статевої ролі ідентичності часто характеризується конфліктом між відмовою від бажання мати дітей на користь професійного розвитку та відмовою від просування по службі на користь дітей. Така установка може послужити важливою причиною кризи у жінок віком близько 40 років. Авторка підкреслює, що індивідуальний та груповий коучінг для жінок надає можливість поміркувати над цими питаннями. На одинці або у групі разом з іншими жінками вони можуть навчитися справлятися з внутрішніми перепонами на шляху до успіху (Möller, 2012).

М. Varo (1977) досліджувала особливості жіночих життєвих сценаріїв, розроблених Х. Вайкофф (2019), у жінок, які працюють. Вона проаналізувала працюючих жінок і виділила найбільш розповсюджені життєві сценарії, які проявлялися у професійній діяльності: 1) «феміністична лють» - без чоловіків; 2) «мама гуска» - відданий трудовоголік; 3) «безстатеве диво» - компетентна жінка, яка презентує себе безстатєво. У процесі дослідження М. Varo (1977) звертає увагу на співвідношення між розвитком кар'єри і самотністю жінок. Вона відмічає, що багато жінок-професіоналок вважають самотність майже неминучим явищем свого життя. Деякі одружені жінки зв'язували

професіоналізм і самотність дуже тісно, щось нахшталт: на роботі вони почували себе незаміжніми і лише в години «не на службі» відчували себе одруженими жінками. Авторка висуває припущення, що можливо професійні сценарії закликають жінок бути самотніми.

R. Lindquist (1977) дослідила, сценарії - міфи, які люди дають працюючим жінкам. Дослідниця зазначає, що іноді люди бачать в інших сценарії, яких насправді немає. Це сценарії, які базуються більше на минулих поглядах і дезінформації, ніж на реальних фактах. Авторка називає такі неточні уявлення псевдосценаріями та зазначає, що жінка, яка працює поза домом, часто стає мішенню псевдосценаріїв, які можуть завдати як професійної, так і особистої шкоди - професійної, оскільки, навіть маючи найкращі наміри, роботодавці та колеги можуть діяти на основі цієї інформації, а особистої - через небезпеку того, що вона сама може повірити в ці міфи (Lindquist, 1977).

Отже, R. Lindquist (1977) виділяє наступні сценарії-міфи, які приписують працюючим жінкам: 1) «*малі суми грошей*» – суть цього сценарію полягає в тому, що жінки працюють лише для того, щоб заробити копійки - гроші на непотрібні витребеньки для своєї сім'ї і для себе. Правда полягає в тому, що більшість жінок працюють через економічну необхідність: майже дві третини всіх працюючих жінок - самотні, розлучені, вдови, розлучені або мають чоловіків, які заробляють дуже мало; 2) «*майбутня мати Америки*» - це відомий псевдосценарій, який передбачає, що жінки працюють лише до народження дітей. Факт: за своє життя середньостатистичний 20-річний чоловік працюватиме 41,5 року, а середньостатистична 20-річна жінка - 41,2 року; 3) «*hokum token*» (номінальний, умовний) - цей псевдосценарій передбачає: «Вона не має достатньої кваліфікації для цієї роботи - вона просто прикинулася, що її взяли на роботу». Факт: жінки становлять близько двох п'ятих усіх професійних і технічних працівників, але лише одну шосту всіх несільськогосподарських менеджерів і адміністраторів. Уявлення про те, що жінка повинна бути кращою за чоловіка, щоб досягти своєї посади, може, на жаль, все ще залишатися правдою; 4) «*matір-безхатько*» - цей "сценарій" ґрунтується на міфі про те, що її діти менш важливі для неї, ніж робота, тому вона погана мати. Дослідження (зокрема, проведені Дж. Каганом у Гарварді в 1976 році) нещодавно продемонстрували, що діти працюючих матерів добре адаптовані і, можливо, навіть краще адаптовані, ніж діти матерів, які залишаються вдома на повний робочий день; 5) «*ненависниці домогосподарок*» - міф полягає в тому, що жінки, які працюють, є ворогами домогосподарок і дивляться на них як на неповноцінних людей. Факт: хоча це правда, що деякі люди можуть так думати, багато жінок підтримують справу домогосподарок; 6) «*супер жінка*» - вважається, що вона - супержінка. Вона може працювати повний робочий день і дбати про дім та сім'ю. Факт:

супержінки не існують - це звичайні жінки, такі як ми з вами, які просто працюють дуже важко (Lindquist, 1977).

Отже, подібні міфи, засновані на застарій інформації та гендерних стереотипах можуть стати доволі серйозною перепорою на шляху професійної реалізації жінок. Тому дуже важливо впроваджувати тренінгові програми для персоналу організацій відповідно до гендерно-орієнтованого підходу.

М. Ткалич (2021) зазначає, що в українських організаціях сьогодні починають впроваджуватися програми гендерної рівності, які більше стосуються рівня кадрової, економічної політики організації та проблем гендерної дискримінації в професійній діяльності, але в яких, у більшості випадків, відсутні заходи саме психологічного супроводу персоналу організацій з гендерних проблем.

На наш погляд, одне з ключових питань впровадження гендерної рівності в організаціях є рівність в оплаті труда жінок і чоловіків. Це питання стоїть доволі гостро не лише в українських організаційних реаліях, а і в інших країнах світу.

Висновки. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел було розкрито психологічні особливості життєвого сценарію працюючих жінок. Визначено, ряд життєвих сценаріїв працюючих жінок та сценарії-міфи про працюючих жінок. Зазначено, що жінки мають певні психологічні перепони на шляху до професійного та кар'єрного успіху, які пов'язані з «гендерним програмуванням». Останнє, потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Берн, Е. (2020). *Що ти кажеш після привітання? Психологія людської долі*. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля».
2. Вайкофф, Х. (2019). Програмування статевих ролей у чоловіків та жінок. *Сценарії життя людей*. Ранок.
3. Ткалич М.Г. (2021). Гендерна психологія. Академія.
4. Штайнер, К. (2019). *Сценарії життя людей*. Ранок.
5. Berne, E. (1961). *Transactional analysis in psychotherapy: A systematic individual and social psychiatry*. Grove Press.
6. Lindquist R. (1977). Scripts People Give Working Women. *Transactional Analysis Journal*, 7:2, 139-140.
7. Möller, H. (2012). Sie kamen, sahen und siegten – der lange Marsch der Frauen in Organisationen. In T. Giernalczyk & M. Lohmer (Hrsg.), *Das Unbewusste im Unternehmen* (91-110). Schäffer-Poeschel.
8. Vago M. (1977). Women as Professionals. *Transactional Analysis Journal*, 7, 1, 27-30.

Креденцер О.В.

провідний науковий співробітник

лабораторії організаційної та соціальної психології

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

доктор психологічних наук, професор, м. Київ

ПРОФЕСІЙНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Важливим та актуальним завданням сьогодення для психологів є пошук дієвих чинників, що сприяють підвищенню ефективності діяльності персоналу освітніх організацій в умовах війни та забезпечують його психічне здоров'я.

Аналіз літератури (Вовк, 2010; Титаренко, 2018; Bandura, 1997; Gull, 2016; Nauta, 2004 та ін.) та наші попередні розробки (Креденцер, 2016; 2021) показали, що одним із таких чинників є *самоефективність особистості в цілому та, зокрема, професійна самоефективність*.

Одним із видів *самоефективності* є *професійна самоефективність* (occupational self-efficacy). Це поняття було запроваджено зарубіжними психологами В. Schyns & G. von Collani (2002), базуючись на поглядах А. Bandura (1997). А. Bandura (1997) виділяє загальну самоефективність та специфічну (визначається до конкретного завдання), тому, на нашу думку, варто говорити про те, що в кожному виді людської діяльності та в кожній сфері можна виділяти окремий вид самоефективності. За підходом В. Schyns & G. von Collani (2002), аналіз професійної самоефективності дозволить порівняти самоефективність між різними типами робочих місць або професій, що є суттєвим в контексті досліджень в сфері організаційної психології.

Професійна самоефективність - це переконаність людини у здатності успішно та ефективно виконувати завдання, пов'язані з її роботою, професією (Schyns & Collani, 2002).

На важливість значення самоефективності в цілому та, зокрема, професійної самоефективності *в умовах війни* наголошують зарубіжні дослідники (Berger & Gelkopf, 2011; Solomon, Benbenishty & Mikulincer, 1991; Soltani, Karaminia & Hashemian, 2014).

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну низка українських науковців дослідили особливості *самоефективності українців в умовах війни* (Кокур, 2022; Гура, 2023).

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що проблема професійної самоефективності в контексті забезпечення психічного здоров'я в умовах війни та повоєнного відновлення є актуальним питанням. Водночас воно залишається не дослідженим у вітчизняній психології, зокрема, щодо персоналу освітніх організацій.

Мета дослідження: проаналізувати рівень розвитку професійної самоефективності персоналу освітніх організацій в умовах війни та розробити технологію її розвитку.

Методи дослідження. Для проведення дослідження нами була використана «Шкала професійної самоефективності (коротка версія)» («Short Occupational Self-Efficacy Scale») (Rigotti, Schyns & Mohr, 2008), адаптація О. Креденцер.

Вибірку дослідження склали 112 працівників освітніх та наукових організацій з м. Києва, м. Дніпра та Київської обл., із них: 11,8% – чоловіки, 88,4% – жінки. За віком респонденти були розподілені так: 37,6 % – до 30 років, 18,8% – від 31 до 40 років, 20,5% – від 41 до 50 років, і 23,2% – понад 50 років. За посадою опитані розподілились наступним чином: 77,7% – працівники освітніх організацій; 22,3% – керівники освітніх організацій.

Результати дослідження. Проаналізуємо, насамперед, *рівень розвитку професійної самоефективності персоналу освітніх організацій*.

Аналіз отриманих даних показав, що професійна самоефективність відповідає рівню вище середнього ($M=28,16$, $SD=5,67$).

Разом з тим, як свідчать отримані дані, на високому рівні професійна самоефективність представлена у 25 % персоналу освітніх організацій, на середньому – у 42 %, на низькому – у 33 %.

Отже, на наш погляд, на основі отриманих даних ми можемо констатувати, що у освітян спостерігається недостатній рівень розвитку переконаності освітян у здатності успішно виконувати завдання, пов'язані з їх роботою. Це може проявлятися в деяких ускладненнях, пов'язаних з плануванням діяльності, ненаполегливістю, невпевненістю, небажанням долати труднощі як у вирішенні професійних завдань, так і в побудові соціальних контактів. Проблемним місцем виступає значний відсоток респондентів з низьким та середнім рівнями самоефективності.

Порівнюючи отримані дані з результатами наших попередніх досліджень (Креденцер, 2021), що здійснювались під час пандемії, спричиненою COVID-19, можемо говорити про те, що рівень професійної самоефективності залишається недостатньо високим, хоча й він дещо підвищився у порівнянні з періодом пандемії. На наш погляд, це можна пояснити тим, що вчителі взагалі не мали досвіду роботи в умовах пандемії та війни, а, як відомо, одним із джерел самоефективності є позитивний власний досвід та приклад іншої людини (Bandura, 1997). Окрім того, діяльність в умовах війни супроводжується погіршенням фізичного та психічного здоров'я працівників освітніх організацій, що, як одне із джерел самоефективності, не може не впливати негативно на рівень її розвитку.

На основі отриманих даних нами була розроблена *технологія розвитку професійної самоефективності персоналу освітніх організацій в умовах війни*.

Мета технології: підвищити рівень професійної самоефективності персоналу освітніх організацій в контексті забезпечення їх психологічного здоров'я та благополуччя в умовах війни.

Завдання технології:

1) Оволодіти поняттям «професійна самоефективність» та проаналізувати її роль у забезпеченні психологічного здоров'я та благополуччя в умовах війни.

2) Оволодіти методами діагностики рівня професійної самоефективності освітян-учасників тренінгу та чинників, що на нього впливають.

3) Оволодіти навичками підвищення професійної самоефективності з метою забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя персоналу освітніх організацій.

Технологія представлена у вигляді тренінгу та розрахована на 20 годин та складається зі вступу, 4 тренінгових сесій («Що таке «професійна самоефективність» персоналу освітніх організацій?»; «Що впливає на рівень професійної самоефективності персоналу освітніх організацій?»; «Які джерела розвитку професійної самоефективності?»; «Як професійна самоефективність пов'язана з психологічним здоров'ям та благополуччям в умовах війни?») та заключної частини.

Кожна сесія наповнена відповідними інтерактивними техніками: міні-лекції, психологічні практикуми, творчі аналітичні вправи, психологічні ігри, кейси тощо.

Висновки. Професійна самоефективність персоналу освітніх організацій в умовах війни має важливе значення для забезпечення їхнього психічного здоров'я. Результати емпіричного дослідження показали недостатній рівень розвитку професійної самоефективності. Розроблена нами технологія розвитку професійної самоефективності персоналу освітніх організацій в умовах війни була апробована в різних форматах, показала свою ефективність та може бути рекомендований практичним психологам для роботи з персоналом освітніх організацій.

Список використаних джерел

1. Вовк, О. М. (2010). Самоефективність: сутність, структура та особливості розвитку в студентському віці. *Вісник психології і соціальної педагогіки* : зб. наук. праць, 3. www.psyh.kiev.ua
2. Гура, Г.Н. (2023, 7 квітня). Вплив особистісних очікувань на адаптацію підприємців та керівників бізнесу в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна: тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму* (С. 63-69). Харків. нац. ун-т внутр. справ.
3. Кокун, О.М. (2022). Психодіагностичні показники рівня психічного здоров'я дорослого населення України після перших місяців війни. *Актуальні проблеми психології: Том. 5, 22*, 78-86.
4. Креденцер О.В., & Абдуллаєва, І.Б. (2016). Тренінг «Розвиток самоефективності підприємців сфери торгівлі»: структура, особливості проведення та оцінка ефективності. *Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*, 44, 36–41.

5. Креденцер, О. (2021). Емпіричне дослідження особливостей розвитку різних видів самоефективності персоналу освітніх організацій в умовах пандемії COVID-19. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(22), 89-101. <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.10>
6. Титаренко, Т.М. (2018). *Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації*. Імекс-ЛТД.
7. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
8. Gull, M. (2016). Self-efficacy and mental health among professional students: A correlational study. *International Journal of Modern Social Sciences* 5, 42–51.
9. Nauta, M.M. (2004). Self-Efficacy as a Mediator of the Relationships between Personality Factors and Career Interests. *Journal of Career Assessment*, 12(4), 381–394. <https://doi.org/10.1177/1069072704266653>
10. Schyns, B., & von Collani, G. (2002). A new Occupational Self-Efficacy Scale and its relation to personality constructs and organizational variables. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 11, 219-241.
11. Solomon, Z., Benbenishty, R., & Mikulincer, M. (1991). The contribution of wartime, pre-war, and post-war factors to self-efficacy: A longitudinal study of combat stress reaction. *Journal Traumatic Stress*, 4, 345-361. <https://doi.org/10.1002/jts.2490040304>
12. Soltani, M.A., Karaminia, R., & Hashemian, S.A. (2014). Prediction of war veteran's mental health based on spiritual well-being, social support and self-efficacy variables: The mediating role of life satisfaction. *Journal of education and health promotion*, 3, 57. <https://doi.org/10.4103/2277-9531.134757>

Павлюк О. Д.

доктор філософії, доцент кафедри соціальної психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ТА ПІДТРИМКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ

Постановка проблеми. У контексті воєнного конфлікту, особливо в умовах в яких перебуває Україна, психологічна підготовка та підтримка майбутніх психологів стає критично важливою. На сьогоднішній день не вистачає систематизованого підходу до формування компетентностей майбутніх психологів, які працюватимуть в умовах воєнного конфлікту. Відсутність системної підготовки може призвести до недостатньої ефективності їхньої роботи, а також може загрожувати їхньому власному психічному благополуччю в умовах великого стресу та травматичних ситуацій. Отже, існує потреба в дослідженні викликів, з якими стикаються майбутні психологи, що готуються працювати в умовах воєнного періоду, а

також в розробці стратегій підготовки та підтримки, спрямованих на забезпечення їхньої ефективної та стійкої професійної діяльності.

Стан розробленості проблеми. На сучасному етапі стан розробленості проблеми психологічної підготовки та підтримки майбутніх психологів у воєнний період в Україні залишається недостатньо вивченим і систематизованим. Зауважимо, що військові конфлікти мають значний вплив на психічне здоров'я та благополуччя населення, проте існують обмежені дані про те, як ці впливи відображаються на психологічні аспекти підготовки майбутніх психологів, які працюватимуть у таких умовах. Не визначено оптимальних стратегій психологічної підготовки та підтримки майбутніх фахівців, які б дозволили їм ефективно функціонувати в умовах воєнного конфлікту та впоратися з викликами, пов'язаними з військовою діяльністю та її наслідками для психічного здоров'я. Таким чином, існує необхідність у подальших дослідженнях для розв'язання цієї проблеми і розробці адекватних стратегій психологічної підготовки та підтримки майбутніх психологів у воєнний період.

Як зазначає О. Іванова виклики і загрози сьогодення та важливість сучасної психологічної служби зумовлюють необхідність нових міждисциплінарних пошуків й розроблення науково-обґрунтованих методів допомоги й самопомоги у кризові періоди життя. Особливої уваги і цілеспрямованої допомоги потребують українські практичні психологи, які з перших днів повномасштабної війни РФ проти України масово зіштовхнулися з величезною кількістю абсолютно нових особистісних й професійних викликів [1, ст. 72].

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі викликів, що стоять перед майбутніми психологами у воєнний період, а також у розробці ефективних стратегій психологічної підготовки та підтримки для їхньої професійної діяльності в умовах воєнного конфлікту.

Робота спрямована на збільшення розуміння психологічних аспектів воєнної діяльності та їхнього впливу на психічне здоров'я та благополуччя осіб, що перебувають у зоні конфлікту. Крім того, важливою умовою є розробка рекомендацій та практичних інструментів для підготовки майбутніх психологів до роботи в умовах воєнного періоду та надання їм необхідної підтримки для збереження їхнього психічного здоров'я та ефективного виконання професійних обов'язків.

Викладення основного матеріалу. В. Синишина зауважує, що урахування важливих психологічних чинників, таких як мотиваційно-ціннісний аспект, готовність до професійної діяльності, активність, постійний саморозвиток та самореалізація сприяє продуктивній та ефективній організації навчальної діяльності, спрямуванню її на розвиток і вдосконалення практичних умінь і навичок, набуття досвіду застосування їх у штучно змодельованих і реальних ситуаціях, подальшому комфортному входженню у професію психолога і реалізації творчого потенціалу в обраній професійній сфері [2, ст. 101].

Зазначимо, що воєнний період створює унікальні психологічні виклики для майбутніх психологів, які планують працювати у цих умовах, та визначає відповідні виклики: по - перше, психологи можуть стикатися з клієнтами, які пережили травматичні події, такі як бойові дії, терористичні напади або втрату близьких. Вони повинні мати знання та навички для роботи з посттравматичним стресовим синдромом та іншими психічними наслідками війни; по-друге, спеціалісти можуть зіткнутися з етичними дилемами, наприклад, щодо конфіденційності інформації у воєнних умовах, особливо коли це стосується діяльності військових або національної безпеки; по-третє, робота в умовах війни може бути виснажливою емоційно, що призводить до стресу та вигорання. Психологи повинні розвивати стратегії самозахисту та самопідтримки, щоб зберегти власне психічне здоров'я; по-четверте, психологи повинні враховувати культурні та соціальні контексти воєнного конфлікту, а також вплив війни на різні групи населення, включаючи військовослужбовців, цивільне населення та біженців; по-п'яте, спеціалісти можуть бути залучені до співпраці з військовими та цивільними структурами для надання психологічної підтримки та консультування. Це вимагає вміння ефективно комунікувати та співпрацювати з іншими фахівцями.

Дані виклики вимагають від майбутніх психологів широкого спектру знань, навичок і підготовки для того, щоб ефективно працювати в умовах воєнного періоду та надавати підтримку тим, хто цього потребує

Тому, в межах забезпечення ефективної психологічної підготовки та підтримки майбутніх психологів у воєнний період розглянемо наступні стратегії:

1) Розробка спеціалізованих навчальних програм з психології військових конфліктів та посттравматичного стресу, які включатимуть теоретичні знання, кейси з практики та методи психологічної реабілітації.

2) Надання можливостей для стажування в установах, що займаються психологічною підтримкою воєнних ветеранів, військовослужбовців та їх сімей, де студенти матимуть можливість отримати практичний досвід роботи з цією аудиторією

3) Вивчення методів самозахисту, стресостійкості та саморегуляції, які допоможуть майбутнім психологам ефективно впоратися з викликами воєнного періоду та підтримувати свою психічну стійкість.

4) Сприяння співпраці між психологами та фахівцями з інших галузей, таких як медицина, соціальна робота та право, для забезпечення комплексного підходу до підтримки осіб, які постраждали від воєнних подій.

5) Надання можливостей для самопідтримки та професійного консультування майбутнім психологам, щоб вони могли ефективно впоратися з власним стресом та емоційним вигоранням.

Ці стратегії спрямовані на забезпечення майбутніх психологів необхідними знаннями, навичками та підтримкою для того, щоб вони могли успішно працювати в умовах воєнного конфлікту та надавати психологічну допомогу тим, хто цього потребує

Висновки. У період сучасності психологи стикаються з унікальними викликами, які вимагають широкого спектру знань, навичок і підготовки. Основні аспекти таких викликів включають роботу з посттравматичним стресовим синдромом, етичні дилеми, емоційне вигорання, культурні та соціальні контексти воєнного конфлікту, а також співпрацю з військовими та цивільними структурами. Для забезпечення ефективної підготовки та підтримки майбутніх психологів у воєнний період пропонуються такі стратегії, як: розробка спеціалізованих навчальних програм, стажування в установах, що надають психологічну підтримку ветеранам, вивчення методів самозахисту та стресостійкості, сприяння співпраці з іншими фахівцями, надання можливостей для самопідтримки та професійного консультування. Ці стратегії спрямовані на забезпечення майбутніх психологів необхідними знаннями, навичками та підтримкою для успішної роботи в умовах воєнного конфлікту та надання психологічної допомоги тим, хто має в цьому потребу.

Список використаних джерел

1) Іванова О. Проект «Психологічна сила України: сприяння розвитку стійкості в умовах війни. *Журнал кафедри ЮНЕСКО Неперервна професійна освіта в XXI столітті*, 2022, 2 (6), 62-73. Доступно за: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(6\).2022.62-73](https://doi.org/10.35387/ucj.2(6).2022.62-73)

2) Синишина В. М. Психологічні чинники реалізації компетентнісного підходу до підготовки психологів. *Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. пр. / Нац. ун-т оборони України*. – Київ : Вид-во НУО. Вип. 6 (64), 2021. – С. 94-104. DOI: 10.33099/2617-6858–21–64–6–94-104

Стояцька Г.М.

доцент кафедри психології

Дніпровської академії неперервної освіти,

кандидат філософських наук, доцент, м. Дніпро

ЗАСТОСУВАННЯ БАГАТОМІРНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДАНИХ ЯК УМОВА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІВ

Комплекс специфічних заходів з підготовки психологів під час війни полягає не лише у впровадженні різноманітних та інноваційних підходів до розуміння людської поведінки, пізнання та емоцій. Варто відзначити, що в переважній більшості закладів вищої освіти, незважаючи на війну, процедура і механізми підготовки психологів не змінилися. Як правило це ті самі рутинні освітні програми, працюючи на яких викладачі не виходять з умовної «зони комфорту». При цьому не змінюються і вимоги до кваліфікаційних робіт і до стандартів проведення досліджень, обрахунків результатів, впровадження інноваційних алгоритмів аналізу даних методами математичної статистики. Підготовка психологів в умовах війни потребує комплексного врахування тих

унікальних викликів та складностей, з якими цим спеціалістам неминуче доведеться зіткнутись найближчим часом, коли потреба в них зростатиме, оскільки невідомо зростатиме попит на психологічні послуги в шпиталях, центрах реабілітації поранених, лікарнях, школах, центрах психічної підтримки та соціальних службах.

До однієї з пропонованих інновацій можна віднести необхідність швидкого і ґрунтовного впровадження спеціальної підготовки з аналізу даних, яка б надавала перевагу багатомірним методам. На користь цього свідчать ряд аргументів. Багатомірні методи дозволяють врахувати одночасно велику кількість змінних та їх взаємозв'язки. У психологічних дослідженнях часто є багато факторів, які впливають на певне явище, і багатомірний аналіз дозволяє врахувати цю складність. Застосування багатомірних методів може підвищити точність прогнозів та результатів досліджень, оскільки вони враховують більше інформації про зв'язки між змінними, дозволяють виявляти складні взаємодії, такі як медіаційні та модераційні ефекти, що допомагає краще зрозуміти причинно-наслідкові відносини. Багатомірний аналіз дозволяє ефективно використовувати великі обсяги даних, що збільшує потенційну інформацію, яку можна отримати з досліджень. Вивчення багатомірних методів аналізу даних допомагає психологам розвивати аналітичні та критичні навички, які є надзвичайно важливими для аналізу складних психологічних взаємозв'язків, для точності прогнозів, для вміння виявляти складні соціальні взаємодії та ефективно використовувати результати обчислень.

Світові стандарти наукових досліджень у психології сьогодні можна конкретизувати у декількох напрямках:

1) Міждисциплінарна інтеграція: сучасні методи дослідження часто інтегрують знання та методи з різних дисциплін, таких як нейронаука, генетика, соціологія та інформатика. Цей міждисциплінарний підхід дозволяє психологам досліджувати складні явища з різних точок зору та на різних рівнях аналізу.

2) Впровадження передових дослідницьких технологій: технологічний прогрес революціонував методи дослідження в психології, вможлививши використання складних інструментів і методів для збору, аналізу та візуалізації даних. Приклади включають нейровізуалізацію (наприклад, фМРТ, ЕЕГ), віртуальну реальність, айттрекінг та обчислювальне моделювання.

3) Великі дані та наука про дані: психологи все більше використовують аналітику великих даних і наукові підходи для аналізу великих наборів даних, отриманих із таких джерел, як соціальні мережі, поведінка в Інтернеті та електронні медичні записи. Ці методи дозволяють досліджувати моделі, тенденції та кореляції в великих масштабах, застосовувати АВ-тестування та bootstrapping.

4) Лонгітюдні дослідження: сучасні методи часто використовують поздовжні дослідження та екологічні дизайни для вивчення поведінки та розвитку в часі та у контексті реального світу. Цей підхід дає змогу зрозуміти динамічну природу людського досвіду та вплив факторів середовища на поведінку і дії.

5) Змішані методи: зростає акцент на змішаних методах дослідження, які поєднують якісні та кількісні підходи для отримання всебічного розуміння психологічних явищ. Якісні підходи все ще доволі однобічно використовуються у психології, в рутинних дослідженнях застосовуючись лише в аналізі проєктивних методик та інколи коректурних проб. Інтерметодологічний підхід дозволяє диверсифікувати висновки та розглядати дослідницькі питання з різних точок зору.

6) Реплікація та відкрита наука: у зв'язку зі зростанням занепокоєння з приводу повторюваності та прозорості результатів досліджень спостерігається рух до відкритих наукових практик, таких як попередня реєстрація, оприлюднення, обмін даними та повторні дослідження вже відомих масивів даних. Ці практики підвищують довіру та надійність результатів досліджень у психології.

7) Культурні та глобальні перспективи: Сучасні методи дослідження в психології визнають важливість культурного розмаїття та глобальних перспектив. Дослідники прагнуть проводити міжкультурні дослідження та включати широкий культурний контекст у свої дослідницькі плани, щоб забезпечити можливість узагальнення та застосування результатів для різних груп населення.

Загалом, специфіка сучасних методів дослідження в психології полягає в їх динамічному, міждисциплінарному та контекстуально чутливому характері, що дозволяє дослідникам вирішувати складні питання та сприяти нашому розумінню людської поведінки в різноманітних контекстах. Тому їх впровадження у процес підготовки майбутніх психологів на сьогодні в Україні є критично важливим. Аби не залишались реактивними, а бути проактивними та відповідати духу часу і викликам, які стоять перед сучасною психологією, науковці і викладачі повинні усвідомлювати відповідальність, яку накладає на їх діяльність момент історії.

Список використаних джерел

1. Harlow Lisa L. The Essence of Multivariate Thinking. Basic Themes and Methods. Routledge, New York, 2023. 389 p.
2. Nussbaum E. M. Categorical and nonparametric data analysis: choosing the best statistical technique. Second edition. New York, NY : Routledge, 2024. 544 p.

Тузіченко Н.

*здобувачка вищої освіти групи ПМ-22-Г-2, ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук, професор, м. Київ*

Науковий керівник: Брюховецька О. В.

*доктор психологічних наук, професор завідувач кафедри
психології та особистісного розвитку, ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук, професор, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. В наш час управління компаніями здійснюється в умовах прискорювання темпів розвитку виробництва, розвитку технологій, загальній гуманізації відносин та прагнення людей до гармонічного життя і самовираження. Ці обставини вимагають від керівників значно більшого та ширшого розуміння своєї ролі, удосконалення знань як в професійній сфері так і у сфері міжособистісних стосунків, глибшого розуміння психології.

Важливе значення також приділяється самій особистості керівника, його гармонічному розвитку та самовираженню як основі сталого розвитку та успішності в управлінській діяльності. Сучасні керівники формуються здебільше у стихійному порядку, більша частина керівників не здобула спеціальної освіти в напрямку управління людьми, менеджменту та лідерства та приступаючи до ролі керівника не володіє спеціальними знаннями та навичками, не завжди усвідомлює свою роль та необхідність у вихованні особистісних рис характеру для успішного управління та лідерства. Ця ситуація спричиняє низку проблем, а саме: невпевнена поведінка керівника (пасивність чи агресивність) у вирішенні управлінських питань та організації, невміння налагоджувати вертикальні та горизонтальні комунікації, виникнення та загострення конфліктів і як результат низька мотивація та продуктивність співробітників, вигоряння керівників, стрес, плінність кадрів, що призводить до затримки розвитку компанії.

Сучасна компанія розвивається у тому разі, коли її співробітники мають змогу рости та розвивати свої здібності. Цей факт нагадує нам про важливість урахування цінностей і потреб підлеглих, пам'ятати про їх творчі здібності. Управлінська діяльність характеризується необхідністю досягнення виробничих цілей і умовах обмеженості матеріальних, інформаційних та часових ресурсів та необхідністю створення гармонічної та продуктивної атмосфери для співробітників, які б могли розкрити свій творчий потенціал.

Такий високий рівень вимог ставить перед суспільством завдання дослідження теми успішності керівників починаючи з вивчення та виявлення необхідного рівня вимог до керівника – професійні та особистісні характеристики, виявлення потенціалу до виконання керівної ролі та розвиток цього потенціалу для формування успішного керівника та лідера. У сучасних умовах потрібні не просто кваліфіковані керівники, а психологічно мислячі, мудрі у управлінні професіонали. Зараз, як ніколи раніше є потреба у вихованні у керівників знань психологічних основ управління, високої управлінської культури.

На користь актуальності даної теми свідчить той факт що, тривалий час вважалось, що навчання дозволяє здобути будь-яку професію, крім професії керівника, тому що керівник це досвід та призначення. Така думка сформувалася під впливом тривалої популярності одного з перших підходів який вивчав теорію лідерства це підхід до лідерства з позиції рис, коли вважалось, що успішний керівник та лідер це людина яка володіє певним набором рис з народження. Але згодом при проведенні більш глибоких та масштабніших дослідження було визнано, що керівництво та лідерство це та сфера в якій можна і потрібно навчатися як будь-якій іншій професійній діяльності.

Поглибленою розробкою цих аспектів займається низка спеціалістів тієї чи іншої галузі. Вагоме місце в ній належить психології. З 20-го століття та на сьогоднішній час ми можемо спостерігати значну активність спеціалістів у вивченні та дослідженні сфери психолого-управлінської проблематики. Знання психологічних особливостей людей, всебічне урахування психологічного змісту управлінської діяльності, створення в організації здорового соціально-психологічного клімату – ці та інші проблеми знаходяться в центрі уваги психології управління.

Стан розробленості проблеми. Методологічною основою нашого дослідження стали роботи О.І. Бондарчук, О.В. Брюховецької, Л.М. Карамушки, Е. Кирхлера, Г.С. Костюка, Н. Корнелиуса, П.В. Лушина, М. Портера, К. Родлера, I.B. Atkinzon, Н.У. Eyzenc, Peter G. Northous та ін. А також дослідження в сфері консультування та професійного консультування (Р. Мей, Л. Тобиас) та в сфері психолого-управлінського консультування (Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко та ін.).

Разом з тим, на практиці ми можемо бачити недостатній рівень оволодіння управлінськими навичками та знаннями, також відчувається недостатність уваги, яку приділяють компанії відносно розвитку та покращення лідерського потенціалу своїх керівників, відсутність дієвих програм розвитку та навчання, що і обумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та емпірично вивчити особливості підготовки керівників комерційних організацій до управлінської діяльності, набуття управлінських навичок та формування індивідуального стилю управління засобом соціально-психологічного тренінгу.

Виклад основного матеріалу. *Управлінська діяльність керівника комерційної організації* – сукупність управлінських дій, які забезпечують досягнення поставлених цілей організації шляхом перетворення ресурсів на "вході" в продукцію на "виході".

У комплексі взаємопов'язаних чинників, від яких залежить ефективність управлінської діяльності керівників комерційних організацій, базовою є *психологічна підготовка керівників*, і, як її результат, *психологічна готовність* керівників комерційних організацій до управлінської діяльності.

Психологічна готовність керівників комерційних організацій до управлінської діяльності – стійке психологічне утворення в структурі особистості фахівця, система особистісних якостей і управлінських вмінь, сукупність раніше набутих настановлень, знань, навичок, вмінь, мотивів діяльності тощо, що забезпечують здійснення ефективного управлінської діяльності.

Психологічна підготовка керівників комерційних організацій до управлінської діяльності ґрунтується на *моделі психологічної готовності до управлінської діяльності*, що містить чотири взаємопов'язаних компоненти: *когнітивний, операційний, мотиваційний, особистісний*

Виявлено ряд *чинників* різних рівнів, які мають вплив на розвиток психологічної готовності керівників до управлінської діяльності: 1) *макрорівень* (тенденції розвитку суспільства та науки про управління, загальна гуманізація управління, специфіка комерційної діяльності, система підготовки керівників), 2) *мезорівень* (специфіка комерційної організації, організаційна культура та цінності, стиль лідерства в організації, рівень в управлінській ієрархії, характер діяльності освітнього колективу, рольова характеристика, рівень розвитку та професійної підготовки колективу), 3) *мікрорівень* (індивідуально-психологічні особливості особистості керівників).

У вивченні феномену управлінської діяльності важливу роль відіграє добір діагностичних методів та методик, що можуть адекватно та глибоко розкрити особливості управлінської діяльності керівників комерційних організацій.

Нами були розроблені авторські анкети для оцінки когнітивного компоненту профілю керівника комерційних організацій та управлінських навичок операційного компоненту профілю керівника а також використана батарея психодіагностичних методик.

Результати експериментального дослідження довели, що загалом

керівники мають недостатній рівень розвитку психологічної готовності до управлінської діяльності. Аналіз чинників управлінської діяльності дозволив виділити три рівні психологічної готовності до управлінської діяльності – *високий, середній і низький*. Встановлено, що переважна більшість керівників комерційних організацій (57,5%) знаходяться на *середньому рівні* психологічної готовності до управлінської діяльності. Кількість керівників з *низьким рівнем* психологічної готовності до управлінської діяльності склала 25% досліджених. І лише 17,5% респондентів виявили *високий рівень* психологічної готовності до управлінської діяльності.

У ході формувального експерименту підтверджено доцільність впровадження *програми психологічної підготовки керівників до управлінської діяльності*, спрямованої на підвищення рівня психологічної готовності керівників комерційних організацій до управлінської діяльності.

До *психологічних умов* підготовки керівників комерційних організацій до управлінської діяльності відносяться:

- 1) усвідомлення керівниками залежності успішності діяльності організації від ефективності управлінської діяльності;
- 2) виділення психологічної підготовки до управлінської діяльності в окремий напрямок професійної підготовки керівників;
- 3) поглиблення психологічних знань керівників щодо ефективності управлінської взаємодії, визначення вимог щодо особистості керівників, необхідних для успішної управлінської діяльності;
- 4) впровадження системи засвоєння знань, умінь і навичок, що забезпечують підвищення рівня психологічної готовності керівників до управлінської діяльності;
- 5) формування позитивної мотивації, емоційної відкритості при роботі з людьми;
- 6) опанування прийомами самоконтролю, саморегуляції, рефлексії тощо;
- 7) учбово-ігрове моделювання ситуацій управлінської діяльності керівників та вироблення навичок конструктивного розв'язання комунікативних ситуацій в управлінській взаємодії;
- 8) створення сприятливої атмосфери в процесі активного психологічного навчання, організація ефективної взаємодії учасників психологічної підготовки до управлінської діяльності і засвоєння ними форм, методів та прийомів ефективного управління.

Результати апробації запропонованої програми психологічної підготовки керівників комерційних організацій до управлінської діяльності та попередня оцінка її ефективності дали змогу виявити кількісні та якісні зміни в експериментальній групі на відміну від контрольної. Впровадження даної

програми в межах формувального експерименту засвідчило її ефективність в контексті психологічної підготовки керівників комерційних організацій до управлінської діяльності.

Висновки. Практична значущість результатів дослідження полягає в розробці психологічно обґрунтованих засобів підвищення управлінської компетентності сучасних менеджерів організацій. Запропонована програма розвитку управлінських умінь сучасних керівників комерційних організацій може бути використаний у роботі практичних психологів, у закладах післядипломної освіти, на курсах підвищення кваліфікації.

Список використаної літератури

1. Бондарчук О.І. Зміст психологічної компетентності менеджера освіти шкільного рівня. Метод рекомендації, за ред. Н.Л. Коломінського, М.Н. Кривка. Рівне, 1995. 23 с.
2. Брюховецька О.В. Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управлінського спілкування як чинник професійного становлення особистості. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України*, за ред. С.Д.Максименка. К. : Міленіум, 2006. Вип. 28. С. 244-250.
3. Брюховецька О.В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управлінського спілкування. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць*. Випуск 4. Ред. кол.: В.В.Олійник (гол. ред.) та ін. К. : Міленіум, 2006. С. 156-164.
4. Карамушка Л.М. Психологія управління. К. : «Міленіум», 2003. 344 с.
5. Карамушка Л.М., Малигіна М.П. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління: Методичні рекомендації. К.– Рівне, 2003. 20 с.
6. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічних досліджень / С.Д. Максименко. – К. : НДІП, 1990. – 240 с.
7. Карамушка Л.М., Коломінський Н.Л., Войтович М.В. та ін. Основи психолого-управлінського консультування: Навч. посіб.; За наук. ред. Л.М. Карамушки. К. : МАУП, 2002. 136 с.

СЕКЦІЯ 4.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.

Керівник: Приходькіна Наталія Олексіївна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки, адміністрування та спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ.

Секретар: Рожнова Тетяна Євгенівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогіки, адміністрування та спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ.

Бурлаєнко О.

*здобувач вищої освіти рівня доктор філософії
Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ*

ВІДКРИТА ОСВІТА ЯК СВІТОВА ОСВІТНЯ СИСТЕМА

Відкрита освіта є концепцією, що набуває все більшого актуальності в сучасному світі, яка передбачає доступність та відкритий доступ до навчальних ресурсів, знань та можливостей навчання для всіх зацікавлених осіб незалежно від їхнього географічного положення, соціального статусу чи фінансових можливостей.

Введення відкритої освіти має велике значення для розвитку освітньої системи, підвищення якості навчання та створення рівних можливостей для всіх.

У сучасному світі спостерігається значний розкол між швидкими змінами у технологіях та вимогами суспільства до освіти. Традиційна освітня система не може повністю задовольнити потреби суспільства, тому зростає необхідність розробки та застосування відкритих освітніх практик. Саме відкрита освіта дозволяє вирішити проблеми, пов'язані з доступністю, безбар'єрністю, актуальністю та гнучкістю навчання.

Сьогодні перед Україною постає безліч викликів, які необхідно подолати. Зокрема, потрібно створити умови для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції, з одного боку, та забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації – з іншого. Усе це зумовлює гостру

потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців.

Забезпечення цілей освіти передбачає поступове і неперервне удосконалення будови системи освіти та її частин, реалізацію в освіті сучасних парадигм, ідей, підходів і принципів, які вона проголошує, сповідує, на яких базується і які відтворює при своєму розвитку. Однією з цих сучасних освітніх парадигм є парадигма людиноцентризму, яка відображає і утверджує в практиці гуманітарний аспект освіти. Ця парадигма спрямована на різнобічний особистісний розвитку людини (з урахуванням її індивідуальних здібностей, нахилів і можливостей, загальноосвітніх і професійних освітніх намірів тощо), на формування її готовності до соціалізації в суспільстві. Інша з цих сучасних освітніх парадигм передбачає таку будову системи освіти, яка б надала людині можливість здобути професійну освіту, поступово і послідовно підвищувати, осучаснювати свою професійну кваліфікацію, свої професійні компетентності впродовж всього життя відповідно до особистих уподобань і нахилів та соціально-економічних потреб суспільства.

Необхідність реагування на потреби людини, на суспільні виклики утверджує в суспільстві нову освітню парадигму, яка полягає у необхідності забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх тих, хто повинен навчатися, хто має бажання, потребу навчатися впродовж життя і хто має для цього можливості. Отже, нова освітня парадигма стала реагуванням системи освіти на виклики об'єктивних процесів розвитку суспільства і появу, в зв'язку з цим, нових потреб у тих, хто навчається (планує навчатися). Вона відображає, «інтегрує в собі» попередньо наведені, будує гіпотетичний портрет освіти – відкритої освіти, в якій навчальний заклад є осередком становлення і розвитку вільної людини. Саме відкрита освіта покликана реалізувати права людини на якісну освіту й вільне отримання знань на сучасному етапі розвитку суспільства. На основі цієї парадигми формується система сучасних цілей освіти, які передбачають відповідний розвиток педагогічних систем, а також розвиток технологій управління відкритою освітою на всіх її організаційних рівнях [3].

Питання розвитку відкритої освіти висвітлені в низці законних актів України та європейської спільноти, серед яких: Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р., Постанова Кабінету Міністрів України № 438-р. від 12.05.2021 р. «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки», Постанова Кабінету Міністрів України № 286 від 23.02.2022 р: «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки», Тиранське комюніке (Tirana Communique 2024), рішення Європейської асоціації університетів (European university association) та ін.

Отже, на нашу думку, основна мета трансформації системи освіти України, зокрема в умовах повномасштабної війни рф на території України – поставити в центр уваги людину, її потреби й цінності. Тільки освічені українці можуть створити міцну, життєздатну державу, збудувати сучасну економіку, забезпечити майбутнє прийдешніх поколінь в умовах воєнного та

поствоєнного стану. З урахуванням тенденцій розвитку освіти в умовах воєнного стану, Міністерство освіти і науки України особливу увагу приділяє тому, щоб всі учасники едукативного процесу в Україні, хоч би де вони перебували, не зважаючи на соціальний статус та умови життя, змогли продовжувати навчання в українській освітній парадигмі, чому безперечно, на наш погляд сприятиме розвиток відкритої освіти у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Інноваційний розвиток засобів і технологій систем відкритої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. 2012. № 29. С. 32-40.
2. Биков В. Ю. Відкрита освіта в Єдиному інформаційному освітньому просторі. Педагогічний дискурс: зб. наукових праць, ХГПА. 2010. № 7. С. 30-35.
3. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. К.: Атіка, 2008. 684 с.
4. Вдовичин Т. Я. Застосування технологій відкритої освіти для інформатизації навчального процесу. Інформаційні технології в освіті: зб. наук. пр. 2013. № 16. С. 134-140.

Гладуш В.А.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки
Католицького університету в Ружомберку, Словаччина
ORCID ID 0000-0001-5700-211X
viktor.gladush2@gmail.com*

Ковачова Б.

*докторка філософії, доцентка,
завідувачка кафедри спеціальної педагогіки
Католицького університету в Ружомберку, Словаччина
ORCID ID 0000-0002-6728-4904
barbora.kovacoba@ku.sk*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПРОЯВАМИ ДИСПРАКСІЇ

Здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами на сьогоднішній день відбувається в інституціях спеціальної освіти, в загальноосвітніх закладах або в індивідуальній формі. Якщо, ще 15 років поспіль домінувала система спеціальної освіти, то зараз починає домінувати саме інклюзивна форма навчання. Таке відбувається в переважній більшості країн світу.

Інклюзивна освіта сьогодні розглядається як феномен, оскільки це явище, яке, насправді реалізується в повному обсязі досить екстраординарно. Тому, можна однозначно говорити про інклюзію як про тенденцію, що несе інновації, яка спостерігається у вигляді виняткового і поки що неординарного процесу в освіті.

Впровадження інклюзивної освіти не є простим або короткостроковим завданням для школи та її учасників, як це предбачалося напочатку ХХІ століття. Сьогодні існує очевидна потреба в поглибленому фокусуванні зусиль на вирішенні питань інклюзивної освіти на користь підкреслюю всіх учасників освітнього процесу. Це пов'язано з налаштуванням та просуванням ідеї сприйняття гетерогенності школи та її культури в даній країні, регіоні тощо. На сьогодні, актуальною є не лише добре розроблена теоретична база інклюзивного навчання, а й її ширші мультидисциплінарні зв'язки з законодавчою базою та праксеологічною прив'язкою до школи чи класу, психолого-педагогічною готовністю педагогічних кадрів.

Важливо зазначити, що специфіка супроводу інклюзивного навчання впливає не лише на результати навчання дітей особливими освітніми потребами, а й на освітні можливості "звичайних" дітей. Будь-хто на місці учня інклюзивного класу може опинитися в ситуації під час навчання, коли йому знадобиться – хоча, можливо, тимчасово – освітня підтримка. Для дітей з особливими освітніми потребами навчання в загальноосвітній школі – це можливість сформулювати соціальні зв'язки в природній групі і водночас покращити якість свого життя.

Наразі, основна увага приділяється психолого-педагогічному супроводу дітей з порушеннями сенсорних систем, затримкою психічного розвитку, порушень опорно-рухового апарату, порушень мовленнєвого розвитку, тобто дітям які спроможні оволодіти шкільною програмою. Досить складним явищем в інклюзивному середовищі є діти із складними порушеннями, при збереженні інтелектуального розвитку. Це діти з диспраксічними проявами. Зазначимо, що диспраксія це не апраксія і не дислексія.

Диспраксія (розвиток координаційних порушень, або синдром «незграбності») – це неврологічний розлад, який поширюється на здатність контролювати рухи тіла. Діти відчувають труднощі у виконанні точних і складних рухів, координації рук і ніг, рівновазі та орієнтації в просторі.

Диспраксія – вид затримки розвитку, за якого в дитини є проблеми з координацією та виконанням складних дій. В ранньому віці диспраксію виявити неможливо. У міру розвитку дитини з'являються такі симптоми:

- незграбність;
- неакуратність під час їжі: їжа падає зі столового приладу, напої проливаються під час пиття;
- неправильна постава;
- падіння на рівному місці;
- проблеми з моторикою;
- часті спотикання під час ходьби;

- підвищена стомлюваність через те, що доводиться докладати багато зусиль для виконання повсякденних дій;
- проблеми з активними іграми: дитина не може зловити і кинути м'яч, покататися на велосипеді, їй важко стрибати і бігати;
- слабка пам'ять: дитина забуває за день вивчений матеріал [1].

Усі диспраксічні прояви в дітей можна об'єднати в 4 групи:

1. проблеми з виконанням рухів і утриманням рівноваги;
2. складнощі з рухливими іграми;
3. мовленнєві порушення;
4. графічні труднощі.

Диспраксія це проблематика медичної науки та спеціальної педагогіки, зокрема, логопедії. Диспраксію виявляють під час нейропсихологічного та логопедичного обстеження дитини, методами медичної діагностики. Нажаль сьогодні ці методи недосконалі.

Диспраксічні прояви виявляються приблизно в кожній 12-ї дитини віком 5-7 років (за іншими даними, у 2-20% дітей) [2]. Серед хлопчиків цей стан реєструється в 4 рази частіше, ніж серед дівчаток [3]. Диспраксія негативно впливає на повсякденну активність дитини, самообслуговування, шкільну успішність, поведінку, комунікативну сферу, тому потребує своєчасної цілеспрямованої корекції та психолого-педагогічної підтримки.

Прояви диспраксії можуть відрізнятися в дітей залежно від індивідуальних особливостей. Пацієнти з таким діагнозом нерідко відчують соціальні труднощі, оскільки інші діти не бажають з ними дружити через їхню незграбність.

Інклюзивне освітнє середовище окрім учнів включає педагогічних працівників (адміністрація, вчителі початкових класів, вчителі-предметники, дефектологи, логопеди), психологів, медичних працівників, перед якими стоїть завдання – забезпечувати психолого-медико-педагогічний супровід таких дітей в процесі надання освітніх послуг.

Кафедрою спеціальної педагогіки педагогічного факультету Католицького університету в Ружомберку підготовлено науково-дослідницький проект «Командний підхід до навчання дитини з диспраксією в дошкільному закладі: від виявлення труднощів до успішної інклюзії».

Метою проекту є організація ефективної допомоги дітям з диспраксічними проявами в інклюзивному освітньому середовищі. При цьому ключовим моментом є формування та розвиток психолого-педагогічної готовності всіх працівників закладів освіти до роботи з такими дітьми. Проектом передбачаються наступні кроки роботи у вигляді стратегій та їх виконання за допомогою індивідуальних завдань, які рівномірно розподілені на трирічний період з 2024 по 2026 рік.

Першим кроком будуть ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ. Цей напрямок в рамках представленого проекту включає в себе:

- Проведення депістажного обстеження дітей, які мають проблеми з організацією та плануванням руху в закладах освіти.

- Створення Реєстраційного листа (облікова картка) для використання педагогічними працівниками.

- Створення супровідний методичний посібник до сучасних теоретичних основ командної підтримки, зосередивши увагу на потребах дитини з діагнозом або підозрою на диспраксію.

- Узагальнення теоретичних основ диспраксії (від характеристик, через причини та прояви) з методичними рекомендаціями щодо роботи з дитиною в умовах звичайного закладу освіти.

- Запропонування моделі конкретних занять та видів діяльності для дитини з диспраксією, придатних для використання в умовах закладу освіти (також в якості профілактичного матеріалу).

Другим кроком будуть ПРОФІЛАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ, зокрема, сенсомоторно орієнтована ерготерапія. Цей компонент в рамках представленого проекту включає в себе:

- Оцінку результатів розподілу відібраної групи дітей з порушеннями координації рухів у закладах освіти.

- Валідацію Реєстраційного листа для виявлення проявів диспраксії у дітей.

- Впровадження та оцінку Кроку 1 – валідації Моделі специфічних занять та видів діяльності для дітей з диспраксією.

- Розробка комплексу вправ та занять для дитини з диспраксією (зокрема, це буде набір вправ та занять профілактичного характеру для психолого-педагогічних працівників, які працюють з дітьми в інклюзивному середовищі).

- Презентація допоміжних засобів та матеріалів для педагогічних працівників в режимі онлайн/вебінару на основі наявних проміжних результатів.

Третім кроком будуть СТРАТЕГІЇ ВТРУЧАННЯ, які є інтервенційними за своєю природою. Цей компонент має допомогти зрозуміти дитину та її потреби. Водночас, це реалізація конкретних заходів та занять, які виходять за рамки профілактичних заходів. Згруповані заходи, які побудовані на мультисенсорних стимулах, оскільки дитина з диспраксією не може впоратися зі звичними заходами профілактичного характеру.

- Впровадження та оцінка Кроку 2 валідації Моделі специфічної зайнятості та діяльності для дітей з диспраксією.

- Розробка програму видів діяльності та занять для дитини з диспраксією (зокрема, набір інтервенційних видів діяльності та занять для консультантів).

- Створити Глосарій професійних термінів для вчителів та консультантів, пов'язаних з дитиною з диспраксією та варіантами допомоги.

- Представити зміст програми мультисенсорної ерготерапії, орієнтованої на підтримку дитини з диспраксією.

Проект передбачає не лише командну підтримку фахівців, спрямовану на дитину з диспраксією, а й створення матеріалів та засобів для професійних працівників, які є частиною освітнього процесу та беруть участь у співпраці з

учителем у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна команда – це команда професіоналів, які, з одного боку, працюють безпосередньо з дітьми з особливими потребами, а з іншого – тісно консультуються з учителями та батьками. Команда професіоналів повинна складатися зі шкільного психолога, спеціального педагога, асистента вчителя, соціального педагога. Вони є рівноправними працівниками і частиною інклюзивного процесу в шкільному середовищі. Порівняно з педагогічними працівниками, вони не перебувають на "передовій" всього процесу, але їхня думка і ставлення до інклюзії та учнів з інвалідністю, збоїв, загроз є важливими, оскільки це також може мати позитивний або негативний вплив на успіх всього інклюзивного процесу.

Дослідницький проект затверджений Міністерством освіти, досліджень, розвитку та молоді Словацької республіки. Офіційна міжнародна співпраця передбачена проектом – Карлів університет у Празі (Чехія) та Університет Саффолка (Велика Британія), але команда кафедри спеціальної педагогіки КУ в Ружомберку запрошує до співпраці науково-педагогічних працівників ЗВО України. Це дасть можливість поглиблення міжнародного співробітництва та залучення до спільних наукових грантових проектів у перспективі.

Список використаної літератури:

1. Що таке диспраксія <https://vivereclinic.com/chto-takoe-disleksija-i-dispraksija.html>
2. CACOLA, 2019. Developmental Coordination Disorder (DCD): An overview of the condition and research evidence. Motriz: rev. educ. fis. 25 (2) 2019 <https://www.scielo.br/j/motriz/a/ZBc7trmmqWVmzGs6FjhSBHM/>
3. CERMAK, COHN, HENDERSON, 2013. Fine motor activities in Head Start and kindergarten classrooms. doi: 10.5014/ajot.57.5.550 <https://research.aota.org/ajot/article-abstract/57/5/550/8619/Fine-Motor-Activities-in-Head-Start-and?redirectedFrom=fulltext>

Коренєва О.Д.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ,*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Життя людини похилого віку в умовах війни вимагає від психологів розуміння конструктивних напрямів надання їм психологічної допомоги. Літні люди потребують психологічних консультацій і соціально-психологічної підтримки, що включають комплекс заходів з адаптації їх до життя в зміненому соціальному середовищі.

Актуальність вивчення з особливості психологічного супроводу людей

похилого віку зумовлена їх залученістю до життя в нових умовах.

В Україні в останні роки характеристики соціальної поведінки літніх людей досліджували М. Житинська [2], О. Коваленко [3].

Метою дослідження є вивчення особливостей психологічного супроводу людей похилого віку в умовах війни.

У монографії «Психологічний супровід навчання різних категорій дорослого населення» українськими дослідниками надано таке визначення психологічного супроводу – це цілісна система спеціально організованих заходів, яка спрямована на забезпечення особистісного розвитку і самоактуалізації особистості [4, с. 180].

Н. Ничкало, Н. Муранова, О. Волярська під психолого-педагогічним супроводом розуміють систематичну діяльність психологів, яка «спрямована на створення комплексу психолого-консультативних та освітніх умов, які сприяють особистісному розвитку, стабілізації емоційних станів з метою успішної адаптації та самореалізації особистості» [5, с. 125].

Головною метою психологічного супроводу, як доводить Є. Єгорова, слід вважати сприяння розвитку особистісних властивостей людини, її індивідуальності, формування стратегій адаптивної поведінки, самоактуалізації та саморозвитку [1].

Узагальнюючи праці науковців констатуємо, що психологічний супровід людей похилого віку є цілісною системою з комплексом психологічних заходів із метою їх адаптації та відновлення психічних ресурсів.

М. Житинська з'ясувала, що найбільш затребуваними для них є такі заходи: психологічна допомога зі стабілізації емоційних станів літніх людей; надання психологічних консультацій у прийнятті втрати (цей напрям травмотерапії сприяє прийняттю людиною матеріальних втрат і втрат близьких); інформування з напрямів допомоги та соціального прихистку (особливо актуально для самотніх літніх людей, тих, хто втратив житло) [2, с. 62].

Отже, ефективність психологічного супроводу людей похилого віку в умовах війни залежить від їх активної соціальної поведінки, динаміки їхніх особистісних властивостей (емоцій, здібностей тощо).

Вважаємо, що сам процес супроводу в умовах війни варто організовувати на трьох рівнях:

- 1) мікрорівень (впровадження елементів психологічної взаємодії з людьми похилого віку);
- 2) мезорівень (психологічне інформування і підтримка громад, в яких достатня кількість населення є людьми похилого віку);
- 3) макрорівень (створення на рівні держави заходів з психологічної підтримки людей похилого віку).

Враховуючи значний теоретичний доробок українських науковців

узагальнимо психологічні особливості людей похилого віку в умовах війни. До них, на нашу думку, слід віднести: поступову появу і стрімкий розвиток кризи «Я-ідентичності»; загострення негативного сприймання соціального оточення; відсутність життєвих перспектив; у похилому віці в умовах війни стають недієвими всі раніше набуті форми психологічного захисту; виникає агресивність, тривожність, що призводить до зниження соціальної активності.

О. Коваленко зауважує, що люди похилого віку тривало звикають до нових суспільних вимог і цінностей, усе постійно порівнюють з минулим, а вивчення чи ознайомлення з чимось новим викликає в них негативну реакцію. У цьому віці у них слабо формуються нові рольові позиції, майже неможливими стають соціальна ідентифікація [3]. Зазначені особливості літніх людей впливають на організацію і зміст психологічного супроводу в умовах війни.

Таким чином, особливостями психологічного супроводу людей похилого віку є: надання психологами соціально-емоційної допомоги, сприяння пізнавальній активності та самореалізації, підтримка літніх людей у створенні нових соціальних зв'язків, консультативна допомога щодо вирішення проблем з відновлення ментального здоров'я, підтримка у пошуку життєвих перспектив.

У перспективі варто дослідити досвід зарубіжних країн з організації і впровадження психологічного супроводу з людьми похилого віку.

Список використаної літератури

1. Єгорова Є. В. Теорія і практика психологічного супроводу учнів закладів професійної освіти : науково-методичний посібник. Київ : Науковий світ, 2009. 107 с.
2. Житинська М. Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах повномасштабної війни. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 3(42). С. 54–67. DOI:10.28925/2312-5829.2023.34
3. Коваленко О. Г. *Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти*: монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини. 2015. 456 с.
4. Психологічний супровід навчання різних категорій дорослого населення: монографія / за ред. Н. В. Павлик. Київ, 2019. 475 с.
5. Nychkało N., Muranova N., Voliarska O. Psychological and Pedagogical Support for Forcibly Displaced Persons in Refugee Centers. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*. 2023. № 36(3). P. 121–130. DOI:10.17951/j.2023.36.3.121-130

Коренєв І.М.

*магістр кафедри психології та особистісного розвитку
навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. м. Київ*

ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Актуальність вивчення проблеми психологічної допомоги, покращення ментального здоров'я внутрішньо переміщених осіб в Україні зумовлена залученням українців до воєнних подій.

Повномасштабна російська збройна агресія з лютого 2022 р. порушила розвиток держави, спричинила катастрофічний негативний вплив на життя та здоров'я українців. О. Чабан і О. Хаустова зазначають, що нині в рази збільшилася кількість груп населення, які постраждали від воєнної агресії, серед яких найбільше потерпають: 1) внутрішньо переміщені особи (ВПО), які зазнали як матеріальних, так і психологічних втрат, що позначилося на рівні їхнього психологічного благополуччя; 2) діти із психотравмуючим досвідом (перебування на окупованих територіях, в зонах бойових дій, втрата близьких і батьків, насилля з боку окупантів), для яких ризик виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) досить великий; 3) учасники бойових дій, для яких показник виникнення ПТСР ще вищий [4, с. 5].

Негативний досвід переживання подій війни спричиняє поширення серед ВПО високого рівня тривожності і нервової напруженості, зростання показників депресивних розладів, стресів. Тому актуальним є дослідження стану ментального здоров'я і напрямів його відновлення у ВПО.

Метою дослідження є обґрунтування форм і методів відновлення ментального здоров'я ВПО.

У зарубіжній психологічній теорії й практиці науковці використовують поняття «*mental health*», що в перекладі на українську мову означає «психічне здоров'я». Тому далі будемо вважати поняття «психічне здоров'я» і «ментальне здоров'я» як синонімічні.

За власними спостереженнями було визначено і досліджено психологічні особливості дорослих ВПО. До них віднесено загострення прояву форм психологічного захисту; виникнення кризи «Я-ідентичності»; появу агресії в поведінці і підвищення проявів тривожності.

Зміст психологічної допомоги в умовах війни спрямований на психологічне відновлення людей, які пережили травмуючі події. Психолог допомагає їм впоратися з наслідками стресових станів, знайти внутрішню рівновагу та досягти психологічного благополуччя. Специфікою надання психологічної допомоги ВПО в умовах воєнного стану є те, що вона надається в телефонному режимі, в онлайн форматі, або завдяки засобам відеозв'язку.

І. Коцан, Г. Ложкін, М. Мушкевич у науковій праці «Психологія здоров'я людини» доводять, що психічне (або ментальне) здоров'я має

складну будову, що містить: особистісно-змістовний рівень (або особистісне здоров'я) та рівень психофізіологічного здоров'я [3, с. 26-27].

Ментальне здоров'я описує стан емоційного та суб'єктивного благополуччя людини в певний період її життя.

Л. Коробка пояснює двоформатну структуру психічного здоров'я людини. На думку дослідниці, до цієї структури слід віднести структурно-процесуальне психічне здоров'я і психологічне здоров'я. Структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується лише психічної діяльності людини, особливостей її когнітивної активності, емоційно-вольової сфери. Проте, психологічне здоров'я варто розглядати як передумову соціальної активності людини та ознаку її соціального благополуччя. Психологічне здоров'я, з точки зору Л. Коробки, окреслює характеристики існуючого «Я-Образу» та визначає сутнісні властивості мотиваційно-ціннісної сфери людини [2, с. 324].

Узагальнюючі праці науковців [1; 2; 5] відзначимо, що ментальне здоров'я – це не тільки відсутність у людини психічних розладів і вад. Ментальне здоров'я завжди існує в складному континуумі, який визначається різними соціальними і клінічними наслідками.

Відновлення ментального здоров'я ВПО є формою надання психологічної допомоги цій категорії українців. До основних форм і методів щодо його відновлення слід віднести психологічний супровід, психологічну корекцію, проведення з ВПО психоедукаційної роботи, надання просвітницьких повідомлень з першої психологічної допомоги, проведення арт-терапевтичних вправ та вправи з нейрогімнастики.

У перспективі варто проаналізувати особливості впливу зовнішніх чинників і особистісного ресурсного потенціалу ВПО на відновлення ментального здоров'я.

Список використаної літератури

1. Волошин П. В., Марута Н. О. Стратегія охорони психічного здоров'я населення України: сучасні можливості та перешкоди. *Український вісник психоневрології*. 2015. Т. 23. Вип. 1. С. 5–11.
2. Коробка Л. Психологічне здоров'я людини в контексті здорового способу життя. *Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ»*. 2011. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/489> (дата звернення: 23.08. 2024)
3. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Я. Коцана. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
4. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги? *Український медичний часопис*. 2022. № 4 (150). С. 1–11.
5. Thornicroft G., Tansella M. The balanced care model for global mental health. *Psychological Medicine*. 2013. № 4. P. 849–863. DOI:10.1017/S0033291712001420

Рожнова Т.Є.

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «УМО», м. Київ*

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що швидкий темп розвитку суспільства потребує таких спеціалістів управління, які могли б бути лабільними, кваліфікованими і здатними швидко орієнтуватися в умовах прискорених темпів реформування різних галузей суспільного життя, висуваючи до керівників все більш складні вимоги. З одного боку, такі умови можуть задовольнити ринкові потреби на товари та послуги, підвищити конкурентоспроможність керівника та його організації та продовжувати ріст прогресу суспільства в цілому, проте, з іншого боку, вони ставлять і відповідні вимоги до особистості керівника, зокрема до його психологічної готовності до управління трудовим колективом. Однак до цього часу ще не встановлено зв'язок психологічної готовності керівника до управління та ефективності його роботи.

Проблема формування управлінських умінь і навичок (складових управлінської діяльності майбутніх менеджерів) постійно привертала увагу науковців. У ракурсі нашого дослідження становлять інтерес праці О. Боднар, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Маслов, В. Мельник, Т. Сорочан, Г. Тимошко та ін., присвячених дослідженню управлінської діяльності майбутніх фахівців.

В управлінській діяльності об'єктивно переплітаються такі *закономірності*:

- *організаційно-технічні*. Відображають відносини людини та природи, людини й техніки;
- *соціально-економічні*. Відтворюють широкий спектр відносин між класами, соціальними прошарками та групами і виникають у процесі суспільного виробництва в різних сферах суспільної свідомості й суспільної психології;
- *соціально-психологічні*. Походять із суспільної та біологічної зумовленості людської поведінки, міжособистісних, міжгрупових, внутріособистісних людських відносин, які характеризують ставлення людей до праці, нагромадження й використання ними свого потенціалу [1].

Необхідність управлінської діяльності зумовлюють такі чинники:

- 1) управлінська діяльність – цілеспрямований процес вияву активності людини відповідно до потреб суспільства;
- 2) управлінська підсистема представлена спільною діяльністю великої групи ієрархічно пов'язаних керівників, залучених до суспільних процесів на підставі соціокультурної та етнопсихологічної специфіки.

У процесі управління відбувається перетворення актів індивідуальної діяльності в цілісну спільну управлінську діяльність відповідно до правил і норм організації, а також на підставі економічних, технологічних, правових, організаційних і корпоративних вимог [2].

Серед *новітніх засобів і методів навчання майбутніх менеджерів* К. Чернова виділяє: ділові, психолого-економічні, інтелектуальні тренінги, ділові ігри, коучинг-тренінги для набуття нових якостей та вмінь (coaching), мозковий штурм (brainstorming), ігри на згуртування колективу (teambuilding), моделювання нестандартних, конфліктних і критичних ситуацій тощо. Усі ці новітні методи навчання можуть бути використані як для студентів у процесі навчання, так і для вже працюючого персоналу [3].

Зупинимось детальніше на одному з них.

1. *Ділова гра* являє собою засіб моделювання різноманітних умов професійної діяльності, методом пошуку нових можливостей її виконання. Під час застосування ділових ігор навчальний процес максимально наближається до реальної практичної ситуації [3].

Готовність до діяльності – це складна динамічна система, що стосується інтелектуальних, емоційних, мотиваційних, волевих аспектів особистості; передбачає спрямованість на виконання тієї чи тієї діяльності; вимагає наявності певних навичок, знань, умінь. *Готовність до діяльності* зумовлює усвідомлені й неусвідомлені настанови, моделі ймовірної поведінки, визначення оптимальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей у їх відповідності до ймовірних труднощів та необхідності досягнення певного результату. Останнє визначення суголосне з поняттям готовності саме до професійної діяльності.

У сучасній психології *психологічна готовність* розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Існує два *основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності*: функціональний та особистісний.

Таким чином, психологічні особливості підготовки майбутніх менеджерів полягають в їх особистісній готовності до управлінської діяльності, яка має розвиватися під час навчання у ЗВО, та у цілеспрямованій діяльності педагогічного складу закладу освіти, орієнтованій на якісну професійну підготовку кваліфікованих та конкурентоспроможних управлінців.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. Психологія управління: навч. посібник. К.: Міленіум, 2003. 344 с.
2. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті. К.: Освіта України, 2005. 256 с.
3. Урбанович А.А. Психологія управління: Навчальний посібник. Мн.: Харвест, 2003. 640 с.

Руденко С.А.

*доктор медичних наук,
доцент кафедри педіатрії післядипломної освіти
НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ
E-mail: rudenko60med@gmail.com*

Киричук В.О.

*к.пед.н., доцент кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ.
e-mail: kyrichuk@ukr.net*

ПІДГОТОВКА МЕДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. Як свідчать дані наукових досліджень насьогодні спостерігається тенденції до необхідності трансформації системи медичної освіти в аспекті поглиблення співпраці між лікарями та психологами, що зокрема і стало фактором створення сучасної медичної психології. Ця співпраця стала більш актуальною і з точки зору зростання загальної захворюваності дітей, збільшення поширеності хронічних захворювань та дитячої інвалідності [3,4].

Все більше уваги приділяють комбінованому впливу біопсихологосоціальних чинників особливо в екстремальних умовах сьогодення. Усвідомлюючи актуальність комбінованого впливу чинників на формування здоров'я дитини було Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» №8, 2021р із відповідними доповненнями внесеними у Закони України №1962-IX від 15.12.2021, №2347- IX від 01.07.2022, №2494-IX від 29.07.2022 та №3301-IX від 09.08.2023 року [1,2].

Поява нових тенденцій і викликів спричинила мотивацію цього дослідження, яке базується на багаторічній співпраці між медичними працівниками та педагогами і призвела до створення комплексної проектної моделі «Універсал on line»

Мета дослідження. Обґрунтування необхідності вдосконалення системи надання медико - психологічних послуг дітям шкільного віку та їх родинам, Розробку спільної концепції співпраці медичної та соціальної спільнот через створення спільних науково - практичних проєктів. реформування медичної служби у ракурсі створення біопсихосоціальної моделі медичного обслуговування, зокрема у процесі проведення реабілітації дітей з хронічними захворюваннями

Результати дослідження. Система медичного обслуговування, зокрема реабілітації дітей, ґрунтується на біопсихосоціальної моделі обмеження

повсякденного функціонування/життєдіяльності, реабілітаційній стратегії охорони здоров'я та Міжнародній класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. реабілітаційній стратегії охорони здоров'я та Міжнародній класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. та благополуччя, а також максимально ефективно функціонувати в суспільстві. Особливу увагу в умовах війни привертає формування і розвиток науки - медичної психології, яка може зіграти ключову роль у вирішенні актуальних проблем медицини та психології [7,8].

Медична психологія — це галузь психології, яка займається дослідженням психологічних аспектів хвороб та лікування. Її основною метою є поліпшення психічного здоров'я та добробуту пацієнтів, а також підтримка лікарів у їхній роботі з пацієнтами.

Історія медичної психології сягає часів античності. Перші уявлення про взаємозв'язок між тілом і душею виникли ще в античні часи. Грецький лікар Гіппократ (460-370 до н.е.) вважав, що здоров'я залежить від рівноваги чотирьох рідин тіла: крові, флегми, жовтої жовчі та чорної жовчі. Він також визнавав вплив психічних станів на фізичне здоров'я. У часи середньовіччя медична психологія не отримувала значного розвитку через домінування релігійних пояснень формування захворювань. Психічні розлади часто трактувалися як одержимість демонами, і лікуванням займалися переважно священики.

Епоха відродження принесла новий підхід до медицини та психології. В цей період з'являються перші дослідження психосоматичних розладів. Зокрема, відомий лікар і філософ Парацельс (1493-1541) звертав увагу на вплив психічних чинників на формування захворювань. У XVIII столітті Франц Антон Месмер (1734-1815) запропонував теорію "тваринного магнетизму", яка стверджувала, що здоров'я людини залежить від магнетичних полів. Хоча ця теорія була відкинута науковим співтовариством, вона стимулювала інтерес до психологічних аспектів лікування.

У XIX столітті важливим етапом у розвитку медичної психології стало виникнення психоаналізу, започаткованого Зигмундом Фрейдом (1856-1939). Фрейд розробив теорію несвідомого та метод психоаналітичної терапії, яка підкреслювала значення психічних конфліктів у розвитку психосоматичних захворювань. У XX столітті медична психологія продовжувала розвиватися завдяки досягненням у різних галузях психології та медицини. Важливу роль у цьому відіграли такі напрями, як поведінкова терапія, когнітивна терапія, гештальт-терапія та гуманістична психологія. На сьогодні медична психологія є важливою складовою системи охорони здоров'я. Вона включає роботу з пацієнтами, які страждають на хронічні захворювання, психосоматичні розлади, а також надання психологічної підтримки під час медичних процедур і лікування. Медичні психологи працюють у лікарнях, клініках, реабілітаційних центрах та здійснюють приватну практику.

Основними проблемами сучасної медичної психології в умовах війни можна вважати:

1. Психологічна неготовність самих психологів, що пояснюється тим, що психологи, які працюють в умовах війни, самі піддаються значному психологічному стресу та зіштовхуються із проблемами збереження власного психічного здоров'я.

2. Відсутність спеціалізованих програм підготовки: більшість навчальних програм не враховують специфіку роботи в умовах військових дій, що спричинює необхідність створення уніфікованої програми з урахуванням проблем медицини і психології для роботи з військовослужбовцями та дітьми, що постраждали від війни.

3. Недостатня кількість кваліфікованих кадрів: В умовах війни попит на медичних психологів значно зростає, але кількість спеціалістів залишається обмеженою, що створює додаткове навантаження на наявних психологів та може призвести до їх професійного вигорання.

4. Логістичні та безпекові питання: Психологи можуть працювати в небезпечних зонах, де їхнє власне життя та безпека під загрозою. Забезпечення безпечних умов роботи та належної логістичної підтримки є критично важливим для функціонування медико психологічної служби.

5. Відсутність необхідного фінансування негативно впливає на функціонування служби.

6. Проблеми із зв'язком та координацією між елементами медико - психологічної допомоги в умовах війни може спричинити порушення зв'язку між різними медичними та психологічними службами, що ускладнює координацію зусиль та обмін інформацією.

7. Психологи та лікарі в сучасних умовах зіштовхуються з великою кількістю дітей, які пережили важкі травматичні події. Робота з такими пацієнтами вимагає спеціальних навичок та підготовки, щоб ефективно допомагати їм справлятися з наслідками травм.

8. Військові дії створюють складні етичні ситуації, з якими можуть зіткнутися медичні психологи. Це включає питання конфіденційності, прав пацієнтів, і можливості надання допомоги в умовах обмежених ресурсів.

Формування здоров'я дітей шкільного віку під впливом медичних і соціальних проблем є складним та багатофакторним процесом. Основні аспекти цього впливу можна розділити на кілька категорій:

1. Проблеми фізичного здоров'я: формування хронічних захворювань: Діти з хронічними захворюваннями, такими як астма, діабет або ожиріння, можуть мати обмежену фізичну активність та пропускати заняття в школі, що впливає на їхній фізичний розвиток та академічну успішність [3].

2. Психічне здоров'я: Наявність стрес та дистресу та соціальні проблеми, такі як бідність, насильство в сім'ї або нестабільна соціальна ситуація, можуть спричинити високий рівень психічних розладів: Діти, які страждають на депресію, тривожні розлади або ПТСР, часто мають труднощі з концентрацією уваги та взаємодією з однолітками, що може впливати на їхню академічну успішність та соціальні навички [4].

3. Соціальні фактори зокрема погіршення економічних умов, наприклад діти з малозабезпечених сімей часто зіштовхуються із недостатнім харчуванням, неприйнятними житловими умовами та обмеженим доступом до медичних послуг, що впливає на їхній фізичний та когнітивний розвиток.

4. Погіршення освітніх можливостей: Недостатнє фінансування медицини та системи освіти призводить до низької якості освіти та обмежених можливостей для позашкільного розвитку, що може впливати на загальний рівень знань та навичок дітей.

5. Недостатня соціально-економічна підтримка призводить до звертання програм соціальної підтримки, таких як шкільні обіди, безкоштовне медичне обслуговування та психологічна допомога, призвести до значного погіршення стану здоров'я дітей та їхню здатність до навчання.

6. Підвищення ролі громадських ініціатив через функціонування громадських організацій та волонтерських груп також відіграє важливу роль у наданні необхідних ресурсів та допомоги дітям у складних життєвих ситуаціях.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) приділяє значну увагу проблемам медичної психології в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій. Ось кілька основних аспектів їхнього підходу:

1. Висока поширеність психічних розладів:

ВООЗ зазначає, що серед людей, які пережили війни або конфлікти за останні 10 років, близько 22% мають депресію, тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), біполярні розлади або шизофренію. Особливо вразливими є люди з важкими психічними розладами, які потребують доступу до медичної допомоги та інших основних потреб.

2. Актуальність необхідності негайного надання медико-психологічної допомоги включає рекомендації щодо забезпечення медико-психологічної допомоги дітям на кількох рівнях, від базових послуг до клінічної допомоги. Перша медико - психологічна допомога має надаватись з метою емоційної та практичної підтримки дітям у стані гострого стресу та бути доступною.

3. ВООЗ наголошує, що кризові ситуації можуть стати можливістю для побудови стійких систем медико-психічного здоров'я та сприяти розширенню доступу до психосоціальної підтримки та інтеграції послуг на рівні первинної та вторинної медичної допомоги.

4. Особлива увага приділяється захисту прав та наданню підтримки дітям з важкими психічними розладами та психосоціальними проблемами. Це включає моніторинг умов у психіатричних закладах та підтримку на рівні громад [5,6].

Актуальним завданням системи охорони здоров'я у галузі шкільної медицини є запровадження технологій збереження здоров'я у практику Національної системи охорони здоров'я України. На жаль, дані медичної статистики і наукових досліджень свідчать про щорічне збільшення кількості преморбідних станів, поширеності хвороб, зокрема неінфекційних хронічних хвороб та інвалідності.

Прогнозується наростання проблем, які обумовленні саме комплексним тригерним медико-психологічним впливом на формування фізичного і психічного здоров'я дитячого населення. Процес може стати неконтрольованим у разі відсутності адекватної уваги та скоординованих дій лікарів та психологів.

Проведення заходів щодо медико-соціальної профілактики неінфекційних хронічних захворювань (НХЗ) в умовах освітнього процесу який відбувається на фоні війни вимагає комплексного підходу. Основні стратегії мають включати освітні, медичні та соціальні заходи, спрямовані на зменшення ризиків та підтримку здоров'я дітей в умовах війни, це:

1. Медичний вплив: Організація регулярних профілактичних медичних оглядів для раннього виявлення та моніторингу хронічних захворювань, таких як астма, діабет та серцево-судинні та інші захворювання. Ведення банків медичної інформації та співпраця з медичними закладами для забезпечення безперервного моніторингу здоров'я дітей.

2. Програма комплексної підтримки здорового харчування має включати забезпечення доступу до здорового харчування у школах, включаючи безкоштовні або субсидовані обіди, які відповідають дієтичним стандартам.

Організація програм навчання з приготування здорової їжі, як для дітей, так і для їх батьків, щоб сприяти здоровим харчовим звичкам вдома.

3. Проведення регулярних уроків та семінарів про здоровий спосіб життя, правильне харчування, фізичну активність та гігієну. Це може допомогти дітям зрозуміти важливість здорових звичок та їх вплив на профілактику НХЗ.

Використання інтерактивних методів навчання, таких як ігри, відео та проекти, для залучення дітей до активного вивчення теми здоров'я.

4. Психологічна підтримка. Забезпечення доступу школярів до шкільних психологів та консультаційних служб для підтримки психічного здоров'я дітей, особливо в умовах стресу та травми, спричинених війною. Організація груп підтримки та психотерапевтичних тренінгів для дітей, які пережили травматичні події.

5. Підтримка фізичної активності: Створення умов для регулярної фізичної активності в школах, включаючи фізкультурні заняття, спортивні секції та активні перерви. Проведення шкільних спортивних заходів та змагань, що сприяють активному способу життя.

6. Соціальна підтримка та безпека: Забезпечення безпечного шкільного середовища, яке захищає дітей від насильства, булінгу та дискримінації. Надання соціальної підтримки сім'ям, які постраждали від війни, включаючи допомогу з житлом, харчуванням та медичними послугами.

7. Психосоціальна підтримка: Надання психосоціальної підтримки дітям та їхнім родинам через мобільні бригади психологів та соціальних працівників.

Проведення тренінгів для вчителів та шкільного персоналу з метою навчання їх надавати первинну психологічну допомогу та підтримку.

8. Адаптація освітнього процесу до умов війни: Використання дистанційних та змішаних форм навчання для забезпечення безперервності освіти в умовах військових дій. Забезпечення доступу до освітніх ресурсів та технологій, включаючи розповсюдження навчальних матеріалів та забезпечення доступу до інтернету.

Висновки. 1. У результаті проведеного аналізу встановлена актуальність та перспективність розвитку медичної психології, як основи для комплексного супроводу розвитку дітей в умовах війни. Саме такий підхід є найбільш адекватний в умовах, які склались в Україні на сьогодні.

2. Запровадження координації між медичною, психологічною та соціальною службами з метою оптимізації супроводу дітей шкільного віку має проводитись через впровадження комплексних проектно - аналітичних систем. Однією з таких систем є Сервіс «Універсал on - line» [9], який пройшов апробацію у закладах освіти та медицини та рекомендований для практичного застосування.

3. Для проведення адекватного медико - психологічного супроводу освітнього процесу дитини в умовах війни необхідно забезпечити трансформацію освітнього процесу із введенням комплексних освітніх, медичних та соціальних заходів, спрямованих на зменшення ризиків та підтримку здоров'я дітей

Література

1. ЛІГА ЗАКОН- <https://product.ligazakon.ua/vlada-ukra%D1%97ni-resurs-ua/>
2. РАДА: <https://www.rada.gov.ua/infres>
3. Лайко А.А. «Фізіотерапія в дитячій отоларингології» – 2012.-498 с.
4. Paediatric Neurological Physiotherapy office@manchesterneurophysio.co.uk
5. Fiona Charlson, Mark van Ommeren. New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis. Published: June 11, 2019. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30934-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30934-1).
6. Burslem J, McAtasney D, McGarrity K, Old S, Sellar J, Todd G. Working with Children - Guidance on good Practice. Chartered society of physiotherapy. 2016, 332 p.
7. Retter T. D. School-Based Health Centers in Pediatric Practice. Council on School health / T. D. Retter // Pediatrics. - 2012. – Vol. 129. - P. 387-393.
8. Mistry K. Yonezawa E. Milne N. Paediatric Physiotherapy curriculum: an audit and survey of Australian entry-level Physiotherapy programs. BMC Med Educ. 2019; 19 (109): DOI: <https://doi.org/10.1186/s12909-019-1540-z>.
9. Киричук В.О., Руденко С.А. Проектування та психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованістю-Монографія-Київ- 2012. 272 с.

Савченко В.

*здобувач вищої освіти рівня доктор філософії кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВОЇ ДИДАКТИКИ

Освітній процес в умовах цифровізації суспільства та освіти відповідно має бути гнучким, мобільним, динамічним та відкритим, характеризуватися якістю враховувати будь-які зміни трансформації суспільства та спрямовуватися на забезпечення цієї сфери висококваліфікованими фахівцями.

В розвинених країнах світу проблеми формування та використання інтелектуального потенціалу, знань, у тому числі економічних, є найбільш пріоритетними. Адже там в останні роки особливу увагу надають формуванню та впровадженню інноваційної моделі соціально-економічного розвитку, використовуючи цифровізацію. Орієнтація на інноваційну діяльність, що тісно пов'язана із всебічним використанням інтелектуального капіталу, потребує переорієнтації в системі економічного регулювання на широке заохочення підприємництва, приватної ініціативи та скоординованої системи управління інноваційними процесами. Сучасні інноваційні процеси та геополітичні зрушення вимагають високопрофесійного менеджменту, передбачаючи застосування нових форм управління в інноваційній діяльності, включаючи засоби цифрової дидактики.

Сьогодні професійна освіта стала практично головним постачальником кваліфікованих кадрів для всіх сфер життя й діяльності. Наявність ефективної системи підготовки сучасних фахівців, які б відповідали сучасним вимогам, є обов'язковою умовою економічного зростання держави в цілому чи окремого регіону, зокрема.

Отже, актуальність пошуку шляхів професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій викликана сучасними потребами ринкових відносин та неперервним процесом цифровізації суспільства з урахуванням закордонного досвіду.

Фундаментальне значення для методологічного осмислення проблеми дослідження мають публікації провідних науковців України – В. Лугового, Л. Карамушки, О. Слюсаренко, Ж. Таланової, у яких обґрунтована унікальна роль нової генерації менеджерів в умовах реформи системи освіти та децентралізаційних суспільних викликів. Значний внесок у дослідженні особливостей формування системи управління видатками у своїх працях здійснили вчені: М. Грешак, І. Давидович, М. Дем'яненко, А. Загородній, Т. Карпова, О. Крушельницька, О. Кузьмін, О. Мельник, В. Озеран, О. Попов, І. Садовська та ін. У дослідженнях, М. Бабинець звертається увага на формування

готовності майбутніх фахівців менеджменту до іншомовного професійного спілкування, О. Ельбрехт розглядає питання підготовки менеджерів у закладах вищої освіти Великої Британії, Канади, США, Н. Логутіна розглядає питання формування готовності до професійного іншомовного спілкування майбутніми менеджерами, В. Нагаєв показує розвиток майбутніх менеджерів в умовах технологізації навчально-творчої діяльності, В.. Палінчак визначає професійні вимоги до фахівців менеджменту, О. Пшенична розглядає моделі підготовки майбутнього менеджера організацій до застосування інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності.

Теоретико-методологічні положення представлено у нормативно-правових документах: Конституції України та законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2021–2030 рр., Цифрова адженда – 2020, УКРАЇНА 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою тощо.

Зарубіжний досвід розвитку професійної компетентності майбутніх менеджерів засобами цифрової дидактики включає різні підходи та методи, які спрямовані на інтеграцію цифрових інструментів у навчальний процес. Наведемо декілька прикладів:

Використання інтерактивних онлайн-платформ:

✓ Університети та бізнес-школи за кордоном активно впроваджують такі платформи, як Coursera, edX, LinkedIn Learning, які надають доступ до курсів від провідних фахівців. Це дозволяє майбутнім менеджерам отримувати найактуальніші знання, адаптовані під сучасні ринкові вимоги.

✓ Використання таких платформ сприяє формуванню самостійності, відповідальності та здатності до безперервного навчання, що є необхідними компетенціями для менеджера.

Симуляції та віртуальні тренажери:

✓ Зарубіжні навчальні заклади застосовують симуляційні програми для розвитку управлінських навичок у студентів. Це можуть бути бізнес-симуляції, де майбутні менеджери практикують прийняття рішень в умовах ризику, управління проектами або роботи в команді.

✓ Наприклад, симуляції від компаній Capsim або SimulTrain дозволяють студентам реалізовувати знання на практиці та швидко отримувати зворотний зв'язок про результати своїх дій.

Застосування змішаного навчання (blended learning):

✓ Blended learning, який поєднує онлайн-освіту та традиційні форми навчання, дозволяє студентам гнучко використовувати цифрові засоби для самостійного опрацювання матеріалу, залишаючи час на розвиток практичних навичок у реальних ситуаціях. Такі країни, як США, Велика Британія та Німеччина, активно використовують цей підхід, оскільки він підвищує ефективність навчання і водночас сприяє розвитку цифрової компетентності.

Мобільні застосунки для навчання:

✓ Багато іноземних університетів розробляють або впроваджують мобільні додатки для студентів, які дозволяють їм отримувати доступ до

навчальних матеріалів, завдань та оцінок у будь-який час. Це зручно і сприяє гнучкому навчанню.

✓ Додатки як Canvas, Blackboard чи Google Classroom надають можливості для організації навчального процесу, взаємодії з викладачами та співпраці в команді.

Використання штучного інтелекту (ШІ) та адаптивних технологій:

✓ ШІ та адаптивні навчальні системи, такі як Smart Sparrow або Knewton, допомагають налаштувати навчальний матеріал відповідно до індивідуальних потреб студентів. Це дозволяє кожному здобувачу вищої освіти проходити курс у власному темпі та ефективніше освоювати матеріал.

✓ Зарубіжні виші використовують ці інструменти, щоб персоналізувати освітні програми, що підвищує мотивацію студентів до навчання та покращує їхні результати.

Розвиток навичок критичного мислення через онлайн-дискусії та колаборації:

✓ Використання платформ для обговорення і спільного вирішення проблем (Slack, Microsoft Teams або Trello), розвиває у здобувачів вищої освіти навички командної роботи, критичного мислення та прийняття управлінських рішень.

✓ Інтерактивні заняття з використанням цих платформ дозволяють студентам брати участь у різних проєктах та навчатися взаємодії у цифровому середовищі.

Отже, зарубіжний досвід показує, що засоби цифрової дидактики здатні значно покращити та вдосконалити рівень підготовки майбутніх менеджерів. Використання сучасних технологій робить навчання інтерактивним, адаптивним та орієнтованим на практичне застосування знань. Цей підхід допомагає розвивати як технічні, так і м'які навички, необхідні для успішної кар'єри в управлінській сфері.

Список використаних джерел

1. Бояринова К. О., Кравченко М. О., Копішинська К. О. Бізнес-менеджмент і адміністрування. Електронне мережне навчальне видання. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstreams/8eac0563-dd6f-4079-ad4d-22e4dfffcc442/download>.

2. Oksana Dubinina, Tetiana Burlajenko. Wykorzystanie blended learningu w kształceniu przyszłych menedżerów w warunkach pandemii COVID-19. Monografia wieloautorska «DROGI I BEZDROŻA EDUKACJI W OKRESIE PANDEMII COVID-19», red.nauk. RYSZARD BERA, red.nauk.STANISŁAW BYRA, red.nauk. NELLA NYCZKAŁO. 2022. S.652.

3. Krystyna Chałas, Oksana Dubinina, Tetiana Burlaienko, Tetiana Kravchynska. Information Technology of Education in the Light of Vincent Ocon's Theory of Multi Sided Personality Learning. International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. Vol. 22. No. 9. P. 657-665. URL:http://ijcsns.org/07_book/2022_25.htm,
http://paper.ijcsns.org/07_book/202209/20220986.pdf,
http://search.ijcsns.org/02_search/02_search_03.php?number=202209086.

Сацюк Г.

*здобувач вищої освіти, рівня доктор філософії
кафедри економіки, підприємництва та менеджменту
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ*

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО КУЛЬТУРНОГО СПІВТОВАРИСТВА

Формування та розвиток інформаційної культури асоціювалося з інформаційно-культурологічною освітою. У цей період розробляється і історичний підхід до проблеми, що дозволило вивчати її з двох позицій: як сукупність інформаційних можливостей доступних спеціалістам у певний період розвитку цивілізації та як здатність окремого фахівця використовувати наявні можливості. Загалом наголошувалося на важливості інформаційної культури як компонента загальної культури особистості та суспільства, що проявляється в отриманні, переробці, створенні та використанні культурної інформації, при цьому виділялися теоретичні, практичні, психоемоційні, технічні, організаційні засоби оптимізації інформаційних процесів, вміння відбирати необхідну інформацію та адекватно реагувати її у. Але рівень інформаційної культури (як показували соціологічні дослідження) підвищувався надто повільно. Було зроблено висновок, що найважливішим є формування нового світогляду, що базується на інформаційній культурі. Фахівці почали виділяти два рівні існування інформаційної культури – громадський та особистісний.

У першому випадку вона є сукупністю неспадкової поведінкової інформації, своєрідний соціокод, у якому накопичується, зберігається і передається культурна інформація необхідна існування суспільства на особистісний рівень – це частина загальної культури особистості.

Суспільство з високим рівнем інформаційної культури передбачає толерантність, толерантність до думки будь-якої особистості, її поведінки, інформаційного світогляду, лояльність до рівня інформаційної культури особистості, ставлення до неї як самоцінного феномену. Розвиток інформаційної культури особистості відбувається протягом життя під впливом пресингу інфосфери. Інформаційна діяльність особистості дозволяє їй включитися до інформаційного процесу всесвітньо-історичного масштабу: освоєння та розвитку інформаційної бази – культури.

Для входження у культуру необхідні певні інформаційні передумови: розвинена інформаційна потреба як знання, наявність системи передачі і володіння тими чи іншими мовами як системами передачі. Інформаційна культура – частина загальної культури, одне із найважливіших аспектів культурної діяльності взагалі. Вона має риси, спільні для всієї культури: її нерозривний зв'язок із соціальною природою людини, є продуктом людської діяльності, результатом активного ставлення людей до природи, суспільства і один одному, виступає як фактор освоєння людиною культурної реальності культурного потенціалу суспільства.

Підсумовуючи вище зазначене, можемо сказати, що інформаційна культура – це сукупність принципів та реальних механізмів, що забезпечують позитивну взаємодію етичних та національних культур, їх поєднання у загальний досвід людства. Вона є засобом формування світового культурного співтовариства, створення світового культурного простору, визначає рівень інформаційного спілкування – принципово нові форми зв'язків без особистої присутності індивідів як діалогу. Інформаційна культура постає як ступінь досконалості людини, суспільства в загалом чи певної його частини щодо використання інформації у всіх можливих формах життєдіяльності. Оволодіння інформаційною культурою є шлях універсалізації якостей людини, яка знаходить своє конкретне вираження у різних формах духовного вдосконалення, професійної та громадської діяльності.

Інформатизація, як інтелектуально-гуманістична перебудова життєдіяльності людини та суспільства на основі все більш повного використання інформації як ресурсу розвитку, різко підвищила значимість становлення та розвитку інформаційної культури людини. Інформаційна культура суспільства та особистості має забезпечувати можливість безперервної освіти людини та підвищення її відповідальності за прийняті рішення. У першому випадку інформаційна культура виступає засобом соціального захисту особистості, здатної до постійного нарощування знань, зміни сфери діяльності, регулюванню власної поведінки на основі всебічного аналізу ситуації. У друге – інформаційна культура є засобом захисту суспільства від непередбачених дій людини, гарантом того, що будь-який у сфері (соціальній, економічній, технологічній тощо) рішення приймаються лише після глибокого аналізу всієї наявної інформації.

Отже, на нашу думку, інформаційна культура може бути інтегральним показником рівня розвитку нашого суспільства та індивіда. Вона є найважливішим рушійним чинником цього розвитку. Інформаційна культура – умова сталого та безпечного розвитку на принципово новому культурно-освітньому просторі.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Інноваційний розвиток засобів і технологій систем відкритої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. 2012. № 29. С. 32-40.
2. Биков В. Ю. Відкрита освіта в Єдиному інформаційному освітньому просторі. Педагогічний дискурс: зб. наукових праць, ХГПА. 2010. № 7. С. 30-35.
3. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. К.: Атіка, 2008. 684 с.
4. Вдовичин Т. Я. Застосування технологій відкритої освіти для інформатизації навчального процесу. Інформаційні технології в освіті: зб. наук. пр. 2013. № 16. С. 134-140.

Твердомед І.Л.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
кафедри психології та особистісного розвитку,
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ,*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Дослідження професійного вигорання педагогічних працівників є досить гострою соціально-психологічною проблемою. Відповідальна професійна діяльність педагогів, інформаційно-емоційні перевантаження, виснаження адаптивних ресурсів в умовах воєнного стану актуалізують проблему збереження психічного здоров'я, забезпечення стійкості до професійно зумовлених розладів, зокрема професійного вигорання.

Актуальності дослідженню професійного вигорання у педагогічних працівників додають негативні наслідки його впливу на учнів, з якими вони працюють: школярі, спілкуючись з психічно напруженим педагогом, перебувають у тривожних станах, невротизуються, що приводить до гальмування їхніх пізнавальних процесів.

Нині феноменологію професійного вигорання, методи його профілактики, корекції досліджено досить ґрунтовно (Т. Воуд, А. Дворкін, Дж. Еделвіч, Л. Карамушка, С. Максименко, К. Маслач, Р. Шваб, Л. Юр'єва).

Метою дослідження є проведення теоретичного аналізу психологічних особливостей професійного вигорання педагогічних працівників у психологічній літературі. І. Подлипняк та Т. Дука зазначають, що «за результатами вітчизняних і зарубіжних науковців, з'ясовано, що педагогічна діяльність є стресогенною, тому потребує значних резервів самовладання та саморегуляції. У результаті емоційного напруження, пов'язаного зі здійсненням ним професійної діяльності, з'являється зниження стійкості психічних функцій і, як наслідок, зниження працездатності» [2, с. 176].

У психології вважається, що поняття «вигорання вчителя» (*teacher burnout*) увів уперше Г. Дж. Фройденбергер. Дослідник узагальнив основні складові значення цієї терміносполуки: впевненість учителя, що наявні в нього внутрішні психічні ресурси против дій стресорів є або недостатніми, або неадекватними (Т. Воуд (T. Wood) [5, с. 2]; стале виснаження, результат пролонгованого професійного стресу, що спричиняє відсутність бажання працювати (А. Г. Дворкін (A. G. Dworkin) [3, с. 19]; виснаження, деперсоналізація, зниження відповідальності щодо виконання професійних обов'язків (Р. Л. Шваб (R. L. Schwab) [4].

Теоретичний аналіз праць зарубіжних науковців дозволяє стверджувати, що професійне вигорання є небезпечним у педагогів наявністю симптомів невротичного і психосоматичного характеру. Т. Колтунович зазначає, що праця педагога є однією з найбільш стресогенних і професійно-деформуючих, а детермінантами професійного вигорання є завищені очікування від педагогічної діяльності в студентському віці, надмірні перевантаження [1].

Опис існуючої симптоматики професійного вигорання в науковій

літературі дозволив уточнити його характеристику: це психоемоційний стан, що характеризується поступовою втратою педагогом соціальної і когнітивної активності під впливом пролонгованого професійного стресу, що характеризується симптомами хронічної втоми, виснаженням, деперсоналізацією [1].

Результати чисельних психологічних досліджень специфіки й особливостей професійного вигорання в педагогів свідчать про зв'язки каузального характеру між ним і: нейротизмом і характерологічними властивостями, особистісною витривалістю, локусом контролю; психологічними якостями й емоційними станами (самооцінкою, мотивацією, спрямованістю, ціннісними орієнтаціями, агресивністю, тривожністю).

Аналізуючи результати психологічних досліджень, встановлено, що педагогам із професійним вигоранням притаманні такі деструктивні властивості: втомлюваність, дратівливість, нервова напруженість, конфліктність, агресивний самозахист, емоційна лабільність, поява психосоматичних негараздів, пригнічення творчої активності, почуття ізоляції і самотності в соціальному середовищі. У педагогів з'являються такі особливості як специфічні форми деперсоналізації, що проявляються в цинічному ставленні до професійної діяльності та її суб'єктів, їх поведінка супроводжується редукцією й недооціненням своїх професійних досягнень, акцентуванням уваги на невдачах [2].

Таким чином, узагальнення наведеного аналітичного огляду дало змогу припустити, що основними психологічними особливостями професійного вигорання педагогічних працівників в Україні є: висока відповідальність за життя, розвиток, результати навчання, збереження психічного здоров'я дітей; щоденні нервові перевантаження, широке коло професійних обов'язків; віддаленість професійних педагогічних результатів у часі; моніторинг і контроль за діяльністю педагогів з боку суспільства.

У подальших дослідженнях варто приділити увагу вивченню й обґрунтуванню напрямів профілактики професійного вигорання в педагогічних працівників в умовах кризових соціальних подій.

Список використаної літератури

1. Колтунович Т. А. Структурна організація паттернів психологічного захисту та копінгу у вихователів з різними рівнями професійного вигорання. *Scientific Journal «ScienceRice»*. 2015. № 10/1(15). С. 34–43.
2. Подлипняк І. Ю., Дука Т.М. Професійне вигорання педагогів: профілактика та подолання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. № 69. С. 175–179. <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.41>
3. Dworkin A. G. Teacher Burnout in the Public Schools : Structural Causes and Consequences for Children. New York : State University of New York Press, 1987. 241 p.
4. Schwab R. L., Jackson S. E., Schuler R.S. Educator Burnout : Sources and Consequences. *Educational Research Quarterly*. 1986. V. 10. P. 14–30.
5. Wood T. Understanding and preventing teacher burnout. *ERIC Digest [ED477726]*. 2002. 8 p. URL: <http://www.ericdigests.org/2004-1/burnout.htm>